

Huostaanottokirja

Huostaanottokirja

Toimittanut J P Roos

Joulukuu 2002

Sisällysluettelo

Esipuhe

J. P. Roos: Huostaanotto ja ihmisoikeudet?

Sirpa Taskinen - Maritta Törrönen: Lastensuojelun käsitteistä ja tilasta

Tapio Rätty: Lapsen huostaanotto. Perusteet ja oikeusvaikutukset

Anu Suomela: Missä viipyvät huostaanottoperheiden ihmisoikeudet?

Tarja Heino, Liisa Korhonen ja Monika Possauner: Läheisneuvonpito

J..P..Roos: Mikä on välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa - tapaus K &T

Päivi Sinko: Pienenä mä luulin että ihminen tarkoittaa aikuista

Erja Saurama: Lastensuojelupolitiikkaa 1950-luvulla

Marjatta Bardy: Vauvat ja lastensuojelu

Maritta Törrönen: Elämää huostaanoton jälkeen - lastenkodissa

Anu Suomela: Elämäntavat huostaanoton syynä

Anja Hannunniemi: Lastensuojelulapsen edunvalvonta ongelmana

Esipuhe

Tämä kirja on ollut pitkään työn alla. Lähtökohtana oli keväällä 2000 virinnyt keskustelu tapauksesta K&T (ks allekirjoittaneen ja Suomelan artikkelit) ja sen yhteydestä suomalaisiin huostaanottokäytäntöihin. Keväällä 2001 järjestettiin Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksella luentosarja teemasta Lastensuojelu ja ihmisoikeudet, jossa oli mukana joukko lastensuojelun asiantuntijoita. Pyrin myös saamaan mukaan prosessiin osallistuneita lastenpsykiatreja, mutta melko huonolla menestyksellä. Sen sijaan luennoitsijoiksi suostui sosiaalityöntekijöitä, yhteiskuntatutkijoita juristeja, sekä myös prosessin läheltä kokeneita. Luentojen kuulijoina oli paitsi opiskelijoita myös lastensuojelun työntekijöitä, ja eräässä vaiheessa kuulijoiden ja luennoitsijoiden välinen ristiriita kärjistyi niin vahvasti, että luennon päättyessä paikalla oli vain 1-2 henkilöä allekirjoittaneen ja muutaman muun vakio-osanottajan lisäksi. Luentojen luentopäiväkirjoissa todettiinkin että luentojen yleissävy oli liian kielteinen lastensuojelulle. Kuten nyt julkaistavista teksteistä käy ilmi, todellisuudessa näin ei ollut, vaan suurin osa luennoitsijoista suhtautui positiivisesti ja melko kritiikittömästi lastensuojelun tehtäviin ja toimintatapoihin. Mutta itse luennon kestäessä tilanne oli se, että alkupuolen luennot olivat enemmän positiivisia kun taas loppua kohti alkoi tulla pelkkää kritiikkiä. Tämä ei ollut tarkoitus vaan johtui luennoitsijoiden aikatauluista ja aiheista (kirjan sisältö ei rakentuu jossain määrin samoin joten lastensuojelun ammattilaisten sietokykyä koetellaan lähinnä loppuosan teksteissä).

Kirja ilmestyy ainoastaan näin verkossa, sillä mm. toimitustyön venähtämisen (vieläkin on joitakin ehdottomasti luvattuja tekstejä saamatta!) ja mahdollisen kustantajan vitkastelun takia sain kielteisen päätöksen vasta joitakin päiviä sitten. Tämä oli valitettavaa koska kirjassa ovat mukana monet sellaiset lastensuojelukeskustelun osapuolet jotka eivät yleensä esiinny yhdessä ja näin kirja olisi huomattavasti parempi oppikirjana kuin ne hyvin yksipuoliset teokset joita yleensä käytetään. Allekirjoittanut ei kuitenkaan voinut enää paneutua enempää toimitustyöhön ja jotkut artikkelit kaipaivat tiettyä ajankohtaistusta (esimerkiksi läheisneuvonpidossa on tapahtunut varsin paljon kevään 2001 jälkeen). On kuitenkin tärkeää että

tekstit ilmestyvät, vaikka eivät siis paperimuodossa. Julkaisijana on Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitos.

Tekstejä tullaan jatkossa vielä muokkaamaan ja korjailemaan, mutta olen halunnut saada kirjan kuitenkin julkisuuteen vuoden 2002 puolella.

J. P.Roos

J.P.Roos

Huostaanotto ja ihmisoikeudet?

Tämän kirjan lähtökohtana olleen luentosarjan peruskysymyksenä oli mikä näkökulma on ensisijaisesti otettava kun pohditaan lastensuojelua ja huostaanottoja:

- psykososiaalinen vai juridinen,
- lasten vanhempien ominaisuuksia vaiko heidän oikeuksiaan painottava,
- lapsen edun suhteuttaminen perheen tilanteeseen,
- sosiaalityöntekijät lapsen edun puolustajina ja määrittelijöinä
- huonot perheet vs. huono-osaiset ja heikot perheet,
- ennaltaehkäisy vs. viimesijaisuuden korostaminen.

Tai jos asian oikein haluaa tiivistää niin sen voi tiivistää seuraavaan: kun viranomaisen täytyy valita, kenelle tehdään pahaa, niin miten tällöin valitaan?

Kyse on myös oikeassa olemisesta: keskusteluosapuolet näyttävät syyttävän toisiaan siitä että kumpikin haluaa ottaa itselleen oikeassaolon monopolin. Toisaalta kyse on myös sosiaaliseen konstruktion liittyyvästä keskustelusta. Sosiaalityöntekijöiden nykyiseen teoreettiseen opetukseen kuuluu vahvana juonteena ajatus siitä, että sosiaalinen todellisuus on aina konstruktion eli hiukan kärjistäen ei ole mahdollista missään tilanteessa väittää että jokin todellisuutta koskeva väite olisi tosi. Näin esimerkiksi huostaanottotilanne on tapahtuma jossa perheen käsitys todellisuudesta joutuu ristiriitaan sosiaalityöntekijän käsityksen kanssa.

Tieteellisen keskustelun tasolla on toki kiintoisaa - ja juuri siitä tässä kirjassakin on kyse - keskustella vaihtoehtoisista todellisuuskäsityksistä, mutta huostaanottojen suhteen ongelma on siinä, että siinä toimitaan yhden ainoan Aioikean totuuden ehdoilla. Kun huostaanotto toteutuu niin meillä ei enää voi olla pelkkiä konstruktoita vaan kyse on interventioista todellisuuteen, jossa yhden vaihtoehdon valinta sulkee muut pois. Ja väärän tulkinnan mahdollisuus merkitsee sitä, että interventio voi olla jo perusteiltaan virheellinen. Samoin interventio merkitsee aina kausaalista oletusta vaikutuksista, mikä sekin on ristiriidassa konstruktionistisen ajattelun kanssa (Töttö 2002)

Vaihtoehtoja voikin järjestää seuraavasti.

Huostaanotto Tapahtuu/ ei tapahdu Huostaanoton perusteet Oikeat (riittävät)/ väärät (riittämättömät) Huostaanoton vaikutukset Tavoitellun mukaiset / Tavoitellun vastaiset

Jo tästä saamme aikaan suuren joukon erilaisia vaihtoehtoja joista seuraavassa voidaan tarkemmin tarkastella joitakin.

Jos interventio ei tapahdu, niin olemme tilanteessa jossa voidaan kysyä, olisiko interventio pitänyt toteuttaa (so. oliko peruste olla tekemättä mitään väärä) ja mitä seurauksia toimimattomuudesta on (esim. lapsen tulevaisuuden ennuste)

Jos interventio tapahtuu niin kyse on siitä olivatko perusteet oikeat eli täyttyivätkö huostaanoton kolme kriteeriä: uhka lapsen terveydelle tai kehitykselle, muiden toimenpiteiden riittämättömyys ja että sijoitus on lapsen edun mukaista. Nämä ovat toki kaikki konstruktioita mitä suurimmassa määrin, mutta lain kannalta ne joko täyttyvät tai eivät täyty. Mitä löysemmin niihin suhtaudutaan (ainahan kriteerit täyttyvät on lause jonka olen monesti kuullut jaostokeskustelussa ja joka nähdäkseni on perusolettamus) sitä heikommalla jäällä ollaan. Ja varsinkin silloin kun sosiaalityöntekijät argumentoivat väitteellä että perhe itse ei ymmärrä omaa todellisuuttaan, että perheen todellisuudentaju on heikentynyt. Kyse on tällöin siitä, että työntekijä on eri mieltä siitä kuin perhe, mitä perheessä oikein tapahtuu. Jos hänelle on tällöin opetettu että todellisuutta ei olekaan vaan vain erilaisia tulkintoja jotka kaikki ovat yhtä hyviä, niin seuraukset voivat olla todella vakavia.

Lapsi/et joita mikään pysyvä vaara ei olekaan uhannut joutuvatkin huostaanotto-toimenpiteiden kohteiksi ja saattavat saada tästä itselleen pysyvän vammän (pelko, turvattomuus). Kun ko. toimenpiteet voivat kestää jopa vuoden (vaikka ne olisivat aiheettomia ja oikeus vihdoin toteaa ne aiheettomiksi) niin kyse on siis erittäin merkittävästä tapahtumasta lapsen elämässä. Näin ollen leikittelyä vaihtoehtoisilla todellisuuksilla tai selityksiä että kyse on vain mahdollisista tulkinnoista jotka joku muu olisi voinut tehdä toisin, ei voida hyväksyä.

Tässä mielessä pidän itse juridista argumentointia usein turvallisempana koska tällöin sentään pyritään vakavissaan selvittämään mikä olisi oikea ratkaisu. Ongelmana tässä tapauksessa tietysti on, että todella tapahtuneen ja todeksi näytetyn tapahtuneen väliin voi jäädä isokin, lapsen pahoinpitelyn ja huonon kohtelun mentävä aukko. Mutta siihen voi jäädä myös paha oikeusturva-aukko kun sosiaalityöntekijä olettaa todeksi jotain sellaista mitä ei ole mahdollisesti tapahtunut ja toimii pelkonsa ja huolensa (Päivi Sinko) perusteella.

Lapsen etu ja perhe

Mm. Päivi Sinko on monessa yhteydessä (ks Yhteiskuntapolitiikka 1.2002) arvostellut ankarasti sitä, että lapsen ja biologisten vanhempien suhdetta on ylikorostettu ja että tärkeintä on se, että lapsi saa riittävän hyvää hoitoa riippumatta lapsen ja hoitajien välisestä siteestä. Lastensuojelu näyttäisikin edustavan vahvasti sitä näkemystä jonka mukaan kaikki perheeseen liittyvät kytkennät ovat konstruoituja ja konstruoitavissa. Tämän eräs erikoistapaus on ollut vahva uskomus siitä, että jopa lapsen sukupuoli on valittavissa, konstruoitavissa oleva asia. Nykyään vallinneen kuitenkin suhteellisen suuri yksimielisyys siitä, että sukupuolten välillä on biologisia eroja joita kasvatuksella ei kyetä poistamaan vaikka ulkoiset tunnusmerkit voitaisiinkin muuttaa.

Biologisten perhesiteiden suhteen tilanne on ehkä vieläkin avoimempi. Näkemys siitä, että biologinen (tai yleisemmin läheinen suhde kun lapsi on aivan pieni) suhde ei ole missään erityisasemassa elää vahvana psykiatrien, psykologien ja sosiaalityöntekijöiden keskuudessa, ehkä ymmärrettävistäkin syistä. Uudempi evoluutiopsykologinen tutkimus on tuonut tähän kuitenkin mukaan kiinnostavia elementtejä. Esimerkiksi kuuluisa kanadalainen tutkimus lasten tapoista ja pahoinpitelyistä on osoittanut että lapset ovat huomattavasti suuremmissa vaarassa muiden kuin biologisten vanhempiensa taholta. Erilaiset sijaishoitajat olivat jopa 70-kertainen riski lapsen omiin biologisiin vanhempiin nähden. Biologisessa siteessä (alkuperäisessä läheisyydessä) on siis jotain sellaista jota pitkäaikainen hoivaaminen ei selitä (erot oli vakioitu hoitoajan suhteen). Tätä ei lastensuojelussa haluta tunnustaa, vaan ajatellaan, että biologinen vanhemmuus ei synnytä mitään erityistä suhdetta. Olen kärjistänyt asian niin, että biologinen vanhemmuus ymmärretään tällöin yhdeksi monista lapsen edun vaihtoehtoisista toteuttamisen tavoista eikä suinkaan välttämättä parhaaksi.

Otan toisen esimerkin Sirpa Taskisen vetämän työryhmän kirjoittamasta huostaanotto-oppaasta, joka pääasiassa nähdäkseni antaa hyvän pohjan huostaanotoille. Siihen sisältyy kuitenkin hyvin ongelmallisia painotuksia.

Lapsen oikeus tavata vanhempiaan. Laki sanoo että viranomaisen pitää huolehtia siitä että lapsi saa tavata biologisia vanhempiaan. Tämä on nyt kääntynyt päinvastaiseksi: lapsella ja vain lapsella on tapaamisoikeus ja viranomainen voi rajoittaa tätä heti jos katsotaan että tapaamiset ovat lapselle haitallisia. Hyvin herkästi näin näytetään katsottavan, erityisesti kun kyse on aivan pienistä lapsista. (K&Tn tapaus: kun sijoitusta valmisteltiin niin isän ei enää annettu tavata lasta ja hoitaa tätä normaalisti!)

Stakesin Huostaanotto-oppaassa sanotaan tapaamisoikeudesta, että tapaamisoikeus on lapsen oikeus, ei vanhempien oikeus, jota sosiaalilautakunnalla on oikeus tietyillä perusteilla rajoittaa. Kysyin Sirpa Taskiselta tätä merkillistä tulkintaa ja sain vastaukseksi että näin laki sanoo:

A3. Tapaamisoikeus.

Suomen lainsäädännössä (em. laki 2' 1 mom.) tapaaminen on nimenomaan lapsen oikeus (vrt. myös HE). Tämä perustuu Lapsen oikeuksien sopimuksen 9 artiklan 3 kohtaan. A (Taskinen, sähköpostiviesti 20.9.2000) (jossa muuten sanotaan tarkasti näin :Sopimusvaltiot kunnioittavat vanhemmistaan tai vanhemmistaan erossa asuvan lapsen oikeutta ylläpitää henkilökohtaisia suhteita ja suoria yhteyksiä kumpaankin vanhempaansa säännöllisesti, paitsi jos se on lapsen edun vastaista)

Tulkinta tuntuu vähintäänkin ongelmalliselta. Eihän voi olla mahdollista että vanhemmilla ei olisi oikeutta tavata lapsiaan! Pitäisikö minun pyytää lupa joka kerta kun haluan tavata poikani? Kysyin tätä Kaarlo Tuorilta ja sain suurin piirtein tällaisen vastauksen:

huostaanotto on aina rajattu eikä se vie vanhemmilta suinkaan kaikkia oikeuksia lapsiinsa nähden. Sosiaalilautakunta joutuu vanhemman asemaan vain tietyssä rajatussa mielessä. Vanhemmilla ja lapsilla on edelleen suhde. Normaalisissa vanhemman ja lapsen välisessä suhteessa kummallakin on täysi tapaamisoikeus toisiinsa nähden. Huostaanotto ei muuta tätä perusoikeutta. Se rajoittaa vain vanhempien huolto- ja hoivavastuuta. Jos on tarpeen, lautakunta voi rajoittaa vanhempien tapaamisoikeutta, mutta on täysin väärin sanoa että vanhemmilla ei olisi oikeutta tavata lapsiaan. Päin vastoin,

lautakunnalla on erittäin poikkeuksellisessa tilanteessa oikeus (lapsen edun nimissä) rajoittaa tapaamisoikeutta, ei suinkaan niin että se suopeasti suo mahdollisuuden tapaamiseen jos se on lapsen edun mukaista. Laissa tarkoitettaneen sitä, että sijaishoitajilla (ml. sosiaalilautakunta) ei ole oikeutta estää lasta tapaamasta vanhempiaan. (Tuori s 319)

Taskisen työryhmän virhetulkinta on mahdollinen, kun ei oteta huomioon sitä, että puhutaan sijaishuollosta.. Ja että lasten oikeuksien sopimus koskee lasten oikeuksia, ei vanhempien oikeuksia. Toisaalta se osoittaa miten ajattelutapa on se, että biologisten vanhempien ja lasten välistä suhdetta ei oikein tahdota tunnustaa siksi mikä se on, eli perustavaksi suhteeksi johon nähden kaikki muut suhteet ovat enemmän tai vähemmän toissijaisia poikkeustapauksia: huostaanotto joka antaa lautakunnalle oikeuksia, perhesijoitus, adoptointi (joka on toki lähinnä biologista perhesuhdetta mm pysyvyytensä ja oikeusvaikutustensa osalta) jne.

Oikeusturvakysymys

Olen käyttänyt seuraavaa luetteloa havainnollistaakseni sitä kuinka heikoissa kantimissa oikeusturva on lastensuojelukysymyksissä.
(ks Roos 2001))

1. Viranomaisilla on oikeus kerätä tietoja ilman sen lupaa, jota tietojen keruu koskee. (periaatteessa pitäisi kertoa, mutta ainakaan vielä näin ei tehdä)

Näiden tietojen ei tarvitse olla varmistettuja eikä luotettavia. Riittää että viranomaisen itse uskoo. tiedon luotettavuuteen.

2. Kuka tahansa voi tehdä lastensuojeluilmoituksen, myös anonyymisti Tämä on viranomaisten velvollisuus, mutta tavallisia kansalaisia kannustetaan myös tekemään ilmiäntöjä (esim. kesällä 2001 useissa lehtikirjoituksissa joiden teemana oli lasten huono kohtelu kesälomalla).

3. Sama viranomaisen tekee selvitykset, toimii ensi asteen tuomioistuimena, päättää toimenpiteistä ja toteuttaa ne (tarvittaessa poliisin avustamana)

4. Viranomaisen on asiassa syyttävänä osapuolena mutta hänen oletetaan voivan myös samanaikaisesti olla puolueeton asiantuntija. Vain viranomaisella on oikeus päättää tutkimuksesta, asiantuntijalausunnoista ym.

5. Vaikka, kyse on usein hyvin pienistä lapsista joille aika on aivan olennainen tekijä, tai lyhytaikaisista kriiseistä joiden jälkeen tilanne palautuu ennalleen, ei viranomaisilla ole mitään kiirettä, sitovia aikarajoja paitsi kiireellisen huostaanoton vahvistamisen suhteen. Viranomaisen voi jopa tarkoituksellisesti viivyttää asioiden käsittelyä omilla valituksillaan

6. Huostaanottotuomio on sillä tavoin poikkeuksellinen että se annetaan määräämättömäksi ajaksi. Tuomitun velvollisuus on osoittaa että hän on parantunut, viranomaisten ei tarvitse todistaa että on perusteita jatkaa huostaanottoa. Ja vaikka oltaisiinkin sitä mieltä, että huostaanotolle ei ole enää perusteita, niin viranomaisilla ei ole mitään erityistä velvoitetta lopettaa huostaanottoa (koska lapsen etu voikin vaatia että lapsi jää sijaisperheeseen).

7. Toisaalta lastensuojeluviranomaisen ei tarvitse ilmoittaa tietoonsa tullutta lapsen pahoinpitelyä poliisille (tähän mm. Mirjam Kalland on vedonnut vastustaessaan huostaanottojen siirtämistä hallinto-oikeuksilta käräjäoikeuksiin: jälkimmäisissä vanhemmat joutuisivat vastuuseen kaikista pahoinpitelyistä). Tämä saattaa johtaa sellaisiin paradokseihin, että lastensuojelu saa tehdä ratkaisuja asioissa joissa henkilö voisi saada useamman vuoden vankeusrangaistuksen.

Siis kaiken kaikkiaan: sekä lain mukaan että käytännössä viranomaiselle on tehty suhteellisen helpoksi ylläpitää lastensuojelutoimia kun taas perheille on erittäin vaikeaa vastustaa viranomaistoimia. Viranomaissuoja on erittäin hyvä, perheen suoja erittäin heikko. Viranomaisen harkintavalta on myös varsin suuri.

On selvää, että tuskin kukaan haluaa joutua tällaisen viranomaiskohtelun kohteeksi.

Kyse ei ole myöskään pelkästään pakkotoimista, vaan se merkillinen kytkös joka vallitsee pakkotoimien ja vapaaehtoisuuden sekä auttamisen välillä tekee tilanteen hyvin ongelmalliseksi. Vapaaehtoisuus voi perustua pelkoon tai sitten tietämättömyyteen huostaanoton seurauksista sekä toiveeseen että näin lapsen tapaamisoikeudet järjestyvät helpommin (tätä kirjoittaessa sain yhteydenoton jossa henkilöllä oli erotilanteessa ongelmana toisen osapuolen alkoholismi ja tapaamisten vahingollisuus lapsille. Hänelle oli annettu neuvoksi lasten vapaaehtoinen huostaanotto, jotta tapaamisia voidaan rajoittaa).

Kolme suurta ongelma-aluetta huostaanotoissa ovat:

lapsen edun periaate, lautakunnan asema ja viranomaisten tapa hankkia todistusaineistoa sekä viranomaisen kaksoisrooli kontrollin ja auttamisen suhteen.

Lapsen etu

Viranomaiset vetoavat erittäin kärkevästi siihen, että lapsen etu on ensisijainen lain mukaan. Ongelma on vain siinä, että lapsen etu ei ole mikään selkeä ja helppo periaate. Sitä on vaikea erottaa perheen tilanteesta. Käytännössä viranomaiset ilmaisevat asian siten että vanhemmat ovat kyvyttömiä ottamaan lapsen etua huomioon, ja ajattelevat vain itseään (konkreettinen esimerkki johon törmäsin äskettäin on kun Mirjam Kalland selostaa tapausta jossa lapsi oli sijoitettu useita kymmeniä kertoja: hänen mukaansa äiti halusi lapsen takaisin itselleen alun perin siksi että hän halusi alitajuisesti vahingoittaa lasta kun lapsi oli saanut paremmat olosuhteet kuin äidillä oli (A She would like to get what her child gets now, but instead she unconsciously wants to take it away from him" www.perhehoitoliitto.fi/ifco2002/plenary.html)

Lapsen etu antaa oikeuden rikkoa vanhempien oikeuksia, toimia julmasti heitä kohtaan. Lapsen etu on siis olennaisesti viranomaisen peruste toimia, viranomaisen määrittelemä etu. Ongelma on tietysti se, että myös lapselle voi käydä huonosti kun vanhemmat sivuutetaan.

Vaihtoehtoinen tulkinta voisi olla se, että lapsen etu tulisi ottaa huomioon heti alun alkaen, so.. että lastensuojelulain periaatteet koskevat kaikkia perheitä joissa on lapsia. Jos olosuhteet muuttuvat vanhemmista riippumattomista syistä (tai heidän ongelmiensa takia) lasten kannalta huonoiksi, niin kunnan tulisi toimia. Näinhän ei tietenkään voi edellyttää. (toisaalta, jos ei voida niin miksi laki on muotoiltu niin, että tällainen tulkinta on mahdollinen!), mutta ainakin niin, että silloin kun perheet turvautuvat lastensuojeluun niin heihin kohdistettujen toimien tulee olla selkeästi lasten edun mukaisia. Tällöin esimerkiksi huonot asuinolosuhteet eivät saisi ensisijaisesti johtaa lapsen sijoittamiseen pois perheestä vaan asuinolosuhteiden parantamiseen. Samoin perheen kriisitilanteiden tulisi johtaa perheen hoitoon kokonaisuutena, ei lapsen sijoittamiseen.

Koska lastensuojelutyöntekijät ovat kuitenkin lapsen edun edustajia, he

katsovat itse usein joutuvansa toimimaan vanhempien etuja vastaan, vaikka heidän pitäisikin työskennellä yhteistyössä koko perheen kanssa. Tämä johtaa siihen ongelmaan, että perhe ei aina halua toimia tällaisessa yhteistyössä ja pahin riski on tietysti se, että se ei ota yhteyttä lastensuojeluun siinä vaiheessa kun ongelmat syntyvät. Ennaltaehkäisevä toiminta ei tällöin onnistu vaan lastensuojelu aktivoituu vain pakkotoimien kautta.

Toinen suuri ongelma on huostaanottoihin liittyvä merkillinen yhdistelmä ammatillisuutta, oikeusperiaatteita ja maallikkoperinnettä. Sosiaali-/peruslautakunta tai sen jaosto muodostuu poliittisesti valituista maallikoista, jotka joutuvat tekemään päätöksiä ihmisten elämästä eräänlaisena alimman asteen tuomioistuimena. Alkuperäinen tarkoitus, siis se, että tavalliset kuntalaiset toisivat mukaan perustason näkemystä viranomaistoimintaan, on hyvin pitkälle jäänyt kuolleeksi kirjaimeksi. Olisi ehdottomasti oikeusturvan kannalta reilumpaa, että jaostot eivät saisi tehdä mitään välittömästi toimeenpantavia päätöksiä. Nythän tilanne on se, että jaosto tekee päätöksen joka alistetaan hallinto-oikeudelle, mutta toimeenpannaan välittömästi. Päätöksen ja sen oikeudellisen vahvistamisen aikaero voi olla 6-10 kk, minä aikana lapsi on huostassa.

Kolmas suuri ongelma koskee tietojenkeruuta. Kun uusi sosiaalihuollon asiakaslaki hyväksyttiin vuonna 2000 vain viranomaisten oikeus saada tietoja pankkitileiltä herätti laajempaa keskustelua. Sosiaaliviranomaisten oikeus saada melkein mitä tahansa informaatiota, esimerkiksi poliisitietoja, sairaustietoja jne on vähintään yhtä problemaattinen. Tämä oikeus tekee mahdolliseksi kerätä perheestä kaikki mahdollinen törky mitä siitä vain voi kerätä (huomattakoon että tietojen keruu perustuu asiakassuhteeseen ja kattaa siksi paljon laajemman alueen kuin mikä muuten olisi mahdollista). Ongelmallista on myös se, että kaikenlainen toisen käden tieto on mahdollista liittää asiakirjoihin ilman että sitä olisi mitenkään varmistettu. Sukulaisten ja naapurien puhelintiedot, tai päiväkotien suulliset viestit ovat tällaisia ongelmallisia tietoja, joita perheet eivät voi mitenkään torjua tai kontrolloida. Viranomaisten mielestä kyse on lasten edusta, joka oikeuttaa epävarmankin tiedon hyväksikäytön.

Nähdäkseni ainakin seuraavat muutokset käytäntöön/lainsäädäntöön ovat tarpeellisia (joitakin näistä on viime aikoina ehdotettukin, mutta ei kaikkia):

1. Tahdonvastainen huostaanotto on nähtävä oikeusprosessina jonka osallisilla on samat oikeusturva kuin muissakin prosesseissa, mukaan luettuna oikeus ilmaiseen oikeudenkäyntiin
2. Sosiaali- tai perusturvalautakunta ensimmäisenä oikeusasteena on lopetettava. Lautakunnan tehtävänä tulee olla sen sijaan kaiken lastensuojelun valvonta ja epäkohtiin puuttuminen (tällä hetkellä vapaaehtoiset ns avohuollon sijoitukset ovat käytännössä täysin vailla valvontaa, vaikka niissä väärinkäytösten mahdollisuus on suuri).
3. Tahdonvastainen huostaanotto olisi alun alkaen käsiteltävä yleisessä tuomioistuimessa, ei hallinnollisessa tuomioistuimessa
4. Perheiden omat sosiaalityöntekijät eivät saisi olla tekemisissä huostaanottojen kanssa. Heidän ei ole pakko kertoa tietojaan, paitsi jos kyse on pahoinpitely- tai väkivaltaepäilyistä, jolloin heillä pitäisi olla ehdoton velvollisuus raportoida tiedossaan olevista pahoinpitelyistä.
5. Huostaanottojen käsittelyajoissa tulee olla tiukat rajat, vähintään yhtä tiukat kuin alle 18-vuotiaiden rikollisen suhteen (oikeuskäsittely kaksi viikkoa tapahtuman jälkeen). Viranomaisten oikeutta valittaa ja hyödyntää valitusaikoja tulee voimakkaasti rajoittaa (lapsen edun nimissä!).
6. Sosiaalityöntekijöiden tulee perustaa toimintansa juridisesti pitävään näyttöön, ei huhupuheisiin ja muihin toisen käden tietoihin. Asiakkaita

koskevan tiedon tulee olla aikarajoitettua ja relevanttia..

7. Vanhemmilla tulee olla oikeus käyttää omia asiantuntijoita tai vaikuttaa siihen keitä asiantuntijoita lautakunnat käyttävät ja heidän tulee saada aineisto käyttöönsä (sillä lasta ei voi alistaa useille toisiaan seuraaville tutkimuksille)

8. Asiantuntijalausuntojen tulee koskea vain todellisia olosuhteita ja niitä koskevaa näyttöä. ei löysiä teoreettisia oletuksia. Asiantuntijalausunnolta tulee edellyttää että asiantuntija on tavannut henkilön (tai osapuolet).

9. Tietojen keruun tulee olla avointa ja asiakkaiden tulee saada tietää mitä tietoja heistä kerätään ja keille tietoja annetaan. Luottamuksellista tietoa saa kerätä vain tuomioistuimen luvalla, aivan kuten puhelinkuuntelu edellyttää lupaa.

10. Huostaanottojen tulee olla määräaikaista siten että viranomaisten on säännöllisin väliajoin perusteltava huostaanoton jatkumista, ei niin että vanhempien tai lasten tulee perustella huostaanoton lopettamista. (tätä kirjoitettaessa olen saanut yhteydenoton Ruotsista perheeltä jossa lapset huostaanotettiin neljä vuotta sitten Suomessa ja ovat edelleen huostaanotettuina vaikka perheen tilanne on olennaisesti muuttunut. Viranomaiset eivät ole missään vaiheessa tehneet aloitetta huostaanoton edellytysten selvittämisestä).

Lopuksi

Huostaanottoihin liittyy väistämättä vakavia oikeusturvaongelmia, jotka koskevat sekä lapsia että vanhempia. On huolestuttavaa, että kentällä esiintyy näkemyksiä, joiden mukaan huostaanottojen ongelmat liittyvät lähinnä siihen että ne tehdään liian myöhään eikä lapsia eroteta pysyvästi vanhemmistaan. 1960-luvulla käytiin vilkasta keskustelua ns. pakkoauttajista, eli tahdonvastaisista hoitotoimista alkoholin, mielenterveysongelmien yms yhteydessä. Nyt tällainen pakkoauttaminen on pitkälle historiaa. Lasten suhteen tilanne on edelleen akuutti: lastensuojelun ammattilaiset haluavat edelleen auttaa vaikka sekä autettavat että heidän perheensä vastustavat tätä kynsin hampain. Tässä kirjassa tulee esiin hyvin erilaisia näkemyksiä ja kokemuksia. Lukija joutuu itse ratkaisemaan onko huostaanoton ongelma enemmän siinä, että huostaanottoja ei tapahdu tarpeeksi usein vaiko siinä, että huostaanottoja voi tapahtua myös väärin perustein.

Sirpa Taskinen - Maritta Törrönen

Lastensuojelun käsitteistä ja tilasta

Periaatteena lapsen etu

Lastensuojelun johtavana periaatteena on ottaa huomioon lapsen etu. Jos vanhempien ja lasten edut ovat ristiriidassa keskenään, ratkaisevaa on lapsen etu. Lastensuojeluviranomaisten tehtävänä on selvittää asianosaisten mahdolliset erilaiset näkemykset mahdollisimman objektiivisesti. Tämän varmistamiseksi huostaanottoa harkittaessa työskentelyyn tulisi osallistua ainakin kaksi työntekijää.

Suomi on sitoutunut noudattamaan Yhdistyneiden kansakuntien Lapsen oikeuksien sopimusta. Sen mukaan lasta ei tule erottaa vanhemmistaan vastoin heidän tahtoaan paitsi jos lasta kohdellaan huonosti tai laiminlyödään. Lapsen vapautteen tai muuhun suojattuun oikeuspiiriin kohdistuvan päätöksen voi tehdä vain viranomainen. Asianosaisilla tulee olla mahdollisuus saattaa asia tuomioistuimen arvioitavaksi.

Stakesin huostaanottoprojekti

Huostaanottoa koskevat kysymykset ovat perheille vaikeita ja myöskin ammatillisesti erittäin vaativia. Sekä asiakkaiden, sosiaalityöntekijöiden että muiden ammattiryhmien esittämien ongelmien pohjalta Stakes asetti Huostaanottoprojektin selvittämään, millä tavoin voitaisiin parantaa huostaanottojen laatua ja kehittää siihen liittyviä prosesseja.

Vuonna 1997 alkaneessa projektissa on ollut sekä tutkimusosioita että kehittämisosioita. Sen keskeisiä tutkijoita ovat Marjatta Bardy ja Tarja Heino, ja lisäksi mukana on ollut muuta Stakesin henkilöstöä ja määräaikaista työntekijöitä. Vaikka projektin lähtökohtana on huostaanotto, on se tarkastellut lastensuojelua myös laajemmin, ja pohtinut erityisesti myös sitä, miten huostaanottotilanteita voitaisiin ehkäistä. Tilastollisen tarkastelun avulla on selvitetty lastensuojelun asiakastyön määrällistä kehittymistä, erityisesti huostaanottojen ja kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten osalta. Lisäksi on selvitetty lasten ja vanhempien kokemuksia huostaanotoista.

Erityisen vaikuttava on ollut "Elämäni tarina", johon on koottu sijaisperheissä tai laitoksissa eläneiden lasten omia kertomuksia kokemuksistaan. Kehittämisosiossa on kokeiltu erilaisia uudentyyppisiä menetelmiä lastensuojelussa, kuten

- o läheisneuvonpito
- o elämäntaidot ja elämänkerrallisuus
- o perhetyön menetelmät
- o vauvat lastensuojelussa
- o dialoginen vauvavoimistelu (erityisesti FAS-lapsille)

Projekti on tuottanut useita julkaisuja (ks. kirjallisuutta tämän artikkelin lopussa sekä Stakesin nettisivuilta huostaanottoprojektin "tieto kierto" nimikkeellä julkaistuja artikkeleita ja kirjallisuuskatsauksia. www.stakes.fi/huosta - osahankkeet - läheisneuvonpito - kirjallisuutta).

Huostaanottoprojektin alkuvaiheissa kävi ilmeiseksi, että työntekijät kaipasivat selkeää opasta lasten vaikeiden tilanteiden käsittelemiseksi ja huostaanottojen toteuttamiseksi. Mitä muita toimenpiteitä voisi harkita jotta voitaisiin välttyä huostaanotolta? Lastensuojelulaki on varsin monimutkainen eivätkä kaikki juridiset muodollisuudet ole selkeitä varsinkaan aloitteleville sosiaalityöntekijöille. Näin perustettiin työryhmä valmistelevaan opasta huostaanotosta, puheenjohtajanaan Sirpa Taskinen.

Työryhmän työn tuloksena syntyi opas "Huostaanotto. Lastensuojelun asiantuntijaryhmän suositus huostaanottoprosessin laatua ohjaaviksi yleisiksi

periaatteiksi." Opaskirjan on toimittanut Sirpa Taskinen. Kirjan luonnoksista saatiin ansiokkaita lausuntoja asiakasjärjestöiltä, lastensuojelujärjestöiltä, kuntien lastensuojelutyöntekijöiltä, lääninoikeuksilta ja kouluttajilta.

Oppaan tavoitteena on lisätä kaikkien osapuolten oikeusturvaa lastensuojelutyössä muun muassa korostamalla lapsen mielipiteiden kuulemisen tärkeyttä, selventämällä ja tekemällä näkyvämmäksi huostaanottoprosessin juridis-hallinnollista kulkua sekä kiinnittämällä huomiota lastensuojelussa tehtävien asiakirjojen tasoon. Pyrkimyksenä on myös yhtenäistää huostaanottokäytäntöjä eri puolilla maata sekä antaa perheille ja lastensuojeluviranomaisille virikkeitä ja taustanäkemyksiä lasten edun toteuttamiseksi.

Opaskirja soveltuu opiskelijoiden ja aloittelevien työntekijöiden opetukseen, mutta myös kokenut sosiaalityöntekijä saattaa tarvita muistilistoja muun muassa sen varmistamiseksi, että huostaanotto noudattaa lastensuojelulain säädöksiä. Lastensuojelun ammattitaitoa ei luonnollisestikaan voi opiskella pelkästään kirjoista vaan tarvitaan omakohtaista myötäelämistä, käytännön harjoittelua ja tapauskohtaista työnohjausta kokeneelta työntekijältä.

Lastensuojelun avohuollon tukitoimet

Lastensuojeluviranomaisten on ryhdyttävä toimenpiteisiin, jos puutteet lapsen hoidossa ja kasvatuksessa tai muut kodin olosuhteet uhkaavat vaarantaa lapsen tai nuoren terveyttä tai kehitystä tai jos lapsi / nuori omalla käyttäytymisellään vaarantaa niitä (LsL 12 `). Näissä tilanteissa pyritään ensisijaisesti tukemaan lasta ja perhettä avohuollon tukitoimin niin että lapsi voisi asua omassa kodissaan.

Lastensuojelun palveluja, joihin ei sisälly huostaanottoa, kutsutaan hallinnollisesti lastensuojelun avohuolloksi. Kaikki lapset, jotka ovat lastensuojelun asiakkaina, eivät ole huostaanotettuja. Vuonna 1999 lastensuojelun avohuollon asiakkaana oli 43 679 lasta (Lastensuojelu 1999). Suurin osa lastensuojelun asiakkaana olevista lapsista saa niin sanottuja avohuollon tukitoimia. Avohuollon tukitoimiin sisältyy muun muassa lapsen toimeentulon, koulunkäynnin ja harrastustoiminnan tukeminen. Lapset asuvat tavallisimmin kotonaan käyttäessään lastensuojelun avohuollon palveluja. Avohuollon tukitoimena voidaan lapselle järjestää myös perhehoitoa tai laitoshuoltoa yhdessä vanhemman tai huoltajan kanssa tai kaksitoista vuotta täyttäneelle lapselle yksinään. (Lastensuojelu 1999.)

Kunnan tulee järjestää seuraavia avohuollon tukitoimia (LSL 6, 7 ja 13 `):

- neuvottelumahdollisuus sosiaalityöntekijöiden kanssa sosiaalitoimistossa tai tarvittaessa perheen kotona
  - tutkimus ja hoito kasvatus- ja perheneuvonnan toimipaikassa
  - kotipalvelun työntekijöiden apu lapsiperheille
  - päivähoitopaikan järjestäminen ottaen huomioon lastensuojelunäkökohdat
  - koulunkäynnin tukeminen yhteistyössä kouluviranomaisten kanssa
  - tukihenkilö lapselle / nuorelle ja vanhemmille
  - taloudellinen tuki lapsen/nuoren harrastuksiin
  - taloudellinen tuki lastensuojelullisin perustein
  - sijoitus asumaan kodin ulkopuolelle avohuollon tukitoimenpiteenä
-
- asuntoja lastensuojelun tarpeeseen
  - loman kustantaminen sosiaalisin perustein
  - nuoren työhön sijoittumisen tukeminen

Edellä lueteltujen lakisääteisten tukitoimien lisäksi monilla kunnilla on myös muunlaisia menetelmiä perheiden auttamiseksi kuten vanhempien ja nuorten ryhmiä, keskustelutilaisuuksia, leirejä, tukiperheitä, oppaita, terapiapalveluja sekä erilaisia kriisi- ja verkostotyön menetelmiä. Perheen jäsenet saattavat käydä keskusteluja sosiaalityöntekijän kanssa jostakin heitä itseään askarruttavasta asiasta, esimerkiksi nuoren ja vanhempien välisistä erimielisyyksistä tai vanhempien välisistä ristiriidoista. He voivat osallistua erilaisiin keskustelu- tai toimintaryhmiin, joissa he tapaavat muita samassa elämäntilanteessa olevia ihmisiä. Myös lapset voivat käydä vertaisryhmissä, esimerkiksi päihdeongelmaisten vanhempien lasten ryhmissä. Perheet voivat saada myös arkiseen elämäänsä helpotusta esimerkiksi tukihenkilöltä tai perhetyöntekijältä. Perhetyö on uudenlainen työmuoto, joka hakee vielä muotoaan. Perhetyöntekijän rooli voi muistuttaa hiukan tukihenkilön ja kodinhoitajan töiden yhdistelmää.

Avohuollon tukitoimien ohella joudutaan selvittämään seuraavia mahdollisuuksia:

Riittäisikö tilanteessa esimerkiksi huollon siirto tai oheishuoltajan määrääminen? (HTL 9 `)

Tarvitaanko perheen aikuisen pakkohoitoa päihdeidenkäytön, siihen liittyvän väkivaltaisuuden (PäihdeHL 10 ` -13 `) tai mielenterveysongelmien (MielentL 8 `) perusteella? Turvaisiko se lapsen tilanteen ilman huostaanottoa? Olisiko koko perheen laitoshuolto avohuollon tukitoimena toteutettavissa? (LSL 14 `) Tulisiko kysymykseen perheenjäsenten kuntoutus? (Kuntoutusrahaa voidaan maksaa mm. lastensuojelulain nojalla. Kuntoutuksen tarkoituksena tulee olla kuntoutujan työelämässä pysyminen, työelämään palaaminen tai sinne tulo (KuntRL 4 `).)

Sijaishuolto

Elleivät avohuollon toimenpiteet ole riittäviä, tarkoituksenmukaisia tai mahdollisia, ja jos sijaishuolto on lapsen edun mukainen, joudutaan harkitsemaan lapsen ottamista huostaan.

Lapsi voidaan sijoittaa asumaan muualle kuin kotiinsa sekä avohuollon tukitoimena, huostaanoton kautta ja jälkihuoltana. Jos lapsi on otettu huostaan, hänet on silloin sijoitettu sijaishuoltoon. Se viittaa käsitteenä siihen, että vanhemmat ovat saaneet itselleen sijaiset, jotka pitävät huolta, hoitavat ja kasvattavat lasta sovittun ajan. Sijaishuoltopaikkoina Suomessa käytetään eniten sijaisperheitä, toiseksi eniten lastenkoteja ja kolmanneksi eniten perheryhmäkoteja. Vuonna 1999 perhehoidossa oli sijoitettuna 5 520, lastenkodeissa 2 098 ja perheryhmäkodeissa 1 233 lasta (Stakes Tieto 23.3.2001). Näiden lisäksi on erilaisia muita laitoshuolta antavia koteja, muun muassa ensi-, turva-, nuoriso- ja koulukoteja, joissa lapsi oleskelee sovittun ajan. Vuonna 1999 oli sijoitettu yhteensä 12 370 lasta. Näistä lapsista 55 % (6 861 lasta) oli otettu huostaan. (Lastensuojelu 1999.)

Huostaanotto on lastensuojelun äärimmäisin keino, johon lastensuojelulaki velvoittaa, jos lapsi on vakavassa vaarassa. Lastensuojelulaissa määritellään kriteerit huostaanotolle (LsL 16 `). Huostaanoton kriteerit kiteytetään laissa kolmeen kohtaan. Ensinnäkin jos lapsen huolenpito tai muut kodin olosuhteet tai jos lapsi itse vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään, on kunnan sosiaalilautakunta velvoitettu ryhtymään toimenpiteisiin. Lapsen tilanteen tukemiseksi käytetään ensisijaisesti avohuollon tukitoimia. Huostaanoton toinen edellytys onkin se, että avohuollon tukitoimet ovat riittämättömiä tai että ne eivät ole tarkoituksenmukaisia. Huostaanoton kolmas edellytys on, että sijaishuolto on kyseisessä tilanteessa lapsen edun mukaista. Useimmiten huostaanottoa on edeltänyt vuosia kestävä prosessi, jolloin kodin olosuhteet,

vanhempien elämäntilanne tai lapsen oma käyttäytyminen ovat muuttuneet lapsen elämälle kohtuuttoman vaikeiksi.

Huostaanoton aikana sosiaalilautakunta on velvoitettu järjestämään lapsen päivittäisen hoidon ja kasvatuksen. Vanhemmat eivät menetä vanhemmuuttaan eivätkä huoltajuuttaan lapseen tuona aikana. Huostaanotto tehdään aina toistaiseksi. Huostaanotto voidaan lakkauttaa, kun esimerkiksi vanhempien tai lapsen omassa elämäntilanteessa tapahtuu olennaisia muutoksia ja kun lopettaminen ei ole selvästi vastoin lapsen etua. Vuonna 1998 lakkautettiin 900 huostaanottoa. Huostaanotoissa pyritään nykyään lyhytaikaisuuteen, ei enää pitkäaikaisuuteen kuten aiemmin. (Heino & Rantamäki 2001.) Vuonna 1999 sijoitetuista lapsista 45 % oli alle vuoden, 29 % 1-3 vuotta ja 26 % yli 3 vuotta sijoitettuna (Lastensuojelu 1999).

Käytännön ristiriitaa aiheuttaa se tosiasia, että lapsi on saattanut kiintyä sijaisvanhempiansa varsinkin jos huostaanotto on kestänyt pitkään. Aina ei ole vuosia myöhemmin lapsen edun mukaista erottaa häntä läheisiksi tulleista ihmisistä, jos vanhemmat ovat jääneet vieraiksi. Nykyiset työmuodot eivätkä myöskään lastensuojelun työntekijöiden voimavarat riitä tukemaan vanhempia huostaanoton jälkeen, mikä vaikuttaa siihen ettei vanhempien ole helppoa muuttaa omaa elämäänsä, mikä puolestaan edistäisi lapsen kotiinpaluuta. Aina eivät sosiaalityöntekijät ole vanhemmille edes paras tuki, koska yhteistyö vanhempien kanssa huostaanoton jälkeen saattaa olla vaikeaa. Vanhemmat saattavat kokea, että heidän luottamuksensa on rikottu.

Lapsia ei nykyisen tietämyksen valossa eristetä vanhemmistaan, mutta etäisyydet ja muut esteet saattavat vähentää lasten yhteyksiä omaisiinsa tai jopa katkaista yhteydet (Millham ym. 1986). Esimerkiksi lastenkotiin sijoitetut lapset erotetaan fyysisesti sukulaisistaan, mutta heidän kanssakäymistään ei estetä fyysisin estein kuin poikkeustapauksissa. Lapsella on oikeus huostaanoton aikana pitää yhteyttä läheisiinsä. Tätä oikeutta voidaan rajoittaa vain, mikäli yhteydenpito on lapsen edun vastaista. Rajoituksesta on tehtävä erillinen päätös. Lasten ja vanhempien välisiä tapaamisia voidaan rajoittaa tai sallia ne valvotuissa oloissa erityisistä syistä, esimerkiksi vanhemman väkivaltaisuuden, arvaamattoman käytöksen tai ilmitulleeseen hyväksikäytön takia. Tavalliseen sijaishuollon käytäntöön kuuluu se, että vanhempien kanssa sovitaan tietyt ajat, jolloin he voivat tavata lastaan. Ne eivät ole sinänsä tapaamisoikeuden rajoituksia, vaan käytännön järjestelyihin kuuluvia sopimuksia siitä milloin vanhemmat voivat tavata lasta. Se miten tapaamisista on sovittu, on hyvä tehdä kirjallinen päätös.

Vaikka vanhemmat saavat tavata lastaan, yhteyksien pitämiselle lapseen saattaa olla olemassa psyykkisiä esteitä. Niitä voivat luoda sekä rankkuus, jolla lasten vanhempien elämään on puututtu, että eri osapuolien asenteet. Lasten huostaanotot kertovat julkisen ja yksityisen edun vastakkaisuudesta. Lasten sijoittaminen eroon perheestä koskettaa syvästi lasta, lapsen ystäviä, vanhempia, sukua ja työntekijöitä sekä heidän yhteisöjään. Kokemukset huostaanotoista ovat yksilöllisiä, tunteita herättäviä ja tiettyihin elämäntilanteisiin liittyviä ja siksi niissä on hyvin vaikea saavuttaa kaikkia osapuolia tyydyttävää ratkaisua.

Huostaanoton aikana kunnan sosiaalihuollosta vastaava toimielin päättää mm. lapsen olinpaikasta ja kasvatuksesta. Lapsen huoltajia on kuitenkin kuultava lapsen hoitoon ja kasvatukseen liittyvissä asioissa. Lapsen huoltajilla on oikeus hakea muutosta lasta koskeviin päätöksiin, elleivät he hyväksy niitä.

Huostaanoton yhteydessä käsitellään usein arkaluonteisia asioita. Viranomaisilla on velvollisuus pitää perheen yksityiset asiat salassa.

Lapsella ja huoltajilla on kuitenkin oikeus tutustua niihin asiakirjoihin (mukaan luettuna mahdolliset nauhoitukset ja videotallenteet), joilla on tai on voinut olla merkitystä asian käsittelyssä. Mikäli viranomaiset eivät jostain syystä katso voivansa antaa näitä tietoja, on siitä tehtävä perusteltu kirjallinen päätös, josta voi valittaa. Pääsääntönä on, että lastensuojeluviranomaisten työskentely perheen kanssa on avointa ja luottamuksellista.

Huostaanoton laatukriteerit

Huostaanotolla on monia ulottuvuuksia: se on sekä sosiaalinen, psykologinen että juridinen tapahtuma. Kun pyritään auttamaan lasta ja hänen perhettään, on tärkeitä turvata se, että toimenpiteillä todella on myönteisiä vaikutuksia lapsen elämään. Juridis-muodollisesti oikein toteutetun huostaanoton on myös tunnettava parhaalta mahdolliselta vaihtoehdolta - joskin elämässä toisinaan joudutaan valitsemaan vain vähemmän tyydyttävistä mahdollisuuksista se vähiten huono.

Huostaanottoprosessin ja sen vaikuttavuuden laatua voidaan arvioida seuraavilla kriteereillä:

1. Lapsen edun kriteerit

Kaikkien toimenpiteiden tulee olla lapsen edun mukaisia, ts. niiden tulee sekä lyhyellä että pitkällä aikavälillä edistää hänen kehitystään ja poistaa sen esteitä. Lyhyen aikavälin onnistumiskriteereitä ovat esimerkiksi lapsen rauhoittuminen, oireiden lievittyminen ja kyky keskittyä koulunkäyntiin.

Pitkällä aikavälillä huostaanoton tulisi varmistaa lapsen kasvaminen tasapainoiseksi ja vastuulliseksi aikuiseksi, joka kykenee läheisiin ihmissuhteisiin ja työntekoon. Täysin onnistunut huostaanotto katkaisee sukupolvien yli ulottuvan huono-osaisuuden kierteen, niin etteivät seuraavan sukupolven lapset enää tarvitse lastensuojelutoimenpiteitä.

2. Laillisuus-kriteerit

Huostaanoton, sen valmistelun ja lopettamisen tulee noudattaa lastensuojelulain säädöksiä. Asianosaisten oikeusturva on otettava huomioon prosessin eri vaiheissa. Lasta, vanhempia ja muita asianosaisia tulee kuulla, heitä tulee informoida suunnitelmista ja päätöksistä, ja mahdollisuuksien mukaan toimenpiteiden tulisi tapahtua yhteisymmärryksessä. Asiakirjojen tulee täyttää niille asetetut määrämuodot, ja asianosaisilla on oikeus tutustua niihin. Päätökset on tehtävä kirjallisesti, ja oikeus niiden tekemiseen on toimivaltaisella elimellä tai niihin valtuudet saaneella työntekijällä. Prosessin tulee tapahtua lainmukaisissa aikarajoissa.

3. Subjektiiivisen kokemuksen kriteerit

Kaikkein haastavimpia ja herkimpiä huostaanoton onnistumisen mittareita ovat lapsen, vanhempien ja muiden kasvattajien sekä työntekijöiden tunteet. Huostaanottoon johtavissa vaikeissa tilanteissa ei ole mahdollista välttää ristiriitoja, epätoivoa ja hätää, mutta niiden hoitaminen on prosessin keskeinen koetinkivi.

Kokevatko lapsi ja hänen vanhempansa, että heitä on kuunneltu, ymmärretty ja otettu huomioon huostaanottoa valmisteltaessa ja täytäntöönpannassa? Ovatko he voineet aidosti olla mukana suunnittelemassa ja hyväksymässä esimerkiksi huoltosuunnitelmaa, sijoituksen muotoa ja lapsen siirtämistä? Onko heidän

epätoivon ja raivon purkauksensa otettu vastaan ammatillisella tyyneydellä ja lujudella? Onko lapselle ja perheelle annettu riittävästi aikaa pohtia omaa tilannettaan? Tuntuuko heistä, että heitä kohdellaan arvokkaina, varteenotettavina ihmisinä?

Huostaanottotilanne on kriisi, josta selviytyminen vie voimavaroja. Kriisissä olevaa ihmistä ei voi arvioida samanlaisten mittapuiden mukaan kuin muutoin, ja myös hänen subjektiivinen kokemusmaailmansa muuttuu. Lapsi ja vanhemmat eivät esimerkiksi ehkä muista kuulleensa jotain heille sanottua asiaa, koska kriisi kaventaa vastaanottokykyä. Asianosaisten väitteet siitä, ettei heitä ei ole informoitu, eivät siis välttämättä pidä sellaisenaan paikkaansa, mutta tietoa ei ilmeisesti ole välitetty perille menevällä tavalla. Yksinkertainenkin tieto saatetaan joutua kertomaan useaan kertaan.

Vaikeuksissa olevien perheiden kanssa työskentely on myös työntekijälle emotionaalisesti raskasta, ja myös hänen subjektiiviset kokemuksensa mittaavat huostaanotto-prosessin laatua. Voidakseen auttaa lasta ja vanhempia ja selvittääkseen omia menettelytapojaan ja tunteitaan myös työntekijä tarvitsee tukea. Työntekijällä tulee olla tukea antava esimies ja/tai lastensuojelun tukiryhmä, jokapäiväisissä asioissa auttavia työtovereita ja yhteistyökumppaneita, joita pienissä kunnissa joudutaan hakemaan naapurikunnista, perheneuvolasta, A-klinikoilta jne. Lastensuojelutyöntekijälle erittäin tarpeen on myös työnohjaaja, jonka kanssa hän voi neuvotella ja käydä lävitse prosessin eri vaiheita.

Yhteiskunnallinen tilanne näkyy lastensuojelussa

Lasten määrien laskut ja kasvut lastensuojelutilastoissa ovat yhteydessä suomalaisen yhteiskunnan taloudelliseen tilanteeseen. Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten määrä väheni 1990-luvun alkuun asti, kun siitä eteenpäin määrät ovat kasvaneet tasaisesti. Eriytyisen hyvä tilanne oli 1980-luvun loppuvuosina ja aivan 1990-luvun alussa. Jos kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten absoluuttisia määriä tarkastellaan 30 vuoden ajalta, niin niissä ei ole havaittavissa dramaattisia muutoksia. Vuonna 1970 perhehoidossa oli 5 476 ja laitoshoidossa oli 7 108 lasta (Muuri 1998, 70). Kun vastaavat luvut olivat vuonna 1999 perhehoidossa 5 700 ja laitoshoidossa 6 670 lasta (Lastensuojelu 1999). Vuonna 1991 oli tilastoitu vähiten lapsia perhehoitoon (4 346) ja laitoshoittoon (4 378), jonka jälkeen luvut ovat kasvaneet tasaisesti ainakin vuoteen 1999 saakka (Muuri 1998, 70). Laitoksia suljettiin samaan aikaan, kun lastensuojelussa olevien lasten määrä alkoi kasvaa. Näiden tilalle osittain tuli uudenlaisia perhekoteja ja perhekuntoutuskeskuksia. Laitoksista tehtiin kodinomaisempia ja lasten määrää osastoittain pienennettiin. Ihanteena oli tehdä laitoksista niin paljon kotia muistuttavia kuin mahdollista.

Huostaanottojen määrä on laskenut 1970-luvun puolesta välistä, mutta huostaanottojen suhteellinen osuus on laskenut vähemmän, koska lapsiväestö on pienentynyt. Vuonna 1975 oli huostaanotettuna 10 585 lasta ja vuonna 1999 vastaava luku oli 6 861, joka on 35 % vähemmän kuin aiempina vertailuvuotena. Alhaisin huostaanotettujen lasten luku on samoin kuin sijoitettujen lasten määrissä vuonna 1991, jolloin 6 203 lasta oli huostaanotettu. (Muuri 1998, 74; Lastensuojelu 1999) Vuotta 1991 voidaan pitää eräänlaisena taloudellisen taantuman alkuvuotena, josta alkoi Suomea muuttanut ajanjakso.

Lastensuojelu on perinteisesti kohdistunut yhteiskunnallisesti heikoimmassa asemassa oleviin ihmisiin. Huono-osaisuutta on kuvattu esimerkiksi perheen suuren lapsiluvun, vuokra-asumisen tai työväestöön kuulumisen avulla. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön perinteisiä tehtäviä ovat köyhyyden hoito ja luokkavastakohtien tasoittaminen. Lähellä näitä tavoitteita oltiin

1980-luvulla: hyvinvointivaltio toimi aika hyvin. 1990-luku oli suhteellisesti erityisen rankoilta lapsiperheille, sairaille ja varattomille ihmisille (Ruotsalainen 1999), koska juuri heidän etuuksiensa leikkaaminen ja karsiminen aiheutti taloudellista ahdinkoa ja lisääntynyttä toimeentulotuen tarvetta. Samaan aikaan rajusti kasvanut työttömyys särki uskoa talouden jatkuvaan kasvuun. Kansalaisten lisääntynyt eriarvoisuus tuo helposti mieleen sosiaalipolitiikan alkuperäisen tehtävän, johon olisi haettava tämän ajan lääkkeitä. Uusi vuosituhat on ristiriitaista aikaa, koska hyvinvointi ja pahoinvointi ovat samanaikaisesti näkyviä. Suurimmalla osalla ihmisiä ja lapsia menee hyvin, kun osalla ihmisiä menee edelleen huonosti ja osalla vieläkin huonommin. Sosiaalityössä kohdataan ihmisten hätää ja yhteiskunnallista eriarvoisuutta, jotka konkretisoituvat lastensuojelussa lasten hoidon laiminlyönteinä, jaksamattomuutena ja toivottomuutena. Eriarvoisuus särkee yhteiskunnallista koheesiota ja luo katkeruutta, jonka kohteeksi sosiaalityöntekijät usein joutuvat.

Kehittykö lastensuojelu?

Lastensuojelun tarpeessa olevien lasten määrät ovat nousseet hälyttävästi koko 1990-luvun, mutta työntekijöiden määrää ei ole vastaavasti lisätty. Työpaine on monissa kunnissa ylittänyt kohtuuden rajat. Lastensuojelutyöntekijät ovat kuitenkin kunnioitettavan aktiivisesti lähteneet kehittämään omia työmuotojaan ja osallistuneet myös Stakesin huostaanottoprojektiin. Projektissa kehitetyt menetelmät ovat saaneet suurta vastakaikua, ja oppaat ovat kuluneet käytössä - läheisneuvonpito-oppaasta otettiin varsin pian toinen painos, huostaanotto-opas on yltänyt kolmanteen painokseen.

On kuitenkin selvää, että lasten tilannetta ei pitkän päälle voida parantaa ilman, että kunnat vakavasti tutkivat mahdollisuuksia lisätä työntekijöitä lasten ja perheiden kanssa tehtävään työhön. Erityisesti tulisi varmistaa lapsille hyvä arki päiväkodeissa ja koulussa mm. pienentämällä lapsiryhmiä. Lapset voivat silloin paremmin, ja pulmat on mahdollista havaita aikaisemmin. Monet vanhemmat kaipaisivat tukea kasvatustyössään jo ennen kuin ongelmat kärjistyvät. Erilaisten perhekasvatuksen muotojen soisi kehittyvän nykyaikaiselle tasolle. Lastensuojelutyön ja huostaanottojen laatua ei voida taata ilman selkeätä resurssilisäystä. Kuntien keskinäinen yhteistyö esimerkiksi yhteisten erityistyöntekijöiden muodossa on erittäin suositeltava tie eteenpäin. Myös järjestöjen asiantuntemusta ja resursseja olisi syytä koota nykyistä tiiviimpään yhteistoimintaan kunnallisen lastensuojelun kanssa.

KIRJALLISUUTTA

Bardy, Marjatta (1996) Lapsuus ja aikuisuus - kohtauspaiikkana Èmile. Stakes, tutkimuksia 70/1996.

Bardy, Marjatta (1998) Taide tiedon lähteenä. Stakes & Areena Kustannus Oy

Bardy, Marjatta, Johanna Barkman & Tarja Janhunen (toim.) (2000) Elämäni tarina. Lukemisto lapsuuden kokemuksista lastenkodissa ja perhehoidossa. Stakes.

van Delft, Marjon (1998) Community Art - Implications for Social Policy. Stakes, Themes from Finland 6/1998.

Heino, Tarja & Rantamäki, Raija (2001) Huostaanotoista. www.stakes.fi/julkaisuja/heino&rantamaki.pdf

Heino, Tarja, Johanna Korpinen & Seppo Sallila (1997) Tutkimus

läänninoikeuksien tekemistä ratkaisusta lastensuojeluasioissa. Stakes, Aiheita 36/1997.

Heino, Tarja & Seppo Sallila (1998) Muutokset lasten sijoituksissa ja sijoituskäytännöissä vuosina 1991-1996. Stakes, Aiheita 5/1998.

Heino, Tarja, Kristiina Berg & Johanna Hurtig (2000) Perhetyön ilo ja hämmennys. Lastensuojelun perhetyömuotojen esittelyä ja jäsenyyksiä. Stakes, Aiheita 14/2000.

Heino, Tarja (toim.) (2000) Läheisneuvonpito - uusi sosiaalityön menetelmä. Stakes, Oppaita 40

Janhunen, Tarja (1997) Taide ja lastensuojelu. Sosiaali-, nuoriso- ja kriminaalityötä Legioonateatterin keinoin. Stakes, Aiheita 22/1997

Laakso, Riitta & Peppi Saikku (1998) Hyvä huostaanotto? Stakes, Aiheita 28/1998.

Lastensuojelu 1999. Lastensuojelutilasto 1999/Stakes/Stakes Tieto. www.stakes.fi/stakestieto/PDF/palaute9.pdf.

Millham, Spencer & Bullock, Roger & Hosie, Kenneth & Haak, Martin (1986) Lost in Care: The problems of maintaining links between children in care and their families. Aldershot: Gover.

Muuri, Anu (1998) Lapsen elatus, huolto ja lastensuojelu 1997. Tilastoraportti 23. Helsinki: Stakes.

Muuri, Anu (1999) Lastensuojelu 1998. Stakes, tilastoraportti 33/1999.

Määttänen, Kirsti & Tuija Vanamo (1998) Dialogisesta vauvavoimistelusta lasten pahoinpitelyn varhaispreventioon. Stakes, Aiheita 22/1998.

Näsänen, Merja & Marie Rautava (1998) Koulukotioppilaiden kokemuksia ja näkemyksiä huostaanotosta, sijoituksesta ja koulukotielämästä. Stakes, Aiheita 50/1998.

Ruotsalainen, Pekka (1999) Sosiaaliturvaetuudet tuloerojen tasaajina 1990-luvun lama-Suomessa. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 45. Helsinki: Kela.

Stakes Tieto 23.3.2001. Stakes/Stakes Tieto/Lastensuojelu (erillinen ajo).

Taskinen, Sirpa (toim.) (1999) Huostaanotto. Lastensuojelun asiantuntijaryhmän suositus huostaanotto-prosessin laatua ohjaaviksi yleisiksi periaatteiksi. Stakes, Oppaita 33.

Nettijulkaisuja katso www.stakes.fi/huosta - osahankkeet - läheisneuvonpito - kirjallisuutta

Tapio Rätty

Lapsen huostaanotto
Perusteet ja oikeusvaikutukset

Lastensuojelulain tavoitteista

Lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen 3 artiklan 1 kohdan mukaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lain-säädäntöelinten toimissa, jotka koskevat lapsia on otettava ensisijaisesti huomioon lapsen etu. Perustuslain 22 §:n mukaan julkisen vallan on puolestaan turvattava perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Sekä lapsenhuoltolaissa, että myös lasten-suojelulaissa painotetaan lapsen edun mukaisten ratkaisujen ja päätösten ensisijaisuutta.

Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (asiakaslaki) mukaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon toimissa, jotka koskevat alaikäistä, on ensisijaisesti otettava huomioon alaikäisen etu.

Lainsäädännössä on viranomaiselle sen järjestäessä sosiaalihuoltoa asetettu

velvollisuus arvioida, miten sen ratkaisut vaikuttavat lapsen asemaan ja ovatko viranomaisen valitsemat ratkaisut lapsen edun mukaisia. Varsinkin lastensuojelussa järjestettäessä avohuollon tukitoimenpiteitä tai puuttuttaessa viranomaistoimin lapsen ja hänen perheensä yksityisyyteen, on erityisen tarkasti arvioitava se, minkälaisia vaikutuksia toimenpiteillä on lapseen, hänen kasvuunsa ja kehitykseensä sekä hänen mahdollisuuksiinsa ylläpitää lämpimät suhteet vanhempiinsa ja muihin läheisiinsä.

Lastensuojelulain tarkoituksena on puuttua perheen tilanteisiin siten, että mahdollisimman aikaisessa vaiheessa voitaisiin tukea perheitä heidän ongelmissaan ja ehkäistä ongelmien syntymistä. Erityisen tärkeää tällöin on, että avohuollon tukitoimia käytetään tarvittaessa hyvinkin laajasti. Lastensuojelussa vallitsee ns. lievimmän riittävän toimenpiteen periaate. Tämä merkitsee sitä, että viranomaisen on valittava käytettävissä olevista toimenpidevaihtoehdoista lievin mahdollinen tapa puuttua perheen ongelmiin. Tämä lastensuojelulaista ilmenevä periaate B perheen ongelmien ratkaiseminen ensisijaisesti avohuollon tukitoimen avulla B merkinnee sitä, että kunnan on varattava riittävät voimavarat talousarvioonsa nimenomaan avohuollon tukitoimien järjestämiseksi. Lapsen huostaanotto on aina viimesijainen toimenpide.

2

Kun viranomaiselle on toisaalta asetettu vaatimus ensisijaisesti toteuttaa lapsen etua ja toisaalta velvollisuus ryhtyä tilanteen niin vaatiessa avohuollon tukitoimien järjestämiseen ja viimekädessä ottaa lapsi (vastentahtoisesti-kin) sosiaalilautakunnan huostaan, ei kunta voi täyttää laista ilmeneviä velvoitteitaan, mikäli voimavaroja ei ole varattu tarvetta vastaavalla tavalla. Määrärahojen riittämättömyys voi johtaa joko tilanteeseen, jossa tarvittavia ja riittäviä lastensuojelutoimenpiteitä ei ollenkaan tehdä (tämä puolestaan johtaa ongelmien kasaantumiseen ja siirtymiseen) tai asiassa tehdään ehkä riittämättömin perustein lapsen huostaanottoja (huostaanotetun lapsen sijoitus on usein huomattavasti kalliimpaa ja resursseja sitovampaa, kuin avohuollon tukitoimien järjestäminen).

Kun lapsen huostaanotto on luonteeltaan ns. hallinto-oikeudellinen vapaudenriisto, on luonnollista, että lastensuojelulain soveltamisessa on kiinnitettävä erityistä huomiota yksilön, perheen ja erityisesti lapsen oikeusturvan toteutumiseen. Tämä merkitsee luonnollisesti sitä, että tehtäessä varsinkin lapsen yksityisyyteen puuttuvia päätöksiä, on muoto- ja menettelysäännöksiä ehdottomasti noudatettava. Lastensuojelulaki on kuitenkin puutteellisesti säännelty, mihin epäkohtaan on työryhmän muistiossakin kiinnitetty huomiota (sijaishuollon pakkotoimityöryhmän muistio ja ns. Mahkosen-työryhmän muistio; lapsioikeudellista päätöksentekoa koskeva työryhmämuistio).

Oikeusturvatekijöiden korostaminen lastensuojelutyössä ei palvele pelkästään perheiden oikeusturvan toteutumista, vaan säännökset turvaavat myös sosiaalityöntekijän asemaa. Kun asia (pätös) on huolellisesti perusteltu ja päätöksessä on otettu huomioon lainsäädännön asettamat menettelytapasäännökset sekä muut sisällölliset säännökset, voidaan sitä jälkikäteen arvioitaessa katsoa tehdyn viranomaiselle kuuluvan harkintavallan puitteissa. Lastensuojelulaissa, kuten edellä on todettu, perheiden sekä lapsen oikeusturva on edelleen kuitenkin puutteellisesti säännelty. Oikeusturvan asianmukainen sääntely edellyttäisi nopeita korjauksia.

Lastensuojelulaissa tarkoitettut avohuollon

tukitoimenpiteet

Lastensuojelulain 8 §:n mukaan perhe- ja yksilökohtaista lastensuojelua ovat avo-huollon tukitoimet, huostaanotto ja sijaishuolto sekä jälkihuolto. Lain 9 §:n mukaan perhe- ja yksilökohtaisessa lastensuojelussa on otettava ensisijaisesti huomioon lap-sen etu sekä tuettava lapsen vanhempien ja muiden lasta hoitavien henkilöiden kas-vatusmahdollisuuksia lapselle suotuisien kasvuolojen vakiinnuttamiseksi.

3

Sosiaalilautakunnalla (tai muulla vastaavalla sosiaalihuollosta vastaavalla kunnallisella toimielimellä) on lasten-suojelulain 12 §:ssä tarkoitetuissa olosuhteissa velvollisuus viipymättä ryhtyä avohuollon tukitoimiin. Lastensuoje-lulain 12 §:n mukaan sosiaalilautakunnan on ryhdyttävä avohuollon tukitoimenpiteisiin, mikäli lapsen kasvuolot vaarantavat tai eivät turvaa lapsen tai nuoren terveyttä tai kehitystä taikka jos lapsi tai nuori käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään tai kehitystään.

Lastensuojelulain 13 §:ssä on säädetty lapselle tai perheelle järjestettävistä taloudellisista tukitoimista. Osa näistä lastensuojelulain 13 §:n mukaisista tukitoimista on lisäksi saajalleen ns. subjektiivisia oikeuksia ts. kunnan on jär-jestettävä näitä palveluja määrärahoista riippumattomina. Säännös on laadittu avoimeksi ja se mahdollistaa eri-laisten tukitoimien vapaan käytön. Oikein käytettynä tukitoimenpiteillä voidaan tukea monipuolisesti perhettä ja lasta heidän ongelmissaan.

Lastensuojelulain 14 §:n mukaan lapselle voidaan järjestää avohuollon tukitoimena perhehoitoa tai laitoshuoltoa yhdessä hänen vanhempiensa, huoltajansa tai sen henkilön kanssa, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi on. 12-vuotta täyttäneelle lapselle tätä hoitoa tai huoltoa voidaan järjestää myös yksin häneen kohdistuvana, jos hän sitä itse pyytää tai siihen suostuu. Lapsen huollosta- ja tapaamisoikeudesta annetun lain 4 §:n mukaan huoltajalla on oikeus päättää lapsen hoidosta, kasvatuksesta, asuinpaikasta sekä muista henkilökohtaisista asioista. Edellytykse-nä kaikkien avohuollon tukitoimien järjestämiselle on siis huoltajan antama suostumus.

Lastensuojelulain mukaiset avohuollon tukitoimenpiteet ovat ensisijaisia suhteessa lapsen huostaanottoon. Luon-nollisesti syntyy myös tilanteita, jossa avohuollon tukitoimia ei voida järjestää joko huoltajien tai lapsen vastustuk-sesta johtuen tai silloin, kun avohuollon tukitoimenpiteet ovat epätarkoituksenmukaisia tai riittämättömiä.

Lapsen huostaanoton perusteet

Lastensuojelulain 16 §:ssä on säädetty huostaanoton edellytyksistä. Säännös on laadittu ehdottomaan muotoon, jolloin sosiaalilautakunnalla on ehdoton velvollisuus huostaan-ottoon, mikäli säännöksessä tarkoitettut olosuhteet täyttyvät (toisaalta huos-taanottoon ei saa ryhtyä, jos päätöksenteon edellytykset eivät täyty).

Säännöksessä on kolmiportainen edellytysten ketju, joiden jokaisen tulee täyttyä tehtäessä lapsen huostaanottoa koskevaa päätöstä.

Ensimmäisenä edellytyksenä on lapsen elinympäristöstä johtuva peruste ja lapsen omasta käyttäytymisestä tai menettelystä johtuva peruste.

Jos puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kodin olosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä taikka jos lapsi vaa-rantaa vakavasti (itse) terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikollisen teon tai muulla niihin rinnastettavalla käyttäytymisellään.

Toisena edellytyksenä on avohuollon tukitoimien käyttämisen arviointi lapsen ja per-heen tilanteessa. Huostaanottoa päätettäessä edellytetään, että

Lastensuojelulain 4 luvussa tarkoitettut toimenpiteet (avohuollon tuki-toimet) eivät ole tarkoituksenmukaisia tai mahdollisia taikka jos ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi.

Viimeisenä ja tärkeimpänä edellytyksenä on se, että

Sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista.

Huostaanottopäätöstä tehtäessä on siis kaikkien näiden kolmen edellytyksen täytyttävä.

Huostaanottopäätös on perusteltava. Perusteluissa on kiinnitettävä huomiota kaikkiin huostaanotto-perusteisiin sekä pystyttävä näyttämään näiden kaikkien huostaanotto-perusteiden olemassaolo.

Lapsen huostaanottoa koskevassa päätöksessä on siten kuvattava ja yksilöitävä, mitkä ovat ne puutteet huolenpidossa, jotka aiheuttavat vakavaa vaaraa lapsen ter-veydelle tai kehitykselle. On siis selvitettävä, mitkä nämä puutteet ovat, miten ne ovat aiheutuneet, miten niitä on mahdollisesti yritetty poistaa tai ehkäistä sekä mitä nämä puutteet merkitsevät lapsen terveydelle tai kehitykselle. Samalla tavalla on kuvattava kodin olosuhteet ja olosuhteiden vaikutus lapsen terveyteen tai kehitykseen. Tämän jälkeen on selvitettävä miten puutteet huolenpidossa tai kodin olosuh-teet aiheuttavat vakavaa vaaraa lapsen terveydelle tai kehitykselle. Selvitettäväksi tulee myös, mitkä ovat lapsen oireet sekä näiden oireiden tai käyttäytymisen syy-yh-teys huolenpidon puutteisiin tai puutteellisiin kodin olosuhteisiin. Kysymys on siten aina faktamateriaalin keräämisestä, ei sosiaalityöntekijöiden mielipiteestä. Asiakir-joissa tulee selkeästi ilmetä, minkälaiset kodin olosuhteet ovat tai minkälaiset puut-teet huolenpidossa on voitu havaita. Samalla lailla asiakirjojen perusteella tulee pys-tyä näyttämään vakavan vaaran uhka lapsen terveydelle tai kehitykselle.

Mikäli huostaanoton perusteena on ollut lapsen oma kehitys (päihteiden käyttö, rikos-kierre tai muu näihin rinnastettava menettely) on päätöksessä kuvattava nämä sei-kat. Päätöksestä on käytävä ilmi, minkälaisia päihteitä tai minkälaisia rikoksia tai minkälaisella muulla omalla

käytöksellään tai menettelyllään lapsi vaarantaa terveyttään tai kehitystään ja miten tämä on vaikuttanut ja tulisi todennäköisesti jatkuessaan vaikuttamaan lapseen. Asia-kirjoista tulee ilmetä myös se, millä tavoin tähän käyttäytymiseen on pyritty vai-kuttamaan, mitä keinoja on käytetty ja mitä tuloksia asiassa on mahdollisesti saatu.

Huostaanoton yhtenä edellytyksenä on myös se, että käytetyt avohuollon tukitoimet ovat olleet epätarkoituksenmukaisia, riittämättömiä tai mahdottomia järjestää.

Epätarkoituksenmukaisia avohuollon tukitoimet voivat olla esim. tilanteessa, jossa lapsi on tehnyt vakavan rikoksen. Avohuollon tukitoimien käyttö yleensä tällaisessa tilanteessa on epätarkoituksenmukaista tai riittämätöntä. Riittämättömiä avohuollon tukitoimet voivat olla silloin, kun näillä avohuollon tukitoimenpiteilläkään ei voida vaikuttaa esim. kodin olosuhteisiin tai puuttuvaan huolenpitoon. Mahdottomia avo-huollon tukitoimet ovat yleensä tilanteissa, jossa lapsen vanhemmat ovat yhteistyö-haluttomia. Mikäli lapsen vanhemmat (tai lapsi) vastustavat avohuollon tukitoimien järjestämistä, ovat ne lain tarkoittamin tavoin mahdottomia järjestää.

Huostaanottopäätöksestä tulee kuitenkin ilmetä, mitä sosiaalitoimi on asiakkaalleen (perhe ja/tai lapsi) faktisesti tarjonnut. Riittävää ei siis ole se, että avohuollon ja tarjottujen tukitoimien tarjoaminen on jäänyt vain puheen B suunnitelman B asteelle. Tarjottavien avohuollon tukitoimien tulee olla todellisuudessa myös asiakkaan käytettävissä. Avohuollon tukitoimia järjestettäessä ja niitä tarjottaessa tulisi asiakirjoista ilmetä asiakkaan oma käsitys siitä, minkälaisia tukitoimia he itse mahdollisesti ottaisivat vastaan tai haluaisivat. Asiakirjoista tulee ilmetä myös selkeästi viranomaisen käsitys siitä, mitkä ovat mahdollisia, riittäviä ja tarkoituksenmukaisia avohuollon tukitoimia juuri kyseisessä tapauksessa. Päätökseen liitetyistä asiakirjoista tulee lisäksi selvittää se, voiko sosiaalilautakunta vielä käyttää muita mahdollisia tukitoimia ja jos voi, miksei niitä ole tarjottu tai vastaanotettu.

Hyvään hallintoon kuuluu myös se, että asiakkaana olevalla perheelle selvitetään mitkä ovat viranomaisen vaihtoehdot asiassa erityisesti silloin, kun avohuollon tukitoimia ei vastaanoteta. Asiakasperheen on tiedettävä ne vaihtoehtoiset toimintatavat, jotka ovat mahdollisia asiassa. Huostaanoton valmistelu onkin suoritettava sillä tavoin, että asiakkaana oleva perhe tai lapsi koko ajan tietää, miten asia etenee sekä, että asiakkaalla on mahdollisuus tarvittaessa tuoda asiaan omaa selvitystään. Tästä menettelystä on huolehdittava jo ennen varsinaista asianosaisten kuulemistä.

Huostaanoton kolmantena edellytyksenä on se, että sijaishuolto on lapsen edun mukaista. Huostaanottoon ei tulisi koskaan ryhtyä, mikäli sijaishuoltoon sijoittaminen (laitokseen tai perheeseen) on lapsen edun

6

vastaista. Sijaishuoltopaikan valinta on aina ennusteen tekemistä lapsen tulevaisuuteen nähden. Sijaishuoltopaikkaa suunniteltaessa ja lasta sijoitettaessa on luonnollisesti tarkasteltava huostaanoton perustetta. Esim. mikäli lapsen huostaanoton perusteena on huumeiden käyttö, on lapsi sijoitettava sellaiseen sijaishuoltopaikkaan, joka mahdollistaa lapsen hoidon. Sijaishuoltopaikan tulee myöskin turvata ja mahdollistaa lapsen oikeus pitää yhteyttä hänelle läheisiin ihmisiin. Sijaishuoltopaikan valinnalla ei siis tosiasiallisesti saa estää tai vaikeuttaa lapsen ja hänelle läheisten ihmisten, esim. vanhempien, välistä yhteydenpitoa. Lasta sijaishuoltopaikkaan sijoitettaessa on kiinnitettävä huomiota lapsen omaan sekä hänen vanhempiansa mielipiteeseen. Lähtökohtaisesti kaikkien näiden seikkojen tulisi ilmetä myös varsinaisesta huostaanotto-päätöksestä.

Huostaanottopäätöksen perusteita kirjattaessa tulee aina varmistua siitä, että esim. puutteet lapsen huolenpidossa tai haitalliset seikat kodin olosuhteissa, joihin huostaanotto perustuu, ovat todellisia. Esim. lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä ei voi esittää perusteeksi ilman, että asiantuntija on asian tutkinut ja todennut. Tällaisissa tilanteissa seksuaalisesta hyväksikäytöstä ei voi perusteluissa puhua niin kauan, kuin asia on vasta epäilyn asteella.

Lastensuojelussa on syytä kiinnittää huomiota erityisesti asiakirjojen laadintaan. Tällöin esim. muistiinpanojen merkitys voi olla ratkaiseva. Muistiinpanoissa tulisi käyttää suoria lainauksia tai kuvauksia tilanteista ja muista olosuhteista, joilla on merkitystä asian ratkaisun kannalta. Asiakirjoista tulisi ilmetä kuka on havainnon tehnyt, missä tilanteessa ja miten havainnot on suoritettu. Asiakirjoissa ja viranomaisen kielellä yleensäkin, on syytä välttää sisäisen slangin käyttöä. Muistiinpanoissa ei pidä tuoda esim. pelkästään negatiivisia seikkoja, vaan myös positiiviset asiat perheestä ja lapsesta tulisi kirjata. Mikäli asianosaiset esim. huoltajat, vanhemmat ja lapsi ovat eri mieltä jostain asiasta, tulisi nämä näkemyserot myös kirjata asiakirjoihin. Kuten edellä on todettu, on huostaanottooperuste selvitetävä asiakirjoissa. Tällöin on kuvattava vanhempien tai esim. kodin ongelmat ja niiden vaikutus lapseen. Päätöksen liitteinä tulee olla valmisteluun osallisten selvitys (sosiaalityöntekijöiden selvitys). Asiakirjoihin liittyvät yleensä myös lausunnot esim. koululta, päiväkodilta, terveydenhuollolta, perheneuvolalta tms. Nämä lausunnot on aina syytä pyytää kirjallisesti. Asiakirjoissa on otettava myös kantaa kaikkiin asianosaisten väitteisiin ja esiin tuomiin näkökohtiin.

Lapsen edun arvioinnista

Sekä lapsenhuoltolaissa että lastensuojelulaissa painotetaan lapsen edun mukaisten ratkaisujen ja päätösten ensisijaisuutta. Lapsen huoltajan on lapsenhuoltolain 4 §:n 1 momentin mukaan ensisijaisesti turvattava lapsen kehitys ja hyvinvointi siten, kuin mainitun lain 1 §:ssä

7

säädetään. Lapsen huollon tarkoituksena on turvata lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi lapsen yksilöllisten tarpeiden ja toivomusten mukaisesti. Huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiansa välillä. Lapsella on lisäksi oikeus pitää yhteyttä ja tavata molempia vanhempiaan. Lapsella on oikeus saada hyvää hoitoa ja kasvatusta, sekä tarpeellista valvontaa ja huolenpitoa. Lapsella tulee olla myös oikeus osallistua päätöksentekoon itseään koskevilla asioilla ts. oikeus tulla kuulluksi.

Normaalitilanteessa huoltajat (vanhemmat) toteuttavat näitä lapselle kuuluvia oikeuksia. Viranomaisväliintulossa, selvitettyä lapsen etua, voi asiassa esiintyä useanlaisia käsityksiä ja mielipiteitä lapsen edusta; viranomaisilla on oma käsityksensä siitä, toisaalta lapsen vanhempien ja myös lapsen käsitykset lapsen edun toteutumisesta voivat olla erilaisia ja poiketa viranomaisten käsityksestä.

Lapsen etua arvioitaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota lapsen omaan mielipiteensä ja hänen käsityksiinsä siitä, miten asia tulisi ratkaista. Mitä varttuneemmasta ja kehittyneemmästä lapsesta on kyse, sitä suurempi merkitys on annettava lapsen itsemääräämisoikeuden toteutumiselle viranomaisen tehdessä lapsen itsemääräämisoikeutta ja yksityisyyteen puuttuvia tai niihin liittyviä päätöksiä. Lapsen etua toteutettaessa on otettava huomioon myös se, minkälaisesta asiasta on kyse ja arvioida sitä, miten viranomaisen ratkaisu vaikuttaa lapsen kehitykseen tai esim. hänen mahdollisuuksiinsa myös vastaisuudessa ylläpitää myönteisiä ihmissuhteita hänelle läheisiin ihmisiin.

Lapsen mielipidettä, varsinkin tilanteissa, joissa on kysymys hyvin nuoresta lapsesta, voidaan selvittää myös välillisen selvityksen avulla; kuulemalla ja keräämällä selviytyksiä esim. lapsen läheisiltä ihmisiltä, päiväkodista, koulusta yms. Jos kuultava on hyvin pieni lapsi tai jos lapsi ei halua tai

pysty ilmaisemaan mielipidettään, voidaan lapsen käsitystä asiakirjoissa selvittää kuvaamalla lapsen käyttäytymistä ja hänen tekojaan.

Lasta kuultaessa ja lapsen mielipidettä selvitettäessä on varmistuttava myös siitä, että lapsi voi aidosti ilmaista mielipiteensä. Lapsen täytyy joka tapauksessa kaikissa tilanteissa tietää, miksi häntä kuullaan, missä asiassa ja mihin tarkoitukseen kuulemisessa kerättyjä tietoja käytetään. Lasta kuultaessa on myös huomioitava se, että lapsella voi olla lojaliteettiristiriitoja esim. suhteessa vanhempiinsa tai muihin hänelle läheisiin ihmisiin, mitkä vaikuttavat hänen mielipiteeseensä. Kuulemistilanteet tulisi-kin suorittaa lapselle myönteisellä tavalla lapselle tutussa paikassa ja dokumentoida aina tarvittaessa kuulemistilanne ja käyty keskustelu autenttisesti ilman, että viran-omainen tai se, joka viranomaisen puolesta tai toimeksiannosta kuulee lasta, vaikuttaa lapsen mielipiteen muotoutumiseen. Lapsen mielipiteen selvittäminen ja lapsen kuuleminen onkin eräs sosiaalityön vaikeimpia tehtäviä. Lapsen

8

etua ei voida kuitenkaan yleensä selvittää antamatta lapselle mahdollisuutta esittää omat käsityksensä asiasta ja tehtävistä ratkaisuksista. Selvää on, ettei lapsen mielipide välttämättä sido viranomaista. Viranomaisen on joka tapauksessa tehtävä oma ratkaisunsa silmällä pitäen lapsen etua. Mikäli viranomaisen ratkaisu tai päätös poikkeaa lapsen tai hänen huoltajiensa esittämistä käsityksistä ja mielipiteistä, on tämä poikkeaminen pystyttävä perustelemaan päätösasiakirjoissa.

Kiireellinen huostaanotto

Lastensuojelulain 18 §:n mukaan, jos lapsi on 16 §:ssä mainitusta syystä (jos puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kodin olosuhteet Y) välittömässä vaarassa tai muutoin kiireellisen huostaanoton ja sijaishuollon tarpeessa, voidaan hänet ottaa sosiaalilautakunnan huostaan alistamatta päätöstä hallinto-oikeuden vahvistettavaksi.

Edellytyksenä kiireelliseen huostaanottoon on, että lapsi on välittömästi uhkaavassa vaarassa, joko oman menettelynsä tai ulkoisten tapahtumien johdosta. Koska kiireellinen huostaanotto on luonteeltaan ns. kiiretoimenpide merkitsee tämä useimmiten sitä, ettei asianosaisia (yleensä lapsen vanhempia tai huoltajia) voida kuulla. Mikäli kuuleminen voidaan suorittaa ja esim. päihtynyt vanhempi suostuu sijoitukseen, ei kiireelliseen huostaanottoon voida ryhtyä (lievimmän riittävän intervention B puuttumisen B periaate), vaan lapsi voidaan sijoittaa huoltajan suostumuksella näissä tilanteissa avohuollon tukitoimen lastensuojelulain 14 §:n mukaisesti.

Kiireellinen huostaanotto lakkaa viimeistään 14 päivässä päätöksen tekemisestä. Mikäli sosiaalilautakunnan alainen viranhaltija päättää kuitenkin ottaa asian huostaanoton valmisteluasiana käsiteltäväksi, jatkuvat kiireellisen huostaanoton oikeusvaikutukset. Varsinainen lapsen huostaanottoa koskeva ratkaisu on näissä tilanteissa tehtävä viimeistään 30 päivän kuluessa kiireellisen huostaanoton tekemisestä uhalla, että huostaanottopäätös muutoin raukeaa. Erittäin painavasta syystä voidaan määräaika jatkaa vielä enintään 30 päivällä, jolloin päätös on siis tehtävä viimeistään 60 päivän kuluessa kiireellisen huostaanoton tekemisestä. Tällainen erittäin painava syy voi olla esim. tilanne, joissa kuultavia on poikkeuksellisen paljon tai jos asia muutoin vaatii erityistä selvittelyä; esim. lapsen terveydentilasta tai psyykkisestä tilasta on pyydettävä lausuntoja.

Määräajan jatkamisen perusteena eivät saa olla kuitenkaan koskaan viranomaisesta johtuvat syyt. Tosiasiassa näyttää siltä, että 60 päivän valmistelu-aika on enemmänkin sääntö kuin poikkeus. Tätä lainsäätäjää ei ole kuitenkaan tarkoittanut. Se tosiasia, että lastensuojelusta vastaavia viranhaltijoita ei ole resursoitu kunnissa riittävästi, ei luonnollisestikaan voi olla lain tarkoittama erittäin painava syy.

9

Päätöksen kiireellisestä huostaanotosta tekee sosiaalihuoltolain 12 §:n mukaisesti sosiaalityöntekijän pätevyyden omaava viranhaltija. Varsinkin pienemmissä kunnissa tällainen päätöksentekoa koskeva määräys lainsäädännössä voi aiheuttaa vaikeitakin esteellisyyksyksiä.

Asianosaisella on oikeus hakea muutosta viranhaltijan päätöksestä sosiaalilautakunnalta ja sosiaalilautakunnan päätöksestä valittamalla hallinto-oikeudessa.

Kiireellisessä huostaanottopäätöksessä tulee perustella ne syyt, jotka ovat aiheuttaneet lapsen välittömän vaaran. Joissain tilanteissa kiireellisellä huostaanotolla on yritetty puuttua lapsen huoltoon ja tapaamisoikeutta koskeviin osapuolten erimielisyyksiin. Tällaiseen menettelyyn ei tulisi ryhtyä, koska vain äärimmäisen harvoin (lähinnä lapsen kaappaustilanteissa ulkomaille) kiireellisen huostaanoton laissa säädetyt edellytykset voivat täytyä lapsen huoltoon koskevassa riita-asiassa. Tällaisissa tapauksissa huoltajien on turvauduttava ensisijaiseen huoltoon päätöksen täytäntöönpanomenettelyyn.

Kuuleminen

Sosiaalilautakunnan on ennen päätöstä lapsen huostaanottoa, sijaishuoltoon sijoittamista ja huostassapidon lopettamista aina, kun se on lapsen ikä ja kehitystaso huomioon ottaen mahdollista, selvitettävä lapsen omat toivomukset ja mielipide sekä varattava tilaisuus tulla kuulluksi siten, kuin kuulemisesta hallintomenettelylain 15 §:ssä säädetään.

-

- 12-vuotta täyttäneelle lapselle
- lapsen vanhemmille
- lapsen huoltajille
- sekä henkilölle, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi tällöin on tai on välittömästi ennen asian valmistelua ollut (esim. biologisen vanhemman avio-/avopuoliso), lapsen hoidosta tosiasiassa vastannut isoäiti/isoisä) jne.

Säännöksessä on ilmaistu asianosaisten piiri päätettäessä lapsen huostaanotosta tai, kun huostaanoton aikana sijaishuoltopaikkaa muutetaan esim. laitoksesta perheeseen ja silloin, kun kysymys on huostassapidon lopettamista koskevasta päätöksestä. Ennen näitä päätöksiä on siis asianomaisia kuultava. Säännöksen mukaan 12-vuotta täyttänyttä lasta on kuultava ts. hän on asiassa myös asianosainen, jolla on valitusoikeus. Tätä nuorempaakin lasta on aina kuultava, mikäli lapsen ikä ja kehitystaso sen sallii. Yleensä 5- tai 6-vuotiasta lasta on kuultu huostaanottoasiassa ja esim. huolto-riitojen yhteydessä. Säännöksessä ei lapsen kuulemisen osalta ole siis ikärajoja muutoin kuin, että 12-vuotta täyttänyttä lasta pidetään huostaanottoasiassa asianosaisena.

Kuulemisen toimittaminen

Hallintomenettelylain 15 §:n mukaan asianosaiselle on ennen asian ratkaisemista annettava tilaisuus antaa selityksensä muiden tekemistä vaatimuksista ja asiassa olevista sellaisista selvityksistä, jotka voivat vaikuttaa asian ratkaisuun. Tämä merkitsee, että asianosaisilla (edellä tarkoitetuilla henkilöillä ja tahoilla) on oikeus saada tieto kaikista niistä sosiaalilautakunnan hallussa olevista asiakirjoista, joilla on merkitystä asiasta (huostaanottoa) päätettäessä. Asianosaisilla on myös oikeus saada jäljennökset päätökseen vaikuttavista asiakirjoista. Mikäli asianosaisen tietojensaantioikeutta rajoitetaan julkisuuslain (julkisuuslain 11 §) ja asiakaslain säännösten perusteella, on asiassa tehtävä julkisuuslain tarkoittama päätös. Kuuleminen on toimitettava hyvissä ajoin ennen varsinaista päätöksentekoa. Mikäli kuulemisen jälkeen asiassa tulee uutta selvitystä, on tästä uudestakin selvityksestäkin kuultava asianosaisia. Mikäli kuuleminen laiminlyödään, on asiassa tapahtunut muotovirhe. Kuulemistilanteessa tai asianosaisia muutoin kuultaessa on asianosaisilla luonnollisesti oikeus käyttää avustajaa tai asiamiestä.

Varsin usein lastensuojeluasioissa sosiaalilautakunta kuulee ennen päätöksentekoa asianosaisia. Tämä toimielimen suorittama kuuleminen ei ole lain tarkoittamaa kuulemistä, vaan perustuu toimielimen sisäisiin, omiin päätöksiin. Vaikka toimielimellä ei siis ole laissa säädettyä velvollisuutta kuulla asianosaista on, ottaen huomioon huostaanottopäätöksen luonteen B hallinto-oikeudellinen vapaudenriistopäätös B suotavaa, että kuuleminen vielä toimielimessäkin suoritetaan. Päätöksentekijällä ts. toimielimellä on tällöin mahdollisuus vielä arvioida, henkilökohtaisesti asianosaisia kuultuaan, onko asiassa esitetty riittäviä perusteita lapsen huostaanottoon.

Mikäli asianosaiset vastustavat huostaanottoa, tulee asiakirjoista aina ilmetä ne syyt ja perusteet, jotka asianosaiset ovat ilmaisseet. Riittävää ei ole, että asiakirjoissa vain mainitaan, että esim. lasta kuultu ja vastustaa. Oleellista on selvittää, miksi ja millä perusteella vastustus on tehty ja onko asiassa asianosaisen taholta esitetty muita ratkaisuvaihtoehtoja. Jos on esitetty, on nämä vaihtoehtoiset ratkaisut myös päätösasiakirjoissa kuvattava.

Milloin kuuleminen voidaan jättää suorittamatta

Asianosaisen kuuleminen voidaan jättää kahdella perusteella tekemättä.

Mikäli kuultavan asuin- tai oleskelupaikkaa ei voida kohtuullisin toimenpitein selvittää, ei kuulemistä tarvitse suorittaa. Viranomaisen on kuitenkin näytettävä, millä tavoin se on yrittänyt selvittää kuultavan olinpaikkaa. Tämä selvitys on syytä aina merkitä myös asiakirjoihin.

Toisena perusteena on lapsen ja kuultavan puuttuva yhteydenpito. Lain tarkoittamalla puuttuvalla yhteydenpidolla, jolloin kuuleminen voidaan siis jättää tekemättä, tarkoitetaan suhteellisen totaalista puuttuvaa yhteydenpitoa. Mikäli kuultava, esim. lapsen toinen vanhempi, on pitänyt yhteyttä harvakseltaan esim. kerran tai kaksi vuodessa lapseen, ei kysymys ole lapsen ja kuultavan puuttuvasta yhteydenpidosta. Tällöin kuuleminen täytyy siis suorittaa.

Alistus

Sosiaalilautakunnan on alistettava päätös hallinto-oikeuden vahvistettavaksi jos

-

- 12-vuotta täyttänyt lapsi tai
- hänen huoltajansa

vastustaa huostaanottoa tai siihen liittyvää sijaishuoltoon sijoittamista.

Alistusvelvollisuus syntyy myös tilanteissa, joissa 17 §:n 1 momentin tarkoittamaa kuulemista ei ole voitu suorittaa. Poikkeuksena alistamisvelvollisuudesta ovat edellä mainitut tilanteet, joissa kuuleminen on jätetty tekemättä puuttuvan yhteydenpidon vuoksi tai kuultavan olinpaikan ollessa tuntematon. Alistamista ei siis tällöin tule tehdä.

Huostaanottopäätöksen tiedoksianto

Huostaanottopäätös on annettava tiedoksi asianosaisille, joilla on myös oikeus valittaa päätöksestä hallinto-oikeuteen. Päätös on annettava tiedoksi myös niille asianosaisille, jotka on jätetty kuulematta edellä kuvatuilla perusteilla (puuttuva yhteydenpito, olinpaikka tuntematon). Päätös on siis annettava tiedoksi 12-vuotta täyttäneelle lapselle, lapsen vanhemmille ja huoltajille, lapselle mahdollisesti määrätylle edunvalvojalle, lapsen huoltajan uudelle avio-/avopuolisolle, mikäli lapsi on ollut hänen välittömässä hoidossaan ja kasvatuksessaan ennen huostaanottopäätöksen tekemistä tai muulle henkilölle, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi on ollut ennen päätöksentekoa. Mikäli päätös on alistettu, ei hallinto-oikeus voi käsitellä alistusta ennen kuin huostaanottopäätös on annettu tiedoksi kaikille asianosaisille. Tämä merkitsee sitä, että sosiaalilautakunnan on kiireellisesti kaikissa tilanteissa annettava huostaanotto-päätös tiedoksi asianosaisille.

Päätöksen täytäntöönpano

Lastensuojelulain 21 §:n mukaan päätös huostaanotosta raukeaa, jollei sitä ole pantu täytäntöön kolmen kuukauden kuluessa siitä, kun päätös on saanut lainvoiman. Sosiaalilautakunta voi päättäessään lapsen huostaanotosta samalla päättää myös siitä, että päätös pannaan heti täytäntöön mahdollisesta valituksesta huolimatta. Täytäntöönpanoa koskeva ratkaisu on kuitenkin huostaanottopäätöksen yhteydessä (asiallisesti sen jälkeen) tehtävä itsenäinen päätös. Välittömää täytäntöönpanoa koskeva päätös on siis perusteltava hallintomenettelylain mukaisella tavalla.

12

Varsin tavallista on, että sosiaalilautakunnat päättäessään lapsen huostaanotosta, päättävät ilman mitään perusteluja myös siitä, että päätös pannaan valituksesta huolimatta heti täytäntöön. Kun tällaisissa tapauksissa päätöstä ei ole mitenkään perusteltu, on varsin mahdollista, että asianosaisen valittaessa päätöksestä ja vaatiessa täytäntöönpanon keskeyttämistä hallinto-oikeudessa, siihen myös suostutaan. Täytäntöönpanoa koskeva päätös on siis ehdottomasti perusteltava ja perusteluissa on mainittava, mitkä ovat ne syyt ja seikat, jotka vaativat päätöksen välittömää täytäntöönpanoa. Mikäli tällaisia syitä ja seikkoja ei asiassa ole, ei edellytyksiä välittömään täytäntöönpanoon ole. Täytäntöönpanoon tällaisissa tapauksissa voidaan ryhtyä vasta sitten, kun päätös on saanut lainvoiman, ts. päätöksestä ei ole valitusaikana valitettu tai esim. hallinto-oikeuden päätöksestä ei ole valitettu korkeimpaan hallinto-oikeuteen.

Huostaanoton oikeusvaikutukset

Huostaanotto on luonteeltaan hallinto-oikeudellinen vapaudenriistopäätös. Huostaanoton edellytykset on laissa säädetty. Tämä merkitsee erityisesti sitä, että asian-omaisten oikeusturvasta on huolehdittava. Viranomaisen on noudatettava lasten-suojelulaista ilmeneviä muotomääräyksiä.

Huostaanotto on toisaalta myös lapsen oikeus, jolla turvataan lapsen kasvatus. Tämä ilmenee lain sanamuodosta On otettava Y., on järjestettävä Y. Sosiaali-lautakunnalla on säännöksen mukaan ehdoton velvollisuus ryhtyä lapsen huostaanottoon, mikäli laissa säädetty edellytykset täyttyvät (ehdoton velvollisuus). Säännöksestä ilmenee edelleen, että lautakunnan on järjestettävä lapselle tarpeenmukainen sijaishuolto. Lain mukaista menettelyä ei siis ole se, että lapsi sijoitetaan huostaanotettuna hänelle sopimattomaan sijaishuoltopaikkaan esim. sinne, missä sattuu olemaan tilaa. Laitoksen käyttö- ja täyttöasteet eivät siten saa sanella sitä, missä ja miten lapselle sijaishuoltoa järjestetään. Kun kysymys on toisaalta lapsen oikeudesta saada tarpeenmukainen sijaishuolto, näyttäisi sosiaalilautakunnan järjestämisvastuu olevan riippumattomasti varatuista määrärahoista. Sosiaalilautakunnan tulee siis varata sijaishuollon järjestämiseen riittävät määrärahat, jotta se voi täyttää lakimääräisen velvollisuutensa tarpeenmukaisen sijaishuollon järjestämiseen. Mikäli lapsi on otettu esim. huostaan vakavan päihdeongelman (huumeriippuvuus) vuoksi tai esim. huostaanottoon ovat vaikuttaneet osaltaan lapsen psyykkiset ongelmat, on sosiaalilautakunnan tällöin järjestettävä sellainen hoito ja huolto, jolla lapsen ongelmiin voidaan puuttua. Tuomioistuinkäytännöissä ei ole järin usein puututtu tähän asiaan. Tosi-asiassa huostaanotetut lapset on sijoitettu joskus sellaisiin sijaishuoltopaikkoihin, jotka eivät vastaa lapsen sijaishuollon tarvetta.

13

Huostaanotto on luonteeltaan myös väliaikainen toimenpide. Tämä ilmenee lasten-suojelulain 20 §:stä. Säännöksen mukaan sosiaalilautakunnan on lopetettava huostaanotto, kun 16 §:n mukaista huostaanotannon ja sijaishuollon tarvetta ei enää ole, jollei lopettaminen ole selvästi vastoin lapsen etua. Viranomaisilla on aktiivinen velvoite pyrkiä huostaanoton aikana tähän päämäärään. Huostaanoton väliaikaisuus ilmenee myös lastensuojeluasetuksen 4 §:n huoltosuunnitelmaa koskevasta säännöksestä. Säännöksen mukaan huoltosuunnitelmaan kirjataan ne olosuhteet ja asiat joihin pyritään vaikuttamaan sekä keinot ja arvioitu aika, jonka kuluessa tavoitteet pyritään toteuttamaan. Huostaanotettua tai avo-huollon tukitoimena sijoitettua lasta koskevaan huoltosuunnitelmaan kirjataan sijoituksen tarkoitus ja tavoitteet, erityisen tuen ja avun järjestäminen lapselle, hänen vanhemmilleen ja häntä hoitaville ja kasvattaville henkilöille. Sosiaalilautakunnan on huostaanoton aikana pyrittävä vaikuttamaan paitsi lapsen kasvuoloihin ja tarpeen mukaiseen sijaishuoltoon sekä lapsen ongelmiin, myös erityisesti vanhempien ongelmiin ja mahdollisuuksiin vastata lapsensa hoidosta kotona. Sosiaalilautakunnan on siis tuettava lapsen vanhempien ja pyrittävä lakkauttamaan huostaanotto siten, että lapsi voisi palata omiin kasvuoloihinsa. Luonnollisesti tätä päämäärää ei aina pystytä saavuttamaan ottaen huomioon kulloinkin huostaanottoon johtaneet syyt.

Huostaanottopäätöksissä joskus näkyvä ilmaus Kyseessä on pitkäaikainen sijoitus, kestäen aina lapsen aikuisikään asti ei ole lainmukainen. Sosiaalilautakunta ei voi sijoituspäätöksessään ottaa tällaista kantaa, ottaen huomioon edellä selvitetyn huostaanottopäätöksen väliaikaisen luonteen.

Huostaanoton aikana lapsen huolto ja edunvalvonta (aikaisemmin holhous) säilyvät vanhemmilla. Toimielimellä on kuitenkin lastensuojelulain 19 §:n mukaan järjestämisvastuu hoidosta; oikeus päättää huostaanoton tarkoituksen toteuttamiseksi lapsen hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta sekä olinpaikasta. Käytännössä huostaanoton aikana vanhempien oikeus päättää lastaan koskevista asioista rajoittuvat lapsen uskontokuntaan ja lapsen nimeen. Huostaanoton aikana tulisi sosiaalilautakunnan kuitenkin kaikissa tilanteissa kuulla huoltajaa ennen kuin viranomainen tekee lasta koskevia, hänen huoltoonsa ja kuntoonsa liittyviä ratkaisuja tai toimenpiteitä.

Potilaslakia säädettäessä ilmeni potilaslain esitöistä, että lasten huoltajat voisivat päättää myös huostaanoton aikana lapsen terveydenhoitoon liittyvistä asioista. Tilanne on jossain määrin epäselvä, mutta näyttää siltä, että sosiaalilautakunnalla on oikeus lastensuojelulain 19 §:n nojalla päättää myös lapselle tehtävistä välttämättömistä terveydenhuoltotoimenpiteistä. Sosiaalilautakunta voi myös turvautua asiakaslain ja holhustoimesta annetun lain mukaiseen edunvalvojan

14

määräyksen hakemiseen tuomioistuimelta, jolloin edunvalvoja päättäisi esim. lapsen terveydenhuoltoon liittyvistä asioista. Tällainen tilanne voi tulla eteen esim. silloin, kun lapsen huoltajat eivät anna suostumustaan lääketieteellisesti arvioidun ja lapselle tarpeellisen hoitotoimenpiteen suorittamiseen.

Sosiaalilautakunnalla on huostaanoton aikana oikeus siis päättää myös lapsen olinpaikasta. Lasta sijaishuoltopaikkaan sijoitettaessa on otettava kuitenkin Euroopan Ihmisoikeussopimuksen määräykset huomioon. Sijaishuoltopaikkaa valittaessa ja lasta sijaishuoltopaikkaan sijoitettaessa tulee huomioida lapsen oikeus pitää yhteyttä vanhempiinsa ja hänelle läheisiin muihin henkilöihin. Sosiaalilautakunnalla ei siis ole oikeutta sijoittaa lasta sellaiseen sijaishuoltopaikkaan, joka vaikeuttaa tai estää vanhempien ja lapsen välisen yhteydenpidon.

Huostaanoton aikana sosiaalilautakunta voi rajoittaa lapsen oikeutta pitää yhteyttä ja tavata vanhempiaan ja hänelle läheisiä henkilöitä. Tarvittaessa, mikäli syntyy vähäisintäkään erimielisyyttä sosiaalilautakunnan ja vanhempien välillä tapaamisista tai yhteydenpidosta, on asiassa tehtävä aina yhteydenpitoa koskeva valituskelpoinen päätös. Lapsen oikeudesta pitää yhteyttä vanhempiinsa ja hänelle läheisiin ihmisiin, on pidettävä lapselle kuuluvana perusoikeutena. Tätä oikeutta voidaan rajoittaa vain lailla säädetyillä perusteilla.

Huostaanoton aikana on viranomaisilla korostettu velvollisuus ottaa oikeusturvatekijät huomioon. Viranomaisilla on oma-aloitteinen velvollisuus ryhtyä huostaanoton lakkauttamiseen ja pyrkiä, kuten edellä on selvitetty, myös tähän päämäärään. Viranomaisten on lisäksi aktiivisesti neuvottava ja selvitettävä sekä lapselle että hänen huoltajilleen ja vanhemmilleen heidän oikeuksiaan, sekä miten he voivat saada oikeutensa turvattua. Erityisen tärkeänä on pidettävä päätösten huolellista perustelua. Oikeusturvatekijöihin kuuluu myös asianosaisjulkisuus, jolloin huoltajilla ja vanhemmilla on oikeus tutustua kaikkiin viranomaisen laatimiin asiakirjoihin, myös esim. viranomaisen laatimiin muistiinpanoihin. Tätä oikeutta voidaan rajoittaa vain julkisuuslaista ja asiakaslaista ilmenevin perustein.

Huostassapidon lakkaaminen

Lastensuojelulain 20 §:n mukaan sosiaalilautakunnan on lopetettava huostassapito, kun 16 §:n mukaista huostassapidon ja sijaishuollon tarvetta ei enää ole. Mikäli lopettaminen olisi kuitenkin selvästi vastoin lapsen etua, ei velvollisuutta huostassapidon lopettamiseen ole. Lapsen edun vastaista huostassapidon lakkauttaminen voi olla, mikäli sijaishuollon kesto-aika, lapsen ja vanhempien välinen kanssakäyminen tai lapsen ja huoltoa antavan välinen suhde sitä edellyttää. Mikäli lapsen sijoitus on kestänyt huomattavan kauan sijaisperheessä tai esim.

15

lapsen ja hänen vanhempiensa välinen kanssakäyminen on ollut vähäistä tai jos lapsen ja huoltoa antavan välinen suhde on hyvin kiinteä ja lämmin, ei välttämättä edellytyksiä huostassapidon lakkauttamiselle ole.

Säännöksen mukaan sosiaalilautakunnan on oma-aloitteisesti lopetettava huostassapito, kun edellytykset lakkaavat. Luonnollisesti myös asianosaisen vaatimuksesta on ryhdyttävä toimenpiteisiin huostassapidon lakkaamista koskevan päätöksen teossa. Kuten edellä on todettu sosiaalilautakunnalla itsellään on velvollisuus huostaanoton aikana pyrkiä siihen, että huostaanotto voidaan lakkauttaa ja lapsi kotiuttaa. Tämä merkitsee sosiaalilautakunnalta ja sen alaisilta viranhaltijoilta aktiivisia avohuollon toimenpiteitä tämän tavoitteen saavuttamiseksi.

Huostassapito lakkaa myös silloin, kun lapsi täyttää 18-vuotta tai solmii avioliiton.

Lastensuojelulain 22 §:n 3 momentin mukaan lapsi voidaan sijoittaa väliaikaisesti myös vanhempiensa tai muiden huoltajiensa hoidettavaksi ja kasvatettavaksi. Kysymys on vain väliaikaisesta sijoituksesta, jonka tarkoituksena yleensä on kotiuttaa lapsi ja pyrkimyksenä siis lakkauttaa huostassapito. Sanamuodon mukaisesti lasta ei voida muutoin kuin väliaikaisesti sijoittaa vanhempiensa tai huoltajiensa hoitoon ja kasvatukseen. Huostaanotto lakkaa itsestään tällaisissa tilanteissa kuuden kuukauden sisällä.

Jälkihuolto

Huostassapidon jälkeen lapsi siirtyy jälkihuoltoon, joka jatkuu tarvittaessa aina 21-ikävuoteen asti. Kyse on lapsen ja nuoren subjektiivisesta oikeudesta, jolloin lautakunnalla on siis ehdoton velvollisuus määrärahoista riippumatta järjestää lapselle tarpeenmukainen jälkihuolto. Lastensuojelulain 34 §:n mukaan sijaishuollon päättämisen jälkeen sosiaalihuollon on aina järjestettävä lapselle tai nuorelle jälkihuolto tukemalla sijaishuollossa ollutta lasta taikka nuorta sekä hänen vanhempiaan ja huoltajiaan sekä henkilöä, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi tai nuori on ollut siten, kun lastensuojelulain 13 ja 14 sekä 24 §:ssä on säädetty.

Säännös merkitsee siis sitä, että aina huostaanoton jälkeen riippumatta lapsesta, lapsi siirtyy jälkihuoltoon. Jälkihuollon aikana sosiaalilautakunnalla on velvollisuus tukea lasta lastensuojelulaista ilmenevin keinoin edellyttäen kuitenkin, että lapsella (alle 18-vuotias) tai nuorella (18 B 21-vuotias) on jälkihuollon tarvetta. Tarve tulee arvioida lastensuojelun näkökulmasta.

Anu Suomela

.

Missä viipyvät huostaanottoperheiden ihmisoikeudet?

Suomen valtiolta, jota käytännössä edustaa maan hallitus virkamiehineen on antanut useissa tapauksissa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimelle selityksiä viranomaismenettelystä, josta kansalaiset ovat kannelleet. Perheen Suojelun Keskusliitto PESUE ry. on vienyt kuusi tapausta EIT:een ja on lisäksi ollut konsultin roolissa muutamissa muissa tapauksissa. Järjestölle on siis kertynyt kohtuullinen materiaali siitä, miten valtiolta i.e. Suomen istuvaa hallitusta edustavat ulkoministeriön ja sosiaali- ja terveysministeriön virkamiehet suhtautuvat kansalaisten ihmisoikeuksiin vastatessaan hallituksen puolesta EIT:een.

EIT on antanut ratkaisunsa viidessä Pesueen sinne viemässä huostaanottotapauksessa. Kahdessa niistä nk. L. v. Finland (27.4.2000) sekä K & T v. Finland, valtiovallan menettelytavat tuomittiin. Jälkimmäisessä Suomi vetosi EIT:n Grand Chamberiin ja se antoi lopullisen tuomionsa 12.07.2001. Suomen viranomaiset tuomittiin toimivallan ylityksestä jo 4. Chamberin tuomiossa 27.04.2000. Toimivallan ylitys todettiin myös Grand Chamberin päätöksessä samoin kuin toinenkin 8. artiklan loukkaus siinä, että perhettä ei pyritty jälleenyhdistämään (Application nr. 25702/94).

Tapaus on merkittävä huostaanottoperheiden ihmisoikeuksien kannalta. Ikävä kyllä valtiovallan edustajat ovat julkisuudessa vähätelleet tuomiota, vaikka se on eurooppalaisittain katsoen erittäin ankara. Se on EIT:n 50-vuotisen historian ensimmäinen huostaanottotapaus, jossa valtiovallan todettiin ylittäneen toimivaltansa. Se on myös ensimmäinen tapaus, jonka Grand Chamber on käsitellyt suullisessa kuulemisessa.

Suomessa elävät tsaristisen hallinnon perinteet

Euroopan ihmisoikeussopimus on ollut Suomessa voimassa vasta vuodesta 1990, joten sen periaatteita ei ole hallinnossa sisäistetty. Tilannetta kuvaa hyvin erään sosiaalijohtajan kirjallinen vastaus lääninoikeudelle, jossa hän toteaa, että Euroopan ihmisoikeussopimukseen vetoaminen tuntuu kovin kaukaa haetulta, kun meillä Suomessa on totuttu pohjoismaiseen käytäntöön. Toinen sosiaalijohtaja on lukuisissa tilanteissa todennut, ettei ihmisoikeussopimusta voida ottaa huomioon, koska siitä ei tiedetä mitään. Tosi asia on, ettei hallinnollista lainsäädäntöä ja menettelytapoja ole koskaan kattavasti arvioitu ihmisoikeussopimusten valossa. Kansalaisilla ei ole ollut 6. artiklan mukaista 'tasavertaisten aseiden' mahdollisuutta eikä hallinnossa noudattaa muutoinkaan fair trial periaatetta.

Hallinnollisen lainkäytön, kanteluviranomaisten ja tuomioistuinten lähtökohta on ollut se, että viranomaiset on oikeassa. Virkakoneiston toiminnan lainmukaisuuden kontrolliperinne näkyy siinä, että toiminnan oikeellisuus ja oikeudenmukaisuus perustellaan toimenpiteen suorittaneen viranomaisen ilmoituksella siitä, miten asiassa on menetelty, ja että

menettely on ollut välttämätöntä ja lainmukaista, jopa lainvastaiset menettelyt tulkitaan sellaisiksi. Suomalaisten suoja viranomaisinterventioita vastaan onkin liki olematon.

Mikä on välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa?

Ihmisoikeussopimuksen 8. artikla turvaa jokaiselle kansalaiselle oikeuden nauttia yksityis- ja perhe-elämäänsä (myös kotiinsa ja kirjeenvaihtoonsa) kohdistuvaa kunnioitusta. Artiklan tarkoituksena on erityisesti turvata tämä kansalaisen oikeus- ja vapauspiiri viranomaisen puuttumista vastaan. Tämän vuoksi viranomaiset eivät saa puuttua artiklan kansalaisille tarjoamaan suojaan muutoin kuin sellaisissa tapauksissa, joissa se on katsottava välttämättömäksi seuraavista syistä: 1) kansallinen turvallisuus 2) yleinen turvallisuus tai maan taloudellinen hyvinvointi 3) epäjärjestyksen tai rikoksen estäminen 4) terveyden tai moraalin suojaaminen, sekä 5) muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaaminen.

Viranomaisen puuttuminen kansalaisen yksityisyyden ja perhe-elämän suojaan tällaisista syistä on kuitenkin artiklan mukaan sallittua vain, jos puuttuminen (1) tapahtuu lakiin perustuen ja puuttumisen on (2) katsottava olevan välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa. Artiklan merkitys demokratian ja kansalaisuuden kannalta on arvioitava erittäin keskeiseksi. Demokratiassa valtiovalta kuuluu kansalaisille ja demokraattinen valtio on olemassa kansalaistensa oikeuksien ja hyvinvoinnin turvaamiseksi. Juuri siksi on perusteltua tehdä vahva oletus kaikkien kansalaisten vastuullisesta täysvaltaisuudesta, itsehallinnasta ja yksityisyyden loukkaamattomuudesta. Juuri näin artiklassa tehdään. Viranomaiset, jotka demokratiassa ovat periaatteessa kansalaisten palveluksessa, eivät saa puuttua kansalaisen koskemattomuuden ja yksityisyyden vapauspiiriin muutoin kuin erittäin pakottavista syistä, joille täytyy olla laillinen peruste.

Jos kansalaisen epäillään syyllistyvän maanpetokselliseen toimintaan, rikokseen tai olevan vaarallisen kulkutaudin levittäjä, kotietsintä tai ruumiintarkastus tms. sellainen voidaan yleensä demokraattisissa yhteiskunnissa tehdä ongelmattomasti. Tutkintaa varten on erityinen viranomainen, poliisi, jonka kuitenkin esim. puhelinkuuntelua suorittaakseen tulee yleensä demokraattisissa yhteiskunnissa hakea tuomioistuimen (syyttäjäviranomaisen) kirjallinen lupa, jonka on perustuttava lakiin ja vahvoihin indiisioihin todennäköisestä syyllisyydestä. Viranomaisinterventio on siis tehty luvanvaraiseksi ja luvan antaa toinen viranomainen, joka siis samalla valvoo intervention laillisuutta.

Artikla ulottaa kuitenkin kansalaisen yksityisyyden suojan ja koskemattomuuden myös hänen perhe-elämäänsä. Moderni yhteiskunta on oppivelvollisuuden säätämällä luonut perustan voimakkaalle intervention perheen yksityisyyteen. Kuitenkin yleisesti ajatellaan, että oppivelvollisuudesta huolimatta pääasiallinen kasvatusvastuu ja -oikeus on vanhemmilla. Oppivelvollisuus ei Suomessakaan merkitse koulupakkoa. Myös vanhemmat itse voivat ottaa vastatakseen lastensa opetuksesta ja siten oppivelvollisuuden toteutumisesta.

Moderni hyvinvointivaltion aikakausi oppivelvollisuuksineen, päiväkotineen, kouluterveydenhuoltoineen jne. menettelyineen, joilla vanhempien kasvatusvastuuta on jaettu lähinnä kunnallisille palveluorganisaatioille, on ilmeisesti hämärtänyt yleisessä tietoisuudessa vanhempien kasvatusvastuun ensisijaisuutta. Samaan suuntaan ovat vaikuttaneet ne sinänsä hyvää tarkoittavat kansainväliset sopimukset ja lait lasten oikeuksista, joilla lapsesta on tehty yksityinen oikeussubjekti omine oikeuksineen. Sitäkin tärkeämpää on, että demokraattisen oikeusvaltion normihierarkia myös perheen yksityisyyden osalta tulkitaan oikein. Juuri tässä suhteessa ihmisoikeussopimuksen 8. artikla on merkityksellinen. Se on myös perheen koskemattomuuden osalta tulkittava vahvaksi perusnormiksi, josta poikkeamiselle esim. lapsen edun nimissä on oltava erittäin vahvat perusteet.

Juuri perheiden osalta mahdollisuudet ylilyön-teihin interventioissa syntyvät helposti. Ajatus, että pieni lapsi saisi osakseen huonoa kohtelua (laiminlyöntiä, pahoinpitelyä, seksuaalista hyväksikäyttöä jne.) on niin pöyristyttävä, että vaatimusta indiisioiden riittävydestä ei aina jakseta ottaa huomioon, kun ryhdytään perheen yksityisyyttä loukkaavaan tutkintaan. Sen jälkeen, koska pitävää näyttöä lapsen edun loukkauksista on lastensuojeluviranomaisten harjaantumattomin menetelmin vaikea saada, voidaan pelkän epäilyn perusteella ryhtyä lapsen edun turvaamistoimiin ja vakaviin perheen yksityisyyttä loukkaaviin interventioihin.

Mahdollisuus ns. oikeusmurhiin on suuri. 'Lapsen edusta' on lapsiin helposti liitettyjen voimakkaiden tunteiden vuoksi tullut etenkin lapsia lähellä työskentelevien palveluorganisaatioiden työntekijöille ja viranomaisille - mutta samalla myös suurelle yleisölle ja joissakin tapauksissa esim. lapsiperheiden naapureille - terveen harkintakyvyn sokaiseva prinssiippi, joka oikeuttaa yksittäisiin vanhempiin kohdistuvien epäluulojen lietsomman, hyväksikäyttöepäilyissä jopa vainojen käynnistämisen.

Ihmisoikeussopimuksen 8. artiklan ajankohtaisin merkitys onkin siinä, että se antaa perheen yksityisyyden suojalle yhtä vahvan turvan kuin se antaa kansalaisen yksityisen vapauspiirin suojalle. Kun tämä lähtökohta mielessä lähdetään soveltamaan lapsen oikeuksien sopimusta ja lainsäädäntöä ymmärretään, että perheen oikeuksien primaariseen suojaan voidaan tehdä interventiota vain samanlaista huolellisuutta ja vaikeutettuja menettelyjä noudattaen, jollaiset ovat muuttuneet jo oikeusvaltioissa rutiineiksi yksityisen kansalaisen yksityisyyden suojaan kajottaessa.

Viranomaiset kansalaisia vastaan

Hallituksen ohjelmallinen tavoite on vastauksissa EIT:lle ollut kiistää kaikki paikallisten viranomaisten tekemät virheet ja laittomuudet. Sosiaali- ja terveysministeriön ja ulkoasianministeriön hallituksen vastauksia valmistelleet virkamiehet ovat asettuneet täysin virkamiesten asianajajiksi puolustamaan mitä räikeimpiä kansalaisten oikeuksien loukkauksia, ja venyttämään lakia yli minkä tahansa rajojen. Tämä näkyy erinomaisesti K & T:n tapauksen tuomiosta.

Vielä hätkähdyttävämpää on todeta tapauksen Case Nuutinen v. Finland faktaluettelosta (Aplication nr. 32842/96, 27.6.2000), miten EIT:een vastauksia valmistellut sosiaali- ja terveysministeriön virkamies P-L.H on EIT:n prosessin kuluessa manipuloinut kansallisia tuomioistuimia. Nuutinen ei ollut koskaan tavannut lastaan ja kävi vuosia oikeutta vaatien tapaamisten täytöntöönpanoa. Prosessi jatkui vielä EIT:n käsittelyn kuluessa. Sosiaali- ja terveysministeriön intressissä oli osoittaa, että Nuutinen oli kelvoton isäksi, joten viranomaismenettelyt, jotka eivät taanneet isälle ja lapselle oikeutta perhe-elämään, olivat olleet perusteltuja. Tässä tarkoituksessa ministeriön virkamies hankki lainvastaisesti Nuutisen terveystietoja ja toimitti ne hänen vastapuolelleen, sekä neuvoi Nuutisen vastapuolta hankkimaan uuden sovittelukertomuksen, ja neuvoi myös sovittelijaa. Näillä keinoilla lapsen oikeus tavata isäänsä kiellettiin lopulta kokonaan. EIT päätyi tuomitsemaan Suomen valtion 6 artiklan loukkaamisesta, mutta ei 8. artiklan perusteella. Tuomioon liitetty kolmen tuomarin eriävä käsitys on erittäin tärkeää luettavaa oikeusperiaatteiden ymmärtämisen kannalta.

Hallituksen selitykset Euroopan Ihmisoikeustuomioistuimelle tehtyihin kanteluihin, osoittavat hätkähdyttävällä tavalla tsaristisia hallintoperinteitä. Niille on tyypillistä se, että niistä puuttuu täysin kokonaisarvio siitä, mitä kansalaiselle, hänen elämälleen, perheelleen ja lapsilleen on byrokratian käsittelyssä tapahtunut. Kantelijaa katsellaan yksittäisten lakipykäliden läpi hallintoalamaisina, jotka eivät ymmärrä omaa ja lastensa parasta, viranomaisen tekemisiin ei kohdisteta mitään kritiikkiä. Näin häivytetään se tosiasian, että kanteluissa kyseessä ovat elävät ihmiset, joilla tulisi olla oikeus yksityisyytensä ja perhe-elämänsä kunnioittamiseen

ja suojelemiseen myös tarpeettomilta viranomaisinterventioilta (EIS 13 art.). Hallituksen selitykset kertovat sellaisesta kansalaisten yksityiselämän yksityiskohtaisesta seurannasta ja tietojen kirjaamisesta virallisiin asiakirjoihin, joka loukkaa kansalaisten yksityisyyttä. Tietoja on kerätty kaikista sellaisista seikoista, jotka ehdottomasti kuuluvat yksityisyyden ja perhe-elämän piiriin, ja joiden hankkiminen ei missään tapauksessa voi olla välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa kenenkään etujen suojelemiseksi.

Hallituksen selitykset ovat sinällään yksiselitteinen todistus Ihmisoikeussopimuksen velvoitteiden tietoisesta ja tahallisesta, jopa suoran ohjelmallisesta loukkaamisesta: Jos lapsi otetaan huostaan, ei perhettä tule enää jälleenyhdistää ja vanhemmat menettävät kaikki oikeutensa päättää lapsensa asioista tai nauttia perhe-elämästä. Näin siitä huolimatta, että Suomen lain mukaan huostaanotto on hallinnollinen vapaudenriisto ja aina väliaikaiseksi tilaksi tarkoitettu toimi, ja viranomaisen velvollisuus on ylläpitää lapsen läheiset ihmissuhteet. Vastauksissaan hallitus ilmaisee täysin päinvastaisen käsityksen, jonka mukaan lapsi itse - jos haluaa - kasvettuaan tasavertaiseksi aikuiseksi, voi ottaa yhteyden vanhempiinsa ja sitten luoda heidän kanssaan normaalit perhesuhteet. Tätä kantaa motivoidaan sillä, että lapsuus on lyhyt aika, eikä vanhempien lapsillensa aiheuttamia vaurioita voida aina paikata.

Ikävä kyllä sosiaali- ja terveysministeriön virkamiehet ovat julkisuudessaakin todenneet, ettei Suomen tule noudattaa Euroopan Ihmisoikeussopimusta lasta koskevissa asioissa, koska meillä Suomessa on kuulemma huomattavasti kehittyneempi käsitys nimenomaan lapsen oikeuksista (mm. sosiaali- ja terveysministeriön vt hallintosihteeri Piia-Liisa Heiliö Demokraattisten lakimiesten järjestämässä keskustelutilaisuudessa Vanhalla ylioppilastalolla 29.11.1995.). Tässä argumentoinnissa vedotaan jatkuvasti YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen, jota meillä kuulemma noudatetaan. Kuitenkin YK:n lapsen oikeuksien komitea antoi 16.10.2000 Suomelle vakavan huomautuksen huostaanottojen suuresta määrästä, sekä siitä, että huostaanottoja ei meillä nähdä väliaikaisina toimenpiteinä, jotka on lakkautettava heti kun tilanne sen sallii.

Valtiovallan tulisi puolustaa kansalaisten ihmisoikeuksia

Valtiovalta voisi toki ottaa itselleen sellaisenkin roolin, että se puolustaisi ihmisoikeussopimuksia ja valvoisi niiden toteuttamista ja siten kansalaisten ihmisoikeuksia. Demokraattisessa yhteiskunnassa hallinnon tulisi palvella kansalaisia ja valtion edesauttaa tällaista menettelyä. Sen sijaan kantelijoiden ja heidän lastensa järkyttävät elämänkohtalot ja viranomaismenettelyn aiheuttamat syvät ja korjaamattomat traumat viipaloidaan hallituksen selityksessä juristerian mikroskoopin lasilevyllä näytepalloiksi. Näin häivytetään kokonaiskuva tapahtumista ja ihmisistä inhimillisinä olentoina, jotka rakastavat lapsiaan ja ovat vuosia joutuneet elämään epävarmuudessa ja ahdistuksessa, jopa epätoivossa perheittensä ja lastensa vuoksi.

Viipaloinnin jälkeen todetaan, että henkilö on itse aiheuttanut tapahtuneen, kun ei ole tyytynyt viranomaisen päätöksiin, vaan on käyttänyt lakisääteistä oikeuttaan ja vastustanut niitä. Tästä asenteesta on erinomaisena esimerkkinä yksi kanteluista. Siinä hallitus toistaa selityksessään viranomaisten toteen näyttämättömän väitteen siitä, että isän ja isovanhempien kielteinen asenne viranomaisten päätöksiä kohtaan heijastuu lapsiin, joten tapaamiset tuli rajoittaa minimiin ja kieltää kokonaan. Sen sijaan äiti, joka on tyytynyt viranomaisten ratkaisuun saa tavata lapsiaan.

Tämä viranomaisasenne tulee jatkuvasti esiin lastensuojelutapauksissa; vanhemmille sanotaan suoraan, että jos he valittavat viranomaisen sanelemista ratkaisuksista, lasten tapaamiset loppuvat kokonaan. Lastensuojelutoimet kohdistuvat valtaosin toimeentulotukea hakeviin kouluttamattomiin ja vähävaraisiin ihmisiin. Heistä harva on niin valistunut, että tuntee

oikeutensa ja osaa vaatia valituskelpoisia päätöksiä. Etenkin lastensuojeluasioissa perhe kokee sosiaalista häpeää, eivätkä monet rohkene tämänkään vuoksi nousta viranomaisesta vastaan.

Hallinnon perinteet näkyvät erinomaisesti myös siinä, että vaikka Hallintomenettelylaki velvoittaa viranomaisen neuvomaan, miten tyytymätön asianomistaja saisi asiansa vireille, ei tällaista ohjausta käytännössä ole. Etenkään lastensuojeluasioissa viranomaisen ei ole sisäistänyt ohjausvelvollisuuttaan, vaan katsoo olevansa 'lapsen edun' ylin tulkki, jonka menettelytapoihin vanhemman on tyytyminen. Esim. huostaanottoihin liittyen on lukuisissa tapauksissa luettavissa viranomaisen päiväkirjamerkinnöistä, että vanhempi on vuosikausia moittinut tapaamisjärjestelyä ja vaatinut suusanallisesti huostaanoton purkua ja tapaamisten lisäämistä, mutta hänelle on vastattu ainoastaan, ettei sellainen tule kysymykseenkään.

Oppi 'lapsen edusta' johtaa totalitarismiin

Se mitä Suomen valtiovallan vastauksesta voidaan lukea, on että intressissä on ajatuksellisella tasolla ajaa ainoastaan yhden ihmisryhmän - lasten - etua, jonka määrittely on vain ja yksinomaan lastensuojeluviranomaisen oikeus, ja jolla perusteella viranomaisella on laaja kontrollioikeus perheiden elämään. Vastauksissa toistetaan virheellisesti, että kansallinen laki on tarkoitettu suojelemaan vain lapsen etua, eikä mitään muuta.

Lapsen etu on käsitteenä epämääräinen, eikä sille löydy muuta virallista määrittelyä kuin Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1 §, joka hyvin yleisellä lapsen oikeuksien julistuksen tasolla toivottaa lapselle kaikkea hyvää ja kaunista. Elävässä elämässä ei tällaisesta ole suurtakaan hyötyä - päin vastoin, löyhä määrittely antaa viranomaiselle rajoittamattomat tulkintaoikeudet perheen oikeuksien kustannuksella. Tämä johtaa autoritaarisiin, epädemokraattisiin ja mielivaltaisiin menettelytapoihin. Lapsella tai vanhemmilla ei ole oikeutta määrittellä sitä, mikä on yksittäisen lapsen tai perheen etu kussakin erikseen harkittavassa tilanteessa, eikä kansalaisilla ole todellista oikeutta osallistua itseään ja perhettään koskevaan päätöksentekoon silloin kun viranomaisen tekee intervention perheen asioihin.

Demokraattisen yhteiskunnan keskeinen tunnusmerkki on se, että kansalaiset ovat tasavertaisia lain edessä, ja kaikki kansalaisiin kohdistuvat toimet perustuvat lakiin. Tämä tarkoittaa mm. sitä, ettei kenenkään edun huomioon ottaminen aiheuta sitä, että toinen joutuisi sen vuoksi oikeudettomaan asemaan. Myöskään lapsen etu ei voi olla tällainen seikka. Laillisuuden sijaan suomalaiset viranomaiset toimivat lapsen edun ideologian perusteella. YK:n lapsen oikeuksien sopimusta on ylitulkittu siten, että kenenkään muun kuin lapsen oikeuksilla ei ole merkitystä. Tämä lähtökohta johtaa myös lapsen oikeuksien polkemiseen.

YK:n lapsen oikeuksien olennaisin sisältö on se, että lapsi on itsenäinen oikeussubjekti. Hallitus ei vastauksessaan ilmaise mitään mielenkiintoa tai aitoa pohdintaa kantelijoiden lasten yksilöllisen edun arvioimiseksi tai toteuttamiseksi. Kuten vastauksesta näkyy, hallituksen lähtökohta on se, että lapsi itse ei olekaan oikeussubjekti vaan todellinen oikeussubjekti on 'lapsen etu', jonka määrittely on valtion monopoli. Tämän edun nimissä lapsia mm. käytetään todistajina vanhempiaan vastaan. Heitä saatetaan painostaa, johdatella ja manipuloida antamaan vanhemmistaan perättömiä lausuntoja, eikä heille kerrota heidän oikeudestaan kieltäytyä antamasta tällaista todistusta.

Suomen laissa huostaanotto on lapsen kohdistuva hallinnollinen vapaudenriisto, jota ei sellaisenaan voida pitää lapsen edun mukaisena toimena kuin erittäin poikkeuksellisissa olosuhteissa. Lapsen ensisijaisena etuna on pidettävä sitä, että hän saa kasvaa omassa perheessään, ja siksi huostassapito on lopetettava kun se ei enää ole lapsen etu. Viranomaisen on velvoitettu tekemään parhaansa, että kodin olosuhteet saadaan kuntoon, ja huostassapidon aikana viranomaisen on turvattava lapsen läheiset, jatkuvat ihmissuhteet.

Hallituksen tulkinnessa lapsen edusta noudatetaan sitä linjaa, että vain lastensuojeluviranomainen voi ja saa tulkita, mikä on lapsen etu, ja perheeseen kohdistuvat interventiot perustellaan sillä, että lapsen ja vanhemman edut ovat ristiriidassa. Tässä katsannossa lapset ovat yhteiskunnan omaisuutta ja doktriini lapsen edusta oikeuttaa kansalaisten kontrolloinnin. Vastaava ajattelu on ollut ominaista totalitarismille, jossa järjestelmissä järjestelmän vastustajia on mm. määritelty mielisairaaksi. K:n tapauksessa edellytettiin, että äidin olisi pitänyt osoittaa, ettei hän ole mielisairas. Tätä ei tosin koskaan ilmaistu hänelle itselleen, mutta lapset otettiin huostaan, kun ei ollut näyttöä siitä, etteikö äiti saattaisi olla mielisairas.

Se, että Lastensuojelulaissa lastensuojelutyöntekijä määritellään lapsen edun valvojaksi aiheuttaa vastakkainasettelun, joka tulehduttaa perheen ja työntekijöiden välit. Lastensuojelun näkökulmasta vanhemmat ovat ensimmäinen riskitekijä lapsen elämässä ja vain lastensuojelutyöntekijä voi tietää, mikä on missäkin tilanteessa lapsen etu - huoltajat eivät voi sitä tietää, vaikka he parhaiten tuntevat perheensä olosuhteet ja kulttuurin sekä lapsensa kehityshistorian, persoonallisuuden ja tavat.

Kansalaisia kontrolloidaan lapsen edun vuoksi

Viranomaisen todelliseksi tehtäväksi on tuen ja avun sijaan tullut kontrolloida perheitä. Perheillä itsellään olisi usein huomattavasti sopivampia tuen muotoja käytössään, kuten isovanhemmat ja muut sukulaiset. Vaikka Sosiaalihuoltolaki ja Lastensuojelulaki painottavat henkilön oman toimintakyvyn tukemista ja itsenäisyyttä, ei virallinen järjestelmä ole hyväksynyt sukulaisten tukea. Tämä johtuu sellaisesta 30-luvulta peräisin olevasta ajattelusta, jonka mukaan huostaanottoperheissä elää paha sukupolviperimä, jonka vuoksi lapset on istutettava terveeseen kasvualustaan. Vasta nyt, kun meilläkin on kokeiltu nk. Uuden-Seelannin mallia, joka kulkee nimellä 'Läheisneuvonpito', on joissakin kokeilukunnissa alettu tukeutumaan lapsen lähiomaisiin ja löytämään huostaanotolle vaihtoehtoisia ratkaisuja.

Autoritaarisilla toimintamalleilla suku- ja perherakenteet on hajotettu, jonka jälkeen perheet voivatkin todella huonosti ja huostaanotolle ja sen jatkamiselle on näin saatu perusteet. Valitettavasti tällä järjestelmällä on luotu sellainen byrokraattinen holhousvaltio, jossa viranomaiskäytännöt eivät ota huomioon yksilöä, eivätkä kunnioita hänen oikeuksiaan ja vapauksiaan. Suuri ongelma on se, että viranomaisinterventio sellaisenaan voi aiheuttaa psyykkistä stressiä, joka heijastuu kaikkiin perheenjäseniin ja vanhempien kautta myös lapsiin. Viranomainen ei kuitenkaan ota perhettä arvioidessaan huomioon oman intervention kielteisiä vaikutuksia, koska ne on tehty hyvää tarkoittaen ja lapsen etua ajatellen. Tästä on erinomaisena esimerkkinä tapaus K & T.

Demokraattisessa yhteiskunnassa perhe on autonominen yksikkö ja lapsi on ensi sijassa oman perheensä jäsen. Tässä ajattelussa ymmärretään, etteivät lapsen oikeudet voi toteutua, jos kaikkien perheen jäsenten oikeudet eivät toteudu. On vaikea kuvitella sitä tilannetta, jossa lapsen ja vanhemmat edut olisivat ristiriidassa. Vanhemman etu ei missään merkityksessä voi olla se, että hän ei kykene hoitamaan lastaan, laiminlyö ja ääritilanteessa pahoinpitelee tätä. Tämä ajattelu perustuu virheelliseen käsitteiden määrittelyyn: kyse on vanhemman vaikeasta elämäntilanteesta, psyykkisistä ongelmista ja joissain tapauksissa myös asosiaalisesta persoonallisuudesta. Mikään tällainen ei ole vanhemman oma etu, ja juuri näissä tilanteissa laki edellyttää yhteiskunnan aktiiveja toimia, 'jotta perhe voisi täysimääräisesti täyttää tehtävänsä yhteiskunnassa', kuten YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa kauniisti sanotaan.

Suomi on ollut ylpeä hyvästä sosiaaliturvastaan ja pitkälle kehitetyistä, monipuolisista ja ammattitaitoisista sosiaalipalveluistaan, joilla on pyritty turvaamaan kaikkien kansalaisten hyvinvointi riippumatta yksilön varallisuudesta. Nyt hallitus esittää selityksissään, että demokraattisessa

yhteiskunnassa ei ole ollut mahdollista auttaa ja tukea kansalaisia heidän elämässään vastaan tulleissa vaikeuksissa, vaan kantelijoiden asioissa on ollut sekä laillista että välttämätöntä menetellä sellaisilla ihmisistä piittaamattomilla, julmilla ja epäinhimillisillä tavoilla, jotka ovat tyypillisiä totalitaarisille yhteiskunnille. Kuitenkaan kyse ei ole pakkohoidon tarpeesta olevista, persoonallisuudeltaan vakavasti patologisista tai asosiaalisista ihmisistä, vaan tavallisista, vähävaraisista Suomen kansalaisista.

Sijaisperheetkin koostuvat ihmisistä

On myös otettava huomioon se mahdollisuus, etteivät lapsen olosuhteet sijaisperheessä aina vastaa hänen tarpeitaan, tai jopa vaarantavat hänen terveen kehityksensä. Hallitus kuitenkin lähtee puolustamaan virheellisiä viranomaisinterventioita ja esittää, että lapsen oma perhe aiheuttaa kaikki lapsen ongelmat. Realistista olisi ottaa huomioon, että myös sijaisperheissä, kuten kaikissa muissakin perheissä on erilaisia parisuhteen ristiriitoja ja elämän tuomia vaikeuksia. Eivät nämäkään perheet ole immuuneja elämän vaikeuksille, vaikka perheet olisi kuinka hyvin valikoitu, mitä ne eivät ole. Mitään ryntäystä sijaisperheiksi ei ole ollut, joten on ollut pakko valita heikompiakin ehdokkaita, joten valinnassa ei voida kiinnittää suurtakaan huomiota perheen ominaisuuksiin. Perheitä ei välttämättä valmenneta tehtävään, vaikka tehtävä on erityisen vaativa.

Kun perheen toimeentulo suurelta osin perustuu sijaislapsista saatuihin tuloihin, saattaa perheen sisällä ja etenkin suhteessa biologisiin vanhempiin syntyä erityisen vaikeita konflikteja. Sijaisperheen intressissä on estää huostaanoton purku, koska se tarkoittaisi myös taloudellisia menetyksiä. Sijoitettujen lasten ympärille kertyykin joukko ihmisiä, psykologeja, psykiatreja, sosiaalityöntekijöitä, järjestöjä ym., jotka hyötyvät tilanteesta (vrt. Lennart Hane: Rättvisan och psykologin, Stockholm 1993). Ongelma tiivistyy erään pohjanmaalainen 'sijaisisän' toteamukseen, että kyllä tämä homma paremmin kannattaa ja on siistimpääkin kuin sikalan pito.

Tilanteesta riippuen sijaisperheet saavat 3500-7000 mk/kk/lapsi, josta vain osa on verollista tuloa. Työttömyyden aikana tällaiset lisätulot ovat olleet sijaisperheille välttämättömiä. Erityinen ongelma ovat nk. perhekoti OY:t ja KY:t, jotka toimivat puhtaasti kaupallisella pohjalla. Tästä syystä niille myös maksetaan kuten laitoksille, eli vuorokausikorvaus lapsesta on 450-2.500 mk/vrk/lapsi, joka tarkoittaa 13.500- 75.000 kuukausituloja. Koko maksullinen sijaisperheinstituutio pitäisi tämän vuoksi asettaa kyseenalaiseksi, koska ei ole selvää, että kaikki valitut perheet toimivat altruistisesti 'lapsen edun' nimissä.

Fair trial -periaate

Lautakunta (perusturvalautakunta, -jaosto, yksilöjaosto jne.) on toimielin, johon poliittiset puolueet nimeävät jäsenet. Jäseniltä ei edellytetä minkäänlaista sosiaalialan tuntemusta, eikä heitä myöskään kouluteta sosiaalihuollon tai lastensuojelun lainsäädäntöön. Vain suuremmissa kaupungeissa lautakunnalla on käytössään juristi. Lautakunnat lähtevätkin työskentelyssään siitä, että esittelijä, joka on usein kunnan sosiaalijohtaja, tietää millainen ratkaisu asiassa tulee tehdä. Lautakunta ei siis missään mielessä ole puolueeton tutkintaelin saati tuomioistuin.

Käytännössä tilanne on se, että lautakunta kokoontuu vain siunaamaan esittelijän päätösehdotuksen, joka on valmiiksi kirjoitettu. Vaikka asianomistajalla on oikeus tulla kuulluksi, ei sillä ole käytännössä mitään merkitystä, eikä kyseessä ole aito demokraattinen osallistuminen itseä koskevaan päätöksentekoon. Päätöksen tekee todellisuudessa yksi ainoa henkilö, eli esittelijä. Kun hän on asiassa kantansa kerran muodostanut, on täysin

turhaa viedä asiaa uudelleen lautakuntaan. Tämä näkyy kaikissa Perheen Suojelun Keskusliiton Ihmisoikeustoimikunnalle kantelemissa tapauksissa.

Liitto on edustanut lukuisia asiakkaita lautakunnissa. Jopa lautakunnan puheenjohtaja saattaa pahoitella sitä, ettei lautakunta voi tehdä esityksestä poikkeavaa päätöstä, koska siihen ei ole ammattitaitoa. Lautakuntien roolia on pohdittu Suomessa juuri edellä mainituista syistä. Nk. Mahkosen komitea on antanut suosituksen siitä, että lastensuojeluasioissa päätöksenteko siirrettäisiin lautakunnilta lääninoikeuksiin suulliseen käsittelyyn, koska nykyinen menettely ei takaa kansalaisten oikeusturvaa, eikä vastaa Suomen ratifioimien ihmisoikeussopimusten periaatteita (Lapsioikeudellisen päätöksentekotoimikunnan mietintö STM 1995). Hallitus olisi rehellisyyden nimissä voinut todeta vastauksessaan edes tämän epätyytyttävän tilanteen.

Päätösten delegointi

Oman oikeusturvaongelmansa luo se, että lautakunnat ovat johtosäännöllä delegoineet lautakunnan päätäntävällän yksittäiselle viranhaltijalle, vaikka Sosiaalihuoltolain 12 §:n mukaan tahdonvastaisia päätöksiä ei voida delegoida. Näin on tehty esim. lapsen tapaamisoikeuden rajoituspäätöksissä. Lautakunnilla ei ole mitään käytännön oikeusturvamerkitystä kansalaisen asiassa, koska ne kokoontuvat vain muodollisesti siunaamaan esittelijän päätöksen. Monissa kunnissa on delegoinnilla poistettu se vähäinenkin oikeusturva, jonka lautakuntakäsittely saattaisi kansalaisille esim. lapsen tapaamisoikeuden rajoituksissa antaa. Menettely ei siis käytännössä miltään osin vastaa 6 artiklan periaatteita. Silti hallitus esittää, että käsittely on ollut fair trial -periaatteen mukainen, kun asiat on käsitelty lautakunnassa, ikään kuin tämä elin olisi oikeudellinen instituutio, jossa asiat käsitellään laillisesti, oikeudenmukaisesti, riippumattomasti ja tasapuolisesti.

Hallinto-oikeuksien rooli ja asioiden käsittely

Hallinto-oikeuslaitos on Suomessa nuori instituutio. Lääninoikeudet perustettiin vasta vuonna 1989, jolloin lääninhallitusten oikeudellinen osasto muutettiin oikeusistuimeksi. Nimi muutettiin hallinto-oikeudeksi vuonna 1999. Valitettavasti on todettava, etteivät monetkaan lääninoikeudet ole sisäistäneet rooliaan tuomioistuimina, vaan ne jatkavat perinteellistä rooliaan virkamiespäätösten siunaajina asiakirjojen perusteella. Tämä on erityisen ongelmallista lastensuojeluasioissa. Voiton vie aina virkamies, koska hän on virkavastuisuutensa vuoksi oikeuden silmissä objektiivinen ja luotettava, toisin kuin valittaja, joka ajaa omaa asiaansa. Lisäksi asiaa hoitaneet virkamiehet pitävät tapahtumapäiväkirjaa kunkin asiakkaan asioista. Valitettavasti tämän päiväkirjan merkinnät muuttuvat oikeudessa todistuskelpoiseksi näytöksi, vaikka kyseessä ovat yksittäisen viranhaltijan subjektiiviset tulkinnat ja monasti pelkän kuulopuheen perusteella tekemät merkinnät.

Hallinto-oikeus vahvistaa itseään lastensuojelun asiantuntijalla, joka on usein hyvinkin kollegiaalisessa suhteessa. Näin ollen lastensuojeluasiantuntija ei ole puolueeton tuomari, vaan tukee niitä menettelytapoja, joita virastoissa on omaksuttu, ja joita hänen jopa välittömässä valvonnassaan olevat työntekijät ovat käyttäneet. Kun hän lisäksi on alan asiantuntija, niin hallinto-oikeus helposti antaa hänen näkemykselleen ratkaisussaan erityisen painon.

Vaikka lasten asiat on määrätty käsiteltäviksi kiireellisinä venyvät käsittelyajat niin pitkiksi, ettei tapaamisrajoitusasiaa edes kannata viedä oikeuteen, koska rajoitus loppuu ennen kuin ratkaisu saadaan, jolloin hallinto-oikeus ainoastaan toteaa, ettei lausunnon antamiseen ole enää syytä. Tämä sallii niillekin viranomaisille, jotka noudattavat 30 päivän rajoitusnormia, mahdollisuuden tehdä aina uusia 30 päivän rajoituspäätöksiä,

vaikka laki kieltää tämän menettelyn. Se, ettei tapaamisratkaisuista voi valittaa Korkeimpaan hallinto-oikeuteen aiheuttaa hallitsemattoman tilanteen. Hallinto-oikeudet perustelevat rajoituksia satunnaisesti millä tahansa lailliseksi katsomallaan syyllä. Esim. että lautakunnalla on oikeus päättää lapsen olinpaikasta, joten vaarantavia tekijöitä ei tarvitse olla olemassa.

Inkvisition periaate

Ongelmallista lastensuojeluasioiden hallinnollisessa käytössä on se, että lastensuojelun menettelytapoja ei käytännön tilanteissa säätele laki, vaan toimiin ryhdytään 'lapsen edun' -doktriinin perusteella. Tällainen idealismi ei ota huomioon lainsäädännön kokonaisuutta ja käytännössä se johtaa länsimaisten oikeusperiaatteiden vastaiseen tilanteeseen, jossa henkilön on viranomaisen edessä todistettava syyttömyytensä lapsen edun vastaiseen toimintaan, kun lastensuojelun puolelta esitetään moninaisia toteen näyttämättömiä väitteitä lapsen vaarantamisesta. Lastensuojeluasioiden käsittelyssä toimitaan siis inkvisition periaatteella, joka ei ole ihmisoikeussopimuksen mukainen menettely. Sen vuoksi keskeiseksi ongelmaksi nousee se, miten viranomaisen näyttää väitteensä toteen. Hallinnollisissa oikeuskäsittelyissä ei perinteisesti ole vaadittu viranomaiselta mitään perustelua esittämälleen näytölle, pelkkä virkavastaisuus riittää takuiksi siitä, että viranomaisen esittämät seikat ovat tutkittuja ja tosia.

Lastensuojelulain valmistelutöissä on lähdetty siitä, että huostaanotto sellaisenaan on lapselle vahingollinen toimi, joten siihen voidaan mennä vain, jos lapsen olosuhteet ovat ilman huostaanottoa vielä vahingollisemmat. Demokraattisessa yhteiskunnassa on lähdettävä siitä, että viranomaisen on näytettävä tämä vahingollisuus sekä huostaanottoa tehtäessä että tilanteessa, jossa haetaan huostaanoton purkua. Viranomaisen on kyettävä vertailulla osoittamaan eri vaihtoehtojen seuraamukset lapselle ja perusteltava ratkaisunsa tätä kautta pitävästi, riittävällä näytöllä ja asiantuntijoiden antamalla arvioilla.

Pahin epäkohta ovatkin puutteet perheen tilanteen objektiivisessa tutkinnassa ja tietojen keräämisessä. Koska lastensuojeluviranomaisen tehtävä on suojella lasta, on hänen mielestään koottava todistusmateriaalia vanhempaa vastaan, muutoin ei lastensuojelutoimiin voida ryhtyä. Tästä lähtökohdasta johtuen viranomaisen kerää vain yhdensuuntaista todistusmateriaalia ja jättää fair trial -periaatteen vastaisesti kaikki perheen 'syyttömyyttä' osoittavan materiaalin rekisteröimättä ja esittämättä oikeudelle. Erityisen ongelmallista tämä on tapauksissa, joissa vanhemman väitetään syyllistyneen lapseensa kohdistuneeseen vakavaan rikokseen, seksuaaliseen hyväksikäyttöön, josta tarkemmin alempana. Tällaisessa 'todisteiden' keräämisessä näyttötaakka on käännetty nurinpäin. Viranomaisen esittämien väitteiden kiistämisellä ei ole merkitystä, eikä asianomistajalla ole käytännössä mahdollisuutta osoittaa väitteitä virheelliseksi.

Sosiaalityöntekijät sanovat, että kun heille tulee uusi asiakas he ryhtyvät kokoamaan tietoa perheestä, koska myöhemmin saattaa tulla eteen lapsen huostaanotto ja se pitää voida perustella riittävällä materiaalilla. Tyypillistä on, että muistiin merkitään kaikki mahdollinen kielteinen tieto, mutta ei yhtään myönteistä tietoa. Huvittava, mutta kontrollin järkyttävää kattavuutta kuvaava esimerkki löytyy sosiaalitoimen muistiinpanoista yhdessä kantelutapauksessa. Huostaanotto oli purettu ja 17-vuotias kehitysvammainen poika asui kotona. Ennen kotikäyntiä sosiaalityöntekijät olivat (äidin tietämättä) olleet yhteydessä kouluun ja raportoivat seuraavaa:

'Kouluun on kantautunut tietoja, että M:n käyttäytymisessä olisi parantamisen varaa, M olisi käynyt taloissa asuvien naisihmisten helmojen alle ja yrittänyt koetella muitakin paikkoja. M olisi myöskin häytytellyt talossa olevaa kissaa ... Keskusteltiin kotikäynnillä tästä asiasta ja äiti ilmoitti laittaneensa taloon ilmoitustaululle pyynnön ottaa häneen yhteyttä sen, jolle nämä asiat

olivat sattuneet. Kukaan ei kuitenkaan ole ilmoittautunut. Kissan omistajalta hän kysyi, oliko M kiusannut kissaa, niin tämä henkilö kielsi sen ja sanoi, että hän itse ottaa tällöin yhteyttä ...'

Arvio perheestä ei voi olla objektiivinen ja tosiasioihin perustuva, kun tarkkailussa jokainen oletettu kissan kiusaaminen kirjataan, ja siitä pitäisi kyetä tekemään selkoa. Tällaiset yksittäiset tiedot ovat sinänsä merkityksettömiä, mutta kun niitä kirjataan vuosien varrella lukuisa määrä, niillä luodaan asianomistajasta hyvin omituinen ja kielteinen kuva, joka jää pysyväksi ja vaikuttaa asian käsittelyyn lastensuojeluviranomaisissa ja myös lääninoikeuksissa. Yhdessä tapauksista sosiaalityöntekijä on vuonna 1985 kirjannut huostaanottopäätökseen: 'Äidillä on mielenterveysongelmia, jotka ilmenevät poikkeavana käyttäytymisenä ja ihmissuhdevaikeuksina'. Täsmälleen samaa lausetta toistellaan vielä 10 vuoden jälkeen perusteena huostassapidolle.

Todisteiden pitävyys

Asianomistajalla tulisi olla oikeuskäsittelyssä mahdollisuus asettaa viranomaisen esittämät todisteet kyseenalaiseksi. Kun suullista kuulemistä ei aikaisemmin ole järjestetty, eivät perheet ole voineet todistajia kuulustelemalla osoittaa näitä väitteitä virheellisiksi. Lisäksi kyseessä on viranomaisen ehkä vuosien kuluessa keräämä sirpaletieto, jota ei koskaan ole varmennettu. Tällaisten juoruihin perustuvien väitteiden osoittaminen virheellisiksi on käytännössä mahdotonta, eikä se vastaa länsimaista oikeusperiaatetta. Hallitus lähtee vastauksissaan kuitenkin siitä, että viranomaisen kirjaamat seikat perheistä ovat objektiiviseen selvitykseen perustuvia, tutkittuja tosiasioita.

Hallituksen selitysten heikkous on siinä, että todisteeksi perheen tai lapsen tilanteesta on hyväksytty sosiaalityöntekijöiden subjektiiviset tulkinnat ja sellaistaenkin 'asiantuntijoiden' arviot, jotka eivät ole koskaan edes tavanneet perhettä tai lapsia. Hallitus vetoaa näihin selvityksiin, eikä edes kommentoi niitä perusteluja, joilla lääninoikeudet tai KHO päätöksensä perustelevat. Yhdessä tapauksessa lausunnon antoi lasta koskaan näkemättä, sosiaali- ja terveyslautakunnan puheenjohtajana toiminut jäävi ylilääkäri. Ääritilanteessa, lääninoikeus on hyväksynyt sosiaalityöntekijöiden esittämät väitteet todisteiksi, vaikka käräjäoikeudessa oli meneillään rikossyyte viranomaiseen kohdistetusta laittomasta uhkaamisesta, eli viranomaisten ja asiakkaitten välillä oli selvä, julkinen vihollisuussuhde.

Se että viranomainen kirjaa käsityksiään ja tulkintojaan asioista ei ole sellainen oikeudellinen näytö, jonka pohjalta asia voitaisiin tuomioistuimessa ratkaista. Asianomistajalla ei ole mitään mahdollisuuksia tarkistaa, ovatko oikeudessa esitetyt asiakasmerkinnät alkuperäisiä. Sosiaalityöntekijä voi ns. 'kirjoittaa puhtaaksi' merkintänsä, eli hävittää sellaiset merkinnät, jotka osoittaisivat menettelyn virheellisyyden, tai merkintöjä muokataan muulla tavoin viranomaisen tarkoituspäätä vastaviksi. Faktoina ei voida pitää sellaisia perusteita, joita ei ole näytetty toteen.

Päättelyn harhoista

Suomen ja Ruotsin sosiaalilainsäädäntö ja viranomaiskäytännöt ovat hyvin pitkälle identtiset. Ruotsalainen Bo Edvardsson on kirjoittanut kriittisen teoksen sosiaalitoimen menettelytavoista ja niistä tyypillisistä päättelyn virheistä, joita lastensuojelutapauksissa tehdään. Kaiken yli menevä doktriini lapsen edusta on olennainen syy, miksi viranomainen säännöllisesti harhautuu näihin päättelyvirheisiin (Edvardsson, Bo, Kritisk utvärderingsmetodik, Stockholm, 1996):

- 1) Confirmation bias: etsitään vain yhdensuuntaisia todisteita, esim. vain niitä, jotka puhuvat huostaanoton puolesta.
- 2) Enumeratio imperfecta: ei oteta huomioon kaikkia ilmiötä selittäviä mahdollisuuksia. Esim. lapsen poikkeava käyttäytyminen päiväkodissa voi johtua myös päiväkodin olosuhteista, eikä vain kodista.
- 3) Seuraamuksella vahvistaminen: takaperoinen päättely oireista (seuraamuksista) syihin, jossa ei nähdä oireiden (seuraamusten) monitulkintaisuutta. Esim. lapsella on oireita, joita liitetään seksuaaliseen hyväksikäyttöön, joten päätellään, että häntä on hyväksikäytetty.
- 4) Tilastollisten todennäköisyyksien kääntäminen nurinpäin: esim. 'seksuaalinen hyväksikäyttö on yleisempää kuin luullaankaan'.
- 5) Yhteenlaskuvirhe: useita triviaaleja seikkoja yhteenlaskemalla päädytään syytöstä/väitettä tukevaan kannanottoon. Esim. Lapsella on tapaamisen jälkeisenä päivänä vatsakipuja, seuraavalla viikolla hän ei halua mennä kouluun, isä on nähty päivällä ravintolassa, josta päätellään, ettei tapaamisia tule järjestää.
- 6) Perusfrekvenssivirhe: pidennetään tarkkailujaksoa, jolloin saadaan esiin väitettä tukevaa käyttäytymistä, joka kuitenkin kuuluu normaalin variaation piiriin. Isä sai viisi vuotta sitten sakot rattijuopumuksesta, nyt hänet on nähty humalassa.
- 7) Attribuutiiovirhe: tilannesidonnainen käyttäytyminen selitetään henkilön pysyväksi piirteeksi. Esim. Äiti käyttäytyy aggressiivisesti viranomaisia kohtaan huostaanottilanteessa, jolloin määritellään, että hän on persoonallisuudeltaan väkivaltainen.
- 8) Moralistinen virhe: jos henkilöllä on joitakin asian kannalta ei-relevantteja, huonoja ominaisuuksia tai tekoja, ne todistavat hänet syylliseksi muihinkin tekoihin. Esim. isällä on useita lyhyitä vankeusrangaistuksia, joten hän on syyllistynyt lapsensa seksuaaliseen hyväksikäyttöön.
- 9) Doktriini nollavaikutuksesta: ei oteta huomioon tutkijan tai tutkinnan vaikutusta tutkittavan käyttäytymiseen. Esim. vanhemmat käyttäytyvät tunteettomasti tavatessaan lapsiaan viranomaisten valvoessa tilannetta.
- 10) Non sequitur: tehdään epäjohdonmukaisia ja perustelemattomia johtopäätöksiä.

Eräässä kannelluista tapauksista kukaan viranomainen ei ole esittänyt mitään hyväksyttävää todistusaineistoa siitä, ettei äiti kyennyt asettamaan pojalleen rajoja, ja että pojan vaikeahoitoisuus olisi johtunut äidin tällaisesta kyvyttömyydestä. Yksikään viranomainen ei ole vierailut perheessä ja rekisteröinyt, miten äiti ja poika tulevat toimeen. Pojan kuulon heikkous selittää hänen käyttäytymisensä ja käytösmuutoksensa vähintään yhtä pitävästi kuin viranomaisen antama selitys.

Toisessa tapauksessa sosiaalityöntekijä on vuonna -94 kirjoittanut lääninoikeudelle väittämän, että isän ja isovanhempien kielteinen asenne sijoitusta kohtaan, aggressiivisuus ja manipulatiivisuus heijastuvat lapseen ja aiheuttaa hänelle ahdistusta ja epävarmuutta. Kun tämä väittäjä kerran hyväksyttiin lääninoikeudessa sitä on sen jälkeen toistettu kaikissa yhteyksissä perusteena tapaamisrajoituksille. Kaikki tapaamiset ovat olleet tiukasti valvottuja, eikä mitään faktapohjaista näyttöä väitetystä käyttäytymisestä ole. Isä on puoleltaan kuvannut, miten vaikeita ja ahdistavia tapaamistilanteet ovat sijaisperheen ja viranomaisten tarkkaillessa kaikkea tekemistä. Lisäksi sosiaalityöntekijät eivät ole sellaisia lapsipsykologian tai psykiatrian ammattilaisia, että heillä olisi kyky arvioida miten tietty vanhemman käyttäytyminen voisi vaikuttaa lapseen, tai että lapsen tietty käyttäytyminen johtuu vanhemman käyttäytymisestä.

Suomen laissa ilmaistut perheen jälleenyhdistämisen periaatteet

LsL 16 § mukaan lapsi on otettava huostaan jos kodin olosuhteet uhkaavat

vakavasti vaarantaa hänen terveytensä ja kehityksensä ja jos avohuollon tukitoimet eivät ole tarkoituksenmukaisia tai mahdollisia, taikka jos ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi. 19 §:n mukaan huostassapito on lopetettava, kun sen jatkamiselle ei ole perustetta. 9 §:n mukaan lastensuojelun on tuettava lasta hoitavien henkilöiden kasvatumahdollisuuksia ja lapselle suotuisten kasvuolosuhteiden vakiinnuttamista.

LsA 4 § määrittelee huoltosuunnitelman teon, sen tavoitteet ja lastensuojelun keinojen valinnan, jotta perheen olosuhteet saataisiin kuntoon. Kun lisäksi otetaan huomioon lain valmistelutöissä esiin tuodut periaatteet, ei voida päätyä muuhun, kuin että viranomaisen velvollisuus on kaikin avohuollon keinoin pyrkiä tukemaan lapsen omaa perhettä, ettei huostaanottoa jouduttaisi tekemään. Silloin kun lapsi on otettu huostaan, on kodin olosuhteet pyrittävä saamaan sellaisiksi, että lapsi voidaan kotiuttaa ja huostassapito purkaa. Näin eivät viranomaiset kuitenkaan tee, ja hallitus puolustaa vastineissaan menettelyä, joka ei perustu Suomen lakiin. Hallituksen esityksen (n:o 13, 1983) lähtökohtana on se, että huostaanotto on aina väliaikainen toimi. Mm. Helminen ja Mikkola toteavat seuraavaa:

Kun huostassapito ei enää täytä lastensuojelulain 16 §:n edellytyksiä, on se pääsääntöisesti lopetettava. Lakkaamispäätös on tehtävä kun yksikin mainituista edellytyksistä poistuu:

- kun kodin olosuhteet tai lapsen käyttäytyminen eivät enää vakavasti vaaranna hänen terveyttään tai kehitystään tai
- kun ongelmat saadaan muutoin ratkaisevasti pienemmiksi ja vaara poistumaan tai
- kun huostaanotto ei enää ole esillä olevista vaihtoehdoista paras tai vähiten vahingoittava tekijä silmillä pitäen lapsen tulevaa kehitystä

Mikkola ilmaisee tässä sen lähtökohdan, että huostaanotto sinänsä on lapsen suhteen kielteinen (vahingoittava) tila, joka tulee purkaa heti kun sen vahingoittavuus on suurempi kuin kodin olosuhteissa ilmenevät seikat. Tämä tulkinta vastaa sitä, mitä hallituksen esityksessä Lastensuojelulaiksi tarkoitettiin. Tulkinta on myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen mukainen, mutta se on täysin vieras ja käsittämätön lastensuojelutyöntekijöille ja näyttää olevan tuntematon myös Suomen hallitukselle.

Valtiovallan tulkinta perhe-elämästä ja perheen jälleenyhdistämisestä

Hallituksen vastauksissa kehuja saa se vuoden -84 lastensuojelulain muutos, jolla vanhemmat eivät enää menettäneet huoltajuuttaan ja holhoojuuttaan. Jokaisessa neljässä vastauksessa todistetaan, kuitenkin, ettei perheen fyysinen jälleenyhdistäminen voi olla ihmisoikeussopimuksen 8. artiklan todellinen tavoite, vaan lapsella tulee olla oikeus perhe-elämänsä kunnioittamiseen sijaisperheessä ja lastenkodissa. Ihmisoikeustuomioistuimen aikaisemmat päätökset täysin ohittaen hallitus esittääkin johtopäätöksensä, että lapsi voi myöhemmin tasavertaisena aikuisena ottaa yhteyttä vanhempiinsa ja siten luoda normaalit perhesuhteet. Tällainen tulkinta on Euroopan ihmisoikeussopimuksen ja niiden periaatteiden vastainen jotka hallituksen esityksessä lastensuojelulain muuttamiseksi tuotiin julki.

Hallituksen esittämä tulkinta siitä, että huostaanotto jatkuu aikuisikään asti vastaa kyllä täysin sitä käytäntöä, joka Suomessa on vallalla, ja jota näkemystä sosiaali- ja terveystieteiden vastuulliset virkamiehet kannattavat. Ministeriön lapsiasioista vastaava virkamies Pia-Liisa Heiliö on todennut lehdistössä puolustaessaan lastensuojeluviranomaisten menettelyä huostaanotoissa mm. seuraavaa:

'... syntymättömän lapsen huostaanoton syitä voivat olla esimerkiksi äidin päihteiden käyttö tai mielenterveyden ongelmat ... Jos on vahvasti syytä epäillä, etteivät vanhemmat pysty huolehtimaan lapsestaan koko tämän lapsuuden

ajan, ei ole syytä lykätä huostaanottoa ja odottaa, kun lapsi on kasvanut ja kiintynyt vanhempiinsa ... Huostaanotto on tuskallinen ja tuskaa on turha siirtää. Kyseessä on lapsen koko pitkä elämä ...'.

Suomessa ei lain mukaan syntymätöntä lasta voida ottaa huostaan. Silti lapsen asioista vastaavassa ministeriössä ajatellaan edellä kuvatulla tavalla ja levitetään tällaisia käsitystä myös julkisuudessa ja neuvoa kysyville kuntien virkamiehille. Ei ole ihme, että tämä henki ja toimintatavat vallitsevat myös kunnissa. Hallituksen vastauksessa linja jatkuu:

... on muistettava että lapsuus on lyhyt, mutta hyvin tärkeä aika ihmisen elämässä, ajatellen hänen tulevaa kehitystään. Vanhempien lastensa suhteen tekemät virheet ovat siten vakavia, eikä niitä voida aina korjata. Sen vuoksi saattaa olla lapsen kehityksen ja vakaan perhetilanteen vuoksi, jota on vaihdettu jo kerran, ettei sitä enää muuteta. Tässä mielessä on muistettava, että lapsella on oikeus 8. artiklan mukaan nauttia perhe-elämäänsä kohdistuvaa kunnioitusta myös sijaisperheessä ja lastenkodissa.

Hallituksen vastauksissa vedotaan toistuvasti YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen tulkiten tätä sopimusta niin, että se ei velvoittaisi pyrkimään suomalaisten perheiden jälleenyhdistämiseen. Kun Suomen valtio antoi YK:lle maaraportin lapsen oikeuksien toteutumuksesta siinä ei sanallakaan mainittu huostaanottoperheiden jälleenyhdistämistä, vaan puhuttiin ainoastaan pakolaisperheisiin kohdistuneista toimista. Lapsen kannalta katsoen mitään merkitystä ei ole sillä, onko ero johtunut vanhemmista, sodasta vai viranomaispäätöksestä. Suomen valtio kuitenkin uskoo, ettei perheestä erottaminen aiheuta lapselle psyykkisiä vaurioita silloin kun se tehdään viranomaispäätöksellä, joten perheen jälleenyhdistämiseen ei ole perustetta: ... Fyysinen yhteys ei ole ainoa tapa varmistaa perhesiteitä. Suomessa Lastensuojelulain mukaiset lastensuojelutoimet, kuten huostaanotto ja lapsen sijoittaminen sijaishuoltoon ovat lasta auttavia toimia, joiden tarkoitus ei ole muuttaa lapsen biologisia siteitä perheeseensä. Isä ja äiti säilyvät huostaanotetun lapsen huoltajina ja holhoojina. Se että lapsi on otettu huostaan ja sijoitettu sijaisperheeseen ei estä lasta myöhemmin tapaamasta vanhempiaan tasavertaisena aikuisena ja siten luomaan normaaleja perhesuhteita.

On hämmäntävää todeta, miten täydellisesti suomalaiset viranomaiset ohittavat sen lapsipsykologisen ja -psykiatrisen tutkimuksen, joka on sekä kansallisen lainsäädännön että kansainvälisten sopimusten perustana. Lapsen eroahdistuksesta on kirjoitettu hyllymetreittäin teoksia ja myös suomalaisia vakuuttavia auktoriteetteja ja tutkimuksia löytyy.

Suomesta Ruotsiin vietyjä sotalapsia on tutkittu aikuisina ja todettu, että ne lapset, jotka palautettiin vanhemmilleen jopa hyötyivät tästä interventiosta. Sen sijaan niillä, jotka jäivät sijaisperheisiinsä on ollut monenlaisia psyykkisiä vaikeuksia. Ruotsissa on vertailtu adoptiolapsia sellaisiin lapsiin, jotka palautettiin heikoissa oloissa eläville yksinhuoltajilleen: palautettujen lasten ryhmässä ei ollut juurikaan enempää nuorisorikollisuutta kuin väestössä keskimäärin. Adoptiolasten rikollisuusluvut olivat sen sijaan korkeat. Tällaisia tutkimuksia on tehty niin runsaasti ja monesta näkökulmasta, vakuuttavin tuloksin, että on vaikea käsittää, miten hallitus voi esittää sellaisen käsityksen, ettei lasta voida palauttaa huostaanoton jälkeen biologiseen perheeseensä. Jos valtiolta todella on tätä mieltä, niin miksi se on säätänyt nykyiset lait ja ratifioinut Ihmisoikeussopimukset.

Hallitus toteaa, ettei tapaamisia voida sallia, jos ne ovat lapsen edun vastaisia. Toisaalla rajoituksia perustellaan sillä, että ne ovat yhteneviä huostaanoton tarkoituksen kanssa. Selvennettyä tämä tarkoittaa sitä, että hallituksen käsityksen mukaan lapsi tulee pysyvästi erottaa perheestään ja 'juurruttaa terveeseen kasvualustaan', eli todellisuudessa pysyvästi irrottaa

omasta perheestään ja suvustaan. Tapaamiset estävät tätä valtiovallan tavoitetta, kuten on luettavissa mm. K & T tuomiosta, joissa hallitus toistaa sitä näkemystä, että tapaamiset estävät lasten kiinnittymisen sijaisperheeseen.

Tapaamiset tulkitaan hallituksen selityksissä säännönmukaisesti lasten edun vastaisiksi, vaikkei valtio näytä toteen mitään sellaisia, lain edellyttämiä ankaria kriteereitä lapsen vaarantamisesta, joilla vanhemman ja lapsen välisiä tapaamisia voitaisiin rajoittaa. Hallitus hyväksyy esim. sen, että tapaamisia valvotaan, ja vaikkei perusteita valvonnalle ole esitetty, lapset eivät pääse vierailemaan kodeissaan edes sukujuhlissa tai jouluna.

Sekä Lastensuojelulaissa että Laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta pidetään välttämättömänä ja ensiarvoisena, että lapsi säilyttää suhteet muualla asuvaan vanhempaansa. Erotilanteissa tuomioistuimet normaalisti määräävät tapaamiset vähintään kahdesti kuussa tapaajan omassa kodissa perjantaista sunnuntai-iltaan. Vaikka luona pitävä vanhempi toteaisi, että tapaamiset häiritsevät lapsen kehitystä, on erittäin vaikea saada tuomioistuimessa läpi hakemusta, jolla tapaamisia vähennetään. Näin etenkin sen jälkeen kun Ihmisoikeustuomioistuin antoi ratkaisun asiassa Hokkanen v. Suomi.

Sosiaalityöntekijät ovat omaksuneet sen lähtökohdan, että jos lapsi ei halua tavata muualla asuvaa vanhempaansa on kyse luona pitävän vanhemman lapseen kohdistamasta manipulaatiosta ja siitä, että hän ei itse tue tapaamisia, jolloin lapsikin vastustaa niitä. Tässä katsannossa ei oteta huomioon edes sellaisia reaalisia faktoja, että tapaaja on omalla käyttäytymisellään aiheuttanut lapselle pelkoja, esimerkiksi uhkailemalla lähivanhempaa lasta noutaessaan. Mitkään lapsen oireet eivät ole peruste tapaamisten poistamiselle, ei edes todistettu lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, vaan tällöinkin tapaamiset järjestetään, mutta valvottuina.

Näihin lähtökohtiin verraten tilanne muuttuu päinvastaiseksi, kun on kyse huostaan otetusta lapsesta. Mikä tahansa lapsen oire tai tapaavien vanhempien käyttäytyminen, tai sijaisperheelle aiheutuva ylimääräinen vaiva on peruste tapaamisten kieltämiselle ja rajoittamiselle. Kyseessä on lautakunnan 'oma', lapsi, jonka etua lastenvalvojan on suojeltava. Tässä asetelmassa vanhemmat ovat lähtökohtaisesti vaaraksi lapselleen, joten vaaratekijöitä ei tarvitse mitenkään näyttää toteen. Lastensuojelu on juuri samassa roolissa kuin erokiistoissa tapaamisia estävä vanhempi, ero on vain siinä, että viranomainen voi itse tehdä rajoituspäätöksen tai muilla toimin 'laillisesti' estää tapaamiset.

Tyypillistä on kaikin tavoin suojella ja suosia sijaisperhettä, josta kuvaava esimerkki on tri V:n lausunto tapauksessa K & T v. Suomi. Sijaisperheen tai lastenkodin 'kiinteyden' vuoksi sellaiset kodin ja omaisten kesken vietetyt juhlat kuin joulu ovat juuri niitä tilanteita, joissa lasten ei voida sallia tulla omaistensa luo, jos sitä ylipäättäänkään sallitaan. Esim. tapauksessa K & T myös omaisen hautajaisiin meno kiellettiin ja toisessa tapauksessa ei sallittu lasten osallistumista sisarensa ristiäisiin.

Lapsi tarvitsee vanhempiaan

Lapsi tarvitsee eri ikäkausina vanhempiansa hoivaa eri tavalla, ja kasvatustalon asiantuntijat ovat antaneet karkeita arvioita tapaamissuosituksiksi eri ikäisille arvioiden tilannetta sekä lapsen että lapsen ja tapaavan vanhemman välisen suhteen kehittymisen kannalta. Jos näitä lapsen edusta lähteviä asiantuntijasuosituksia noudatettaisiin huostaanottotilanteissa, niin pääsäännön tulisi olla se, että lapsi ja vanhempi sijoitetaan yhdessä perhekotiin tai muuhun valvonnan ja hoidon mahdollistavaan paikkaan.

Alle puolivuotiaalle suositellaan tiheitä ja säännöllisiä tapaamisia, ja jos tapaamiset ovat vain kerran tai kaksi viikossa, niiden ei tulisi ylittää kahta tuntia. Päivittäiset tai joka toinen päivä tapahtuvat tapaamiset

kehittävät lapsen ja tapaajan suhdetta ja ylläpitävät lapsen turvallisuudentunnetta. Yötapaamiset tapaajan luona ovat mahdollisia vain, jos tapaamisia on lähes päivittäin. Puolesta puoleentoista vuotiaille suositellaan tunnista kolmeen tuntiin kestäviä tapaamisia, jos niitä on vähän. Jos niitä on joka tai joka toinen päivä voidaan kestosta sopia vanhempien toiveiden mukaan, ja ne olisi hyvä hoitaa aina samassa paikassa. Yöpymisiä suositellaan vain jos tapaamisia on päivittäin.

Puolentoista vuoden iästä kolmeen vuoteen tapaamisten säännöllisyys on tärkeää, mutta lapsi sietää jo harvempia tapaamisia. Jos etävanhempi voi tavata lasta voin viikonloppuisin ei puolitoistavuotiaan tapaamisten tulisi olla pidempiä kuin puoli vuorokautta. Tässä iässä lasta ei tulisi erottaa lähivanhemmastaan koko viikonlopuksi tai pidemmäksi lomaksi. Kolmesta vuodesta viiteen vuoteen oleva lapsi kestää viikonlopun mittaiset tapaamiset ja viikon mittaiset lomat. Hyvä käytäntö on tapaaminen joka toinen viikonloppu, mutta tapaamisten tulee olla säännöllisiä. Kuusi - kymmenenvuotiaalle suositellaan tapaamisia useammin kuin joka toinen viikonloppu ja lapsi kestää pidempiä loma-aikoja erossa lähivanhemmastaan. Yksitoista - kaksitoistavuotias kestää jo harvempia tapaamisia esim. kaksi kertaa kuukaudessa ja tämän jälkeen on syytä huomioida se, että teini-ikäisen tulee voida itsenäistyä (Muuttuva perhe 1/1997). Näissä suosituksissa tilannetta on katseltu nimenomaan lapsen kannalta. Näiden noudattaminen huostaanottilanteissa edellyttäisi kokonaan toisenlaista orientaatiota, kuin minkä Suomen valtiovalta on omaksunut. Lapselle ei riitä pelkkä tietoisuus vanhemmasta.

Vanhemman huoltajuus

Kun lastensuojelulakia uudistettiin 80-luvun alussa hallituksen esityksessä painotettiin vanhempien merkitystä lapsen elämässä. Valtiovallan kaunis tarkoitus on kuitenkin jäänyt täysin kuolleeksi kirjaimeksi, kuten tapausselostukset osoittavat. Virkamiehet noudattavat edelleen vuoden 1936 lakia, jossa vanhemmille ei jäänyt mitään roolia huostaanoton jälkeen. Käytännössä kaikki päätökset siirtyvät viranomaisille. Hallituksen vastauksessa käy lopulta selville, että ainoat tilanteet, jossa vanhemmilla olisi päätäntävaltaa on lapsen sukunimi ja uskonto sekä lapsen omaisuuden hoito. Tilanne, jossa huostaanotetulla lapsella olisi omaisuutta on harvinainen. Eräs huostaanotettu lapsi voitti aikakausilehden kilpailussa n. 50.000 markkaa, jolloin lautakunta katsoi, että huostassapitokustannukset peritään tästä omaisuudesta. Se otettiin lautakunnan haltuun.

Huoltajalla ei ole mitään mahdollisuutta viedä lasta puolueettoman lääkärin tms. tutkimuksiin ja saada uutta arviota siitä, mistä lapsen asioissa on kyse. Eräässä tapauksessa huostaanoton perusteena oli väite inestistä, mutta vanhemmilla ei koko huostaanoton aikana ollut mitään mahdollisuutta lapsen uusintatutkimuksin osoittaa, ettei peruste ollut tosi. Kaikki valta näissä tilanteissa on lastensuojelulla, joka voi oman näkökulmansa tueksi ja vastapuolen aseman heikentämiseksi estää kaiken objektiivisen näytön hankkimisen ja osoittamisen.

Käytännössä vanhemmat eivät saa tietoja edes lapsensa terveydentilasta tai koulumenestyksestä. Lautakunnat eivät seuraa lasten elämää siten, että hankkisivat nämä tiedot ja luovuttaisivat ne vanhemmille. Vanhempien on vaikea, usein mahdoton, saada tietoja viranomaisilta, jotka katsovat, että tiedot luovutetaan vain sijaisperheeseen. Joissakin tapauksissa vanhempia on kielletty olemasta yhteydessä kouluun, ja kouluun on ilmoitettu, että yhteistyötä tehdään vain sijaisperheen kanssa.

Avohuollon tukitoimet

Lastensuojelulaki lähtee yksiselitteisesti siitä, että viranomaisen on kaikin mahdollisin perheeseen ja lapseen kohdistuvien tukitoimin ehkäistävä

huostaanotto. Näihin tukitoimiin kuuluu myös perheen riittävä taloudellinen tukeminen. Mikkola ja Helminen toteavat:

Perheellä voi kuitenkin olla muitakin ongelmia, jotka peittävät alleen taloudellisen puutteen. Tällöin pelkona on, että kunnat voivat liian helposti kiertää ko. sitovan velvoitteen toteuttamisen vetoamalla esim. vanhempien kasvatuskyvyn puutteeseen tai väheksymällä taloudellisen ahdingon merkitystä ko. tapauksen ongelmien lähtökohtana (Mikkola & Helminen: Lastensuojelu s. 133, Legisactio 1994).

EIT:lle kannelluista tapauksista tulee esiin, miten suuren tulkintavallan avohuollon tukitoimien riittävyys ja tarkoituksenmukaisuus antavat viranomaiselle, ja miten vähän oikeussuojakeinoja kansalaiselle jää. Avohuollon tukitoimia ei tarvitse lainkaan edes kokeilla, kun voidaan tulkita, että ne eivät ole tarkoituksenmukaisia. Hallinto-oikeudet eivät edes velvoita tekemään selvitystä kokeilluista tukitoimista ja niiden tuloksista, tai riittämättömyyden syistä. Esim. asiantuntija-arviota terapian mahdollisuuksista ei tarvita, vaan riittää kun sosiaalityöntekijä tulkitsee, ettei perhettä voida tukitoimin auttaa.

Yhdessä tapauksessa perheen vaikeudet lähtivät heikosta taloudellisesta tilanteesta, mutta mitään tukitoimia tähän vaikeuteen ei tarjottu, eikä myöskään terapeuttista apua äidin stressistä johtuneeseen alkoholinkäyttöön. Huostaanottoa perusteltiin sillä, että äiti ei kyennyt asettamaan lapselle rajoja, mutta mitään tukitoimia tämän seikan korjaamiseksi ei tarjottu, vaan lapsi otettiin huostaan, kun äiti oli saanut elämänolosuhteensa kuntoon ja halusi tämän kotiin. Se, että äiti itse käytti toistuvasti täysin laillista avohuollon keinoa, eli vaikeahoitoisen lapsen lyhytaikaista sijoittamista laitokseen, on hallituksen vastauksessa tulkittu äitiä vastaan. Asiakirjojen mukaan edes kodinhoitopalveluja ei ole harkittu tai kokeiltu, vaikka äidin alkoholin käyttöön johtanut ylirasittuminen olisi voitu ehkäistä kodinhoitajan avulla ja tätä vaihtoehtoa olisi tullut kokeilla myös ennen lapsen huostaanottoa.

K&T:n tapauksessa avohuollon tukitoimena käytettiin äidin raskauden loppuaikana M:n sijoittamista lastenkotiin. Kun J syntyi, hänet otettiin huostaan synnytyspöydältä ilman, että mitään avohuollon tukitoimia edes yritettiin, tai että edes olisi arvioitu äidin terveydentilaa ja isän mahdollisuuksia hoitaa J:tä kodinhoitajan avustuksella sen ajan kun äiti olisi sairaalahoidossa. M:n tilanteessa ei tänä aikana tapahtunut mitään muutosta, ja avohuollon tukitoimi oli täysin riittävä turvaamaan hänen tilanteensa. Silti katsottiin, etteivät avohuollon tukitoimet riitä. Perheen vaikeudet ovat kaiken aikaa juontuneet työttömyyden ja heikon toimeentulon aiheuttamasta stressistä, mutta riittävää taloudellista tukea ei ole myönnetty siten, että tämä stressitekijä olisi poistunut.

Eräässä tapauksessa avohuollon tukitoimina olivat lapsen sijoittaminen perheeseen, päivähoido ja kodinhoitajan palvelut. Huostaanoton perusteena oli äidin heikoksi väitetty mielenterveys, josta kuitenkin ei ole mitään näyttöä. Jos tämä kuitenkin oli perusta, olisi ensisijainen keino ollut riittävien terapiapalvelujen tarjoaminen. Mitään tällaista ei kuitenkaan tehty. Toisessa tapauksessa huostaanoton perusteena oli epäily isoisän vanhempaan tyttäreen kohdistamasta inestistä. Tässä ilmeisesti on katsottu, ettei asiaa voida auttaa millään avohuollon tukitoimilla, vaikka isoisän ja lasten välisiä tapaamisia oltaisiin toki voitu diskreetillä tavalla valvoa, jos se todella nähtiin tarpeelliseksi senkin jälkeen, kun tutkimuksissa ei tullut varmennusta inestistä.

Oheishuoltajuus

Hyvin yksinkertainen keino lapsen asioiden järjestämiseksi silloin kun omat vanhemmat eivät syystä tai toisesta voi heitä hoitaa, on oheishuoltajan

määrääminen HTL:n 9-11 §:n perusteella. Monissa tapauksissa ja traditionaalisesti ensi sijassa isovanhemmat, mutta myös muut sukulaiset ovat hoitaneet lapsenlapsiaan erinomaisin tuloksin. Juuri näistä henkilöistä voitaisiin aina pyrkiä etsimään lapsen sijoituspaikka ja myös huoltajuus, jolloin voitaisiin kokonaisuudessaan välttyä huostaanotolta. Tätä menettelyä on kokeiltu läheisneuvonpidon jälkeen hyvin tuloksin.

Jostain syystä, jonka syntyperä ja perusteet eivät ole selvillä, Suomessa on lähdetty siitä, että lasta ei tule sijoittaa sukulaisten hoitoon, päin vastoin: Suhteet lähiomaisiin halutaan vastoin lain määräyksiä katkaista. T:n tapauksessa aikuiset sisarukset määrättiin oheishuoltajiksi, mutta tällä ratkaisulla ei ollut mitään vaikutusta huostaanoton purkuun. L:n tapauksessa äiti ja lautakunta vastustivat isovanhempien määräämistä oheishuoltajiksi ja käräjäoikeus noudatti tätä näkemystä.

Huoltosuunnitelma

Hallitus esittää ihanteellisen käsityksensä siitä, että lastensuojelulapsille tehdään huoltosuunnitelma, vaikka yhdessä Perheen Suojelun Keskusliiton Ihmisoikeustoimikunnalle kantelemassa tapauksessa ei huoltosuunnitelmaa ollut ennen huostaanottoa, ja sellainen laadittiin vasta perheen painostuksen jälkeen, jos sittenkään. Esim. eräässä tapauksessa ei huoltosuunnitelmaa suostuttu monista vuosina 93-95 esitetyistä suullisista ja kirjallisista pyynnöistä ja huolimatta laatimaan. Vasta kun lääninhallitus velvoitti suunnitelman laatimiseen vuonna -96, lautakunta suostui sen tekemään.

Hallituksen vastauksista näkyy ettei huoltosuunnitelman laatimisessa kuten ei missään muussakaan päätöksenteossa noudateta demokratian tai yhteistyön sääntöjä, vaan lastensuojeluviranomaiselle annetaan täysi päätäntävalta siihen, mitä huoltosuunnitelma sisältää ja mitä ei. Perheen Suojelun Keskusliiton esittämistä lukuisista huoltosuunnitelmista ei toistaiseksi ole missään lautakunnassa otettu yhtään ehdotusta viralliseen huoltosuunnitelmaan, koska liiton laatimat huoltosuunnitelmat tähtäävät perheen jälleenyhdistämiseen.

Salassapito

Suomalaiset salassapitosäännökset ovat erinomaisen vaikeasti tulkittavissa ja hajallaan lukuisissa eri laissa. Yksiselitteistä kuitenkin on, että näiden säädösten tarkoitus on suojella kansalaisen yksityisyyttä, ja oikeutta saada itseään koskevat, viranomaisen hallussa olevat tiedot. Se, miten viranomaiset käytännössä tulkitsevat näitä säädöksiä on kokonaan eri asia.

Hallitus selittää vastauksissaan perusteellisesti, mitkä oikeudet asianomistajalla on saada itseään ja lastaan koskevat tiedot viranomaisilta. Totuus kuitenkin on, että lastensuojelutyöntekijät vahtivat papereitaan yhtä mustasukkaisesti kuin teinityttö päiväkirjaansa. Useimmat eivät edes tiedä, että asiakaskertomuslehdet ovat asianomaisjulkisia, eivätkä missään tapauksessa luovuta niitä. Valituskierrös saattaa olla jo pitkällä ennen kuin nämä dokumentit saadaan. Eräässä tapauksessa ei edes rikosselvittelyn yhteydessä suostuttu luovuttamaan psykologisten tutkimusten materiaalia. Toisessa tapauksessa asiakaskertomuslehtien saaminen estettiin siten, että niistä (300 liuskaa) vaadittiin 3 mk/liuska, eikä toimeentulotukea tähän tarkoitukseen myönnetty.

Kolmannessa tapauksessa asianomistaja ei ole koko prosessin aikana saanut kaikkia viranomaisen hallussa olleita asiakirjoja, joihin päätöksissä vedottiin. Minkään asiakirjojen tai luovuttamatta jättämistä koskevan päätöksen saaminen oli pitkä prosessi. Kun asiakirjat lopulta saatiin, niiden identifiointitiedot oli poistettu siten, ettei ole mahdollista tietää, edes koskevatko ne asianomistajan asiaa. Tällä seikalla ei kuitenkaan ollut merkitystä lääninoikeuden tai Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisussa.

Toiselta puolen viranomaisen menettelylle on tyyppillistä, ettei asianomistajalta kysytä minkäänlaista lupaa tietojen hankkimiseen, vaan viranomaisen katsoo, että koska sillä on velvollisuus asian selvittämiseen, niin lupaa ei tarvita. Yhdessäkään nyt käsillä olevista tapauksista ei asianomistajan lupaa ole kysytty minkään asiakirjan hankkimiseksi tai luovuttamiseksi toiselta tai toiselle viranomaiselle. Tapauksessa K & T asiakirjat luovutettiin luvatta myös täysin ulkopuoliselle taholle, tri V:lle lausunnon saamiseksi sen lisäksi, että perheen asioista jopa sukupuolielämästä keskusteltiin ulkopuolisten kanssa.

Fair trial ja väitteet lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä

Erityisen selkeästi oikeusturvan puute tulee esiin, kun kyseessä on huostaanotto ja tapaamisten rajoittaminen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn perusteella. Hyväksikäytön mahdollisuus tutkitaan epätieteellisillä psykologisilla menetelmillä, joilla kootaan tietoa vain yhdensuuntaisesti. Vaikka näyttöä ei löytyisi, tai rikosprosessissa henkilö todettaisiin syyttömäksi, epäily jää voimaan, lapsi pysyy huostaanotettuna ja tapaamisia rajoitetaan ankaralla tavalla.

Tällaisessa asetelmassa ainoa keino jota asianomistaja voi käyttää asian tutkimiseksi on tehdä rikosilmoitus itsestään, mikä ei missään mielessä vastaa fair trial periaatetta. Jotkut sosiaaliviranomaisten syytösten kohteeksi joutuneet ovat menettelleet näin. Jotkut poliisilaitokset ovat suostuneet tähän perin outoon menettelyyn, jonka lopputuloksena on ollut, ettei rikoksesta ole mitään näyttöä. Jotkut syytetyt ovat saaneet asiansa siihen asti, että syyttäjä on tehnyt syyttämättäjäyttämispäätöksen, mutta tällä ei ole mitään merkitystä lasten huostaanoton tai tapaamisoikeuksien kanssa. Vaikka asia olisi tutkittu rikosoikeudessa ja henkilö todettu syyttömäksi, ei tämäkään päätös vaikuta lasten asemaan.

Fair trial -periaatteen mukaan ihminen on syytön, kunnes hänet on laillisessa tuomioistuimessa todettu syylliseksi. Päin vastoin, lähtökohta on se, että ihminen on syyllinen, vaikka hänet on tuomioistuimessa todettu syyttömäksi. Sosiaaliviranomaiset lähtevät liikkeelle syyllisyyden olettamasta ja inkvisition periaatteesta. Lastensuojeluviranomaisten tietoon tulee vuosittain noin 500-800 hyväksikäytön epäilyä, mutta vain runsaat 50 tapausta käsitellään rikostuomioistuimessa. Tietoa ei ole siitä, kuinka paljon lapsia jää huostaan pelkän hyväksikäyttöepäilyn perusteella, mutta näissä tilanteissa ei sen koommin lapsilla kuin vanhemmillakaan ole riittävää oikeusturvaa.

Hallinto-oikeudet ovat katsoneet, ettei rikosoikeuden hyväksikäyttösyitteestä vapauttava tuomiokaan merkitse sitä, että huostaanotto voitaisiin purkaa. Tästä seuraa se, että on kaksi eri tuomioistuinjärjestelmää: Rikosprosessi, jossa syyttäjän on osoitettava syytetyn syyllisyys ja hallintoprosessi, jossa syytetyn on - länsimaisten oikeusperiaatteiden vastaisesti - osoitettava syyttömyytensä, kun toisessa vaakakupissa on 'lapsen etu'.

Seksuaalisen hyväksikäytön pätevään selvittämiseen on Psykologiliitto antanut tieteelliseen tutkimukseen perustuvat ohjeet ja STM:ssä istuu työryhmä, joka kokoaa ohjeet kaikille eri ammattiryhmille. Ohjeet saadaan vuoden 2003 alkupuolella.

Mitä tulisi tehdä?

Kiireellisin tehtävä nykytilanteen korjaamiseksi lastensuojelussa on asioiden käsittelyn siirtäminen sosiaalilautakunnilta käräjäoikeuksiin - ei hallinto-oikeuksiin, kuten hallituksen perustama Oikeusturvatoimikunta on esittänyt. Käräjäoikeuksilla on pitkät perinteet fair trial -periaatteiden noudattamisessa. Hallinto-oikeuksilla sen sijaan on pitkät perinteet olla noudattamatta näitä periaatteita ja siunata viranomaismenettelyt.

Toinen välttämätön muutos on tehtävä siihen menettelyyn, jolla hallituksen

vastaukset Euroopan ihmisoikeustuomioistuimelle valmistellaan, ja etenkin millä ideologialla. On ensinnäkin nähtävä, että yksittäisen kansalaisen taistelu ministeriöiden juonitteluja vastaan on Davidin ja Goljatin taistelu. Ministeriöillä on mittaamattomat resurssit vastausten laatimiseen, lausuntojen hankkimiseen, käännöstöihin ja edustajien lähettämiseen EIT:een (K & T:n suullisessa kuulemisessa Grand Chamberissa valtiovaltaa edusti viisi henkeä). Kaikki hallituksen vastaukset on varmasti alkuaan kirjoitettu suomeksi, mutta valittaja saa käyttöönsä vain englanninkieliset versiot. Käännöstöitä ei korvata, ja kaikki kirjelmät nk. Admissibility -käsittelyn jälkeen on kirjoitettava englanniksi tai ranskaksi. Vuosia kestävä työ on valtava (K & T:n tapauksessa liki seitsemän vuotta), eikä kellään yksityisellä kansalaisella - ainakaan huostaanottoperheellä - ole tällaiseen varaa, vaan ainoa mahdollisuus on vapaaehtoistyö. Yleiset oikeusaputoimistot eivät tällaisia töitä kykene ottamaan, eivätkä asianajajat voi tehdä työtä palkatta. Vähin, mitä voidaan odottaa, on että valittaja saa ministeriöltä suomenkieliset asiakirjat. Lisäksi valtiovallan tulisi aktiivisesti tukea ihmisoikeusjärjestöjä EIT:n tapauksien hoidossa esim. henkilökunnan palkkauksessa ja käännösten teettämisessä.

Ihmisoikeuksien toteutumisen ja parantumisen kannalta on välttämätöntä, että ministeriön alustavan valmistelun jälkeen tapaukset käydään läpi puolueettomalla, objektiivisella foorumilla, joka koostuu esim. yliopistotason ihmisoikeusasiantuntijoista ja ihmisoikeuksia puolustavien kansalaisjärjestöjen edustajista. Näin ihmisoikeusloukkaukset voitaisiin todeta jo kansallisella tasolla sillä periaatteella, että meillä ei hallinnossa ole vielä kaikilta osin omaksuttu ja sisäistetty ihmisoikeussopimusten merkitystä ja sisältöä. Ei ole häpeä olla rehellinen, vaan tällainen menettely olisi kunniaksi, koska sitä myötä ihmisoikeustilannetta voitaisiin aktiivisesti kohentaa.

Lähteet:

Edvardsson, Bo, Kritisk utredningsmetodik, Stocholm 1996
Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomio K & T v. Finland 27.4.2000
(Application nr. 25702/94)
Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomio K & T v. Finland 12.7.2001
(Application nr. 25702/94)
Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tuomio Nuutinen v. Finland 27.6.2000
(Application nr. 32842/96)
Hallituksen esitys lastensuojelulaiksi n:o 13, 1983
Heiliö Piia-Liisa, suullinen ilmoitus, Sosiaali- ja terveysministeriön vt hallintosihteeri, Demokraattisten lakimiesten järjestämässä keskustelutilaisuudessa Vanhalla ylioppilastalolla 29.11.1995.
Lapsioikeudellisen päätöksentekotoimikunnan mietintö STM 1995
Lennart Hane: Rättvisan och psykologin, Stockholm 1993
Muuttuva perhe 1/1997
Mikkola, Matti, Helminen Jarkko, Lastensuojelu, Legisactio 1994
Psykologiliiton ohjeet, Psykologia 6/2000.
YK:n lapsen oikeuksien sopimus 1989
YK:n lapsen oikeuksien komitearaportti 16.10.2000

Läheisneuvonpito

Tarja Heino & Liisa Korhonen & Monika Possauner

Johdanto

Läheisneuvonpito (Family Group Conference, Familjerådslag) on kehitel-ty alun perin Uudessa Seelannissa, joka sääti sen vuonna 1989 lasten-suojelulailla pakolliseksi menettelyksi tietyissä tilanteissa. Metodi on yleis-tynyt, ja sitä on kokeiltu lähes kaikilla mantereilla. Läheisneuvonpi-toon on liittynyt innostusta, mutta epäileviäkin ääniä on kuulunut. Kan-nustavia tuloksia on saatu, mutta metodin istuttaminen sosiaalityön ar-keen on kohdannut myös monenlaisia esteitä. Näyttäisi siltä, että työtapa ei pelkästään projektipohjalta juurru sosiaalityöhön, vaan se tarvitsee tuek-seen lakitasoisia säädöksiä. Kaikkialla maailmassa tutkimukset osoit-tavat yhtenäisiä tuloksia sen suhteen, että asiakkaista ja läheisistä 80 - 90 % on pääosin tyytyväisiä työmuotoon ja sen tuloksiin.

Stakes käynnisti valtakunnallisen Läheisneuvonpitoprojektin vuonna 1998. Projektiin on kytketty sekä tutkimusta, kokeilua että kehittämistyö-tä, ja se on tuottanut monenlaista aineistoa: asiakasesitteen, oppaan, kou-lutusaineistoa kalvopaketesta videoon sekä tutkimusraportteja ja useita artikkeleita. Läheisneuvonpitoihin osallistuneet ovat muun muassa täyttä-neet päiväkirjalomakkeita. Seuraavassa valikoituja otteita läheisneuvonpi-toihin osallistuneiden kokemuksista:

"Kokous loi ilmapiirin, josta on se apu, että voi puhua vaikeistakin asioista. 'Pään puskaan' pistäminen ei tuo ratkaisua." (äiti)

"Uskon läheisneuvonpitojen auttavan jo siinä, että asiat tuodaan esille ja pohditaan ratkaisu-keinoja yhdessä, se on enemmän kuin vain suvun kesken puhuen ja sopien." (läheinen)

"Todella kehittämisen arvoinen työmuoto! Tehokas ja edullinen toimintamuoto." (läheinen)

"Ehkä intensiivisin kokous, jossa olen ollut mukana. Kaikki osasimme keskittyä lapseen ja hänen tulevaisuuteensa. Meitä yhdisti yhteinen huoli, minkä seurauksena (olettaisin) työs-kentely oli tiivistä." (sosiaalityöntekijä)

"Työmalli vähentää syyllistämistä, edesauttaa sitoutumista, auttaa ratkaisujen löytymisessä ja aktivoi läheisverkostot." (koollekutsuja)

"Perhe ja sen valitsevat läheiset saivat uskoakseni itselleen sellaista tietoa, jota muulla ta-voin ei ollut saavutettavissa." (muu työntekijätaho)

"Laajemman tukiverkoston käyttäminen vähensi aggressiota viranomaisia kohtaan." (muu työntekijätaho)

Artikkelissa kuvataan ensin läheisneuvonpito sosiaalityön menetelmänä. Metodi esitellään vaiheittain etenevänä prosessina. Erittelemme esimerkkien avulla, mitä läheisneuvonpito on tuonut esiin lasten-suojelun työkäytännöistä ja pohdimme, mitä menetelmä merkitsee asiakkaan kannalta ja mitä se voi tuoda sosiaalityöhön ja viranomaisverkoston yhteistyöhön. Sen jälkeen kokoamme muutamia keskei-siä havaintoja ja paikannamme niitä tutkimukseen ja sosiaalityökeskusteluun. Lähestymme kysymystä asiantuntijuuden ja kansalaisuuden uudenlaisen kohtaamisen kautta. Kartoitamme myös, mihin sosi-aalisen tilaukseen läheisneuvonpito tulee ja miten se voisi vastata lastensuojelutyötä kohtaan esitet-tyyn kritiikkiin.

Artikkeli on yhteistyön tulos. Kirjoittajista Liisa Korhonen ja Monika Possauner ovat toimineet lastensuojelun sosiaalityöntekijöinä toistakymmentä vuotta Helsingin Kaakkoisessa sosiaalikeskuksessa. He ovat olleet käynnistämässä Helsingin Läheisneuvonpitoa, ja osallistuneet noin viidenkymmenen läheisneuvonpidon järjestämiseen. He ovat tarkastelleet uutta työtapa monista näkökulmista ja rooleista: sosiaalityöntekijän, sosiaalityöntekijän parin, koollekutsujan, projektityöntekijän, koulut-tajan ja konsultin tehtävien kautta. He ovat myös osallistuneet aktiivisesti Stakesin projektiin, jota artikkelin kolmas kirjoittaja on vetänyt. Tarja Heino on perehtynyt lastensuojeluun parin vuosikymmenen ajan, ensin sosiaalityöntekijänä, sittemmin sosiaalihuollon tarkastajana ja viimeksi Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskukseen (Stakes) erikoistutkijana. Hän on väitellyt lasten-suojelun sosiaalityöstä.

Menetelmän kuvaus

Läheisneuvonpito on tiukkaa ja selkeää rakennetta noudattava menetelmä, jonka tavoitteena on aina suunnitelman aikaansaaminen. Suunnitelman tekemistä varten kootaan yhteen kaikki lapselle/nuorelle tärkeät ja läheiset ihmiset olivat he sitten sukulaisia, ystäviä tai naapureita. Asiakas saa tukea läheisiltään, ja he yhdessä etsivät ratkaisuja tilanteeseen ja vastauksia kysymyksiin, jotka lastensuojelun sosiaalityöntekijä on muotoillut.

Sosiaalitoimen ja lastensuojelun asiakkaiden "välissä" toimii läheisneuvonpidon koollekutsuja, joka on puolueeton ja tehtävänsä koulutettu ulkopuolinen henkilö. Hänen tehtävänsä on valmistella neuvonpito, kutsua yhdessä perheen kanssa läheiset koolle, toimia kokouksen puheenjohtajana ja huolehtia, että neuvonpidossa osalliset tulevat kuulluiksi ja saavat kaiken informaation oman suunnitelman tekemiseen. Hän huolehtii myös siitä, että tuotettu suunnitelma ja "päätös" ovat riittävän konkreettisia ja että niiden seurannasta sovitaan kirjallisesti.

Projektissa on toiminut sekä alan ammattilaisia että maallikkoja (kuitenkin vapaaehtoistyön ammattilaisia, kuten sovittelijoita ja tukihenkilöitä). Koollekutsujan tehtävät edellyttävät tekijältään monenlaisia taitoja: rauhallisuutta, systemaattisuutta, tasapainoilutaitoa, hienotunteisuutta, sosiaalisia taitoja, kuulemisherkkyyttä, luotettavuutta ja luovuutta ohjata ryhmäprosesseja tavoitteen suuntaan sekä taitoa pysytellä vahvojen tunneprosessien ulkopuolella niin, että empaattinen ote kuitenkin säilyy.

Joissakin suomalaisissa läheisneuvonpito projekteissa on päädytty käyttämään aina kahta koollekutsujaa, jotka tekevät parityötä. Parityön on havaittu edesauttavan lapsen kuulemistä, kun toinen koollekutsujista voi keskittyä työskentelyyn vanhempien ja toinen lasten kanssa. Parityön on myös koettu helpottavan neutraalin aseman säilyttämisessä ja vähentävän työn yksinäisyyden haittoja.

Läheisneuvonpito on prosessi, joka voidaan jakaa kolmeen vaiheeseen:

- <!--[if !supportLists]-->8. Valmisteluvaihe
- Läheisneuvonpito
- Seuranta

Valmisteluvaihe

Ennen läheisneuvonpidon järjestämistä sosiaalityöntekijä esittelee työmallin tavoitteet ja etenemisen asiakasperheelle sekä pohtii yhdessä lapsen ja huoltajien kanssa neuvonpidon merkitystä tässä tilanteessa. Samalla asiakkaalle kerrotaan, mitä kunnan käyttämät koollekutsujat ovat, mikä heidän

riip-pumaton asemansa ja mitkä heidän tehtävänsä ovat. Perheen tilanteen ratkaisemisessa esimerkiksi tietyn kielen taikka kulttuurin hallinta ja tuntemus voi olla merkittävä avu ja edellytys.

Sosiaalityöntekijä tekee huoltajien ja lapsen kanssa kirjallisen sopimuksen läheisneuvonpidon järjes-tämisestä. Sopimuksen allekirjoittavat sekä huoltajat, lapsi että sosiaalityöntekijä. Sopimukseen kirja-taan näkyville sosiaalityöntekijän lasta koskevat huolenaiheet, joihin läheisneuvonpidolla haetaan rat-kaisuja. Siinä sovitaan myös, keitä muita perheen/lasten tilanteeseen liittyviä työntekijöitä on tarpeen kutsua paikalle. Viranomaisverkoston kutsumisessa tavoitteena ei ole saada paikalle kaikkia niitä ta-hoja joiden kanssa perhe tai lapsi on tekemisissä, vaan ainoastaan ne, joilla sosiaalityöntekijä arvioi olevan olennaista lapsen tilanteeseen liittyvää tietoa (esimerkiksi tahot, jotka ovat tehneet ilmoituksia lastensuojeluun tai muut joilla omaan tehtäväänsä liittyen on huoli lapsesta).

Koollekutsuja voi tulla mukaan prosessiin eri tavoin. Oleellista kuitenkin on, että viranomainen ei toimita mitään perhettä koskevaa informaatiota koollekutsujalle ohi asiakkaan eivätkä koollekutsu-ja ja sosiaalityöntekijä missään vaiheessa käy keskinäisiä keskusteluja perheen tilanteesta. Siten kool-lekutsuja voidaan kutsua mukaan sopimuksentekotilanteeseen, jossa ratkaisua odottavat kysymykset kirjataan. Voidaan menetellä myös niin, että sosiaalityöntekijä toimittaa allekirjoitetun sopimuksen suoraan koollekutsujalle.

Saatuaan toimeksiannon koollekutsuja ottaa yhteyttä perheeseen ja ryhtyy yhdessä lapsen ja van-hempien kanssa kartoittamaan lapsen läheisverkostoa. Kokemus on osoittanut sen, että koollekut-suja onnistuu usein saamaan esiin lapsen läheisverkostoa laajemmin kuin perheen pitkäänkin tuntenut sosiaalityöntekijä. Tähän on monta selitystä. Verkoston kartoitus tehdään huolella monipuolisesti sukupuita ja verkostokarttoja hyväksikäyttäen. Verkosto kartoitetaan kaikkien perheenjäsenten kans-sa, keskittyen lapsen näkökulmaan. Kokemuksen mukaan jo tässä vaiheessa koollekutsuja on saanut läheisten huolet esiin, ja heidän keskinäiset ristiriitansa on pääasiassa voitu ohjata sivuun käsiteltäväs-tä asiasta. Se että tässä vaiheessa keskitytään kaivamaan esille olemassa oleva verkosto eikä mietitä, mitä isompaa tarkoitusta varten karttoja piirretään, on todettu merkitykselliseksi. Lisäksi kun koolle-kutsuja on henkilökohtaisesti yhteydessä kaikkiin läheisverkoston jäseniin, saattaa tätä kautta löytyä mukaan tärkeitä henkilöitä, joita ydinperhe ei olisi tullut ajatelleeksi.

Koollekutsujat saivat tehtäväkseen läheisneuvonpidon järjestämisen 15- ja 10-vuotiaiden sisarusten asiassa. Lasten äiti oli kuollut ja lapset asuivat väliaikaispäätöksellä aikuisen sisarensa luona. Koollekutsujat tapasivat ensin lasten isän, jonka kanssa piirrettiin lasten sukupuu ja käytiin keskustelu siitä, keitä isä näki tärkeäksi kutsua neuvonpitoon. Seuraa-vaksi koollekutsujat tapasivat kotikäynnillä lapset ja sisaren. Tuolloin kävi ilmi, että isä oli jättänyt kertomatta omasta aikaisemmasta avioliitostaan, josta hänellä oli kaksi aikuista lasta. Isän oma kontakti aikuisiin lapsiinsa oli hatara, mutta sisarpuolet osoittautuivatkin erittäin tärkeiksi henkilöiksi lapsille, ja niinpä heidät kutsuttiin läheisneuvonpitoon.

Koollekutsuja keskustelelee asiakasperheen kanssa, kuka lapsen läheisverkostosta voisi läheisneuvon-pidossa toimia lapsen avustajana. Avustajan tehtävänä on tukea lasta tuomaan esiin omat näkemyk-sensä läheisneuvonpidon aikana ja tarvittaessa toimimaan lapsen äänenä, mikäli esimerkiksi pieni lapsi ei itse osallistu neuvonpitoon. Avustaja käy läheisneuvonpidon jälkeen lapsen kanssa läpi tehdyn suunnitelman ja keskustelelee siitä, miten lapsi on neuvonpidon

kokenut. Avustajan rooli näyttää ko-rostuvan erityisesti läheisneuvonpidon jälkeen. Hänestä saattaa tulla lapselle elävä tukihenkilö, joka osallistuu kaikkiin lasta koskeviin neuvotteluihin ja seuraa läheltä lapsen elämää. Avustajan löytyminen läheisverkostosta on ollut yleensä suhteellisen mutkatonta. Lapsi itse pystyy hyvinkin nopeasti nimeämään sen aikuisen, johon luottaa ja jonka kokee ymmärtävän itseään. Vanhempien on myös ollut helppoa nimetä verkostosta avustaja lapselleen. Lisäksi murrosikäiset ovat usein halunneet tuekseen omia ystäviään. On kuitenkin koettu, että tämän ohella nuorelle on hyvä nimetä aikuinen avustaja.

Kolmevuotiaan Minjan asiassa päädyttiin läheisneuvonpidon järjestämiseen. Valmistelu-vaiheessa Minja asui isänsä luona. Koollekutsuja tapasi ensin lapsen äidin ja tämän avo-puolison. Keskusteltaessa lapsen avustajakysymyksestä äiti ja avomies olivat sitä mieltä, että Petteri, äidin veli, kykenisi parhaiten toimimaan lapsen avustajana. Heidän perustelunsa oli se, että Petteri on Minjan syntymästä asti tavannut lasta usein, tuntee tämän hyvin ja on lapsesta kiinnostunut. Kun koollekutsuja meni tapaamaan isää, lasta ja isän vanhempia, käytiin sama keskustelu avustajasta. Kaikki kolme aikuista ilmoittivat miettimättä, että paras avustaja olisi Petteri. Minja leikki lattialla aikuisten jalkojen juuressa ja huu-dahti: MUN Petteri !

Koollekutsuja huolehtii kaikista neuvonpidon käytännön järjestelyistä ja läheisverkoston motivoimisesta. Koska läheisneuvonpidon perusajatuksena on tarjota perheelle mahdollisuus ratkoa ongelmia läheistensä kanssa, täytyy verkoston saada kaikki mahdollinen tuki heidän osallistumisensa mahdollistamiseksi. Käytännössä tämä on merkinnyt sitä, että neuvonpidot järjestetään useimmiten virka-ajan ulkopuolella, iltaisin ja viikonloppuisin ja että tarvittaessa sosiaalitoimi on ollut valmis maksa-maan kauempaa tulevien tärkeiden läheisten matkakustannuksia ja yöpymisiä tai vaikkapa auttamaan lastenhoidon järjestymisessä. Ongelmia ei yleensä ole ollut läheisverkoston osallistumisessa, mutta sen sijaan virka-aika on rajoittanut joidenkin osallistumista. Se heijastuu sekä työntekijöiden (virka-aika on saavutettu etu) että työnantajan suhtautumisessa (riittävät korvaukset ylityöstä tai virka-ajan ulkopuolella tehtävästä työstä). Vaikka yhteistyökumppanit ovatkin projektin aikana osallistuneet kiitettävästi läheisneuvonpitoihin ja kokeneet ne tärkeinä, on ongelmiakin ollut. Erään koulun rehtori esimerkiksi kielsi opettajiaan osallistumasta neuvonpitoihin viikonloppuisin.

Yhteistyötahot, jotka jo ovat kytkeytyneet lapsen asiaan ja jotka on kutsuttu mukaan, valmistautuvat läheisneuvonpitoon laatimalla etukäteen kirjallisen yhteenvedon asioista, jotka he tulevat ottamaan esille. Kirjalliset yhteenvedot käydään huoltajien ja lapsen kanssa läpi ennen läheisneuvonpitoa, jotta asioiden kertomiselle on perheen suostumus eikä yllätyksiä tule. Lastensuojelutilanteissa työntekijöiden yhteenvedoilta edellytetään, että niissä kuvataan lapsen tilanne faktatietojen (ei näkemysten tai arviointien), tapahtumien ja havaintojen perusteella ja että kukin työntekijä tekee kuvauksensa oman työnsä ja tehtävänsä kautta.

Päivähoidon yhteenvedo Nellistä läheisneuvonpitoa varten

Päivähoidon huolenaiheet liittyvät seuraaviin Nellin psyykkiseen ja fyysiseen hyvinvointiin liittyviin asioihin:

Vaatetus: Nellin vaatetus on ollut jatkuvasti talvella 2000-2001 liian vähäistä sääolosuhteisiin nähden. Päiväkodista on jouduttu lainaamaan Nellille lämpimiä vaatteita. Tuntuu siltä kuin Nelli itse olisi valinnut vaatetuksensa ilman aikuisen tukea. Koska Nellin on vaikea hyväksyä

muutoksia, on päiväkodissa vaatteiden vaihtoa seurannut kiukku, vastustus ja ahdistus.

Hygienia: Keväällä 2001 Nelli oli kerran pesun tarpeessa ja hänet kylvetettiin päiväkodis-sa. Samalla pestiin hänen vaatteensa.

Terveystenhoito: Päiväkodista lapset vietiin hammaslääkəriin tarkastuskäynnille, jolloin Nellillä todettiin särkevä reikä takahampaassa. Hammashoitolasta annettiin paikkausaika. Päiväkodista soitettiin äidille muistutussoitto ajasta, koska hän ei ollut noutanut Nelliä hammaslääkəriin sovittuna aikana. Kun äiti saapui, Nelli ei suostunutkaan lähtemään vaan raivosi äidille, jolloin äiti suostui Nellin tahtoon ja peruutti ajan. Seuraava hammas-lääkəri aika ei myöskään onnistunut.

Päivähoidon säännöllisyys: Säännöllisestä päivähoitoon tulosta sovittiin neuvottelussa 29.5.2000 (läsnä vanhemmat, lastensuojelu, päiväkot) sekä 26.10.-00 (läsnä vanhemmat, perheneuvola, lastensuojelu, päiväkot). Kuitenkin poissaoloja on ollut senkin jälkeen run-saasti (liite), joista suurimmasta osasta ei ole ilmoitettu vaikka tästä oli erikseen sovittu. Nelli on tullut päiväkotiin myös niin myöhään, että hänen on ollut vaikea päästä mukaan muiden lasten leikkeihin ja toimintaan. Tästä on keskusteltu vanhempien kanssa. Poissa-olojen jälkeen Nellin on ollut tavallista vaikeampi sopeutua ryhmään ja hän on ollut levo-ton.

Sosiaaliset taidot: Nellin on vaikea hyväksyä päiväkodin sääntöjä ja rajoja. Rajoitustilan-teissa hän vastustaa aikuisia raivoten ja potkien. Kiellot hän kokee siten, ettei häntä rakas-teta. Nelli on hyvin lyhytjännitteinen. Vuoron odottaminen ja aikuisen huomion jakaminen on hänelle vaikeaa. Nelli leikkii ikäistään nuorempien kanssa.

TT

MM

Päiväkodin johtaja

erityislastentarhanopettaja

Lastensuojelun sosiaalityöntekijäkin tekee oman yhteenvetonsa. Lisäksi hän muotoilee lapseen liitty-vän huolensa lapseen fokusoiduiksi konkreettisiksi kysymyksiksi, jotka esitetään läheisverkostolle suunnitelman pohjaksi. Mikäli lastensuojelulla on joitakin reunaehtoja suunnitelmalle, myös nämä ehdot täytyy olla läheisverkoston tiedossa etukäteen.

Sosiaalityöntekijän yhteenveto Miian läheisneuvonpidolle:

Nuorten turvatalolta otettiin yhteyttä lastensuojelun sosiaalityöntekijään lokakuun puolivä-lin paikkeilla. Miia oli ollut turvatalolla pari yötä 5.10. lähtien riitaannuttuaan vanhempi-en kanssa kotona. Turvatalolla ei tässä vaiheessa kuitenkaan ollut suurempaa huolta Mii-an suhteen. Vanhempien ja Miian kanssa oli sovittu, että Miia palaa kotiin ja että jatkossa perhe käy keskustelemassa tilanteesta turvatalolla.

Turvatalolta otettiin uudelleen yhteyttä lastensuojelun sosiaalityöntekijään viikolla 43. Turvatalo toivoi neuvottelua yhdessä lastensuojelun kanssa ja olivat sopineet ottavansa yhteyttä lastensuojeluun keskusteltuaan Miian ja vanhempien kanssa.

Neuvottelu nuorten turvatalolla pidettiin 1.11. Neuvottelussa olivat läsnä Miia ja vanhem-mat, Nuorten turvatalolta kaksi työntekijää sekä lastensuojelun sosiaalityöntekijä. Van-hempien ja työntekijöiden huoli Miiasta liittyi siihen, että kuluneen syksyn aikana Miiaa ei ole kovinkaan paljon näkynyt kotona ja että koulunkäynti on kovasti kärsinyt. Miia ja van-hemmat kertoivat, että sen jälkeen kun Miia lokakuun alussa oli turvatalolla, asiat sujuivat kotona hyvin viikon verran ja Miia mm. yöpyi kotona. Sen jälkeen Miia on ollut yötä koto-na tuskin enemmän kuin yhden yön viikossa. Miia yöpyy kertomansa mukaan kavereiden luona, ennen kaikkea Jannen luona, jolla on oma asunto.

Miian koulunkäynnistä todettiin, että Miia ei aamuisin tahdo jaksaa herätä kouluun ja että poissaoloja on ollut paljon (niis-tä tarkemmin koululta pyydettyssä yhteenvedossa). Kun kyseinen neuvottelu pidettiin keski-viikkoiltana, Miia esimerkiksi kertoi olleensa koulussa edellisenä perjantaina. Vanhemmat olivat viimeaikoina olleet huolissaan myös Miian mahdollisesta päihteidenkäytöstä. Miia oli kertonut vanhemmille kokeilleensa hasista kerran muutamia viikkoja sitten. Sosiaali-työntekijälle Miia kertoi, että ei käytä alkoholia eikä hasista lukuun ottamatta ole kokeillut muita päihteitä. Miia ja vanhemmat kokivat kotitilanteen tällä hetkellä niin vaikeana, että Miia kertoi haluavansa asumaan johonkin laitokseen ja myös vanhemmat olivat sitä miel-tä, että Miia tulisi sijoittaa laitokseen ainakin tilapäisesti. Neuvottelussa sovittiin kuitenkin, että Miia voi jäädä Nuorten turvatalolle läheisneuvonpitoon saakka, jolloin tehdään suunnitelma jatkosta ja Miian tarvitsemasta tuesta.

Helsingissä 6.11.-00

KK

Sosiaalityöntekijä

Sosiaalityöntekijän kysymykset Miian läheisneuvonpidolle:

<!--[if !supportLists]-->9. Minkälaiset yleensä ovat 8. luokkalaisen, 14-vuotiaan tarpeet, oikeudet ja velvollisuudet? Mistä asioista 14-vuotias päättää ja vastaa its ? Mistä asioista aikuiset päättävät?
<!--[if !supportLists]-->10. Missä Miia asuu jatkossa?
<!--[if !supportLists]-->11. Mitä tukea Miia tarvitsee pystyäkseen hoitamaan säännöllisesti koulutyönsä? Kuka huo-lehtii siitä, että Miia suoriutuu aamuisin ajoissa kouluun? Minkälaiset säännöt Miian asuin-paikassa tukisivat riittävästi Miian koulunkäyntiä?
<!--[if !supportLists]-->12. Miten Miia sopii rästissä olevien tehtävien tekemisestä? Ja milloin?
<!--[if !supportLists]-->13. Minkälaista tulisi Miian vapaa-ajanvieton olla, jotta koulutyö, tärkeät ihmissuhteet ja Miian kehitys eivät kärsisi?
<!--[if !supportLists]-->14. Pystyvätkö ystävät tukemaan Miiaa? Jos pystyvät, miten? (jos ystäviä paikalla)
<!--[if !supportLists]-->15. Mitä tehdään, jos suunnitelma ei toimi? Kuka/ketkä vastaavat seurannasta ja miten se tapahtuu? Kenelle ilmoitetaan syntyneestä huolesta?

Läheisneuvonpito

Läheisneuvonpidossa kukin asiaan kytkeytyvä viranomainen kertoo ja perustelee, mistä on huolissaan ja mitä pitäisi tapahtua, että heidän lapsen kohdistuva huolensa vähenisi. Tämän jälkeen viranomai-set poistuvat, ja perhe neuvottelee ja laatii läheistensä kanssa suunnitelman, jonka esittävät sosiaali-työntekijöille ratkaisuksi tilanteeseen. Sosiaalityöntekijät ottavat ehdotukseen kantaa. Suunnitelman toteutumista seurataan siten, kun siitä yhdessä sovitaan. Varsinainen läheisneuvonpito sisältää siten kolme erillistä vaihetta: 1) tiedonanto, 2) läheisverkoston keskinäinen neuvonpito sekä 3) suunnitel-man esittely ja hyväksyminen.

Tiedonantovaiheessa läsnä ovat kaikki neuvonpitoon kutsutut läheisverkoston ja viranomaisverkos-ton jäsenet. Koollekutsuja toimii tilaisuuden isäntänä/emäntänä ja tiedonantovaiheen puheenjohtaja-na. Tiedonantovaiheessa neuvonpitoon kutsutut työntekijät kertovat läheisverkostolle yhteenvedon sisällön ja käsiteltävän asian kannalta olennaisen huolensa ja tietonsa. Läheisverkosto voi esittää työntekijöille kysymyksiä ja pyytää tarkennuksia.

Tiedonantovaiheen toimivuutta näyttäisi parantavan, kun työntekijät kuvaavat lyhyesti ja konkreetti-sesti huolensa ja kertovat, mitä on tehty, mikä on

toiminut ja mikä ei ole toiminut. Kokemuksen mukaan tilanne muodostuu lapselle ahdistavaksi, jos työntekijöiden kuvaukset ulottuvat käsiteltävään asiaan nähden liian yksityiskohtaisesti useiden vuosien taakse. Tiedonantovaiheen tarkoitus on antaa läheisverkostolle kaikki olennainen tieto, jotta läheiset voivat yhdessä työstää suunnitelman, joka vähentää sen hetkistä ajankohtaista lapsen kohdistuvaa huolta.

Tiedonantovaiheessa koollekutsujan rooli selkeyttäjänä korostuu. Hänen tehtävänään huolehtia siitä, että läheiset ymmärtävät työntekijöiden kertoman ja että he rohkaistuvat kysymysten esittämisessä. Tiedonantovaiheen lopuksi käydään läpi kysymykset, joihin ratkaisua haetaan, sekä varmistetaan, että läheiset ovat saaneet tätä varten tarvitsemansa tiedot viranomaisilta. Sosiaalityöntekijä voi vielä tässä vaiheessa tarkentaa laatimiaan kysymyksiä. Läheisverkosto valitsee itselleen puheenjohtajan/sihteerin ennen kuin työntekijät ja koollekutsuja poistuvat yhteisestä tilasta.

Läheisneuvonpitokokouksen toinen vaihe on läheisten keskinäinen neuvonpito ilman viranomaisten taikka edes koollekutsujan läsnäoloa. Läheisverkosto arvioi ja keskustelee keskenään lapsen tilanteesta sekä laatii konkreettisen ja yksimielisen suunnitelman. Tämän ajan viranomaiset odottelevat.

Kun läheisverkosto on saanut suunnitelmaehdotuksensa valmiiksi, se kutsuu koollekutsujan ja työntekijät paikalle. Joku läheisistä esittelee suunnitelman. Tämän vaiheen puheenjohtajana toimii jälleen koollekutsuja, ja hänen tehtävänään on auttaa suunnitelman tarkentamisessa ja konkretisoinnissa. Lastensuojelun sosiaalityöntekijät joko hyväksyvät tai hylkäävät suunnitelman kokonaisuudessaan ja muut paikalla olevat työntekijät voivat ottaa siihen kantaa niiltä osin, kun se koskee heidän toimintaansa.

Seuranta

Seurannasta sovitaan suunnitelman hyväksymisen yhteydessä. Kokemuksen mukaan seurannasta on hyvä sopia konkreettisesti (kuka tekee mitä milloin, ja miten tästä varmistetaan). Tärkeää on, että läheiset saavat tehtyä oman ratkaisuehdotuksen ja suunnitelman, mutta yhtä tärkeää on se, mitä hyväksytyyn suunnitelman jälkeen tapahtuu. Seurannan aikana konkretisoidaan toiveet ja todellisuus. Arjessa testautuu suunnitelman toimivuus. Sosiaalityöntekijä Karri Poutanen puki sen sanoiksi. Hänen mielestään sosiaalityöntekijä voi ensi vaiheessa hyväksyä minkä tahansa yksimielisen suunnitelman, kunhan se ei loukkaa lapsen etua ja kunhan seurannasta sovitaan. Seurantavaiheessa vasta näkee, millaiset prosessit ovat verkostossa lähteneet liikkeelle ja miten paljon verkosto jaksaa kantaa ottaensa vastuuta.

Läheiset yleensä toivovat seurantakokouksen järjestämistä melko pian, muutaman kuukauden sisällä. Kokemuksen mukaan näin on hyvä menetellä. Toisinaan riittää yksi seurantakokous, usein niitä on tarvittu useampia. Seurantakokousten lukumäärä riippuu tarpeesta. Useimmiten ensimmäinen seurantakokous on järjestetty samalla kokoonpanolla kuin varsinainen läheisneuvonpito. Joskus läheisverkosto päättää rajata osallistujien määrää ja kutsua tuleviin seurantoihin ainoastaan ne, joilla on ollut selkeitä tehtäviä suunnitelman toteuttamiseksi. Toisinaan mukaan tulee uusia tahoja.

Havaintoja ja pohdintaa
Epäröinti näkyviin

Usein esitetty kysymys on ollut, keille läheisneuvonpito sopii, sopiiko se kaikenlaisiin tilanteisiin ja miten valitaan perheet, joille sitä ehdotetaan.

Norjalaiset Omre & Schjelderup (2001) kysyivät sosi-aalityöntekijöiltä, miksi läheisneuvonpitoa ehdotettiin niin vähän. Ensimmäinen yleinen vastaus oli, että oli vaikea löytää perheitä, joille se sopii. Kun haastattelijat kysyivät tarkemmin, tuli erilaisia huo-lia esiin: "ei uskalleta päästää lankoja käsistä" " pitäisi todella uskoa perheen selviytymiseen, ja mei-dän on oltava avoimia silloinkin kun olemme epäileväisiä" " emme voi pitää läheisneuvonpitoa näytel-mänä". Vastauksissa näytti korostuvan yhtäältä sosiaalityöntekijän tarve tuntea hallitsevansa asiakas-tilanteen selvittelyä sekä toisaalta rehellisyys ja realismisuus silloin, kun ei luota läheisverkoston re-sursseihin löytää toimivaa ratkaisua lapsen asiaan. Läheisneuvonpidon järjestäminen edellyttää sosi-aalityöntekijältä, että hän kykenee luopumaan osasta tehtävistään ja että hän luottaa läheisverkos-ton selviävän sille annatusta tehtävästä.

Vuosien 1996-97 aikana toteutettiin Ruotsissa Kuntaliiton organisoimana läheisneuvonpitoprojekti kymmenessä kunnassa. Projektin arvioinnin yhteydessä haastateltiin 19 sosiaalityöntekijää, jotka ei-vät olleet käyttäneet läheisneuvonpitoa asiakasperheidensä kanssa, ja heiltä kysyttiin syitä siihen. Tu-los tuki norjalaisten tekemiä havaintoja. Yli puolet haastatelluista sosiaalityöntekijöistä vastasi, että heidän on vaikeaa luopua kontrollista, joka liittyy siihen, että läheisverkostolle tai koollekutsujalle siirtyy osa selvitystyöstä. Samoin yli puolet sosiaalityöntekijöistä ilmaisi, etteivät he luota siihen, että läheiset keskenään pystyisivät saamaan aikaiseksi hyväksyttävän suunnitelman. (Sundell & Hæg-gman, 1999)

Läheisneuvonpito on otettu myönteisesti, jopa innostuneesti vastaan eri puolilla maailmaa, vaikka epäileviäkin ääniä toki on. Ruotsin läheisneuvonpitoprojektin sosiaalityöntekijöistä kaksi kol-masosaa suhtautui positiivisesti läheisneuvonpitoon työmallina. Seuranta-ajan kuluessa sosiaali-työntekijöiden mielipiteet eivät näyttäneet muuttuneen (Sundell & Hæg-gman, 1999). Ruotsissa lä-heisneuvonpitoa käytettiin keskimäärin 10 %:ssa lastensuojeluasiakkaista (vaihtelu 4 - 37 %). Läheis-neuvonpitoa kuitenkin esitettiin 35 %:lle kaikista lastensuojelun asiakasperheistä.

Se, että läheisneuvonpitoja järjestettiin vähän, johtui pääasiassa asiakkaiden vastustuksesta. 85% vanhemmista, joille läheisneuvonpitoa esitettiin, kieltäytyi. Vanhemmat selittivät kieltäytymistään lähinnä sillä, että heillä ei ole sukulaisia, että he eivät usko sukulaisten kykenevän auttaa, että he eivät halua vetää sukulaisia mukaan, että he eivät halua sukulaisten ja ystävien ottavan osaa heidän epäon-nistumisiinsa tai että he olivat jo päättäneet, millaista apua he haluavat. Perheillä, jotka suostuivat läheisneuvonpitoon, oli yleensä vakavampia ongelmia kuin niillä jotka kieltäytyivät. (Sundell & H_ggman 1999)

Ewa Näslund (2001) haastatteli tutkielmaansa varten puhelimitse 30 vanhempaa, jotka olivat kieltäy-tyneet tarjotusta läheisneuvonpidosta. Asiakkaat olivat Malmön Hylliestä, jossa läheisneuvonpitoa ehdotetaan ohjelmallisesti vaihtoehtona kaikille lastensuojeluselvityksen (utredning) edessä oleville perheille. Hän vertaili ja peilasi huoltajien vastauksia siihen, mitä Sundell & H_ggman (1999) sekä Botkyrkan alueelta Sjöblom (1999) raportoivat sosiaalityöntekijöiden vastanneen tiettyihin kysymyk-siin. Aineistojen vertailtavuuteen on syytä suhtautua pienellä varauksella, mutta Näslund kuitenkin nostaa esiin pari kiinnostavaa tulosta.

Melkein kaikki sosiaalityöntekijät arvelivat Sundell & H_ggmanin (1999) tutkimuksessa, että suku-laisista olisi apua ja tukea ongelman ratkaisemisessa. Näslundin haastattelemista huoltajista enemmistö suhtautui tähän epäileväisesti taikka kielteisesti. Sosiaalityöntekijöiden luottamus sukulaisiin oli siis suurempi kuin huoltajien. Näslund (2001) kysyy: Onko niin, että sosiaalityöntekijät luottavat läheisten kykyyn, mutta he

kohtaavatkin perheitä jotka eivät siihen luota? Vai onko niin, että sosiaali-työntekijät luottavat läheisten kykyyn, mutta ajattelevat perheen omien ja läheistenkin resurssien olevan jo käytetty ennen kun nämä kääntyvät sosiaalitoimen puoleen apua hakemaan tai ennen kun asiasta tehdään ilmoitus? Lisäksi, kuvaako sosiaalityöntekijän vastaus edellisiin heidän suhtautumistaan? Kyselytutkimuksissa on mahdollista, että vastaajat ilmaisevat sen, mikä on korrektia, vallitsevan ideologian ja ajan vaatimusten mukaista.

Sekä sosiaalityöntekijät että huoltajat korostavat em. tutkimusten mukaan yhteistyön merkitystä. Kuitenkin sosiaalityöntekijät uskovat huoltajia useammin siihen, että perhe on paras ongelmiensa määrittäjä. Pieni vähemmistö sosiaalityöntekijöistä vastasi arvelevansa, että he tietävät perhettä paremmin perheen ongelmat, kun peräti joka neljäs huoltaja arveli sosiaalityöntekijän tietävän paremmin kuin he itse, mistä on kysymys (Näslund 2001).

Näslund arvelee, että näissä tapauksissa asiakkaat tulevat sosiaalitoimistoon ja odottavat tapaavansa asiantuntijoita, jotka puhuvat heidän puolestaan ja tietävät mikä on oikein ja mikä väärin. He odottavat saavansa tietää, miten ongelma ratkaistaan ja miten ratkaisut toimivat. Asiakas voi empiä määritysoikeutensa edessä. Voisiko olla niin, että empowerment-ajattelu on lyönyt läpi sosiaalitoimessa, mutta asiakkaat odottavat edelleen paternalistista kohtelua. He tulevat hakemaan tai odottavat saavansa asiantuntijoilta apua. Näslund kysyykin, mitä tapahtuu, jos asiakas ei halua empoweria, vahvistua suhteessa viranomaisiin? Miten asiakas kykenee yhtäkkiä luottamaan omaan ja läheistensä kykyyn, jos hän on koko ikänsä oppinut luottamaan asiantuntijoihin? Monella tapaa on yksinkertaisempaa siirtää vastuu ratkaisusta ammattilaisille. Syynä siihen voi olla suuri luottamus asiantuntijoihin mutta myös halu välttää ottamasta vastuu omien ratkaisujen seurauksista (Lupton & Nixon 1999). Valinnanvapauden toteutuminen saattaa olla psyykkisesti haastavaa ja vaikeaa. On helpompaa luottaa siihen, että on olemassa yksi totuus ja että viranomaiset kyllä toteuttavat sen.

Epäröintiin suhtaudutaan yleensä kuin johonkin ei-toivottuun ja huonoon tapaan. Erityisesti asiantuntijoilta odotetaan, että heidän toimintansa ja käyttäytymisensä huokuisi varmuutta, joka luo turvallisuuden tunteen ja luottamuksen ilmapiiriin. Odotus on epärealistinen. Epävarmuus on tärkeä tunne, joka kumpuaa "oudosta olost", ja se kertoo, että tämän asian ympärillä on neuvottelun ja selvittämisen paikka. Mistä on kysymys, kun epäily herää ja jokin ei tunnu olevan kohdallaan? Epäily ja epärointi ovat signaaleja ammattilaiselle ryhtyä miettimään, miksi minulle tulee epävarma olo. Keskustelu muiden asian kanssa tekemisissä olevien kanssa saattaa osoittaa, että he eivät koe asian suhteen mitään epävarmuutta, mutta saattaa myös olla, että hekin ovat olleet asiasta huolissaan. Asian puheeksiotto selkiyttää tilannetta ja tuo uutta tietoa ilmiöstä. Jokaisella on oma tulokulmansa asiaan, kukin kokee sen tavallaan. Jakamalla ja keskustelemalla tiedetään enemmän näistä näkökulmista ja niiden perusteista, ja voidaan peilata niitä omaan ajatteluun, saada vahvistusta omalle käsitykselle, voida muuttaa tulkintaa taikka monipuolistaa sitä. Tarjoamalla tapoja selkiyttää yhteisesti epärointeja ja huolia läheisneuvonpito samalla vahvistaa uuden asiantuntemuksen luonnetta. Arnkil et al käyttävät tästä käsitettä toinen ekspertiisi, jossa keskeistä on epävarmuuden sieto (Arnkil & Eriksson 2000; Arnkil & Eriksson & Seikkula 2001).

Tuen ja kontrollin rajat selkiytyvät Lastensuojelussa ja läheisneuvonpidossa tuki- ja kontrolli osoittautuvat mielenkiintoisella tavalla jännitteiseksi käsitepariksi. Sosiaalityöntekijä ja asiakas näyttävät ajoittain kokevan tuen ja kontrollin hyvin eri tavoin. Kun

sosiaalityöntekijä määrittelee asiakkaalle tarjoamansa palvelun perheentuntemukseksi, asiakas saattaa määritellä ja kokea saman palvelun kontrolliksi. Ratkaisevaa näyttää olevan se, tuleeko tuen tarve määritellyksi asiakkaan tarpeista vai määräytyykö tuki sosiaalityöntekijän ehtona sille, että hän voi ylittää hyväksyä suunnitelman tai että huostaanotto voidaan välttää.

13 vuotiaan nuoren läheisneuvonpidossa läheiset ehdottivat, että tyttö asuu viikot veljensä perheessä ja viikonloput äitinsä luona. Suunnitelma hyväksyttiin, mutta lopuksi sosiaalityöntekijä kysyi veljeltä, toivoisiko tämä jonkinlaista tukea. Veli vastasi, ettei hänellä ole mitään sitä vastaan, jos sosiaalityöntekijä haluaa käydä tarkistamassa heidän kotinsa.

Kysymys on, miten määrittely esimerkiksi avun tarpeesta muotoutuu ja kenen tulkinta tulee hallitsevaksi. Kirjallisuudessa puhutaan vaikeista ja vaikeista, hallitsevista äänistä yhteiskunnassa. Sosiaalityön ääni verrattuna vanhempien tieteiden edustajien kuten lääkäreiden ja juristien kannanottoihin on helposti näitä heikompi. Samoin on lapsen ääni suhteessa aikuisen ääneen, kansalaisen ja asiakkaan suhteessa asiantuntijaan.

Läheisneuvonpidossa nousee esille kysymys vastuusta ja sen jakamisesta. Sosiaalityöntekijällä on viranomaisena vastuu tehtävänsä suorittamisesta lastensuojelulain määräysten ja hengen mukaisesti. Läheisneuvonpidossa sosiaalityöntekijä joutuu punnitsemaan vastuutaan viranomaisena ja vakuuttamaan siitä, että ei laiminlyö lain määräämään tehtävänsä hoitamista, mikäli luovuttaa vastuuta suunnitelman toteutumisesta ja seurannasta läheisverkostolle. Tavallaan sosiaalityöntekijät joutuvat tehtävään, jossa kontrolloidaan tukemalla: tuetaan perhettä ja samalla kontrolloidaan tuen riittävyttä lapsen edun toteutumisen kannalta. Läheisneuvonpito tarjoaa uudenlaisen, kuuntelevan ja neuvottelevan rakenteen sille, miten tukitoimiin päädytään, miten vastuu jaetaan ja miten toimien vaikutusta arvioidaan.

10-vuotiaan Annan perhe oli ollut pitkään lastensuojelun asiakkaana ja huostaanottoa oli valmisteltu useampaan otteeseen. Läheisneuvonpidon valmisteluvaiheen aikana tilanne kriisiytyi äidin juomisen takia, ja Anna sijoitettiin kiireellisesti perhekotiin. Huostaanotto-ouhka oli olemassa koko läheisneuvonpito-prosessin ajan.

Sosiaalityöntekijät hyväksyivät läheisten tekemän suunnitelman tytön kotiuttamisesta sillä edellytyksellä, että tyttö tapaa koulukuraattorin kerran viikossa koululla ja että sosiaalityöntekijät tapaavat äitiä ja tyttöä säännöllisesti. Läheiset suostuivat tähän ehtoon.

Seurantakokouksessa sosiaalityöntekijät olivat edelleen huolissaan tilanteesta ja epäilivät tuen riittämättömyyttä. Heidän kysymyksensä seurantakokoukselle oli: mitä muuta tukea tyttö tarvitsee koulukuraattorin tapaamisten ja lastensuojelun tuen lisäksi? Kun koollekutsut kysyivät, tarkoittivatko sosiaalityöntekijät kysymyksellä viranomaistukea, vai oliko läheisverkostolla mahdollisuus itse määritellä tuen tarve ja myös tarjota siihen läheisten tukeen perustuvaa vastausta, sosiaalityöntekijät tarkensivat sen nimenomaan viranomais-tukeen.

Sosiaalityöntekijöiden kyky hellittää hallintalankoja ja luottaa läheisverkoston voimavaroihin tulee ilmi esimerkkitarkastelussa. Koollekutsut jäivät tapauksen jälkeen miettimään, voiko huostaanotto-ouhan alla elävän perheen kohdalla viranomaisten vaatimuksesta järjestettyjä tapaamisia kutsua tueksi - vai olisiko oikea ja kuvaavampi ilmaisu kontrolli.

Sosiaalityöntekijät eivät olleet valmiita jättämään suunnitelman toteuttamista läheisverkoston harteille, vaan he vaativat tai edellyttivät itselleen ja muille viranomaistahoille suunnitelmaan sisältyviä tehtäviä. Silloin kun sosiaalityöntekijä läheisneuvonpidossa asettaa ehtoja

suunnitelman hyväksymiselle, hänen on voitava perustella ne lapsen edun toteutumisen kannalta tarpeellisina ehtoina.

Läheisneuvonpidoista saatu kokemus on osoittanut, että läheisverkostojen suunnitelmat nimenomaan kontrollin osalta ovat olleet huomattavasti tiukempia kuin mitä sosiaalityöntekijät ovat odottaneet. Erityisesti tämä on koskenut perheitä, joissa vanhemmat käyttävät päihteitä tai joiden murrosikäinen nuori oireilee. Sosiaalityöntekijät ovat myös olleet hämmästyneitä siitä, miten tiukkoja kontrollisys-teemejä on yksimielisesti ehdotettu ja toteutettu, kun kontrollointi tapahtuu läheisverkoston, ei viran-omaisten, taholta. Esimerkiksi päihteitä käyttävien vanhempien osalta on päädytty antamaan sukulai-selle avaimet ja sovittu päivittäisistä käynneistä perheessä, jotta lapset tarvittaessa voidaan omais-huostaanottaa (erään enon ilmaisu). Ei sosiaalityöntekijällä eikä muillakaan ammattiauttajilla olisi valtuuksia eikä resursseja yhtä tiukan kontrollin toteuttamiseen.

Arki ja systeemi kohtaavat, uudelle asiantuntijuudelle paikka Läheisneuvonpitoon kuuluu ulkopuolinen "kolmas taho", joka kutsuu koolle eri tahot, läheiset arki-tietämyksensä kanssa sekä viranomaiset ja asiantuntijat systeemi- ja erityistietämyksineen.

On havaittu eroja uusien ja vanhojen lastensuojeluasiakkaiden välillä siinä, mitä he odottavat viran-omaisilta ja läheisneuvonpidolta, ja mikä heidän valmiutensa on kiinnittää omaa elämää viranomaistukseen (Korhonen & Possauner 2000). Uudet asiakkaat saattavat ihmetellä, eikö läheisneuvonpito ole-kaan yleinen tapa selvittää tilannetta, ja he asennoituvat etsimään ratkaisua ja tukitoimia viranomais-palvelujen sijasta pääasiassa keskuudestaan. Vanhoille asiakkaille saattaa olla luontaista tukeutua ratkaisuehdotuksissaan pääasiassa julkisiin palveluihin, jotka ovat heilleentulevasta tuttuja.

Pitkä lastensuojeluasiakkuus tarkoittaa yleensä pitkään jatkuneita vaikeuksia ja pitkää kokemusta yhteistyöstä. Sekä asiakasperheen jäsenillä että viranomaisilla ja asiantuntijoilla on muotoutunut käsi-tys omasta ja toistensa toiminnasta. Tanskalainen psykologi Jytte Faureholm puhuu tutkimuksissaan (1996 ja 1998) asiakkaistamisesta. Hän erittelee prosessia elinaikaisesta asiakkaasta kansalaiseksi (1996) ja keskittyy syrjäytyneeseen (udsatte familie) lapsiperheeseen, jossa kyky vanhemmuuteen (for_ldrekompetence) on tarkastelun alla. Hänen mukaansa (2001) asiakkaistamisefekti voi olla niin vahva, ettei sen enempää asiakas itse kuin sosiaalityöntekijäkään enää odota sellaista muutosta tapah-tuvaksi perheen arjessa, joka parantaisi lapsen tilannetta.

Faureholm (2001) peräänkuuluttaa asiakkaan oikeuksien toteutumisen parantamista. Hän näkee sen esteenä ongelmiin kiinnittyvän ja asiakkaiden kehityspotentiaalit, resurssit ja osallisuuden sivuuttavan ajattelun sekä vähäisen asiakkaiden omien kokemusten selvittämisen ja kuulemisen. Faureholm (2001) puhuu perhetyön "demokratisoinnista" ja haluaa kiinnittää huomiota siihen, miten lapsi ja vanhemmat voivat osallistua omaan asiaansa ja miten heidät vedetään mukaan "yhteistyöhön" sosiaalitoimen kanssa. Monet perheet ovat tutkimusten mukaan kokeneet olevansa eksperttikulttuurin vankina asiantuntijakokouksissa.

Läheisneuvonpidon sosiaalinen tilausta voi eritellä Habermasin ja Giddensin käsittein. Tanskalainen tutkija K. Aagaard Nielsen (1997) ilmaisee sen: "Kun asiantuntijakulttuuri tunkeutuu ja kolonialisoi elämismaailman, se samalla estää kommunikatiivisen tai demokraattisen oppimisprosessin." (th suom.) Jotta lastensuojelun asiakkaat voisivat yhtäältä päättää omasta elämästään ja toisaalta käyttää hyväkseen asiantuntijoiden tietoja, tarvitaan toimijoiden

välillä dialogeja, kaikilla tasoilla. Tämä taas edellyttää asiakkaiden aseman vahvistamista suhteessa viranomaisiin ja valtaistamista, jota on tapana kutsua empowermentiksi.

Sosiaalisten verkostojen mukana läheisneuvonpitoon tulee moniäänisyyttä. Uusi asiantuntijuus perustuu käytännölliseen konstruktionismiin. Asiassa osalliset toimijat keskustelevat käytäntöjen kautta erilaisista havainnoistaan ja niiden tulkinnoista ja päätyvät yhdessä tuotettuihin määrityksiin ja suunnitelmiin. Suunnitelmat perustuvat kokonaisvaltaiseen arkeen, elämismaailmaan, eikä systeeminmaailma niitä hallitse sektoroituneella asiantuntemuksellaan ja palveluillaan. Tässä mielessä läheisneuvonpidon sisältämä vuoropuhelu avaa toisia mahdollisuuksia. Kuten Arnkil & Eriksson & Seikkula (2001) toteavat: Nuo elämänpolitiikan vaihtoehtoväylät uhkaavat umpeutua, mikäli asiakkailla on palvelujärjestelmissä tarjolla vain "yläpuoliseen ekspertiisiin" pitäytyviä asiantuntijoita.

Sosiaalityöntekijän on joskus hankala muuntautua asiantuntijasta neuvottelevaksi ja perheen käytettävänä olevaksi resurssihenkilöksi. Tätä ei myöskään helpota se, että sosiaalityöntekijä toimii pikemminkin lain ja muodollisten rakenteiden leimaamassa kuin yhteistyötä ja kommunikaatiota korostavassa organisaatiossa (Lupton & Nixon 1999.) Jos sosiaalityöntekijöiden edellytetään osallistavan asiakkaita, pitäisi osallisuuden periaatteen toteutua ja olla ankkuroituna hallinnon kaikille tasoille, poliittisesti ja organisatorisesti. Kun sosiaalityöntekijä työskentelee kontrolloivassa ilmapiirissä, jossa hän saa syyn jos jokin menee pieleen, on helppoa antautua defensiiviseen sosiaalityöhön. Uskaltaakseen luottaa asiakkaan ja läheisverkoston ratkaisukykyyn pitää sosiaalityöntekijän voida kokea ja luottaa työskentelevänsä organisaatiossa joka tunnustaa sosiaalityön vaikeuden, joka tukee työtä ja joka näkee, ettei ole olemassa ainoaa oikeaa ratkaisua vaan useita mahdollisia toimivia keinoja. (Lupton & Nixon 1999.)

Työntekijät vaihtuvat, asiakkuus jatkuu

Työntekijöiden vaihtuvuus sosiaalityössä on viime aikoina ollut huolestuttavan suurta. Lastensuojeluasiakkuutensa aikana perhe saattaa joutua tekemisiin uuden sosiaalityöntekijän kanssa muutamien kuukausien välein. Tilanne turhauttaa. Perhe väsyi siihen, että lastensuojeluhistoria ja elämäntarinat joudutaan käymään läpi muutamien kuukausien välein uuden sosiaalityöntekijän kanssa. Uudesta sosiaalityöntekijästä on turhauttavaa kuulla, kuinka Maija sanoi sitä tai tätä ja kuinka Maijan kanssa sovittiin niin ja näin". Tilanteessa, jossa sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus on suurta, korostuu dokumentoinnin ja suunnitelmallisen työskentelyn tärkeys.

Hyvistä muistiinpanoista ja huoltosuunnitelmista huolimatta jäljelle jää kysymys määritelmien subjektiivisuudesta. Lastensuojelussa puhutaan turvallisista kasvuolosuhteista, lapsen edusta, vanhempien hoito- ja kasvatusvastuusta - käsitteistä joiden sisältö viime kädessä avautuu monella tavoin. Sosiaalityöntekijän määritelmä riittävälle vanhemmuudelle saattaa poiketa paljonkin siitä, miten vanhemmat sen itse määrittelevät. Myös sosiaalityöntekijöiden näkemykset ja tulkinnat saattavat keskenään erota toisistaan. Kulloinkin virkaa hoitavan työntekijän tehtävänä on määritellä, mikä lapsen tilanteessa on huolestuttavaa, ja miten työskentely etenee.

Kuusivuotias Pekka oli ollut lastensuojelun asiakkaana melkein koko ikänsä. Molemmilla vanhemmilla oli alkoholiongelma. Lastensuojeluilmoituksia oli vuosien varrella tullut naapureilta ja päivähoidosta. Pekan asuinalueella oli lastensuojelun sosiaalityöntekijä viimeisen kahden vuoden aikana vaihtunut kolme kertaa. Keväällä 2000 silloinen sosiaalityöntekijä ehdotti perheelle läheisneuvonpidon järjestämistä.

Läheisneuvonpidon tavoitteena oli hakea ratkaisuja siihen, millä tavoin Pekan asiat tulisi järjestää, jos vanhemmat jatkavat juomistaan. Jo läheisneuvonpidon valmistelun aikana kyseinen sosiaalityöntekijä sanoi itsensä irti ja hakeutui muualle töihin. Hän kuitenkin valmisteli osaltaan yhteenvedon Pekan tilanteesta ja osallistui läheisneuvonpitoon yhdessä johtavan sosiaalityöntekijän kanssa.

Läheisneuvonpidossa tehtiin suunnitelma, jossa läheisverkosto mm. otti vastuun Pekan hoidosta vanhempien juodessa, määritteli vanhempien tehtävät ja sopi siitä, kuinka verkosto kontrolloi tilannetta. Läheisneuvonpidossa sovittiin myös seurantakokouksen järjestämisestä parin kuukauden kuluttua. Läheisneuvonpidon kirjallinen suunnitelma liitettiin Pekan asiakirjoihin.

Uusi sosiaalityöntekijä joutui osallistumaan ainoana lastensuojelun sosiaalityöntekijänä seurantakokoukseen, kun johtavan sosiaalityöntekijä sairastutui. Seurantakokouksessa tarkistettiin läheisneuvonpidossa tehty suunnitelma ja todettiin sen pääosin toimineen. Uusi sosiaalityöntekijä toi seurantakokoukseen ainoastaan ne asiat ja tapahtumat, jotka koskivat neuvonpidon ja seurantakokouksen välistä aikaa.

Läheisverkosto halusi vielä uuden seurantakokouksen muutaman kuukauden päähän, koska seurantajakso oli ollut verrattain lyhyt. Vielä toisessakin seurantakokouksessa päädyttiin siihen, että kokoonnutaan jälleen muutaman kuukauden kuluttua. Toisen ja kolmannen seurantakokouksen välillä sosiaalityöntekijä sanoi itsensä irti ja kolmanteen ja viimeiseen seurantakokoukseen osallistui vain johtava sosiaalityöntekijä, koska uutta työntekijää ei vielä ollut.

Pekan esimerkki kuvaa sitä kokemusta, joka läheisneuvonpitojen kautta on saatu työntekijöiden vaihtuvuuden vaikutuksista lastensuojelutyöhön. Samalla tulevat esiin läheisneuvonpidon vahvuudet tällaisessa tilanteessa. Ensiksikin Pekan asiassa oli tehty kirjallinen suunnitelma, joka oli liitetty asiakirjoihin. Uusi työntekijä löysi sen asiakirjoista, ja johtava työntekijä saattoi pitää kiinni lastensuojelun sitoutuneisuudesta suunnitelmaan. Toiseksi suunnitelmat olivat mahdollisimman konkreettisia, jolloin vaihtuvien työntekijöiden subjektiivisille määritelmille sen sisällöstä ei jää turhaa tilaa. Kolmanneksi koko prosessin ajan asiakkaat ovat tienneet mitä heiltä odotetaan, ja myös kaikille työntekijöille on ollut selvää mitkä heidän tehtävänsä ovat. Neljänneksi asiakkaiden kannalta läheisneuvonpitojen suunnitelmat merkitsivät jatkuvuutta, jota työntekijävaihdokset eivät päässeet sekoittamaan.

Voi käydä myös toisin.

Uuden perheen kanssa työskentelyyn kytkettiin läheisverkosto mukaan heti lastensuojeluasiakkuuden alusta saakka. Työskentelyn lähtökohtana oli lapsen säännöllisen elämän ja perustarpeiden turvaaminen. Vanhempien ongelmiin ei otettu kantaa muuten kun sopimalla, kuka läheisverkostosta on vanhempien tukena kun he hakevat apua omiin ongelmiinsa. Jatkossakin kaikissa neuvotteluissa paikalla oli vanhempien lisäksi muita läheisiä. Parin vuoden asiakkuuden jälkeen työntekijä vaihtui. Pian vaihdon jälkeen perheen tilanne kriisiytyi. Uusi sosiaalityöntekijä oli yhteydessä perheen vanhempiin. Hänen työskentelynsä keskittyi keskusteluun päihteidenkäytöstä, ja hän vaati vanhempia hoitamaan päihdeongelmaansa ja aloitti lapsen huostaanoton valmistelut. Läheisverkostoa ei otettu mukaan työskentelyyn.

Läheiset yllättyivät suunnanmuutoksesta. He ovat tottuneet toimimaan läheisneuvonpidossa tehdyn suunnitelman mukaan. Näissä tilanteissa konkretisoituu läheisneuvonpidon suhde kiireellisissä tilanteissa tehtävään viranomaispäätökseen. Tilanne ja lapsen tarve määrittävät toiminnan suunnan ja ajankohdan.

Lastensuojelutyö selkeytyy

Pohjoismaiden lastensuojelun lainsäädäntöön on viime vuosina tehty monia samansuuntaisia muutoksia. Yhtäältä niillä on haluttu vahvistaa asiakkaan ja hänen tukiverkostonsa ja läheistensä asemaa. Toisaalta viranomaisten keskinäisestä yhteistyöstä ja moniammatillisista työryhmistä on pidetty tarpeellisena säätää erikseen. Myös viranomaistoiminnan avoimuuden ja läpinäkyvyyden lisääminen on ollut lakimuutosten taustalla. Suomessa ja Islannissa on pohjoismaiden määrittelemättömin lainsäädäntö lastensuojelun asiakkuuden alkuvaiheen osalta. Muissa maissa lastensuojeluasian vireille tuloa seuraavan prosessin etenemisestä säädetään tarkemmin laissa. Norjassa ja Ruotsissa sosiaalityöntekijän tehtäväksi on säädetty laatia lastensuojeluasiassa selvitys (utredning) tietyn ajan kuluessa. Se on tehtävä yhteistyössä huoltajien kanssa. Selvitys tehdään kirjallisesti, se on keskeinen dokumentti, joka on myös asiakkaan saatavilla. Selvitys johtaa suunnitelmaan, joka selkiyttää työskentelysuunnan: kohti huostaanottoa vai tukitoimia. Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa on säädetty aikarajoituksia siihen, miten nopeasti lastensuojeluilmoitus on käsiteltävä.

Läheisneuvonpito on selkeä ja strukturoitu työmuoto, jonka myötä lastensuojeluasiakkuudella on alku ja loppu. Asiakkuuden (myös huostaanoton!) ja sen lopettamisen kriteerit tulevat määritellyiksi yhdessä, mikä vähentää asioiden sekä asiakkuuden hämäryyttä ja epämääräisyyttä. Läheisneuvonpitoa voi pitää dialogisen tulkinnan metodina, jossa haetaan riittävän yhteisesti jaettua tulkintaa (vrt. Heino 1997). Asiakasperhe on koko ajan selvillä siitä, mitä heiltä odotetaan.

Läheisneuvonpidoissa on saatu näkyville ja yhteiseen keskusteluun kulttuurisia ja sukupolvittaisia näkemyseroja. Läheisiä on pyydetty kuvaamaan yleisellä tasolla, millaiset heidän mielestään ovat esimerkiksi 12-vuotiaan turvalliset olosuhteet ja mitkä tämänikäisen oikeudet ja velvollisuudet. Sen jälkeen heitä on pyydetty konkretisoimaan, mitä tämä merkitsisi Matin tai Maijan kohdalla. Tämänkaltaiset kysymykset ovat osoittautuneet hyvin toimiviksi yhteisen kielen ja ymmärryksen löytymisen kannalta. Läheisten on myös selkeästi helpompi siirtyä pohtimaan yksittäisen lapsen tilannetta ja suunnitelmaa sen jälkeen, kun ovat ensin yhteisesti löytäneet yleiset määritelmät, jotka kaikki ovat valmiita hyväksymään.

Läheisneuvonpito ei muuta päätöksenteon virallista puolta eikä myöskään sosiaalityöntekijän asemaa. Ratkaisuun päätyminen tapa vain on toinen. Sosiaalityöntekijä edelleen vastaa siitä, että asia on selvitetty asianmukaisesti, ja ratkaisu on perusteltu sekä lapsen edun mukainen. Läheisneuvonpito tuo kuitenkin aivan uuden laadullisen perspektiivin valmisteluun. Kun huostaanoton yhteydessä sosiaalityöntekijä kirjaa huostaanoton kriteerit asiakirjoihin, hän on tuottanut ja tulkinnut niiden sisällön. Läheisneuvonpidossa läheiset osallistuvat kriteerien sisällön määrittelyyn, tavallaan heillä on enemmän valtaa määritellä huostaanottokriteerien sisältö (ja mahdollisuus tätä kautta sisäistää sen tarkoitus). Valta jakautuu uudella tavalla asiakkaan, hänen läheisverkostonsa ja viranomaisten kesken.

Työntekijöiden ja läheisverkoston huolet ovat olleet usein saman suuntaisia. On ollut esimerkkejä siitäkin, että läheisverkosto on enemmän huolissaan lapsesta kuin sosiaalityöntekijä. Läheiset ovat olleet jopa tuohtuneita siitä, että läheisneuvonpito on järjestetty niin myöhäisessä vaiheessa.

12- ja 9-vuotiaita sisaruksia koskeva ensimmäinen ilmoitus oli tullut lastensuojeluun marraskuussa B99. Sosiaalityöntekijät esittivät läheisneuvonpidon järjestämistä perheelle loppukeväästä 2000. Tässä vaiheessa sosiaalityöntekijät pohtivat paljon sitä, onko lapsiin liittyvä huoli

riittävän suuri läheisverkoston koollekutsumiseksi. Ensimmäinen ilmoitus koski sitä, että vanhempi tytöistä oli toimitettu humalassa kotiin. Muut ilmoitukset liittyivät siihen, että molemmat tytöt olivat paljon poissa koulusta ja näpistelivät kaupoista jonkin verran. Sosiaalityöntekijät epäilivät, lähteekö verkosto liikkeelle heidän huolensa perusteella. Läheisneuvonpidossa läheiset olivat kuitenkin vihaisia sosiaalityöntekijöille siitä, että neuvonpito kutsuttiin koolle vasta tässä vaiheessa. Heidän mielestään läheisneuvonpito olisi tullut järjestää heti ensimmäisen lastensuojeluilmoituksen jälkeen.

Läheisneuvonpitomenetelmän on voitu todeta vähentäneen lastensuojelutyön hämäryyttä myös muiden viranomaisten/työntekijöiden silmissä. He ovat saattaneet vuosien varrella turhautua, kun mitään ei tapahdu, vaikka olemme tehneet ajat sitten ilmoituksen. Läheisneuvonpito on voinut tuoda konkreettisesti näkyviin lastensuojelun sosiaalityön luonnetta, raameja ja paineita sekä velvollisuuksia yhteistyökumppaneiden suuntaan. Työnjaolliset kysymykset voivat selkiytyä paitsi yksittäistapauksessa myös yleisemmin, esimerkiksi milloin on syytä ottaa yhteyttä lastensuojeluun, milloin perheeseen. Hyvät kokemukset ovat luoneet hyvää perustaa yhteistyölle.

Lapsi esiin yhdennetyssäkin työssä

Pääkaupunkiseudulla tehdään monilla alueella yhdennettyä työtä, jolloin sama työntekijä on vastuussa lastensuojelusta ja aikuissosiaalityöstä (mm. toimeentulotuki, päihdehuolto). Lastensuojelukontekstissa pidetyn läheisneuvonpidon keskeisenä ajatuksena on pitää lapsen asiat etusijalla. Se on samalla tarkoittanut, että vanhempien ongelmiin ei tässä neuvonpidossa puututa. Lapsen asian pitäminen keskiössä on osoittautunut tavallaan edellytykseksi sille, että toimiva ratkaisu on löytynyt ja että aikuisten syyllistämislähtöiseltä sekä tarpeettomalta aikuisten ongelmien penkomiselta on välttytty ja että lopulta on kyetty keskittymään ratkaisun etsimiseen lapsen kannalta lapsen asiaan. Näyttäisi siltä, että yhdennettyä työtä tekevän sosiaalityöntekijän on tietyissä tilanteissa ollut vaikea oikeuttaa itsensä keskittymään lapseen (edes läheisneuvonpidon ajaksi) ja ratkomaan siinä asiaa vain lapsen kannalta.

Syksyllä B99 järjestettiin läheisneuvonpito 14-, 9- ja 7- vuotiaiden veljesten asioissa. Perheen tilanteeseen liittyvien lastensuojeluilmoitusten syynä oli aina ollut lasten äidin alkoholiongelma. Sosiaalityöntekijät kirjasivat huolensa muotoon: Kuka huolehtii lapsista, kun äiti juo?

Ensimmäisessä läheisneuvonpidossa käytiin kiihassävytteinen keskustelu läheisverkoston ja sosiaalityöntekijöiden välillä siitä, mitä äidin juomiselle tulisi tehdä. Sosiaalityöntekijät ja koollekutsijat muistuttivat läheisiä yhä uudelleen siitä, että neuvonpidossa ollaan hakemassa suunnitelmaa lasten eikä äidin tilanteeseen. Jotkut läheisistä vaativat sosiaalityöntekijöitä puuttumaan myös äidin juomiseen, ja sosiaalityöntekijät ja neuvonpidossa mukana ollut A-klinikan työntekijä joutuivat kertomaan läheisille, ettei heillä ole valtuuksia eikä mahdollisuuksia vastentahtoisesti puuttua äidin juomiseen. Sosiaalityöntekijät totesivat, että heidän tehtävänsä on yrittää turvata lasten tilanne äidin juomisesta huolimatta ja kertoivat, että lastensuojelu voi turvata lapset sijoittamalla heidät laitokseen, mikäli läheisverkosto ei halua huolehtia lapsista.

Läheiset tekivät suunnitelman, jossa ottivat vastuun lapsista äidin juodessa ja sopivat tiukasta kontrollista. Ensimmäistä läheisneuvonpitoa seurasi kolme seurantakokousta ja ajallisesti prosessi kesti hieman yli vuoden. Viimeisessä seurantakokouksessa voitiin todeta äidin hakeutuneen hoitoon joitakin kuukausia sitten ja sen jälkeen pysyneen raittiina. Lastensuojeluasiakkuus lopetettiin.

Esimerkki kirvoittaa koulutustilaisuuksissa yleensä aina kysymyksen, miten

varmistaa, että äiti lopettaa juomisen tai miten äitiä voi tukea. Vastaus läheisneuvonpidon kannalta on ollut: äidin juomisasiassa voidaan järjestää äidille oma läheisneuvonpito, mutta tässä läheisneuvonpidossa ratkotaan ensisijaisesti lasten hoitojärjestelyjä.

Lapsenkin huoli esiin

Jaakko oli tullut lastensuojelun asiakkaaksi esikouluiässä, jolloin hänen äitinsä kuoli liikenneonnettomuudessa. Jaakon vanhemmat olivat eronneet jo aiemmin. Isällä oli alkoholiongelma. Hän haki lapsen huoltajuutta, ja Jaakko muutti asumaan isänsä luokse.

Seuraavia viittä, kuutta vuotta sävyttivät isän retkahdukset, katkaisuhoidot ja A-klinikalla käynnit. Vaihtuvat sosiaalityöntekijät, yksi toisensa jälkeen, harkitsivat Jaakon huostaanottoa.

Isän juomakaudet toistuivat säännöllisesti kaksi kertaa vuodessa, minä aikana Jaakko oli usein poissa koulusta. Sukulaiset ja naapurit ilmoittelivat isän juomisesta ja osallistuivat Jaakosta huolehtimiseen isän juomakausien aikana. Jaakko oli 11-vuotias, kun sosiaalityöntekijä ehdotti, että perheneuvola arvioisi Jaakon tilanteen, jotta siihen voitaisiin hakea pitkäaikaisia ratkaisuja. Isä ja poika suostuivat tähän.

Perheneuvolan arvio tilanteesta oli, että Jaakkoa ei tulisi huostaanottaa eikä sijoittaa pois isän luota, koska isän ja pojan välinen emotionaalinen suhde oli niin hyvä ja koska isä oli alkoholiongelmastaan huolimatta hyvä isä. Jaakko ei kenties psyykkisesti tulisi kestävään äidin kuoleman lisäksi isänkin menetystä, eikä Jaakon huoli isän juomisesta missään tapauksessa vähenisi sijoituksen jälkeen. Perheneuvola suositteli, että etsittäisiin ratkaisua, joka mahdollistaisi kolme asiaa: että Jaakko voisi jatkaa asumista isän luona, että juomakausien aikana joku muu huolehtisi Jaakosta ja että Jaakon huolta isän juomakausien aikana yritettäisiin jollakin tavoin vähentää.

Jaakon huoli liittyi useimmiten siihen, että isä loukkaa itsensä juodessaan tai että hän sairastuu juomisensa takia. Pidettiin tärkeänä, että Jaakon ei huostaanoton pelossa tarvitsisi salata isän juomista.

Tässä tilanteessa lastensuojelun sosiaalityöntekijä, isä ja Jaakko sopivat keskenään menettelyn: kun isä alkaa juoda, Jaakko tulee kertomaan asiasta sosiaalityöntekijälle. He sopivat, kuka huolehtii Jaakosta isän juodessa. Lisäksi sosiaalityöntekijä käy kotona tarkistamassa isän kuntoa päivittäin tai niin usein kuin mahdollista, jotta Jaakon ei tarvitse olla huolissaan isän kunnosta. Suunnitelmaan kytkettiin mukaan Jaakon täti sekä perheen pitkäaikainen ystävä, jotka lupautuivat huolehtimaan Jaakosta isän juomakausien aikana.

Tämän suunnitelman mukaan elettiin siihen saakka kun Jaakko täytti 18 vuotta. Väliin mahtui myös lähes kahden vuoden aika, jolloin isä pysyi täysin raittiina. Jaakko sai koulunsa suoritettua moitteettomasti, ja lastensuojelusta tuettiin hänen aktiivista harrastustoimintaansa sekä peruskoulun jälkeisiä työharjoitteluja ja oppisopimuskoulutukseen pääsyä.

Läheisneuvonpidolla ei voida poistaa sitä huolta, jota lapsi kantaa vanhemmistaan näiden juodessa. Lapsen huolta ei voida poistaa myöskään sijoittamalla lapsi pois kotoa, vaikka sijoituksella pystytäänkin turvaamaan lapsen perushoito ja fyysiset tarpeet. Kun lapsi jatkuvasti kantaa huolta vanhempiensa voinnista ja juomisesta, on hänen miltei mahdotonta kiinnittyä asumaan laitoksessa tai sijaisperheessä. Pieni lapsi oireilee, murrosikäinen karkailee. Sama on tilanne silloin, kun vanhemmat tai läheiset selkeästi vastustavat lapsen sijoitusta eivätkä sen vuoksi pysty antamaan lupaa lapsen kiinnittymiselle uuteen asuinpaikkaan. Päihdeperheiden lasten läheisneuvonpidoissa onkin tavallista, että kysymys lapsen perushoidosta ja huolenpidosta saa muodon: Kuka tai ketkä huolehtivat Pekasta silloin kun äiti/isä juo? Useimmiten neuvonpidossa haetaan myös määritelmiä sille, missä vaiheessa lapsen tilanteeseen puututaan ja mistä tiedetään, milloin Pekka

tarvitsee muita aikuisia. Läheisneuvonpitojen suunnitelmissa on läheisverkosto tavallisimmin ottanut vastuun lasten hoidosta vanhempien juodessa ja sopinut siitä, millä tavoin lapsen tilannetta kontrolloidaan.

Niissä perheissä, joissa lapsen tilanne ankkuroituu vanhempien päihdeongelmiin ja huostaanoton uhka leijuu jatkuvasti ilmassa, lapset kokevat myös monenlaista syyllisyyttä. Lapsi pyrkii salaamaan vanhempien juomista siinä pelossa, että joutuu lastenkotiin tai vaikkapa siinä pelossa, että muualla asuva isä tai mummi suuttuu äidille, jos saa tietää, että äiti juo. Myös läheiset saattavat uhkailla äitiä lasten menettämällä ja lapsesta tuntuu, että on hänen syytään, että sukulaisetkin ovat vihaisia. Läheisneuvonpidoissa, joissa tavoitteena on lasten tilanteen turvaaminen vanhempien juomisesta huolimatta, on voitu sopia konkreettisten järjestelyjen lisäksi siitä, että lapsilla on oikeus ottaa yhteyttä läheisiinsä ilman, että he kantavat yhteydenotostaan syyllisyyttä.

Läheisneuvonpito - vastausta kritiikkiin?

Lastensuojelua on kritisoitu mielivallasta, viranomaisvallasta, perheen yli kävelemisestä ja asiakkaan heikoista vaikuttamismahdollisuuksista.

Läheisneuvonpidon päätarkoitus on vahvistaa lapsen ja huoltajien asemaa ja osallistumista sellaisen heitä koskevan asian ratkointaan, jossa viranomaisen velvollisuus on toimia. Ajatus on, että antamalla monipuolisesti tietoa ratkaistavasta asiasta vahvistetaan myös asiakkaalle merkityksellisten läheisten mahdollisuuksia osallistua lapsen tukemiseen.

Lastensuojelua on kritisoitu lapsen sivuuttamisesta. Läheisneuvonpito sisältää lastensuojelussa käytettynä menetelmänä useita "varmistuksia" sille, että lapsen asia pysyy esillä. Neuvonpidossa sosiaalityöntekijä muotoilee kysymykset läheisverkoston vastattavaksi nimenomaan lapsen näkökulmasta. Neuvonpitoa varten kartoitetaan ja kutsutaan läheiset, jotka lapsen asiassa voivat olla tueksi. Kaikissa vaiheissa lapseen: tiedot ja huolet esitetään tästä näkökulmasta ja ratkaisuja etsitään lapsen asiaan. Lisäksi lapselle etsitään oma avustaja ensisijaisesti läheisten joukosta. Näin pyritään vahvistamaan lapsen osallisuutta ja edun toteutumista. Projektin aikana kävi ilmeiseksi, että lapsi jää tarpeineen helposti piiloon, jollei hänelle nimetä omaa avustajaa. Lisäksi kysymysten muotoilu lapsen näkökulmasta osoittautui käytännössä vaikeammaksi kuin ensin ajateltiin.

Lastensuojelutyössä keskeistä on selvittää, miten lapsen hoito ja olosuhteet saadaan turvattua ja lapsen tarpeisiin vastattua riittävällä tavalla. Läheisneuvonpidossa tavoite on lapsen asian ratkaiseminen, ei ensisijassa aikuisen vaikeuksien käsittely. Kiintopisteenä on lapsi. Sosiaalityöntekijä asettaa alussa selkeän lapseen liittyvän kysymyksen, johon neuvonpidossa haetaan sellaista vastausta, joka hälventää lapseen kohdistuneen huolen. Projektin aikana on tullut esiin tilanteita, joissa läheisneuvonpitoa ja sosiaalityöntekijöitä on arvosteltu liiallisesta lapsikeskeisyydestä ja aikuisten tarpeiden sivuuttamisesta. Kysymys tuo esiin jännitteet siitä, minkä asian ratkaiseminen on ensisijaista lastensuojelussa.

Lastensuojelua kritisoidaan usein epämääräisyydestä ja toiminnan hämärtämisestä. Läheisneuvonpito tuo selkeyttä. Se on selkeästi strukturoitu työkäytäntö, joka jakautuu kolmeen perusvaiheeseen. Asiakkaalle selvitetään, miten läheisneuvonpito etenee, ja hän tietää varautua siihen.

Lastensuojelun kritisoidaan salailusta ja selän takana toimimisesta. Läheisneuvonpito tuo avoimuutta kanssakäymiseen. Viranomaisilla oleva faktatieto annetaan perheelle etukäteen kirjallisena. Lisäksi neuvonpidossa kaikki kutsutut viranomaiset vastaavat perheen ja läheisten tekemiin

kysymyksiin ja ovat asiantuntijoina perheen käytettävissä. Kaikki asiaan liittyvät tahot kohtaavat tilanteen mukaan kasvokkain ja kuulevat toisiaan.

Lastensuojelua kritisoidaan puolesta tekemisestä ja asiakkaiden passiivoisuudesta. Läheisneuvonpito korostaa aktiivista osallisuutta ja vastuullisuutta. Tarkoitus on, että asiakkaat ja heidän läheisensä voivat itse tuottaa ratkaisun ja ehdottaa keinoja pulmatilanteeseen, sitoutua tehtyyn suunnitelmaan ja ottaa vastuuta lapsen konkreettisesta auttamisesta. Yhdessä kirjatuista asioista sovitaan selkeästi ja konkreettisesti, jolloin sovitut asiat voidaan toteuttaa ja niiden toteutumista seurata. Läheisneuvonpidossa tuotettu huoltosuunnitelma eroaa konkreettisuudessaan perinteisellä tavalla laaditusta ja usein yleisemmällä tasolla liikkuvasta huoltosuunnitelmasta. Vastuu suunnitelman toteuttamisesta on yhtä lailla viranomaisilla kuin läheisillä. Nykyisin, kun sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus on vilkasta, läheisneuvonpidosta voi jopa joillekin asiakkaille tulla jatkuvuutta edustava ja oman asian selkeytymistä koossapitävä tekijä.

Lastensuojelua on kritisoitu siitä, että sosiaalityöntekijä toimii monissa rooleissa: valmistelijana, päättäjänä ja toimeenpanijana. Läheisneuvonpito selkiyttää kaikkien toimijoiden rooleja. Sosiaalityöntekijän velvollisuus on tietyissä lakisääteisissä tilanteissa "ryhtyä toimenpiteisiin", kuten se laissa ilmaistaan. Läheisneuvonpito tarjoaa keinon laajentaa tilanteen tutkimisen ja arvioinnin pohjaa sekä näkökulmien esiintuloa. Itse asiassa sosiaalityöntekijän on ollut mahdollista läheisneuvonpidon kautta kokea helpotusta siihen, että hänen tehtävänsä rajautuvat selvästi. Helpotusta on koettu myös työmäärän vähenemisestä.

Lastensuojelua kritisoidaan siitä, ettei se kuule perhettä eikä läheisiä eikä luota heidän kykyihinsä ratkaista itse tilannetta. Läheisneuvonpito on usein löytänyt toimivan ratkaisun. Läheisten ehdottama suunnitelma on voitu hyväksyä kaikissa projektin tapauksissa, 70 % sellaisenaan ja 30 % tehtyjen tarkennusten jälkeen. Kaakkoisen sosiaalikeskuksen projektissa ei kesään 2001 mennessä ole hylätty yhtään läheisverkoston tekemää suunnitelmaa.

Läheisneuvonpidon ankkuroiminen käytäntöön

Ruotsin Kuntaliiton projektissa mukana olleista kunnista joka toisessa läheisneuvonpidon käyttö loppui jonkin aikaa projektin jälkeen, ja ainoastaan yhdessä sitä käytetään yhä säännöllisesti. Sen sijaan projektin ulkopuolelta moni kunta on aloittanut läheisneuvonpitojen pitämisen. Tanskalaiset aloittivat projektinsa panostamalla vahvasti motivointiin. He järjestivät sosiaalityön ja yhteistyöalojen kenttätyöntekijöille sekä hallinnolliselle ja poliittiselle johdolle tiedotus- ja keskustelutilaisuuksia. Lisäksi he edellyttivät samaan tapaan kun Arnkil ja Eriksson (2000) projektiin mukaan tulevilta kunnilta sitoutumista kaikilla toimijatasoilla, resurssointia hankkeeseen, ylisektoraaalista osallistumista ja myös poliittisen johdon sitoutumista.

Anne Kaatra (2001) on pohtinut Stakesin projektin toteutustapaa ja verrannut sitä läheisneuvonpitoon. Hänen mukaansa toiminta perustuu toimijoiden voimavaroihin, läheisneuvonpidossa läheisverkoston ja projektissa kenttätyöntekijöiden tarpeisiin ja edellytyksiin. Samoin kuin läheisneuvonpito näyttäisi voimavaraistavan asiakkaita, projekti tuntui voimavaraistavan sosiaalityöntekijöitä lastensuojelutyössä laajemminkin. Toisen vastaavuuden hän löysi siitä, miten lapsi nostetaan keskiöön. Läheisiä ohjataan kysymyksillä käsittelemään asiaa lapsen näkökulmasta, ja sosiaalityöntekijöille korostetaan samaa. Kolmas asia liittyi yhteiseen jakamiseen: kun kentällä koollekutsuja organisoivat tilanteen, jakaa tietoja ja kokemusta, projektissa vetäjät toimivat kuin koollekutsujat kootessaan

projekttyhdyshenkilöt jakamaan kokemuksiaan. Neljänneksi prosessi opetti foku-soimaan ja rajaamaan. Tärkeätä on foku-soida läheisneuvonpito ratkaisemaan tiettyjä konkreettisia kysymyksiä, mutta tärkeää on myös rajata sosiaalityön tehtäviä yleisemmällä tasolla. Käytännön työn arkisessa kiireessä ja kaaoksessa helpottaa, kun sosiaalityön ja muiden viranomaisten tehtävät määritellään ja rajataan, ja myös sosiaalityön työryhmän toiminta organisoidaan selkeästi, sillä se tukee sosiaalityön menetelmällistä kehittämistä.

Anne Kaatra oli projektityöntekijänä käynnistämässä valtakunnallista projektia ja palattuaan lastensuojelun erityispalvelujen esinaiseksi kentälle hän mietti, mikä auttaa läheisneuvonpitoa juurtumaan sosiaalityöhön. Hän (emt. 2001) arvioi, että siihen tarvitaan menetelmien kehittämisestä kiinnostunutta työryhmää, jolla on verkosto-orientoitunut työnäky ja uskoa verkostojen voimaan. Lisäksi auttaisi, jos työryhmä on kohtalaisen hyvin koulutautunut yhteen ja se voisi myös työryhmänä arvioida, missä tilanteessa läheisneuvonpitoa kannattaa ehdottaa perheelle ja milloin taas verkostokokous taikka kiireellinen huostaanotto on paikallaan. Kaatra lohdutti innokkaita toteamalla, että liikkeellelähtö on hidasta. Hän palasi töihin kuntaan, joka ei ollut mukana Stakesin projektissa. Hän on nyt puolentoista vuoden aikana puhunut ja motivoinut eri yhteyksissä kollegoitaan kokeilemaan läheisneuvonpitoa. Kestää siis hyvinkin pari vuotta, ennen kuin ison kunnan organisaatiossa tehdään päätös sitä, että läheisneuvonpitoon koulutaudutaan ja että siihen varataan määräraha. Nyt koulutus on alkanut ja ensimmäisiä läheisneuvonpitojakin jo pidetty.

Ruotsissa muutamilla paikkakunnilla on omaksuttu käytäntö, jonka mukaan kaikille lastensuojeluselvityksen alla oleville perheille tarjotaan läheisneuvonpitoa. Hyllien (Malmön kaupunginosa) sosiaalilautakunta on tehnyt asiasta päätöksen. Tällaisten linjausten tekeminen on mahdollista Suomessakin. Sen voisi tehdä lapsipoliittisten ohjelmien yhteydessä taikka tarkistettaessa lastensuojelulain 4 §:n mukaisia yleisiä perusteita ja ohjeita, jotka hyväksytään sosiaalilautakunnassa. Ruotsissa on lisäksi tehty sosiaalipalvelulakiin muutoksia, jotka vahvistavat läheisneuvonpidon asemaa ja käyttöä sosiaalityössä. Lasta ei voi sijoittaa kodin ulkopuolelle selvittämättä ensin sukulaisten mahdollisuuksia ottaa vastuuta lapsen huolenpidosta.

Lopuksi

Kokemuksen mukaan läheisneuvonpidon avulla lapsen huostaanotto tai sijoitus vieraaseen perheeseen on voitu välttää. On käynyt myös niin, että neuvonpitojen ansiosta ja niissä käytyjen keskustelujen tuella asianosaiset ovat yhdessä päätyneet ehdottamaan lapsen huostaanottoa. Tämän on koettu helpottaneen sosiaalityöntekijän työtä ja päätöksentekoa. Huostaanotto on raskas prosessi, jossa sosiaalityöntekijä ei pelkää määrittele lapsen ja perheen tilannetta, vaan hän joutuu kohtaamaan myös itsensä. Yhteinen käsittely ja jakaminen helpottaa kaikkia osallisia. Jos projektissa lähdettiin etsimään huostaanotolle vaihtoehtoa, siinä on päädytty toteamaan, että läheisneuvonpito ei ensisijassa ole huostaanoton välttämisen keino. Läheisneuvonpidosta on löytynyt hyvän huostaanoton valmistelu- ja toteuttamiskäytäntö silloin, kun huostaanotto on välttämätön.

Läheisneuvonpitojen kautta huostaan otettujen lasten kiinnittyminen laitokseen on sujunut helpommin, koska he tietävät kaikkien läheistensä olevan sen takana. Näillä lapsilla ja nuorilla on myös säilynyt suhde kaikkiin itselleen tärkeisiin ihmisiin, ja usein esimerkiksi laitoksessa pidettäviin neuvotteluihin on osallistunut muitakin läheisiä kuin huoltajat.

Läheisneuvonpitoihin osallistunut läheisverkosto ei kovinkaan helposti hellitä oikeudestaan olla osallisena lapsen/nuoren elämässä, mikä on tärkeää myös siksi, että kaikki sijoitukset päättyvät joskus ja sijoituksessa ollut lapsi tai nuori tarvitsee läheisiään vielä senkin jälkeen.

Usein toistettu mantra läheisneuvonpidon suhteen on, että siinä siirretään valtaa asiakkaalle ja hänen läheisilleen. On kysytty, onko perheiden vaikutusmahdollisuus todellista. Läheisneuvonpito ei kokonaan poista epäsymmetristä valta-asetelmaa eikä liioin tuota kumppanuutta taikka rauhoita tuen ja kontrollin ristiriitoja. Se kuitenkin lisää asiakkaan osallisuutta ja se voi selkeyttää - niin asiakkaille kuin työntekijöillekin - näkökulmia sekä avartaa niitä huolta herättävissä tilanteissa niin, että lapsen asiaan on mahdollisuus yhdessä etsiä ratkaisuja.

On vaara, että läheisneuvonpitoa pidetään vain uutena metodina ja tekniikkana, jota sovelletaan tietyissä asiakastilanteissa. Läheisneuvonpito on kuitenkin ennen kaikkea ajattelu- ja lähestymistapa, jonka mukaisesti toimitaan yhdessä lapsen, vanhempien, läheisverkoston ja viranomaisverkoston kanssa. Läheisneuvonpitoa voi luonnehtia uudistuvaa ammatillisuutta korostavaksi aidon humanistiseksi metodiksi, jossa "sisällöntuotanto" rakentuu tapauskohtaisesti ja keskustellen metodin sisään.

Omren & Schjelderupin (2001) haastattelemat norjalaiset sosiaalityöntekijät toivovat sosiaalityöntekijäroolin kehittyvän ja että olisi aikaa tukea käynnistyviä muutosprosesseja. Kentän tulisi saada aikaa muutokseen. Kirjoittajat tekevät haasteellisen kysymyksen: pitääkö muutoksen kulkea lastensuojelun (systeemin) tahtiin vai noudattaa käyttäjien (asiakkaiden arjen) tarpeita? Kuka voi päättää muutoksen etenemisen vauhdista?

Lähteet

Arnkil, Tom Erik & Eriksson, Esa (2000) Palvelujen dialoginen kehittäminen kunnissa. Stakes Raportteja 253.

Arnkil, Tom Erik & Seikkula, Jaakko & Eriksson, Esa (2001) Avoimet dialogit ja ennakoitdialogit: verkostot psykososiaalisessa työssä. Yhteiskuntapolitiikka 2. Stakes.

Erkers, Mats (2001) Skillnader mellan nätversmöten och familjerådslag? Artikkel i kirjassa Erkers, Mats & Nyberg, Eva (Red.) (2001) Familjerådslag i Norden. Erfarenheter från fält och forskning. FoU-Södertörn Skriftserie nr 15/01. Stockholm.

Faureholm, Jytte (2001) Familjerådslagning i Danmark - demokratisering av familjearbetet? Artikkel i kirjassa Erkers, Mats & Nyberg, Eva (Red.) (2001) Familjerådslag i Norden. Erfarenheter från fält och forskning. FoU-Södertörn Skriftserie nr 15/01. Stockholm.

Heino, Tarja (1997) Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa. Stakes. Tutkimuksia 77.

Heino, Tarja (toim.) (2000) Läheisneuvonpito - uusi sosiaalityön menetelmä. Stakes Oppaita 40.

Heino, Tarja (toim.) (2001) Sijoitukset sukulaisperheisiin lastensuojelussa.

Stakes Aiheita 19/2001.

Heino, Tarja et al (2001): Heino, Tarja & Liisa Korhonen, Sirkku Mehtola, Maija Pietiläinen, Monika Possauner: Utveckling och erfarenheter av den finländska familjerådslagsmodellen. Artikkel i kirjassa Erkers, Mats & Nyberg, Eva (Red.) (2001) Familjerådslag i Norden. Erfarenheter från fält och forskning. FoU-Södertörn Skriftserie nr 15/01. Stockholm.

Heino, Tarja & Raivio, Kari (2001) Läheisneuvonpito voi johdatella ulos umpikujasta. Dialogi 4/2001 (8 - 10)

H_ggman, Ullalena & Sjöblom, Yvonne (2000) Familjerådslag. Studentlitteratur, Lund.

Kaatra, Anne (2001): Luento Stakesin järjestämässä Läheisneuvonpidon juhlaseminaarissa Helsingissä 23.2.2001. Julkaisematon.

Korhonen & Possauner (2000) Kaakkoisen sosiaalikeskuksen Läheisneuvonpito -projektin väliraportti. Helsinki. Moniste.

Korhonen & Possauner (2001) Läheisneuvonpito opetti avautumaan. Dialogi 4/2001 (11)

Lupton C. & Nixon P. (1999) Empowering Practice? A Critical appraisal of the family group conference approach. The Policy Press 1999.

Näslund, Ewa (2001) Familjerådslag och empowerment. Varför leder socialtjänstens utredning inte till familjerådslag? Artikkel i kirjassa Erkers, Mats & Nyberg, Eva (Red.) (2001) Familjerådslag i Norden. Erfarenheter från fält och forskning. FoU-Södertörn Skriftserie nr 15/01. Stockholm.

Omre, Cecilie & Schjelderup, Liv (2001): Familjerådslag - en ressurs i sosialt arbeid med barn og familier. Artikkel i kirjassa Erkers, Mats & Nyberg, Eva (Red.) (2001) Familjerådslag i Norden. Erfarenheter från fält och forskning. FoU-Södertörn Skriftserie nr 15/01. Stockholm.

Sjöblom, Yvonne (1999) Familjerådslag i Botkyrka kommun. FoU-rapport 1999:2. Stockholms stad.

Sundell, Knut & H_ggman, Ullalena (1999) Familjerådslag i Sverige. En utvärdering av Svenska Kommunförbundets försöksverksamhet. FoU-rapport 1999:1. Stockholm stad.

*****

Asiasta lisää: www.stakes.fi/huosta - osahankkeet - Läheisneuvonpito ja - Tieto kierto

J P Roos

What is necessary in a democratic society?

Kommentteja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuun tapauksessa K&T.1]

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen täysistunnossa 12.7.2001 sai lopullisen ratkaisunsa ns. K & T:n tapaus, jossa Suomi oli tuomiolla kahden lapsen huostaanoton yhteydessä tapahtuneista ihmisoikeusloukkauksista<!--[if !supportFootnotes]->[2]. Lopullisessa ratkaisussa Suomen valtio tuomittiin runsaiden 80 000 markan korvauksiin lasten vanhemmille aiheutetusta kärsimyksestä jotka johtuivat Ihmisoikeussopimuksen artiklan 8 rikkomisesta. Nämä rikkomukset koskivat kahta asiaa: lapsen kiireellistä huostaanottoa synnytyssairaalaista sekä sitä, että viranomaiset eivät pyrkineet missään vaiheessa perheen jälleenyhdistämiseen. Kummassakin tapauksessa Suomi oli siis ylittänyt rajan joka sallitaan Ademokraattiselle valtiolle sen puuttuessa ihmisten perhe-elämään. Tässä on syytä todeta, että päinvastoin kuin julkisuudessa on esitetty, tuomioistuin katsoi myös tapaamisrajoitusten olleen osa perheen jälleenyhdistämissyrkimyksen laiminlyöntiä, eli siis Suomi tuomittiin myös tapaamisrajoitusten väärinkäytöstä osana perheen pysyvää erottamispyrkimystä3]. Valittajina olleet vanhemmat sekä heidän edustajansa, Juhani Kortteinen ja Anu Suomela pitivät ratkaisua merkittävänä voittona taistelussa suomalaisten huostaanotokäytäntöjen saattamisessa vastaamaan Euroopan ihmisoikeussopimusta. Vastapuoli, Suomen valtio ja sen edustajina Holger Rotkirch, Arto Kosonen ja Pia-Liisa Heiliö pitivät ratkaisua myös voittona, koska siinä ei tuomittu Suomen valtiota ihmisoikeusrikkomuksista varsinaisessa kiireellisen huostaanoton jälkeisessä huostaanotossa, toista lasta koskevassa huostaanotossa eikä tapaamisoikeuksia koskevissa kiistoissa (HS 21.7.2001; heille ei tässä yhteydessä tullut mielen Suomen valtion edustajina pahoitella tai pyytää anteeksi tapahtunutta). Jo edellistä, tuomioistuimen jaoston ratkaisua jossa myös näiden osalta katsottiin rikkomuksia tapahtuneen, olivat osapuolet kommentoineet hyvin eri tavoin. Kari Matelan Sosiaalityöntekijä-lehdessä julkaiseman varsin yksipuolisen selostuksen otsikko oli paljon puhuva: AIhmisoikeustuomioistuin hyväksyy perustellut huostaanotot (kiinnostavintahan ratkaisussa on, että ihmisoikeustuomioistuin ottaa huomioon kaikkien osapuolten oikeudet ja edellyttää suomalaisten viranomaistenkin niin tekevän).

Olen itse seurannut tätä prosessia ja ottanut siihen kriittisesti kantaa aikaisemmin (Roos 2000, 2001). Tämän kirjoituksen tarkoituksena on pohtia tuomion merkitystä suomalaisen lastensuojelun kannalta. Suomihan oli tuomiolla valtiona ja puolustuksesta vastasivat Ulkoministeriön johtavat juristit, mutta todellisuuudessa kyse on kuntien ja hallinnollisen oikeusjärjestelmän toiminnasta ja sen arvioinnista.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on perustettu valvomaan Euroopan ihmisoikeussopimuksen noudattamista allekirjoittajamaissa. Erityisesti meillä Pohjoismaissa on katsottu että tuomioistuimen päätehtävänä on valvoa ihmisoikeuksiltaan epämääräisten maiden käyttäytymistä, kun taas Suomessa taikka Ruotsissa lait ja niiden käyttö ovat ilman muuta Ihmisoikeussopimuksen

mukaisia (Ruotsissa tästä on käyty suhteellisen laajaa keskustelua, ks. Sundberg 1997). Tuomioistuin itse on myös asettanut erittäin tiukat rajat tuomioilleen: se ei pyri olemaan korkein oikeusaste joka määrää miten lakia tulee allekirjoittajamaissa soveltaa, vaan pyrkii ainoastaan valvomaan että ihmisoikeussopimusta noudatetaan: valtioiden viranomaisten harkintavalta on erittäin laaja ja niin pitääkin olla (The court's task is not to substitute itself for the domestic authorities in the exercise of their responsibilities for the regulation of the public care of children). Tässäkin päätöksessä on lukuisia kohtia, joissa tuomioistuin toteaa että se ei puutu viranomaisten harkintavaltaan vaikka pitääkin selvästi ratkaisua arveluttavana ja ongelmallisena (vrt esim johdatus kysymykseen tapaamisrajoituksista, '155, sekä ratkaisu rajoituksista, ' 192-194). Itse asiassa minulle on väitetty, että tämä olisi ensimmäinen kerta missä tuomioistuin katsoo viranomaisten ylittäneen harkintavaltansa huostaanottoasiassa, missään Euroopan maassa (Suomela, kommentti käsikirjoitukseen). Jos näin on, niin on selvää, että harkintavallan rajat ovat laavat.

Keskeinen kysymys oli seuraava: Artikla 8 kieltää valtioilta oikeuden puuttua kansalaisten perhe-elämään paitsi jos laki näin määrää ja se on välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa muiden oikeuksien ja vapauksien suojelemiseksi. Valittajat väittivät tätä artiklaa rikotun kun taas Suomen valtion edustajat väittivät että kussakin tapauksessa toimenpiteet perustuivat lakiin ja olivat lisäksi hyvin perusteltuja demokraattisessa yhteiskunnassa. Suomen kaltaisessa maassa onkin ilmeistä, että viranomaisten toimenpiteet perustuvat yleensä lakiin ja että viranomaisilla eivät pahuutakaan riko ihmisoikeuksia. Ongelmana on siis se, milloin ylitetään raja, jossa viranomaistoimet eivät enää ole välttämättömiä demokraattisessa yhteiskunnassa. Niissä tapauksissa joissa tämä oli kyseenalaista, viranomaiset puolustivat toimenpiteitä väittäen että perhe-elämää koskeva minimisuoja oli kuitenkin säilytetty: lapset ja vanhemmat saattoivat olla kirjeitse ja puhelimitse yhteydessä (tosin hallitus ei selittänyt miten tämän on mahdollista kun lapsi on 2-3- vuotias) <!--[if !supportFootnotes]-->[4], yksi viranomaisten selvitystoimi jossa oli tutkittu mahdollisuutta lasten palauttamiseksi oli riittävä osoittamaan että perheen yhteys oli yritetty palauttaa <!--[if !supportFootnotes]-->[5].

Tuomioistuin ei tätä siis hyväksynyt kahdessa tapauksessa ja määräsi Suomen valtion maksamaan yhteensä yli 80 000 markkaa korvauksia lasten vanhemmille⁶). Saksalainen tuomari Ress olisi viiden kollegansa kanssa tuominnut Suomen myös vanhemman lapsen kiireellisestä huostaanotosta, koska se oli perusteeton. Suomalainen tuomari Pellonpää hyväksyi tuomion, mutta katsoi että rikkomus tapahtui huostaanoton toteutustavassa, ei itse huostaanotossa, kun taas ruotsalainen tuomari Palm katsoi että tuomioistuimella ei ollut edellytyksiä arvioida että viranomaiset olivat ylittäneet harkintavaltansa ja maltalainen tuomari Bonello lueteltuaan aluksi koko litanian äidin mielenterveysongelmista (varsin yksipuolisesti tulkiten) toteaa että kyse oli siitä että oli kohdeltava joko lasta tai äitiä julmasti ja että valinta on tällöin selvä. Tähän vastakkainasetteluun suomalaiset lastensuojelukollegani ovat olleet erityisen ihastuneita: se heijastaa ilmeisesti tunnelmia lastensuojelussa (Päivi Sinko, kommentti käsikirjoitukseen).

Kysymys kuuluu: oliko tämä nyt vakava ihmisoikeusloukkaus vai ei? Millaisia toimenpiteitä se edellyttää?

Mielestäni on ilmeistä, että suomalainen lastensuojelulainsäädäntö on jo itsessään monin kohdin kyseenalainen ihmisoikeussopimuksen kannalta

(ylittäessään sen rajat mitä pitäisin välttämättömänä demokraattisessa yhteiskunnassa puuttua kansalaisten perhe-elämään). Se mahdollistaa ja jopa edellyttää laajamittaisen tietojenhankinnan ja valvonnan, sellaisten toisen ja kolmannen käden tietojen hyödyntämisen jonka luotettavuutta ei ole mitenkään valvottu, se ei tarjoa riittävää oikeusturvaa vanhemmille eikä lapsille joita sen on tarkoitus suojella, se mahdollistaa huomattavan mielivaltaiset toimenpiteet ja nojautuu liiaksi sellaiseen asiantuntija-arviointiin, jota voi pitää vähintäänkin epävarmana (esim. psykoanalyttikot, tai sellaiset psykiatrit jotka eivät ole koskaan tavanneet asianosaisia, hyväksytään asiantuntijoiksi), se tarjoaa myös viranomaisille loputtomasti mahdollisuuksia viivyttelyyn joka erityisesti pienten lasten kohdalla voi olla aivan ratkaiseva ja jota myöhemmin käytetään argumenttina huostaanoton jatkamiselle, huostaanotto on myös aina voimassa toistaiseksi eli viranomaisilla ei ole erityistä velvoitetta perustella huostaanoton jatkamista elleivät vanhemmat ryhdy oikeustoimiin; lista on pitkä. On valitettavaa, ettei ihmisoikeustuomioistuin pyri puuttumaan maiden lainsäädännön epäkohtiin vaan valvoo vain sitä, miten konkreettisesti tapauksessa on toimittu. Lakiarvioinnista on huolehtinut YK:n alainen ihmisoikeuselin (UN Committee on the Rights of the Child), mutta sen huomautukset ovat Suomessa kaikuneet käytännössä kuuroille korville (kuulemma niistä on lastensuojelupiireissä keskusteltu). Tietysti silloin kun tuomioistuin langettaa tuomion, on aina syytä pohtia, tarvitaanko muutosta myös lainsäädäntöön, eikä pelkästään viranomaiskäytäntöihin.

Meillä on perinteisesti turvauduttu melko helposti huostaanottoihin, vaikka ne lainsäädännön mukaan ovat ns. viimesijainen toimi, johon pitäisi ryhtyä vain kun mikään muu ei auta. Vielä 60-luvulla huostaanoton syynä saattoi olla jopa vain se, että lapsi oli avioton ja äidin yksinhuoltajana ei katsottu voivan huolehtia lapsesta. Nytemmin syinä ovat ennen kaikkea lasten laiminlyönti vanhempien alkoholin ja huumeiden käytön vuoksi, mutta myös perheväkivalta. Huostaanotot ovat myös selvästi vähentyneet (paitsi aivan viime vuosina käyrä on taas kääntynyt melko jyrkkää nousuun, mutta taso on silti alhainen, kaikkiaan huostaanotettuja on n 7000 kun 30-luvulla määrä oli lähes 40 000) . Laki on valitettavan epämääräinen keskeisiltä kohdiltaan, joten on lähes mahdotonta sosiaalilautakunnan maallikkojäsenenä pyrkiä esimerkiksi kiistämään lain huostaanottokriteerien toteutuminen, koska lapseen kohdistuvan uhan ei tarvitse olla kuin mahdollisuus tulevaisuudessa (juuri tästä tulevaisuuteen kohdistuvasta uhasta oli kyse K&T:n tapauksessa sillä lapsihan ei ollut sairaalassa mitenkään uhattuna). Lain soveltamiseen liittyy myös äärimmäisen voimakas salailu, siten että on kuviteltu, että sosiaalilautakunnan salaisista päätöksistä tai toiminnasta ei saisi kertoa yhtään mitään (tämä on johtanut mm. siihen, että puhe jaoston kokouksissa voi olla todella löysää; pelkästään sen julkistaminen panisi koko lautakuntavaiheen kyseenalaiseksi). Tässä suhteessa ihmisoikeustuomioistuimen julkisuusikäntö on aivan toisenlainen ja ainakin itse pidän sitä ohjenuorana käsitellessäni sellaisia tapauksia, joihin lautakunnan jäsenenä olen perehtynyt<!--[if !supportFootnotes]->[7]. Salailu onkin suojellut ensisijaisesti viranomaisia, ei heidän toimenpiteittensä kohteita, jotka ovat olleet hankalassa umpikujatilanteessa. Jos he tulevat julkisuuteen niin se on käännetty heitä vastaan (Ahe eivät ymmärrä lapsen etua) ja jos he ovat hiljaa niin he ovat olleet enemmän tai vähemmän puolustuskyvyttömiä suhteessa viranomaisiin. Hyvä esimerkki tästä on ns. Nikon tapaus (väärä isään ja isoonveljeen kohdistunut insestiepäily aiheutti useamman vuoden huostaanoton) jossa vanhemmat toivat huostaanoton julkisuuteen ja saivat sen lopulta puretuksi, mutta kärsivät edelleen tapauksen taloudellisista seurauksista (psyykkisistä puhumattakaan) kun suomalaiset tuomioistuimet ovat tyynesti katsoneet ettei ole tapahtunut mitään väärää ja kun erilaiset viranomaiset (esimerkiksi Terveystieteiden tutkimuskeskus TEO on klassinen esimerkki siitä miten viranomaisvalvonta usein kääntyy alkuperäistä tarkoitusta vastaan: sen sijaan että TEO puuttuisi hoitovirheisiin tai asiattomiin

lääkärilausuntoihin niin se suojeleekin hoitovirheen tekijöitä eri keinoin, mm viivyttämällä lausuntojaan) olivat pallotelleet tapausta välillään lähes loputtomasti.

K&T:n tapaus oli kiistämättä varsin poikkeuksellinen - mutta vain yhdessä mielessä. Lapsi otettiin pois äidiltään synnytyssairaalassa välittömästi synnytyksen jälkeen ja päätös annettiin hänelle ja lapsen isälle jälkikäteen. Toinen lapsi, joka oli ollut avohuollon tukitoimena sijoitettuna laitokseen, otettiin myös kiireellisesti huostaan välittömästi tämän jälkeen. Tämän jälkeiset toimet ovat olleet aivan normaalia ns. lastensuojelua eivätkä mitenkään poikkeaa siitä mitä sadat viranomaiset ympäri Suomea tekevät. Lapset sijoitettiin kauas vanhempien asuinpaikasta (kyse on eteläsuomalaisesta vauraasta kunnasta, ei siis mistään pitkien etäisyyksien köyhästä kunnasta, missä epäpätevä sosiaalityöntekijä huolehtii kaikesta ja missä sijoituspaikkojen suhteen ei ole valinnanvaraa) ja heidän tapaamisoikeuksiaan rajoitettiin erittäin voimakkaasti perustellen tätä ensisijaisesti lasten häiriöttömällä sopeutumisella uusiin oloihin. Tuomioistuimien katsoi näiden rajoitusten kuuluvan viranomaisten harkintavaltaan, mutta kuten edellä todettiin, katsoi niiden rikkoneen jälleenyhdistämisvelvoitetta vastaan. Rajoituksia ylläpidettiin aina viime vuoden Strasbourgin ratkaisuun asti eli yli kuusi vuotta ja ne koskivat sekä vanhempaa, nyt 13- vuotiasta lasta (AM) ja tuolloin syntynyttä siis nyt kahdeksanvuotiasta lasta (AJ).

Tapaamisrajoituksia sovelletaan rutiininomaisesti niin, että kun lapset sijoitetaan, biologisia vanhempia estetään tapaamasta lapsia, vaikka he eivät vastustaisikaan sijoitusta. Tätä perustellaan lasten sopeutumisella sijaisperheeseen, mutta yhtä hyvin voisi ajatella että sopeutumisesta helpottaisi jos lapsia ei yhtäkkiä estetäisi tapaamasta vanhempiaan - mikä on heille usein käsittämätön ja julma rajoitus. Tässä tapauksessa rajoitusten pitäminen voimassa kuusi vuotta oli perusteetonta (osittain ilmeisesti rangaistus siitä että vanhemmat valittivat asiasta toistuvasti) ja se että tätä ei katsottu erilliseksi rikkomukseksi osoittaa että tuomioistuimien antoi viranomaisille todella laajan harkintavallan lasten ja vanhempien kohtelussa..

Huolimatta siitä, että perheeseen syntyi vielä yksi lapsi (AR) jota ei pyrittykään ottamaan huostaan (vaikka äiti tämän pelossa pakeni synnytyssairaalasta lapsen kanssa ja joutui sen jälkeen pakkohoitoon kuukaudeksi) niin muiden lasten palauttamista ei missään vaiheessa harkittu. Viranomaiset vetosivat myös siihen että lapset olivat oikeastaan nyt jo vakiintuneet sijoitusperheeseen siten että ihmisoikeussopimus koskikin ensisijaisesti tätä perhettä (mutta toisaalta perusteena huostaanoton jatkamiselle oli myös uuden lapsen äidille tuoma stressi). Todettakoon kuitenkin että lapsia ei ole missään vaiheessa adoptoitu (huolimatta siitä, että kyseessä on pysyvä huostaanotto), vaan biologiset vanhemmat ovat lasten laillisia holhoojia (viranomaisten uusin siirto onkin vaatia lapsille oikeudessa edunvalvojaa, koska vanhemmat saattaisivat julkistaa Strasbourgin tuomion, joka on täysin julkinen asiakirja). Lasten sijaisäiti kuoli keväällä 2001.

Tapaus K&T on siis kattaa lastensuojelun kentän hyvin laajalta alalta ja osoittaa mikä nykyisen lainsäädännön vallitessa on mahdollista ja suomalaisten tuomioistuimien hyväksymää toimintaa. Perheestä saa kerätä kaikkea mahdollista luottamuksellista tietoa erittäin pitkältä ajalta (äidin sairaskertomus ulottuu kauas ennen lapsen syntymää), ja jos edelliset perusteet eivät riitä, voidaan kerätä lisää raskauttavaa tietoa (joka on usein hyvin kyseenalaista; monet selvitysten kohteina olleet ovat sanoneet etteivät ole tunnistanee

itseään papereista ja eräs isä jopa totesi minulle että jos kaikki se mikä papereissa lukee olisi totta, niin lapset olisi pitänyt ilman muuta ottaa huostaan). Lapsen huostaanottoa saa valmistella pitkiä aikoja salassa vanhemmilta ja tehdä avoimuudellisia toimenpiteitä jotka valmistelevat huostaanottoa, lasten ja vanhempien yhteydenpito voidaan estää pitkiksi ajoiksi ja vaikeuttaa sitä käytännössä eri keinoin, vanhempien olosuhteiden muutoksista ei tarvitse välittää vaan huostaanotto voidaan alun alkaen suunnitella pysyväksi, kiireellisinä toimenpiteinä voidaan tehdä huostaanottoja olosuhteissa joissa huostaanottoa on valmisteltu pitkään (vanhemman lapsen kohdalla huostaanotto tehtiin kiireellisenä olosuhteissa, joissa mitään kiireellisyysperustetta ei ollut), jne. Kaiken tämän ovat suomalaiset tuomioistuimet Korkeinta hallinto-oikeutta myöten hyväksyneet ja katsoneet lainmukaiseksi, sekä lastensuojelulain, asiakaslain, hallintomenettelylain että ihmisoikeussopimusten kannalta katsottuina. On siksi erittäin tärkeää huomata, että Suomi on saanut myös selkeän tuomion maan oman laillisuusvalvonnan heikkouksista. Strasbourgin tuomioistuimessa havaitut asiat olisi pitänyt havaita jo paljon aikaisemmin. Jo edellisen päätöksen jälkeen kohdistin erityisen vaatimuksen STM:lle siitä että sen olisi pyrittävä kitkemään pois pahimmat lastensuojelulain väärinkäyttömahdollisuudet . Tämä tehtävä olisi nyt otettava vakavasti. Erään STM:n vastuullisen virkamiehen julkiset lausunnot eivät tässä yhteydessä lupaa hyvää (Strasbourgin päätös muka velvoittaa vain pohtimaan huostaanoton purkua siinäkin tapauksessa kun vanhemmat eivät sitä vaadi - aivan kuin jo lastensuojelulaki ei tätä edellyttäisi nykyäänkin, HS 14.7)).

Ainakin yhdessä kohdassa Strasbourgin ihmisoikeustuomioistuimen perustelut osoittavat selvästi, ettei se tunne suomalaista huostaanottokäytäntöä. Tuomioistuin erottaa kiireellisen ja varsinaisen huostaanoton toisistaan erillisiksi tapahtumiksi ('165) joita tulee käsitellä erikseen (näin Suomi vapautettiin tavallista huostaanottoa koskevassa asiassa, mitä viranomaiset jälkikäteen pitivät suurena voittona). Todellisuudessaan lautakunta joutuu vahvistamaan/toteamaan kiireellisen huostaanoton jälkikäteen samalla kun se hyväksyy varsinaisen huostaanoton: ei ole käytännössä mahdollista että lautakunta jättäisi vain jommankumman huostaanoton hyväksymättä. Lautakunnalla ei yleensä ole mahdollista panna asiaa edes pöydälle vaan sen on tehtävä päätöksensä pakkotilanteessa. Jos huostaanotolle ei enää ole edellytyksiä, niin kiireellisen huostaanoton annetaan raueta ilman eri päätöstä. Tämä kytkös johtuu siitä, että ei haluta palauttaa lasta/lapsia vanhemmille edes sen ajaksi kun huostaanoton perusteita selvitettäisiin, vaikka epäilyksiä perusteiden vahvuudesta olisi. Keskustelussa esiintyykin usein myytti siitä, että lapsia Apalloteltaisiin edestakaisin vanhempien ja laitosten välillä. Tilastot eivät anna tälle mitään tukea: ns. avoimuuden tukitoimina tapahtuneet sijoitukset huomioonottaenkin keskimäärin toimenpiteitä on vajaat kaksi lasta kohden (ennätyksenä on puhuttu 32 huostaanotosta, mutta tämä on äärimmäisen poikkeuksellista. Toisaalta jos vanhemmalla on esimerkiksi toistuva mielenterveysongelma ja välillä hän on täysin terve, niin olisi vain luonnollista tehdä huostaanotto pelkästään silloin kun se on sairauden vuoksi tarpeen). Viranomaiset ovat käyttäneet myös huoletta hyväkseen kiireellisen huostaanoton jatkoaikapykälää, vaikka sen kriteerit ovat laissa hyvin tiukat. Näin lapsi on usein huostaanotettuna jo kaksi kuukautta ennen kuin lautakunta päättää varsinaisesta huostaanotosta. Tuomioistuimet eivät olet tähän mitenkään puuttuneet (vaikka ne voisivat hyvin olla tiukempia perusteiden suhteen). Eräässä äskettäisessä tapauksessa, kun huostaanoton perusteet olivat selvästi kestävämpiä, kiireellistä huostaanottoa jatkettiin ainoastaan lisäperusteiden (so vanhempia koskevien negatiivisten tietojen) hankkimiseksi ja kun kiireellisen huostaanoton sitten annettiin raueta, ei perheelle missään vaiheessa kerrottu mitä nämä lisäperusteet olisivat olleet. Tässä suhteessa tuomioistuimen 4. jaosto (ja myös saksalaistuomari Ress eriävässä mielipiteessään) oli paremmin selvillä todellisesta tilanteesta kuin täysistunto, valitettavasti koska päätös on nyt lopullinen.

Kaiken kaikkiaan: K&T:n tapaus on paljastanut merkittäviä heikkouksia suomalaisessa lastensuojelulainsäädännössä, sen viranomaiskäytännöissä ja tuomioistuinratkaisuissa. Nähdäkseni olisi korkea aika ryhtyä selvittämään lainsäädännön muutostarpeita ja pohtimaan koko huostaanottojärjestelmää ja sen tarpeellisuutta nyky-yhteiskunnassa. Useimmissa tapauksissa hyvin resurssoidut ns. avohuollon tukitoimet ovat täysin riittäviä, varsinkin jos niihin ei liity huostaanoton uhkaa. Nykyjärjestelmässähän ystävällinen ja huolia kuunteleva lastensuojelun työntekijä saattaakin varoittamatta ilmestyä paikalle poliisin kanssa ja viedä lapsen/t mennessään, mikä ei lisää perheiden luottamusta heihin, ei etu- eikä jälkikäteen. Työntekijät ylläpitävät mielellään fiktiota että tällainen pehmyden ja Alujuuden yhdistäminen onkin juuri sitä mitä perheet heiltä odottavat. Kuitenkin esimerkiksi AIDS-epidemian hoidossa on havaittu, että pakkokeinojen ja auttamisen yhdistäminen ei toimi, enkä näe mitään syytä miksi lastensuojelussa auttaminen ja pakottaminen olisivat yhdistettävissä. Ei ole mikään ihme, että lastensuojelun työntekijät puhuvat mielellään Asaippupalaperheistä: perheistä jotka eivät halua ottaa vastaan mitään Aapua vaikka heille sitä kuinka tarjottaisiin (Sinko 2001) .

Lastensuojelussa kovin tärkeänä pidetty moniammatillinen yhteistyö taas saattaa käytännössä tarkoittaa seuraavaa: perheen äiti pakotetaan menemään hänelle varatulle psykiatrin vastaanotolle (jos hän ei mene, hän ei siis ota vastaan avohuollon tukitoimia). Kun hän saapuu paikalle niin läsnä on myös kaksi sosiaalityöntekijää, jotka kirjaavat muistiin kaiken mitä psykiatrin ja lasten äidin välillä tapahtuu (näin säästytään vaivalta vaatia psykiatrilta jälkikäteisraportointia). Tämä EI ole keksitty esimerkki vaan poimittu eräästä tuoreesta kantelusta joka koskee Espoota, ei siis tässäkään tapauksessa mitään primitiivistä maaseutupaikkakuntaa. (Kantelu Oikeusasiamiehelle, JN & SN, 2001) Lastensuojelutyöntekijät ovatkin erityisesti pääkaupunkiseudulla harjaantuneet käyttämään varsin voimaperäisiä tiedonhankintamenetelmiä, kuten tuoreesta sosiaalipolitiikan opinnäytteestä käy ilmi (Vogt 2001). He eivät Vogtin mukaan tunne uutta sosiaalihuollon asiakaslakia (astunut voimaan 1.1.2001) joka edellyttää, että heidän tulisi pyytää selkeä suostumus asianomaiselta aina kun he ryhtyvät hankkimaan luottamuksellisia tietoja. Valitettavasti tämä laki on myös laajentanut sosiaalihuollon tiedonsaantioikeutta merkittävästi (ks Vogt 2001, 31). Monet työntekijät näyttävät yhä vielä katsovan, että oikeus tietojen hankintaan syntyy samalla kun henkilö tulee lastensuojelun asiakkaaksi, ilman että siitä tarvitsee erikseen mitään asiakkaalle mainita. Asiakkaat taas eivät useinkaan oivalla, että kaikkea mitä he työntekijöille kertovat tullaan käyttämään heitä vastaan heti, jos se katsotaan aiheelliseksi. Kun he taas tämän oivaltavat, niin heidän pyrkimystään suojautua asiatonta urkintaa vastaan tulkitaan avohuollon tukitoimista kieltäytymiseksi. Konkreettinen esimerkki: avohuollon tukitoimena pyydetty lastenhoito kaatui siihen, että lastensuojelutyöntekijä vaatii (perheen tietämättä) lastenhoitajia raportoimaan tarkasti kaikesta mitä perheessä tapahtuu. Lastenhoitopalveluiden tarjoaja ei voinut hyväksyä tällaista vaatimusta ja vetäytyi pois (Kantelu oikeusasiamiehelle, JN ja SN 2001).

Lasten ja perheiden ongelmat ovat hyvin pitkälle juuri perheelle räätälöityjen, todellisten palveluiden ja yhteisöllisen tuen puutteisiin liittyviä (mielenkiintoisen esimerkin antaa vaikkapa tapa, jolla somaliyhteisö hoiti omat nuorisorikollisensa pois kaduilta). Vain vakava huumeiden käyttö ja alkoholiin liittyvä väkivalta samoin kuin vakavat mielenterveysongelmat voivat edellyttää kiireellisiä toimia mutta tällöinkin olisi tärkeintä saada koko perhe hoitoon, ei viedä vanhemmilta usein ainoa motiivi elämäntapojensa muuttamiseen tai hoidon aloittamiseen. Huostaanotto on käytännössä aina monta kertaa kalliimpi toimi kuin mikään varhainen avohuollon tuki. Kun vielä

tiedetään, että iso osa vankiloissa istuvista nuorista miehistä on ollut huostaanotettuna laitoksissa, niin on ilmeistä, että huostaanoton tehokkuus on hyvin kyseenalainen. Minun on vaikea ymmärtää miksi jo hallinnollinen rationaalisuus ei sanele sitä, että kunnassa pyritään perheiden tukitoimet panemaan kuntoon ja satsaamaan jokaisen ongelmaperheen yksilölliseen/yhteisölliseen ongelmanratkaisuun sen sijaan, että päästetään ongelmat siihen pisteeseen että koetaan huostaanoton olevan ainoan ratkaisun. Tottakai monet ovat sitä mieltä, että avohoidon tukitoimilla vain paapotaan kunnottomia vanhempia rankaisemisen sijasta. Kuitenkin nykyinen rankaiseva järjestelmä ei tuota toivottuja tuloksia ja voi aiheuttaa juuri näille kovien otteiden vaatijoille ikäviä henkilökohtaisia seuraamuksia kolhittujen autojen ja tyhjennettyjen omakotitalojen muodossa (esimerkiksi kun pakilalainen kokoomuspoliitikko on sitä mieltä, että maunulalaislapset huostaan vain ...).

Monet >asiantuntijat= vähättelevät biologisten vanhempien merkitystä. Tämän alan erään keskeisen asiantuntijalausuntojen antajan, psykiatrin Esko Varilon mielestä biologisilla vanhemmillä ei ole mitään erityistä Aoikeutta lapsiinsa ja jos lapsi on huostaanotettu niin hänen kontaktinsa biologisiin vanhempiinsa tulee katkaista eikä lapsen päätä pidä sekoittaa kahdella isähahmolla (tämä perustuu paitsi Alasten ja nuorten psykiatri, tri E.V.:n lausuntoon K&Tn tapauksessa ('59, 67), myös tuoreeseen Varilon lausuntoa koskevaan kanteluun, jossa hän katsoi aiheelliseksi opettaa tuomioistuinta tästä seikasta lausuntonsa alussa. Ks myös Varilo et al 1999). Kuitenkin biologisella vanhemmallä on erityinen side lapseensa jonka katkaiseminen aina vähentää lapsen mahdollisuuksia tulevaisuudessa ainakin ihmissuhteiden osalta. Melko tyypillisessä suomalaisessa koko lapsuuden kestävässä huostaanottoskenaariossa (joka siis tässä tapauksessa oli ja on virallisena tavoitteena) viranomaiset ovat onnistuneet estämään vanhempien yhteydenpitoyritykset ja nämä ovatkin luopuneet yrittämästä (toisin kuin K ja T). Kun lapsi sitten täyttää 18 ja huostaanotto päättyy (kunnalla on ns. jälkihuoltovelvoite, jonka merkitys on käytännössä usein erittäin vähäinen, eikä se koske sijaisvanhempia) niin saattaa olla ettei nuorella ihmisellä ole enää vanhempia: sijaisvanhemmat eivät ole hänestä kiinnostuneita jos välit eivät ole kunnossa ja omat vanhemmat ovat täysin vieraita. Lapsi voi lisäksi syyttää vanhempiaan siitä, että nämä ovat sallineet huostaanoton tapahtua eivätkä ole pitäneet yhteyttä.

Eli jos viime kerralla asiasta kirjoittaessani arvostelin Stakesin Hyvä huostaanotto-projektia siitä, että se puuttuu vain näennäisongelmiin, niin nyt olisin valmis sanomaan Ahyvää pakkohuostaanottoa ei ole eikä voi olla, ei lapsen eikä vanhempien kannalta. Jokin muu ratkaisu on aina parempi kuin tahdonvastainen huostaanotto, aivan kuten huostaanoton kriteereissä todetaan (se on viimesijainen, siis tarkoitettu toteutettavaksi vain kun muut, paremmat keinot eivät toimi). Jos huostaanottoon joudutaan, silloin viranomaiset ovat hoitaneet lastensuojelulain määräämät tehtävänsä huonosti. Vain sillä edellytyksellä että lapsi itse haluaa päästä pois vanhempiensa luota, niin huostaanottoa voi pitää todella lapsen edun mukaisena. Mitä tulee pieniin lapsiin, niin lapsen etu on, että perhe pysyy kasassa, ellei jotain erityisiä syitä ole sille, että vanhemmat eivät kykene eivätkä halua huolehtia lapsesta. Eikä lapsen etu koskaan voi olla vanhempien nujertaminen ja mielivaltainen - rangaistusluontoinen - viranomaiskohtelu.

Ja lopuksi: jonkun suomalaisen korkean viranomaisen (mieluiten ministerin) tulisi esittää anteeksipyyntö K&T:lle kun kerran valtion edustajat ihmisoikeustuomioistuimessa eivät tätä ole ymmärtäneet tehdä. Sillä olisi suurempi yleinen merkitys kuin millään rahallisella korvauksella ja se osoittaisi edes jonkinlaista pyrkimystä siihen etteivät jotkut muut vanhemmat ja lapset joudu samanlaisen kohtelun uhreiksi Suomessa.

Lähteet

European Court of Human Rights. Case of K. and T. v. Finland.
Application 25702/94 . Judgment. Strasbourg 12 July 2001
Lena Hellblom Sjögren: Hjälp te hjälparna Niko? Källkritisk utsageanalytisk
kommentar 17.2.1999 (julkaisematon moniste, saatavissa mm allekirjoittaneelta)
Huostaanotto ja ihmisoikeudet luentosarjan (kl 2001) kotisivu:
www.valt.helsinki.fi/staff/jproos/hotto.htm
Kari Matela: Ihmisoikeustuomioistuimien hyväksytyt perustellut huostaanotot.
Sosiaaliväestö 4/2000
Kari Matela HS 6.6.2001 sekä jatkokeskustelu (www.nettilinja.fi/~promerit/)
Nikoa koskeva (jatko)valitus jätetty Euroopan ihmisoikeustuomioistuimelle
19.4.2000
J P Roos: Tavoitteena koko lapsuuden mittainen huostaanotto! HS 8.5.2000

Holger Rotkirch-Arto Kosonen-Pia Liisa Heiliö: Vastine, HS 21.07.2001
Jacob W.F.Sundberg: The European Convention on Human Rights and the Nordic
Countries, German Yearbook of International Law Vol 40 (1997), 181-242
Sirpa Taskinen (toim): Huostaanotto. Lastensuojelun asiantuntijaryhmän
suositus huostaanotto-prosessin laatua ohjaaviksi yleisiksi periaatteiksi.
Stakes Oppaita 33, 1999
UN Committee on the Rights of the Child Country Report Finland (lokakuu 2000),
www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf
Esko Varilo et al: Lastensuojeluperhe - malli ja toiminta sekä tällaiseen
perheeseen kuuluvien nuorten hoito. Teoksessa Jukka Aaltonen-Raili Rinne
(toim): Perhe terapiassa. Vuoropuhelua vuosituuhannen vaihtuessa. Suomen
Mielenterveysseura 1999.
Ellen Vogt: Salaisuuksien vankina. Salassapito sosiaaliväestöjen arjessa.
Sosiaalipolitiikan pro gradu-tutkielma, huhtikuu 2001

Alaviitteet

1. Kiitän saamista kriittisistä kommentteista Kari Matelaa, Anna Rotkirchia,
Päivi Sinkoa ja Anu Suomelaa
2. Tuomion selostus käsittää kaikkiaan liitteineen yli 60 sivua. Se on
erittäin yksityiskohtainen ja antaa mm. hyvän kuvan siitä, millaista
informaatiota tapauksessa on käytetty äidin peilin tai mikroaaltouunin
rikkomisia ja päiväkotilapselle suuttumista myöten. Päätös sisältää otteita
sosiaaliväestöjen muistiinpanoista tai psykiatrien lausunnoista (mm.
psykiatri J.P.:n lausunto jossa todetaan, että lapset eivät tarvitse

biologisia vanhempiaan vaan ensisijaisesti on pyrittävä suojelemaan jatkuvia ja turvallisia ihmissuhteita lasten ja sijaisvanhempien välillä).. Kaikki alkukirjaimet tai päivämäärät ovat myös oikeita. Kirjoittaessani elämäkerroista olen soveltanut huomattavasti tiukempaa intimiteettisuojustandardia. Paikkakunnan mainitsematta jättäminen on ainoa vahva suojaustoimi. Sillä on myös se merkitys, että tapaus ikään kuin koskee koko "Suomea" ei vain paikkakuntaa S.

3. Valtionasiamiehet Rotkirch ja Kosonen väittivät vastineessaan (HS 21.7.2001) että Suomi tuomittiin vain kahdesta asiasta. Kuitenkin tuomiosta käy selvästi irti, että tuomioistuimien piti tapaamisoikeuksien rajoitusta osana laiminlyöntiä pyrkiä perheen yhdistämiseen ja siis tuomitsi Suomen myös tässä yhteydessä tapaamisrajoituksista. Sen sijaan se ei halunnut antaa tästä erillistä ratkaisua.

(§194) "... the Great Chamber considers that, in so far as the complaint concerning the access restrictions is covered by the finding of the breach of the Article 8 as a result of the failure to take sufficient steps for the reunification of the family, it is not necessary to examine the impugned measures as a possible separate source of violation."

4. (§187) "The government disagreed (with the applicants). They argued that a physical connection was not the only way to ensure family ties. In Finland the Child Welfare Act ... (consisted of) forms of assistance directed towards the child. The purpose of such 'assistance' (minun lainausmerkkini, käsite assistance on tässä todella laajasti ymmärretty) was no to alter the biological ties of the child to his family. . The fact that a child had been taken into care and placed in a foster family did not prevent the child from meeting his or her parents as an equal adult later, when he or she had reached the age of majority, thereby creating normal family ties". Tässä valtion edustajat ovat joko pelkästään kyynisiä tai sitten todella naiveja. Voidaan myös kysyä, miten valtio olisi voinut muuttaa lapsen ja äidin välistä biologista yhteyttä. Geenimuuntelulla?

5. Tapausselostuksesta käy hyvin ilmi kuinka keinotekoisia juridisia verukkeita Suomen valtio on yrittänyt käyttää hyväkseen, tullakseen useimmiten tuomioistuimen oikaisemaksi. Niinpä esimerkiksi valtio esitti, että koska K & T eivät olleet valittaneet J:n kiireellisestä huostaanotosta niin sitä ei olisi lainkaan tullut käsitellä. Tämän tuomioistuimien torjui ilmeisen keinotekoisena. Samoin Suomen valtio esitti epäilyksiä voidaanko K&T tä pitää perheenä ollenkaan ihmisoikeussopimuksen mielessä. Tässä tuomioistuimien esitti Suomen valtiolle varsin hyödyllisen ja opettavaisen katsauksen perheen olemukseen ("the existence or non-existence of family ties is essentially a question of fact depending upon the real existence of close personal ties" §150). Näin T:tä ei voitu sulkea perhekäsittelyn ulkopuolelle niin kuin valtion edustajat olisivat halunneet.

Valtion edustajat olivat myös tarttuneet valittajien huomautukseen siitä, että äiti ei päässyt edes imettämään lastaan, kun se jo vietiin häneltä pois, selittämällä että imetysmahdollisuus ei ollut mikään laillinen argumentti - erityisesti kun äiti ei olisi saamansa lääkityksen takia voinut edes imettää lasta (§161: saamani tiedon mukaan tämä ei edes pidä paikkaansa). Lisäksi äiti ei pyrkinyt tapaamaan lastaan synnytyksen jälkeen eikä esittänyt vaatimuksia oikeuksistaan (§163). Oikeus toteaa, että sairaalaoiloissa olisi ollut paljon vaihtoehtoja lapsen välittömälle vierottamiselle äidistä. Ja on valtion puolelta erittäin kohtuutonta ajatella että äiti olisi synnytyksen jälkeen välittömästi kyennyt vaatimaan oikeuksiaan.

6. (§204) Vaikka tuomiossa ei siis katsota normaalihuostaanottoa ihmisoikeussopimuksen vastaiseksi niin katsotaan kuitenkin että ero jaoston ratkaisuun ei ole niin suuri että pitäisi muuttaa korvaussummaa:

"... the stress, unhappiness and frustration caused to the applicants by the shortcomings held by the Grand Chamber to be in violation of Article 8 cannot have been significantly less than the suffering attributable to the violations found by the Chamber"

Näin ollen tuomioistuimien on nähdäkseni eri mieltä kuin valtion edustajat siinä,

että tuomio olisi lieventynyt.

7. Joka tapauksessa on selvää, että tuomioistuinstandardin noudattaminen Suomessa avaa merkittävästi mahdollisuuksia todella saada tietää miten tällaisia tapauksia hoidetaan.

Tekstiä on myös ilo lukea kun on perehtynyt suomalaiseen tuomioistuinratkaisujen perusteluteksteihin. Jos tuntisi vain suomalaisia juristeja voisi kuvitella että juristi ei yleisesti ottaen kykene kuin viilaamaan pilkkuja. Jos Suomessa on mahdollista löytää perustelu mahdottomalle ja kohtuuttomalle laintulkinnalle, niin se kyllä löydetään ja juuri siihen nojataan (Jukka Kekkonen on ilmaissut asian (eräässä radiohaastattelussa) jotenkin niin, että ihmisillä Suomessa on se hassu väärinkäsitys että lakia olisi noudatettava sellaisena kuin se on kirjoitettu).

Päivi Sinko

"Pienenä mä luulin, että ihminen tarkoittaa aikuista"

Tämä kirjoitus on syntynyt erään luennon ja sen aikana ja jälkeen käydyn keskustelun pohjalta keväällä 2001. Luennon tarkoituksena oli ottaa kantaa "Huostaanotto ja ihmisoikeudet"-teemaan lastensuojelun ja lapsiasiakkaan näkökulmasta käsin. Kirjoitus on tarkoitettu vastineeksi lähinnä JP Roosin ja Anu Suomelan esittämille ajatuksille.

Kuuluvatko ihmisoikeudet lapselle?

"The Guardian
Leader, Tuesday November 23, 2000

The appalling suffering of children has been a recurrent theme this week. The National Society for the Prevention of Cruelty to Children launched it with its claim that nearly a million children suffer serious physical abuse in Britain. This was based on one of the most extensive studies ever into the prevalence of abuse.

The theme was echoed by Newsnight's harrowing report of long-term sexual abuse within a family. And on Tuesday, Vincent McKenna, a well-known Northern Irish human rights campaigner was convicted of sexually abusing his daughter. The paradox of the last case was sharp: a man dedicated to promoting human rights had abused those of his own daughter. All of which should give pause for thought in the wake of the UN's Children's Rights day, marked on Monday. (...) The director of the Human Rights Bureau denied the allegations but admitted using his hands on occasion to punish his daughter by "slapping" her. After a three-day trial a jury of seven men and five women took two hours to reach their verdict. Judge Matt Deery remanded McKenna in custody for sentencing in Cavan on November 21."

(<http://www.guardianunlimited.co.uk/Archive/Article/0,4273,4090924,00.html>)

Brittiläisen The Guardian-lehden pääkirjoitus marraskuulta 2000 kertoo Vincent McKennasta, pohjoisirlantilaisesta ihmisoikeuksien puolestapuhujasta, joka sai kolmen vuoden vankeusrangaistuksen käytettyään omaa tytärtään kahdeksan vuoden ajan seksuaalisesti hyväksi. McKennan tapaus herätti suurta huomiota Britanniassa ristiriitaisuutensa, ehkä suoranaisten irvokkuutensa vuoksi. Mies, entinen IRA:n aktivisti, joka järjestöstä irrottauduttuaan vuosikausia teki työtä vankien paremman ja nimenomaan väkivallattoman kohtelun puolesta, oli samanaikaisesti - näin oikeusjärjestelmä katsoi toteennäytetyksi - kohdellut omaa lastaan väkivaltaisella, alistavalla ja epäinhimillisellä tavalla.

En tunne McKennan tapausta syvällisemmin enkä ryhdy sitä pohtimaan tämän enempää. En väitä, että tapauksella olisi mitään yhtymäkohtia suomalaisen lastensuojelujärjestelmän kriitikoihin tai heidän tapaansa ajatella asioista. Tapaus kuitenkin sai minut miettimään, mitä "ihmisoikeuksilla" oikeastaan tarkoitetaan. Voiko olla niin, että joidenkin mielestä ihmisoikeudet koskevat vain aikuisia? Perinteisen ajattelutavan mukaanhan aikuinen on ollut oikea ihminen, lapsi sen sijaan on ollut vasta "elämän odotushuoneessa" matkalla aikuisuuteen, kansalaisuuteen ja ihmisyyteen ("human becoming") (kts. esim. Alanen & Bardy -90). Lasta ja hänen kokemuksiaan, tunteitaan, mielipiteitään ja toiveitaan ei ole tarvinnut ottaa vakavasti.

Perinteisen ajattelutavan mukaan lapsuus on ollut ihanaa aikaa, johon ei voi sisältyä mitään pahaa. Lapsen on haluttu uskoa olevan onnellinen, huoleton, turvassa elämän kovuudelta ja kolhuilta ja tietämätön maailman pahuudesta. Lapsikäsitteemme ovat sekoittuneet erilaiset myytit ja symboliset ihanteet, jotka ovat saaneet meidät näkemään lapsuuden sellaisena kuin toivoisimme sen olevan, ei niinkään sellaisena kuin se todellisuudessa on (lapsen on usein kohdistettu suoranaisten onnellisuusvaatimus). Todellisuudessa lapsi tietenkin elää elämäänsä iloineen ja suruineen. Lapsen elämä ei liene sen huolettomampaa eikä helpompaa kuin aikuisenkaan eivätkä murheet sen pienempiä tai vähäpätöisempiä (kts. esim. Waksler -96). Lapsi voi kokea elämänsä ankeaksi, pelottavaksi ja toivottomaksi. Hän saattaa olla kuin amerikkalaisen sarjakuvapiirtäjän Matt Groeningin "Elämän helvetti"-sarjassa esiintyvä kovia kokenut yksikorvainen jänislapsi Bongo, joka kuullessaan kehotuksen "Piristytä penska!! Nämä vuodet ovat elämäsi ihaninta aikaa!!!" toteaa tyrmistyneenä: "Paheneeko tämä vielä tästä?".

Lapsinäkökulman lastensuojelun kriitikot ovat yleensä valmiit sivuuttamaan kevyesti - ylipäänsä lapsi kokevana ja tuntevana yksilönä, todellisena subjektina (ja oikeuksien haltijana) ei liene heistä erityisen kiinnostava eikä tärkeä. Tämä pohjanee paitsi perinteiseen lapsikäsitteeseen ja uskomuksiin lapsuudesta, myös näkemykseen siitä, että lapsi kuuluu aina juuri siihen perheeseen mihin hän on syntynyt, hän kuuluu vanhemmilleen. Päätöksiä lapsen asioista tekevät vanhemmat, ei lapsi itse saati viranomaiset. Biologisen vanhemmuuden uskotaan automaattisesti synnyttävän hyvää psykologista vanhemmuutta. Jos perheessä kuitenkin sattuu olemaan tavallista enemmän ongelmia, on lapsen syytä "karaistua" ja sopeutua oloihinsa, oppia luopumaan omista tarpeistaan perheensä ja sen yhtenäisyyden vuoksi (Herring -99). Valtiovalta voi puuttua perheen asioihin vain silloin, kun vanhemmat sitä pyytävät ja vain heidän toivomallaan tavalla. (ks. Fox Harding -91)

Biologisen vanhemmuuden perspektiivistä huostaanottoa ja ihmisoikeuksia tarkastelevalla lastensuojelun kriitikolla ei nähdäkseni ole huolta kaikkien osapuolten (kaikkien ihmisten) oikeuksista, ainoastaan aikuisen eli vanhemman - vain aikuinen on oikeussubjekti. Samoin voidaan ajatella, että kun kriitikko

puhuu vaikkapa oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä, ei kyse välttämättä ole kaikkia osapuolia koskevasta oikeudenmukaisuudesta, vaan ennemminkin aikuisen valta-aseman turvaamisesta oikeudenmukaisuuden nimissä. Onko lapsella tällaisessa ajattelutavassa minkäänlaista sijaa tai onko hänellä osallisuutta oikeudellisissa prosesseissa, jotka koskevat hänen elämänsä? Onko lapsella mitään mahdollisuutta tulla aidosti kuulluksi, aidosti ymmärretyksi? Voiko hän vaatia oikeuksiaan vasta tultuaan vuorollaan aikuiseksi ja vanhemmaksi? Toteutuuko hänen ihmisyytensä vasta aikuisuuden ja siihen liittyvän aseman myötä?

Muutamia ajatuksia lastensuojelun sosiaalityöstä

Lastensuojelu on toimintaa, jonka hoitamisesta ja toteuttamisesta on säädetty paitsi kansallisen tason laeissa ja asetuksissa, myös kansainvälisissä sopimuksissa. Sillä on siis selkeä lainsäädännöllinen viitekehys, joka viime kädessä määrittää työn rajat ja mahdollisuudet mutta myös asettaa toimijoille tietyt velvoitteet, esim. kiistattoman velvollisuuden ottaa lapsi huostaan tiettyjen edellytysten täyttyessä (ks. lastensuojelulain 16 §: "Velvollisuus huostaanottoon ja sijaishuollon järjestämiseen"). Silti kriitikot puhuvat lastensuojelusta ikään kuin se edustaisi jotakin laissa säädellylle ja hyvinvointivaltion periaatteiden ja työnjaon mukaiselle toiminnalle vastakkaista toimintaa, mielivaltaa tai pakkovaltaa. He puhuvat lakiin ja kansainvälisiin sopimuksiin kirjatusta lapsen edun periaatteesta, jota viranomaiset ovat velvollisia noudattamaan kaikessa päätöksenteossaan, "lapsen etuna" tai ns. lapsen etuna - ikään kuin kyseessä todella olisi sosiaalityöntekijöiden keksimä lyömäase oman vallankäyttönsä tukemiseksi eikä hyvinvointiyhteiskunnan filosofinen, eettinen ja poliittinen kannanotto lapsen ihmisyydestä ja ihmisarvosta (Antikainen -97, 73). Lapsen etu-periaatteen vähättely nostaa tietenkin esiin aikuisten etuja samalla kun se tekee suoranaista pilaa lapsen oikeuksien viimeaikaisesta kehityksestä ja niistä velvoitteista (esim. lapsen kuuleminen ja osallisuus) joita sosiaalityöntekijöille on asetettu.

Kriitikot puhuvat mielellään lastensuojelusta tavalla, joka häivyttää työn vaikeuden ja asioiden monimutkaisuuden. Mielenkiintoista on pohtia, onko kyse kuitenkin erilaisesta tavasta nähdä asiat vaiko siitä, että valitaan tietoisesti yksinkertaistava tapa puhua asioista? Kun sivuutetaan ilmiön ja ongelmien monimuotoisuus ja monimutkaisuus, voidaan esittää vaikeisiinkin asioihin yksinkertaisia ja nopeita "ratkaisuja". Näin voidaan itse esiintyä osaaavina ja tietävinä asiantuntijoina, sosiaalityö taas saadaan näyttämään kankealta, ja kömpelöltä puuhastelulta.

Kun lastensuojelun asiakkaana on vuosittain n. 4-5 % lapsista (Muuri -99) ja näistäkin valtaosa avohuollon tukitoimien kohteena, tuntuu oudolta kuulla kriitikon väittävän, että "aivan tavalliset" perheet joutuvat sosiaalityöntekijöiden "näppeihin" tai "hampaisiin" syyttä suotta ja lapset helposti huostaanotetuiksi ilman todellisia perusteita. Todellisuudessa ylityöllistetyt sosiaalityöntekijät joutuvat äärimmäisen tarkoin miettimään, kenelle tarjota palveluja ja missä määrin. Todellisuudessa laadukkaita sijaishuoltopaikkoja ja lasten- ja nuorisopsykiatrisia hoitopaikkoja on liian vähän. Lapsiammatillisilla on jaettu huoli siitä, että läheskään kaikkia apua tarvitsevia lapsia ja perheitä ei voida auttaa. Todellisuudessa huostaanoton kynnys on Suomessa korkea (esim. Kajava -97). Voidaan jopa kysyä, onko kynnys liian korkea kun useat lapset ja nuoret ovat sijoitettaessa niin vaikeasti oireilevia, ettei heille tahdo löytyä riittävän tukevaa sijoituspaikkaa.

Lastensuojelusta ja etenkin huostaanotoista puhuttaessa on aina syytä muistaa lastensuojeluinstituution yhteiskunnallinen tehtävä ja rooli, työn

viimesijainen luonne. Viimesijaisuudesta seuraa se, että ollaan tekemisissä hyvin vaikeiden perhetilanteiden kanssa ja että kaikkien asiakkaiden ongelmat eivät ehkä enää ole lainkaan ratkaistavissa. Vaikka ennaltaehkäisevästä ja riittävän ajoissa toteutetusta työstä puhutaan paljon, ei lastensuojelu voi koskaan tehdä ensisijaisesti tai pelkästään ennaltaehkäisevää työtä. Sen roolina on nimenomaan korjaaminen ja paikkaaminen, eräänlaisena yhteiskunnan huoltomiehenä toimiminen. Monet asiakasperheet ovat kulkeneet jo pitkän matkan auttamisjärjestelmässä ennen lastensuojeluasiakkuuden alkua. Kyseessä ovat usein perheet, joiden hoitamisesta kaikki muut auttajatahot ovat vetäytyneet. Osa perheistä pystyy salaamaan vaikeutensa niin pitkään, että niihin päästään puuttumaan aivan liian myöhään. Perheet voivat pakoilla työntekijöitä esim. muuttamalla asuinalueelta tai paikkakunnalta toiselle, jolloin "kevyemmän" työn mahdollisuudet ovat käytännössä olemattomat. Perhe voi myös sabotoida kaikki auttamisyrittäykset erilaisin "pelein". Joskus perheen kanssa joudutaan työskentelemään vuosia ennen kuin löydetään vaatimatonkin tapa auttaa tai ennen kuin saavutetaan edes hauras luottamus. Aina vuosienkaan työ ei tuota kovin näkyvää tulosta. Kuten Forssén (-97, 171) muistuttaa, työn saavutukset täytyy tällöin mitata hyvin vaatimattomin mittarein: "Lastensuojelun viimesijaisuuden takia työn saavutus on myös se, jos perhetilanne ei enää pahene." (Ks. myös Pösö -97, 14; Forsberg -98, 290)

Vaikka haluan korostaa lasta ja hänen huomioonottamistaan, on kohtuuden nimissä myönnettävä, että aikuistakaan ei ole aina lastensuojelun prosesseissa kuultu riittävästi. Kuulemiseen ei ole aina ollut riittävästi resursseja, kykyä tai tahtoa. Joskus käy myös niin, että vanhempaa on kuultu runsaastikin, mutta hänelle ei ole silti koskaan muodostunut kokemusta kuulemisesta. Yhteisen kielen löytäminen saattaa olla lähes mahdotonta. Vanhempi voi olla niin rikkinäinen ihmisenä, että häntä ei pysty tavoittamaan. Asiat on joskus käsiteltävä yhä uudelleen ja uudelleen, niiden työstämiseen ja ymmärtämiseen menee vuosia (Heino -99, 27) - eikä toivottavaa lopputulosta sittenkään aina saavuteta.

Joskus sosiaalityöntekijälle tulee tunne, että hänellä ja asiakkaalla ei ole pienintäkään yhteistä kosketuspintaa, ei mitään työskentelyn pohjaa. Jos vanhemmat ovat (kuten eräässä entisessä asiakasperheessäni) vuosien intensiivisen työskentelyn ja kymmenien ammattilaisten tarjoaman avun jälkeen edelleen vailla asuntoa ja kotia, vailla fyysistä ja henkistä terveyttä, vailla mitään pysyvyyttä ja kiinnekohtaa elämässään, vailla keskinäistä yhteisymmärrystä juuri mistään, ja jos he silti haluavat lapsen "jouluksi kotiin", kuinka lähteä työstämään asiaa? Joskus lähtökohdat yhteistyölle ovat niin vaikeat, että tuen mahdollisuudet ovat olemattomat.

Peltonen ja Hätönen (-98, 48) huomauttavat, että auttamistyön perinteiset metodit on kehitetty asiakkaille, jotka tulevat itse hakemaan apua auttamisjärjestelmistä tai jotka ainakin ovat valmiita ottamaan tarjotun avun vastaan. Kun lastensuojelussa on usein kyse avun ja tuen tarjoamisesta ihmisille, jotka eivät sitä itse ole toivoneet tai pyytäneet eivätkä motivoitu sen vastaanottamiseen, ollaan pulassa. Lastensuojelun kriitikot ovat yleensä juuri kontrollin vastustajia. He vaativat vastahakoisten asiakkaiden auttamista puhtaasti tukiperusteisesti eli lähtien aina siitä, mitä asiakas itse - siis aikuinen - kulloinkin haluaa (tai auttamisyrittäyksistä luopumista, jolloin perhe saa jäädä "rauhaan"). Sosiaalityöntekijän tehtävänä olisi siis olla jonkinlainen kiltti varastonhoitaja, joka nopeasti löytäisi hyllystään sen tukitoimen, mitä asiakas (aikuinen) kulloinkin pyytää ja ojentaisi sen tälle enempiä miettimättä. Näin siis "tuettaisiin" asiakasta (aikuista). Kontrollin ja tuen suhde on kuitenkin todellisuudessa paljon mutkikkaampi. Peltonen ja Hätönen (emt., 51) toteavatkin: "Tuki voi lisätä riippuvuutta siinä määrin, että se rajoittaa ihmisen omia mahdollisuuksia kasvaa ja ottaa vastuuta. Tällöin tuki luonteeltaan muuttuu kontrolliksi."

On kyseenalaista, kannattaako lastensuojelussa edes yrittää erottaa tukea ja kontrollia toisistaan. Ne kietoutuvat tiiviisti toisiinsa ja niiden keskinäinen suhde muotoutuu erilaiseksi eri asiakastilanteissa ja samassakin asiakkuudessa eri aikoina. Selkeän kontrollivaiheen jälkeen voidaan päästä aitoon tukeen, aitoon auttamiseen, ja tavoittaa myös työskentelyn varsinainen kohde: lapsi. Kontrollia lienee turha pitää yksipuolisesti alistavana ja negatiivisena toimintatapana, jota tulee loppuun asti välttää. Ei myöskään pitäisi yksioikoisesti ajatella, että kontrollipainotteisessa työssä vanhemmat värittyisivät sosiaalityöntekijän mielessä negatiivisesti yksilöinä - että kontrolli olisi pahasta ja tuottaisi pahaa. Lastensuojelun asiakassuhde voi olla kontrollipainotteinen ja työskentely "tiukkaa", silti sen ei tarvitse olla töykeää, ylimielistä tai asiakasta aliarvioivaa. Avoimeen kontrolliin perustuva asiakassuhde voi sisältää luottamusta ja vilpittömyyttä, se voi olla hyvin rehellinen suhde.

Asiakassuhteeseen lastensuojelussa liittyy kaiken kaikkiaan paljon ambivalenssia (ks. esim. Kaivosoja 1996, 155) ja ristiriitaisia tunteita, joita ulkopuolisen saattaa olla vaikea ymmärtää, etenkin jos hän suhtautuu lastensuojeluun lähtökohtaisen kielteisesti. Asiat ovat sosiaalityössä harvoin joko-tai, ne ovat useimmiten sekä-että. Asiakas saattaa samanaikaisesti sekä vastustaa sosiaalityöntekijän tekemiä ehdotuksia että toivoa niitä, kritisoida niitä ja olla silti niistä tyytyväinen (ks. Peltonen ja Hätönen emt., myös Diduck -99). Tämän ambivalenssin - sietämättömyyden ja välttämättömyyden - näkeminen lienee edellytys sille, että lastensuojelun sosiaalityön luonnetta, toimintamahdollisuuksia ja rajoja voi ylipäänsä ymmärtää.

Perhe ja sen rajat

Kriitikoiden tapa puhua perheestä osoittaa, että he elävät patriarkaalisessa, konservatiivisessa ja jopa myyttisessä ajatusmaailmassa suhteessa perheeseen ja lapsen oikeuksiin. Heitä eivät kiinnosta perheen kätkeyt valtarakenteet ja epätasa-arvo sukupuolten tai sukupolvien välillä, perheen sukupuolinen ja sukupolvinen järjestys. Kun monien on vaikea ylipäänsä määritellä perhettä (ks. esim. Rajavaara -92, Isätoimikunnan mietintö 1999; Nieminen -99, Varilo ym. -99, Ritala-Koskinen -01), on perhe heille selkeä ja selvärajainen.

Kriitikoiden näkemys perheestä on usein sama kuin Rajavaaran (emt.) mukaan aiempi miestutkijoiden näkemys: kotoisa, harmoninen ja sisäisesti solidaarinen yksikkö, joka tyydyttää yhtä lailla kaikkien perheenjäsenten tarpeita. Tätä näkemystä on kritisoitu voimakkaasti, samoin ylipäänsä perhekeskeistä näkemystä, jota pidetään todellisuutta kapeuttavana ja peittävänä (Rajavaara -92, 45; Forsberg et al. -94). Kun kriitikon näkökulma on biologisen perheen ja vanhemmuuden ehdottomuutta korostava, on tietenkään perusteltu valinta lähteä puhumaan perheestä yksikkönä. Tämä korostaa perheen yhteisyyttä, yhteisiä etuja ja yksimielisyyttä, mutta vastaavasti peittää eri perhe-asemissa olevien intressieroja ja vastakkaisuuksia. Puhe peittää lapsen alisteisen aseman perheessä, vanhempien armoilla olemisen (ks. Otway -96). Perhekeskeisyys näyttää perheestä vain yhden puolen, vanhemmuussuhteen ja lapsi näyttäytyy usein vain vanhemmuussuhteen hiljaisena osapuolena (Forsberg et al. -94). Samoin tällainen puhe tehokkaasti peittää sen tosiasian, että perheen merkitys ja perhe-elämän kokemukset vaihtelevat eri perheenjäsenillä (lapsitutkimus onkin tehokkaasti "purkanut käsitystä perheen monoliittisuudesta" , ks. Alanen -98, 45).

Lastensuojelun kriitikot haluavat sitoa lapsen oikeudet biologisen perheen oikeuksiin ja holhoojan valtaan. Ehkä he toivovat, että perhe olisi edelleen oikeudellisesti vallan ja lain ulkopuolella kuten se niin pitkään oli, perhehän oli "vapauspiiri valtiota vastaan" (Nieminen -90). Ojakankaan (-97,

20) mukaan esim. Snellmanille "kodin kynnyksellä oli yhteiskunnallisen vallan ehdoton raja". Valtio käytti oikeudellista valtaa ja perhe (isä!) kurinpitovaltaa, jota perusteltiin sanomalla, että "kaikki tapahtuu lasten omaksi parhaaksi". Vasta viime vuosikymmenten aikana on alettu luopua perheen yhtenäisyyteen pohjaavasta ajattelusta ja pohtia lasten edun ja vanhempien edun tai oikeuksien tosiasiallista ristiriitaisuutta. Niemisen (-90, 27) mukaan aiemmin kyse oli perheen ja valtion välisestä voimainittelöstä kun taas nyt on kyse lapsen autonomiasta - autonomiasta ja oikeusturvasta sekä vanhempia että valtiota vastaan.

Kuten Anu Suomela usein muistuttaa, demokratia on vasta hyvin ohut kerros ihmiskunnan historiassa. Nieminen (-99,128) rinnastaa lapsen ja naisen oikeuksien kehityksen ja muistuttaa, että ensimmäinen ennakkopäätös lapsen pahoinpitelystä vuoden -83 lapsenhuoltolain nojalla oli ns. luunappitapaus vuodelta -93, kymmenen vuotta lain voimaantulon jälkeen. Niemisen (-99,129) mukaan "(..) Suomi ei ole ollut ainakaan mikään edelläkävijä naisten ja lasten itsemääräämisoikeuden turvaamisessa - pikemminkin asia on ollut päinvastoin. Vasta 1990-luvulla on alettu myöntää, että myös naisille ja lapsille kuuluu yksityiselämä - myös perhepiirissä." (ks. myös Husa -96)

Kulttuurisesti on olemassa vahva halu uskoa siihen, että oma perhe on lapselle aina paras paikka. Tämä usko, myytti perheen hyvyydestä on niin voimakas, että se estää ihmisiä näkemästä ja kuulemasta lasten huonoa kohtelua - edes silloin kun se tapahtuu omien silmien alla. Kyseessä on ns. optimismin sääntö, joka perustuu siihen yleiseen olettamukseen, että vanhemmat rakastavat lastaan ja pyrkivät aina tekemään lapselleen hyvää. Tämä sääntö tarvitsee kumoutuakseen vahvaa näyttöä toisenlaisesta toiminnasta. Toisin kuin kriitikot olettavat, tämä sääntö elää vahvana myös lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden ja muiden ammattilaisten mielissä, muista lapsi-ammattilaisista puhumattakaan (Otway -96; Pösö -97; Forsberg -98; Reder & Duncan -99). Ei haluta nähdä eikä kyetä kohtaamaan pahaa, pahasta puhumista pidetään tabuna (Hurtig ja Laitinen -00). Lapsen huono kohtelu selitetään "pois" erilaisin sanankääntein, sitä puolustellaan ja ymmärretään ("abuse excuse").

Kun siis kriitikot syyttävät viranomaisia liian herkästä toimimisesta lapsen edun nimissä ("overinclusion" eli suhtaudutaan epäillen, vaikka mitään ei ole tapahtunut), on todellisuudessa riski syyllistyä liian verkkaiseen toimintaan ja lapsen hädän sivuuttamiseen ("underinclusion" eli ei osata suhtautua epäillen, vaikka on tapahtunut lapsen kannalta huolestuttavia asioita). Vakavakin pahoinpitely tai hoidon laiminlyönti saattaa jäädä huomaamatta koska ilmiö on niin vastenmielinen ja niin vaikeasti sovitettavissa yhteen idealistisen perhekäsityksen kanssa (Fox-Harding -91, 164; Reder & Duncan -99; ks. myös amerikkalaisen lapsioikeuteen perehtyneen lakimiehen Andrew Vahccsin kotisivut). Helsingin Sanomat kertoi 8.6.2001 Jaana Haapasalon väkivallan kierteeseen joutuneita nuoria miesvankeja koskeneesta tutkimuksesta näin: "Fyysinen ja seksuaalinen väkivalta taas jäivät piiloon kodin seinien sisälle ja saattoivat jatkua vuosikausia. Miehiä oli potkittu ja heitetty esineillä tai hakattu vöillä, kepeillä ja sähköjohdoilla. Alkoholisti-isä oli esimerkiksi lyönyt nyrkeillä poikaansa ja vaimoan pojan nähden. Myöhemmin poika tuomittiin taposta."

Ajattelevatko lastensuojelun kriitikot siis, että hyvinvointivaltio voi ottaa aiemmin laajalle perheyhteisölle, suvulle kuuluneen tukitehtävän, muttei kontrollia? Kenelle kontrolli sitten kuuluu? Epäselväksi jää, kenelle he ovat sen antamassa. Jos kontrollia ei katsota tarvittavan, ei voine olla kyse muusta kuin utopiasta. Edes tiukimman biologisen perheen oikeuksien puolustajan lienee vaikea kieltää sitä, etteivätkö jotkut vanhemmat kohtelisi lapsiaan huonosti. Kyse onkin paitsi siitä, suostutaanko huono kohtelu näkemään ja suostutaanko siitä puhumaan myös siitä, katsotaanko perheellä olevan oikeus kohdella lapsiaan miten vain ja onko ulkopuolisilla missään

oloissa oikeutta puuttua tilanteeseen - kumman osapuolen oikeudet nähdään tärkeämpinä, kumpia halutan suojata (Husa -96).

Paitsi että lastensuojelun kriitikot idealisoivat perheen, he myös tarkastelevat sitä pelkästään aikuisnäkökulmasta. Lapsen näkemys perheestään on tutkimusten mukaan yllättävänkin erilainen kuin aikuisen. Esim. James (-99, 190) painottaa sitä, että lapsella perheeseen aikuista useammin kuuluu myös ihmisiä, jotka eivät fyysisesti asu hänen kanssaan - riippumatta siitä, kuinka tiivis kontakti heillä on. Sama tulee esiin Ritala-Koskisen (-01) tutkimuksessa: lapsen perheeseen voi kuulua läsnä ja muualla asuvia jäseniä, entisiä ja nykyisiä, biologisia- ja ei-biologisia, usein myös kotieläimiä. Tämä tulee hyvin esiin Helsingin Sanomien huostaanottoa käsittelevässä jutussa (14.5.2001). Nyt parikymppinen Jaana, kaksivuotiaana huostaanotettu, teki 12-vuotiaana päätöksen että haluaa jäädä asumaan sijaisvanhempien luo. Silti otsikko kuuluu "Jaana on kaksien vanhempien tytär". Jaana kertoo, ettei ole koskaan hävennyt huostaanottoaan eikä myös biologisia vanhempiaan: "Käänsin asian voitoksi, pienenä leuhkin kavereille, että minullapa on kahdet vanhemmat."

Tästä voitaneen tehdä kaksi johtopäätöstä. Ensinnäkin, että lapsi kenties pystyy sisällyttämään perheeseensä myös muualla asuvat biologiset vanhemmat, vaikka nämä kokisivatkin itsensä syrjäytetyiksi. Ehkä lapsen perhekäsitystä olisikin syytä pyrkiä avaamaan enemmän, jotta muut osapuolet pystyisivät ottamaan sen huomioon päätöksenteossaan sen sijaan, että pitäydytään vain aikuisten määrittelyissä, jotka eivät ehkä lainkaan vastaa lapsen kokemusta senhetkisestä tilanteestaan. Toisaalta joudutaan entistä tarkemmin miettimään, mitä "perheen jälleenyhdistäminen" voi konkreettisesti tarkoittaa ja kenen ehdoilla sen pitäisi tapahtua. Lapsen näkökulmasta jälleenyhdistäminen voi olla absurdi ja julma toimenpide jos hän kokee enemmän kodikseen sen perheen tai vaikkapa lastenkodin (ks. esim. Törrönen -99), jossa hän asuu ja jossa hänestä huolehditaan.

Kuten Leena Valkonen on tutkimuksessaan todennut, vaikka huostaanotto on useimmille lapsille järkytys ja he ikävöivät biologisia vanhempiaan, kaikille lapsille ei käy näin. Joillekin se voi olla myös helpotus. "Jossain on olemassa raja, ja näyttää siltä, että kun lapsi on esimerkiksi tarpeeksi nälissään ja peloissaan tarpeeksi paljon, tunneside lapsen ja vanhemman välillä jää syntymättä tai katkeaa. Tällainen lapsi ei huostaanotettaessa ikävöi alkuperäisvanhempiaan ja kiintyy helposti uusiin vanhempiin." (Valkonen -96, 102) Nämä lapset olisi kyettävä tunnistamaan jotta heille ei tehtäisi väkivaltaa perheen yhdistämisen nimissä.

Rakkaus ja riittävä vanhemmuus

"Joku nerokas psykologi on keksinyt liittää sanat rajat ja rakkaus yhteen, ja vain siksi, että hän voisi ylevöittää ihmiskunnan tai aikuiskunnan pohjimmaisena julmuuden ja sadismin. Näin nekin vanhemmat, jotka eivät oikeasti rakasta lapsiaan, voivat turvata selustansa puhumalla kätet nyrkissä rakkaudesta."

Timo Kontio: Keväällä isä sai siivet

Lastensuojelun kriitikot muistavat usein mainita huostaanottoa vastustavissa tai sen purkua puoltavissa puheenvuoroissaan merkittävänä ja sosiaalitoimen esittämiä perusteluja kumoavana seikkana sen, että "vanhemmat rakastavat lastaan". Tämä on heille itsestään selvä lähtökohta, jota ei tarvitse eikä voi kyseenalaistaa. Rakkaudesta he puhuvat hyvin abstraktilla ja ideaalisella tasolla, yksinomaan positiivisena asiana (vaikka rakkaudellakin on pimeä

puolensa, se voi olla myös omistavaa ja itsekästä), yrittämättäkään purkaa sitä konkretiaksi. He käyttävät termiä Hurtigin ja Laitisen (-00, 254) kuvaamalla tavalla: "Rakkaus ikään kuin lieventää ja puhdistaa pahan" ja "pääasia on, että vanhemmat rakastavat lapsiaan tai ainakin sanovat niin. Silloin kaikki on "hyvin".". Lastenpsykiatrit ovat jo pitkään painottaneet sitä, että pelkkä rakkaus ei lapselle riitä - "love is not enough". Filosofit David Archard (-93, 93) perustelee rakkauden riittämättömyyttä sillä, että rakkautta ei voi pakottaa, se ei ole valinnan asia: "Parents cannot choose to love a child; they can choose to respect its rights." Rakkauden tunne sinänsä ei riitä takeeksi lapsen hyvästä kohtelusta eikä pelkän rakkauden varaan voi rakentaa: jos rakkaus (tunne) loppuu, on lapsella silti oltava varmuus siitä, että hyvä kohtelu jatkuu.

Jos kuitenkin rakkaudesta halutaan puhua, lienee syytä määritellä rakkaus teoiksi - teot todistavat rakkaudesta. Martti Paloheimon joskus esittämän määrittelyn mukaan rakkaus onkin verbi. Lastensuojelussa on usein kyse hyvin konkreettisista asioista: riittävästä hoivasta ja huolenpidosta, fyysisten tarpeiden tyydyttämisestä, läsnäolosta, hellyydestä, hyväksyvistä suhtautumisesta lapseen, arjen rutiineista. Juuri näistä on puhuttava silloin, kun puhutaan vanhemmuudesta ja sen riittävydestä tai riittämättömyydestä. Suomen "vanhemmuus" on passiivinen termi ja ohjaa ehkä liikaa ajattelemaan, että vanhempina olo ei vaadi muuta kuin lapsen saamisen. Englanninkielinen "parenting" on tässä suhteessa käyttökelpoisempi, koska se viittaa tekemiseen, vanhemmuuteen toimintana (vrt. "parenthood", joka taas viittaa vanhemmuuteen suhteena). Pelkkä retoriikka ei siis tee riittävästä vanhemmuudesta - ilman arjen rutiineista huolehtimista vanhempi voi olla "parent" mutta "parenting" puuttuu (arjen määrittelystä ks. esim. Törrönen -99, 19-21). Eli kuten muuan 8-vuotias taannoin totesi: "Kun ei oo vielä lapsia ei tarvi laittaa ruokaa joka päivä mutta kun on lapsia niin pitää pistää sitä ruokaa joka päivä, tuli mikä tuli."

Vaikka lapset pystyvät ajattelemaan perhettään hyvin laajasti ja ei-fyysisesti, hekin näyttävät painottavan konkreettista välittämistä ja huolenpitoa vanhemmuuden tärkeimpänä tehtävänä (Hill & Tisdall -97). Tätä Mikko Innanen (-01, 149) kuvaa vanhempisuhteita koskevassa tutkimuksessaan näin: "Hyvin keskeinen piirre tämän tutkimuksen aineistossa oli monien vanhemmista kerrottujen kokemusten näennäinen triviaalisuus. (...) On käyty kaupassa tai ongella, leivottu pullaa ja katseltu televisiota." Innasen keräämissä kertomuksissa painottuvat tavallinen yhdessäolo, vanhemman lähelläolo ja saatavuus.

Käytännön sosiaalityössä huomaa pian, että on olemassa vanhempia, joille ei pitkänkään työskentelyn jälkeen selviä, mitä lapsi arjessa tarvitsee. He eivät joko kykene näkemään lapsensa tarpeita tai eivät kykene asettamaan niitä omien tarpeidensa edelle. Varilo ym. (-99) kuvaavat artikkelissaan "lastensuojeluperheestä" juuri tällaista kaoottista perhettä. Vanhemman on vaikea tunnistaa omia tai muiden tunteita, hänen kontrollinsa oman toiminnan suhteen on vähäistä ja empatiakyky, kyky asettua lapsen asemaan, puutteellinen. Vanhemmalla ei ole käsitystä perheen vaikeuksista eikä niiden vaikutuksesta lapsen elämään. Samoin hänellä on heikosti kehittynyt kyky oivaltaa oman käytöksen seurauksia ylipäänsä ja nähdä tarvetta oman käytöksen muutokseen. Tällainen perhe kulkee usein ristiriidasta toiseen, kriisistä konfliktiin. Perheen arjesta puuttuvat usein kaikki rutiinit ja elämä on ennakoimatonta - mitä hyvänsä saattaa tapahtua koska hyvänsä. Tällaisen perheen rajat ovat myös äärimmäisen epäselvät ja liukuvat - pidemmällä aikavälillä niissä on vähän pysyvyyttä ja on vaikea tietää, keitä perheeseen kulloinkin kuuluu.

Useimmat sosiaalityöntekijät todennäköisesti tunnistavat Varilon ym. kuvaaman perheen. Juuri tällaisesta perheestä on usein kyse silloin, kun joudutaan

turvautumaan tahdonvastaiseen huostaanottoon. Kyseessä ei todellakaan ole äkilliseen, ohimenevään kriisitilanteeseen ajautunut "tavallinen" perhe, jota voidaan auttaa vaikkapa pelkästään taloudellisin tukitoimin, vaan erittäin rankka elämä jatkuvan kaaoksen keskellä. Näitä asiakkuuksia saattaa olla vaikea selittää muille ammattiryhmille ja maallikoille, koska niistä on vaikea puhua myönteisin termein. Ongelmapuhe on pitkään ollut yleisesti hyväksytyjen doktriinien vastaista. Näistä perheistä pitäisi kuitenkin voida puhua avoimesti. Juuri tämäntyyppisissä asiakkuuksissa lapsi saattaa jäädä täysin syrjään työprosesseista kun vanhemmat ja usein laaja määrä viranomaisia pyörivät erilaisia kaoottisia piirileikkejä keskenään alati vaihtuvin askelin. Samanaikaisesti lapsen arkea voi välittää vihamielisyys, väkivalta, päihteet, mielenterveysongelmat, nälkä, hoitamattomuus, syvä turvattomuus, jatkuva huoli itsestä ja vanhemmista, loputon syyllisyys.

En halua kannustaa vanhemmuudesta luopumiseen. Päin vastoin, sosiaalityön tulee puolustaa vanhempien ja lapsen yhtenäisyyttä ja "riittävän hyvän vanhemmuuden" ehdotonta riittävyttä ja aktiivisesti vastustaa ajatusta ihanteellisen vanhemmuuden ja ihanneperheen etsimisestä. Kyse onkin siitä, mitä "viimeisen asti" tarkoittaa, mihin raja vedetään. Juuri rajan vetämisessä asettuvat lapsen ja vanhemman ihmisoikeudet usein vastakkain. Annettaanko lapselle oikeus turvalliseen elämään ja oman etunsa mukaisiin ratkaisuihin?

Jos se, että saa lapsen, ei tee ihmisestä riittävää vanhempaa ei myöskään sen, että lapsesta huolehtii joku muu, tarvitse välttämättä merkitä vanhemmuuden täydellistä menetystä. Jos lapsi voi omaksua itselleen useampia vanhempia, eikö myös vanhemmalle voisi antaa kunniallista mahdollisuutta jaettuun tai särkyneeseen vanhemmuuteen (ks. esim. Granfelt- 98, 137)? Onko mahdollista, että lastensuojelun kriitikot biologisen perheen ihannoinnillaan lisäävät joskus biologisten vanhempien syyllisyyttä ja häpeää, vaikka uskovatkin olevansa aidosti heidän puolellaan? Onko mahdollista ajatella, että lapsen konkreettisen hoitovastuun luovuttaminen voisi joskus olla myös vanhemmalle hyvä asia - onhan tällaisia järjestelyjä tehty maailman sivu. Saattaisiko olla moraalisesti oikein suoda jokaiselle mahdollisuus hoitaa vanhemmuuttaan sellaisella panostuksella, johon hän aidosti kykenee? Eikö tällaisen puutteellisuudessaan riittävän vanhemmuuden hyväksyminen voisi antaa vanhemmalle enemmän voimia ja resursseja mielekkääseen yhteydenpitoon lapsen kanssa kuin jatkuva prosessointi?

Kuka saa olla lastensuojelussa asiantuntija?

Mikkolan ja Helmisen (-94, 31) mukaan sosiaalityöntekijä on lastensuojelun avainhenkilö. "Sosiaalityöntekijä on kuntaan palvelussuhteessa oleva työntekijä, jolla on lakiin perustuva toimivalta toimia lastensuojelun tarpeeseen joutuneen lapsen edun ajajana, toisin sanoen kunnallisena lapsiasiamiehenä." He jatkavat: "Tehtävä on ristiriitojen saattelema ja joskus jopa ylivoimainen...".

Lastensuojelu on kenttä, jolle riittää parempia ulkopuolisia osaajia ja asiantuntijoita - ainakin käymään. Nämä osaajat tietävät usein hyvinkin täsmällisesti, miten sosiaalityö pitäisi - tai oikeammin olisi pitänyt - hoitaa. Kriitikot löytävät näitä parempia osaajia juuri juridiikasta ja haluavat ottaa asiantuntijuuden pois kentän varsinaisilta ammattilaisilta. Syyksi on nimetty näiden ammattiryhmien, ennen kaikkea sosiaalityöntekijöiden tietämättömyys (ja ilmeinen kyvyttömyys kehittyä työssään), suoranainen typeruus, vallanhalu ja kykenemättömyys ymmärtää ihmisoikeuksia. Lapselle he eivät ole asiantuntijuutta olleet antamassakaan. Näin ollen asiantuntijoiksi jäävät vanhemmat, vanhempien edustajat ja tietyt (oikein ajattelevat) oikeusoppineet. Työn laatua takamaan vaaditaan suurempaa juridista sääntelyä

sosiaalityöhön ja parempia oikeussuojakeinoja asiakkaalle (aikuiselle).

Sosiaalityön prosessien tarkastelu juridisesti - niin välttämätöntä kuin se onkin - on ongelmallista. Pinnalliset johtopäätökset eivät kenties aina paljasta asian ydintä. Voidaan pohtia, mistä esimerkiksi juridisen näytön puute huostaanottoprosessissa kertoo. Onko se osoitus siitä, että on tehty kehnoa sosiaalityötä tai ettei perheen hyväksi ole tehty riittävästi? Että lähdetään ehdottamaan huostaanottoa vaikka avohuollon tukitoimet olisivat vielä mahdollisia ja vaikka lapsen tilanne ei ole vielä vakavasti vaarantunut? Se voi toki kertoa tästä, mutta yhtäläillä näytön puute voi olla osoitus erilaisista toimintakäytännöistä, erilaisista tavoista puhua työstä ja asiakkaista, erilaisesta tavasta perustella asioita ja ilmaista tietoa ja tietämystä. Näytön puute voi kertoa dokumentoinnin puutteellisuudesta, tai sosiaalityön kirjaamiskäytännön ja oikeudellisen kirjaamisen erilaisuudesta ja niistä uusista haasteista, joiden eteen sosiaalityö joutuu kun päätökset asetetaan yhä tarkemman juridisen tarkastelun kohteeksi.

Lastensuojelun suurin juridinen ongelma tällä hetkellä - johon mm. eduskunnan apulaisoikeusasiamies Paunio on toistuvasti kiinnittänyt huomiota - lienee huostassa olevan lapsen ja vanhempien yhteydenpidon rajoittamiseen liittyvät menettelylliset kysymykset (Nieminen -99, 131). Sen sijaan näyttöä ei ole siitä, että sosiaalityöntekijät Suomessa tietoisesti saati toistuvasti rikkoisivat asiakkaidensa ihmisoikeuksia ja käyttäisivät työssään mielivaltaa. Vaikka perus- ja ihmisoikeuksista on vasta viime aikoina alettu enemmän puhua ja niiden merkitystä kaiken asiakastyön ja erityisesti päätöksenteon peruspilareina korostaa, ei ole viitteitä siitä, että Suomessa lastensuojelun tai muutkaan viranomaiset olisivat syyllistyneet dramaattisiin ihmisoikeusloukkauksiin. Vaikka viranomaisten tietämys ihmisoikeuksista on todennäköisesti osin puutteellista eikä perus- ja ihmisoikeuksien merkitystä arkityölle ole vielä syvällisesti tiedostettu, lienee Suomen perinteisesti legalistinen hallintokulttuuri ollut takeena siitä, että viranomaismenettelyssä on laillisuusperiaate aina korostunut.

Tällä hetkellä viranomaistoiminnan laillisuusperiaate tarkoittaa lastensuojelussa sitä, että asiakkuus annetaan aikuisen ohella myös lapselle. Lapsen oikeuksiin ja lapsen juridiseen asemaan, kuulemiseen ja mielipiteen selvittämiseen on kiinnitettävä entistä enemmän huomiota. Säädetäessä vuonna 2001 voimaan tullutta sosiaalihuollon asiakaslakia (laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista) oli yksi keskeinen tavoite alaikäisen asiakkaan aseman parantaminen (ks. erityisesti 10 §). Suomi on myös allekirjoittanut eurooppalaisen yleissopimuksen lapsen oikeuksien käytöstä (Euroopan neuvosto 1996) ja sen ratifioimista valmistellaan. Sopimuksen ratifiointi tulee asettamaan entistä suurempia vaatimuksia mm. lapsen oikeudelle saada oma edustaja oikeudenkäynteihin silloin, kun lapsen ja vanhempien edut ovat ristiriidassa keskenään.

Vaikuttaa siis siltä, että suurempaa oikeussuojaa ja ihmisoikeuksien kunnioittamista ei lastensuojeluasioissa löydetä vähättelemällä lapsen edun käsitettä ja lapsen asemaa, vaan nimenomaan ottamalla nämä uuteen, entistä vakavampaan tarkasteluun. Vaikka kyseessä ovat oikeuskehityksen kautta sosiaalityöhön tulleet ilmiöt, ei niiden ymmärtäminen ja niiden vaatiman työotteen toteuttaminen nähdäkseni vaadi nimenomaan oikeudellista asiantuntemusta. Sosiaalityöntekijä kykenee sosiaalisen asiantuntijana (ja lastensuojelun avainhenkilönä) käsittääkseen sangen hyvin analysoimaan lapsen erityisasemaa ja siihen liittyviä velvoitteita - niin juridisia kuin eettisiäkin.

Lapsen ääni

Loppuun lainaan katkelman Sirpa Taskisen toimittaman Huostaanotto-kirjan alkusivuilla olleesta erään huostaanotetun nuoren kertomuksesta (Taskinen -99, 3). Tässä lyhyessä sitaatissa kiteytyy se, mitä olen puheenvuorossani halunnut korostaa: että on välttämätöntä luopua myyttisistä uskomuksista suhteessa perheeseen ja vanhemmuuteen jos haluaa ylipäänsä ymmärtää lastensuojelun vaikeimpia tilanteita, että lastensuojelussa hoidettavat asiat ja ongelmien ratkaisut ovat moniselkoisia ja usein ambivalentteja, ja että on kuunneltava lapsen omaa kertomusta ja tulkintoja ja annettava myös lapselle asiakkaan (ihmisen) asema jotta puhe huostaanotosta ja ihmisoikeuksista ei olisi pelkkää sanahelinää vailla todellista sisältöä.

"Huostaanotto on järkyttävä, repivä, kauhea ja silti välttämätön asia. (...) Lapsella on oikeus pelastaa itsensä olemalla pois kotoa."

Lähteet

Alanen, Leena (1998) Children and the Family Order: Constraints and Competencies. Teoksessa Ian Hutchby & Jo Moran-Ellis (eds.) Children and Social Competence. Arenas of Action. London: Falmer Press, 29-45.

Alanen, Leena & Bardy, Marjatta (1990) Lapsuuden aika ja lasten paikka. Tutkimus lapsuudesta yhteiskunnallisena ilmiönä. Helsinki: Sosiaalihuollituksen julkaisuja 12/1990.

Antikainen, Maarit (1997) Lapsen etu sosiaalityössä. Kuopio: Kuopion yliopistollinen opetussosiaalikeskus 2/1997.

Archard, David (1993) Children. Rights and childhood. London. Routledge.

Diduck, Allison (1999) Justice and childhood: reflections on refashioned boundaries. Teoksessa Michael King (ed.) Moral Agendas for Children's Welfare. London: Routledge, 120-137.

Forsberg, Hannele & Kuronen, Marjo & Pösö, Tarja & Ritala-Koskinen, Aino (1994) Perheongelmat ja asiantuntijakäytännöt. Teoksessa Matti Heikkilä & Kari Vähätalo (toim.) Huono-osaisuus ja hyvinvointivaltion muutos. Tampere: Gaudeamus, 212-226.

Forssén, Katja (1997) Lastensuojelun asiakastyö: tukea, kontrollia ja viranomaisyhteistyötä. Teoksessa Riitta Viialainen ja Maisa Maaniittu (toim.) "Tehdä itsensä tarpeettomaksi?" Sosiaalityö 1990-luvulla. Helsinki: Stakes, Raportteja 213, 161-181.

Fox Harding, Lorraine (1991) Perspectives in Child Care Policy. London: Longman.

Granfelt, Riitta (1998) Kertomuksia naisten kodittomuudesta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Heino, Tarja (1999) Lastensuojelun trendit. Teoksessa Päivi Virtanen (toim.) Verkostoituva asiakastyö. Helsinki: Kirjayhtymä, 9-32.

Herring, Jonathan (1999) The Welfare Principle and the Rights of Parents. Teoksessa Andrew Bainham & Shelley Day Sclater & Martin Richards (eds.) (1999) What is a Parent? A Socio-Legal Analysis. Oxford: Hart Publishing, 89-105.

- Hill, Malcolm & Tisdall, Kay (1997) *Children & Society*. London: Longman.
- Hurtig, Johanna & Laitinen, Merja (2000) Kohtalokas kolmio. Perhe, paha ja ammattilaiset. *Janus* vol. 8 (3) 2000, 249-265.
- Husa, Sari (1996) Voidsaanko lapseen kajota? Ruumiillisen koskemattomuuden oikeus? *Janus* vol. 4 (4) 1996, 356-380.
- Innanen, Mikko (2001) Isyys ja äitiys nuorten kertomana - lukiolaisten tyttöjen ja poikien kirjoituksia. Jyväskylä: LIKES Research Reports on Sport and Health 130.
- Isätoimikunnan mietintö. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö, Komiteamietintö 1999:1
- James, Allison (1999) Parents: A Children's Perspective. Teoksessa Andrew Bainham & Shelley Day Sclater & Martin Richards (eds.) (1999) *What is a Parent? A Socio-Legal Analysis*. Oxford: Hart Publishing, 181-195.
- Kaivosoja, Matti (1996) Pakko auttaa. Tutkimus mielenterveyslain säätämisen heijastumisesta alaikäisten pakkoauttamiskäytäntöihin vuosina 1991-1993. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 1996:2.
- Kajava, Mirja (1997) Lapsen etu huostaanottoprosessissa. Tutkimus pakkohuostaanotoista. Oulun yliopisto, *Acta Universitatis Ouluensis E, Scientiae Rerum Socialium* 26.
- Kontio, Timo (2000) Keväällä isä sai siivet. Helsinki: Tammi.
- Mikkola, Matti & Helminen, Jarkko (1994) *Lastensuojelu*. Helsinki: Karelactio.
- Muuri, Anu (1999) *Lastensuojelu 1998*. Helsinki: Stakes, Tilastoraportti 33/1999.
- Nieminen, Liisa (1990) *Lasten perusoikeudet*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Nieminen, Liisa (1999) Yksityiselämän ja perhe-elämän suoja perusoikeutena. Teoksessa Liisa Nieminen (toim.) *Perusoikeudet Suomessa*. Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus, 107-147.
- Ojakangas, Mika (1997) *Lapsuus ja auktoriteetti*. Pedagogisen vallan historia Snellmanista Koskenniemeen. Tutkijaliiton julkaisu 85. Helsinki: Like.
- Otway, Olive (1996) *Social Work with Children and Families. From Child Welfare to Child Protection*. Teoksessa Nigel Parton (ed.) *Social Theory, Social Change and Social Work*. London: Routledge, 152-171.
- Peltonen, Irkka & Hätönen, Heljä (1998) *Lastensuojelukoulutus kehittymässä*. Kuvaus sosiaalityöntekijöiden lastensuojelukoulutuksesta. Julkaisematon käsikirjoitus.
- Pösö, Tarja (1997) *Lastensuojelu - uudet teemat, vanhat kysymykset*. Teoksessa Riitta Viialainen ja Maisa Maaniittu (toim.) *"Tehdä itsensä tarpeettomaksi?" Sosiaalityö 1990-luvulla*. Stakes, Raportteja 213. Jyväskylä: Gummerus, 145-159.
- Rajavaara, Marketta (1992) *Tavallisesta perheestä tapaukseksi*. Sosiaalitoimiston asiakastyö arvioinnin kohteena. Helsingin yliopisto, Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.

Reder, Peter & Duncan, Sylvia (1999) *Lost Innocents. A follow-up study of fatal child abuse.* London: Routledge.

Ritala-Koskinen, Aino (2001) *Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista.* Helsinki: Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 38/2001.

Sukupolvet ylittävä väkivalta voi tehdä nuoresta tappajan. Helsingin sanomat, Kotimaa 8.6.2001.

Taskinen, Sirpa (toim.) *Huostaanotto. Lastensuojelun asiantuntijaryhmän suositus huostaanotto-prosessin laatua ohjaaviksi yleisiksi periaatteiksi.* Helsinki: Stakes, Oppaita 33.

Törrönen, Maritta (1999) *Lasten arki laitoksessa. Elämistila lastenkodissa ja sairaalassa.* Helsinki: Helsinki University Press.

Vachss, Andrew kotisivut: <http://www.vachss.com/mission.html>

Valkonen, Leena (1995) *Kuka on minun vanhempani? Perhehoitonoorten vanhempisuhteet.* Helsinki: Stakes, Tutkimuksia 52.

Varilo, Esko & Lounavaara-Rintala, Helena & Vuornos, Pirjo & Wahlbeck, Jan-Christer & Varilo, Leena (1999) *Lastensuojeluperhe - malli ja toiminta sekä tällaiseen perheeseen kuuluvien nuorten hoito.* Teoksessa Jukka Aaltonen & Raili Rinne (toim.) *Perhe terapiassa. Vuoropuhelua vuosituuhannen vaihtuessa.* Jyväskylä: Suomen Mielenterveysseuran koulutuskeskus, 50-59.

Waksler, Frances Chaput (1996) *The Little Trials of Childhood and Children's Strategies for Dealing with Them.* London: Falmer Press.

Weightman, Keith & Weightman, Anika (1995) "Never right, never wrong": Child welfare and social work in England and Sweden. *Scandinavian Journal of Social Welfare* 1995: 4: 75-84.

Erja Saurama

LASTENSUOJELUPOLITIIKKA 1950-LUVULLA

Suomalaisen lastensuojelun ja sen sosiaalityön kehityksen kannalta jälleenrakennuskausi ja 1950-luku on monella tavalla mielenkiintoinen tarkastelukohte. Tuo aika oli samanaikaisesti sekä vanhan perinteisen huoltovaltion täydellistymisen aikaa että esiintyöntyvän hyvinvointivaltion siementen kylvön aikaa. Vaikka käytännöt ovat muuttuneet vuosikymmenten mittaan, loi 50-luvun lastensuojelupolitiikka kaikessa hegemonisessa vahvuudessaan perustan, johon vielä nykyaikakin suhteuttaa monia omia käsityksiään.

Lastensuojelun ideologia ja lainsäädäntö toteutuvat kunnallisessa toiminnassa. Tästä syystä suuntaan seuraavassa historian retken erääseen kuntaan,

Helsinkiin ja sen lastensuojelulautakuntaan. Oppaaksi otan mukaan Margit Törnuddin, joka toimi keskeisessä asemassa Helsingin kaupungin lastensuojeluorganisaatiossa ja laati aiheesta vuonna 1956 väitöskirjan nimeltä Värnlösa barn i samhällets vård - En undersökning rörande värnlösa barn som omhändertagits för samhällsvård av Helsingfors stads barnskyddsmynd. Hänen tutkimuskohteenaan oli 450 Helsingin lastensuojelulautakunnan 40-luvulla pitkäaikaiseen hoitoon sijoittamaa niin sanottua turvatonta lasta, joiden huostassapito lakkasi vuosina 1950-1954 (Törnudd 1956, 83).

Lastensuojeluorganisaation muotoutuminen

Ensimmäiseksi Törnudd johdattaa meidät tutustumaan kaupunkinsa lastensuojeluorganisaation kehittymiseen. Helsinki, oikeastaan siitä lähtien kun siitä tuli pääkaupunki, on muuta maata suurempien sosiaalisten ongelmien takia ollut edelläkävijä erilaisten kunnallisten elimien perustamisessa. Niinpä lastensuojelulautakuntakin perustettiin jo vuonna 1922, vaikka valtakuntaan lastensuojelulaki saatiin vasta viisitoista vuotta myöhemmin. Kuitenkin lapsia huostaanotettiin orpoina ja hylättyinä sekä myös vastentahtoisesti jo edellisen vuosisadan lopulta lähtien. Oikeusvaltion periaatteiden kannalta on iso ero siinä, onko lapsi vanhempiensa hylkäämä vai otetaanko hänet perheestään vastentahtoisesti yhteiskunnalliseen hoitoon. Lastensuojelutoiminnan alkuvaiheessa ei ollut tyyppillistä, että vastentahtoisien huostaanottojen perusteena olisivat olleet vanhempien kasvatuskyvyttömyys tai lasten terveyden tai hyvinvoinnin uhka perheessä.

Lapsia oli kahta lajia ja vastentahtoiset huostaanotot kohdistuivat niistä vain toiseen. Perinteistä passiivista lastenhuoltopolitiikkaa edusti köyhäinhuoltopolitiikka, joka huolehti köyhistä, orvoista tai vanhempiensa hylkäämiksi joutuneista lapsista. He olivat ns. turvattomia lapsia, jotka yhteiskunnan holhoukseen tullessaan olivat yleensä nuorempia ja kiltimpiäkin kuin suojelukasvatusta tarvitsevat pahantapaiset lapset. Nämä jälkimmäiset olivat kasvatuslautakunnan intressissä. Kasvatuslautakunta perustettiin vuonna 1899 eurooppalaisten esikuvien mukaan. Sen lastenhuoltopolitiikkaa voisi puolestaan luonnehtia aktiiviseksi. Sen tehtävänä oli ottaa huostaan toisenlaisia lapsia: koulupinnareita ja lapsia, jotka häiritsivät koulun järjestystä. Huostaanotetut lapset lähetettiin koulusiirtoloihin maaseudulle, vaikeimmat tapaukset siirrettiin valtion kasvatuslaitokseen. Yhteiskunnassa, jossa jokaisella oli paikkansa ja tehtävänsä, joutuivat rajojen ylittäjät silmätikuiksi. Ratkaisevaa oli se mikä näkyi ulospäin, ei se mitä tapahtui perheen piirissä.

Pahantapaisten pakkohuostaanotto suoritettiin seuraavasti. Jos kasvatuslautakunta arvioi, että lapsi on suojelukasvatuksen tarpeessa ja vanhemmat eivät vapaaehtoisesti luovuttaneet lapsiaan lautakunnalle, se teki esityksen holhouslautakunnalle, joka vuoden 1899 holhouslain nojalla vei asian raastuvanoikeuteen, jossa päätettiin vastoin vanhempien tahtoa holhouksen siirrosta virkaholhoojalle, joka oli kasvatuslautakunnan sihteeri. Siis holhouslaki oli se instrumentti, jolla ennen lastensuojelulakia vastentahtoiset huostaanotot voitiin suorittaa. Törnuddin (1956, 19) mukaan tällaiset pakkohuostaanotot olivat kaukana harvinaisuuksista.

Lastensuojelulautakunta perustettiin yhdistämään hajanaisuutta lasten huollossa. Tuolloin 20-luvulla alkoi myös lastensuojelu terminä vakiintua yhdistäen suojelukasvatuksen nuoret ja turvattomuussyistä huollon tarpeessa olevat lapset. Uutta lastensuojeluideologiaa edusti myös ajatus siitä, että lasten käyttäytyminen olisi jatkumo: jos köyhät ja turvattomat lapset eivät saa kunnollista hoitoa ja kasvatusta, heistä vähitellen kasvaa pahantapaisia ja rikollisia. Tämä asteittain pahenevien "oireiden" tyyppittely ilmeni myös sitten myöhemmin lastensuojelulaissa, jossa oireita vastaamaan määriteltiin

asteittain kovenevat toimenpiteet.

Pääkaupungin lehdistön vastaanotto uutta kunnalliselintä kohtaan oli kylmä. Pääöstä moitittiin verorahojen tuhlauksesta ja täysin turhan hallintoelimen perustamisesta. Margit Törnudd (1956, 20) totesi, että senkin jälkeen lastensuojelulautakunta on usein ollut yleisön huomion kohteena sekä sen vuoksi mitä se on tehnyt että sen vuoksi mitä se on jättänyt tekemättä. "Yhteiskunnallinen lastenhuolto on yleisesti ottaen herkkä asia, huomattavasti herkempi kuin muu sosiaalihuolto. Lasten avuttomuus yhtäältä ja vanhempien oikeudet toisaalta aiheuttavat sen, että yhteiskunta tai se viranomainen, joka edustaa lastensuojeluasioita yhteiskunnassa helposti syyllistetään joko välinpitämättömyydestä ja laiminlyönnistä tai tarpeettomasta puuttumisesta ja vanhempien oikeuksien kaventamisesta."

Lastensuojelun hallinnollisesti itsenäisestä asemasta onkin käyty kiistaa aika ajoin koko lastensuojeluinstituution olemassaolon ajan. 20-30-luvuilla lastensuojelijat ajoivat itsenäistä organisaatiota, jonka intressinä olisi laaja-alaisesti huolehtia lasten asioista kotikasvatuksen tukemista ja erilaisia ennaltaehkäiseviä toimia (nykyään puhuttaisiin avohuollosta) kehittäen - huostaanottomenettelyn ohella tietenkkin (Piirainen 1974, 101-107). Mutta pidemmän korren vetivät ne, joiden mielestä kunnallisen lastensuojelun tulisi kuulua yleisen köyhäinhoidon yhteyteen. Jo valtakunnan ensimmäinen köyhäinhuoltoviranomainen Gustav Adolf Helsingius (1907, 107) oli aikoinaan todennut lastensuojelulakia koskevassa kiistelytilanteessa, että "yhteiskunnallinen lastenhoito ja suojelukasvatus ei ole mitään muuta kuin ehkäisevää vaivaishoitoa sen kauneimmassa ja kehittyneimmässä muodossa". Kun uusi lastensuojelulaki vihdoin 40 vuoden sorvausten jälkeen saatiin vuonna 1937, oli lainsäädäntökeskustelussa suurin kiista koskenut juuri kunnallishallinnollista organisoimiskysymystä. Taustalla vaikuttivat taloudelliset seikat. Mahdollisimman täpärästi yhden äänen enemmistöllä hyväksyttiin kanta, jonka mukaan lastensuojelu ei tarvinnut joka kuntaan omaa lautakuntaansa, vaan asioiden katsottiin hoituvan huolto- tai sosiaalilautakunnan alaisuudessa. (Pulma 1987, 149-160). Tulos merkitsi sitä, että "laajempaa sosiaalipoliittista sisältöä tapaileva" ja köyhäinhoidosta itsenäistä erityisasemaa tavoitteleva lastensuojelu ei saanut tunnustusta. Hyväksytyyn versioon lastensuojelulaista oli jäänyt jäljelle sen kova oikeudellinen ydin, vanhemmuuden kumoava huostaanottosäädöstö. Erillisiä lastensuojelulautakuntia oli ehditty perustaa 22, joista 20 suurimpiin kaupunkeihin ja kaksi teollistuneisiin kuntiin (mt. 142). Lastensuojelulautakuntien määrä väheni niin, että niitä oli 50-luvun alussa enää vain Helsingissä ja Turussa (mt. 216).

Lastensuojelulaki saatiin siis voimaan jo tuolloin hengeltään vanhahtavana. Tuohon henkeen sopi se, että huostaanottomenettelystä muodostui keskeinen lastensuojelun väline. Vuosisadan vaihteen lastensuojeluideologian mukaisesti niin vanhempia kuin niskuroivia lapsia ja nuoriakin vastassa oli hierarkkisiin alistussuhteisiin nojaava laki. Lain toteutus merkitsi myös laitoshoidon voimakasta lisäämistä. Koko 1900-luvun alun ajan laitoshoidon oli syrjäyttänyt perinteistä suvun ja perheen piirissä tapahtunutta hoitoa. Karkeasti yleistäen voisi sanoa, että jos ihmiset ylipäättään saivat yhteiskunnallista hoitoa, se tapahtui laitoksissa. Ja vuoden 1936 niin sanottujen huoltolakien myötä, joihin lastensuojelulakikin kuului, alkoholistien, irtolaisten ja mielisairaiden hoito tuli perustumaan laitoshoidon (Korpela 1999, 76).

Sota-aika aiheutti katkoksen sosiaalihuollon uudistamisessa ja vasta 40-luvun loppupuolelta lähtien huoltolakien voimassaolo alkoi tuntua suomalaisten arjessa. Laitoshoidon eli siis kukoistustaan 1950-luvulla. Vastaanottokodit, kuten vuonna 1930 perustettu Sofianlehto, pullistelivat suurten lapsimäärien paineessa, vaikka yksityiskotihoito olikin pitkäaikaisissa sijoituksissa pienten lasten ensisijaisena pidetty hoitomuoto. Yleensäkin pienten lasten

kasvaminen lyhyen tai pidemmän aikaa muualla kuin omassa perheessään - lastenkodissa tai sukulaisten hoidossa - oli tavallista, eikä siihen liittynyt kovin suurta dramatiikkaa. Yleensä äidit itse sijoittivat lapsiaan muualle hoitoon omien hoitovaikeuksiensa takia. Lasten laitossijoituksen ja huostaanoton välistä eroa ei juurikaan tehty. Lapset reissasivat sijoituspaikan ja kodin väliä, minkä seurauksena kiintymyssuhde vanhempien ja lasten välille kehittyi heikoksi. Pitkäaikaissairaiden ja kehitysvammaisten lasten hoito laitoksissa oli aina myös huostaanotto.

Lastensuojelun sosiaalityön linjauksia 1950-luvulla

Lastenkotihoitoihin suhtautumisessa alkoi tapahtua vähittäinen muutos 1950-luvun kuluessa, ensin viranomaisten piirissä ja vähitellen myös asiakkaissa. Taustalla oli lisääntynyt ymmärrys lasta kohtaan. Margit Törnudd väitöskirjassaan tutki huostaanottojen syitä, hoitomuotoja sekä arvioi lasten tulevaa sosiaalista selviytymistä. Hän otti kantaa kansainvälisiin tutkimuksiin, jotka koskivat lasten terveydenhoitoa, lapsipsykiatriaa, psykoanalyysin soveltamismahdollisuuksia, sosiaalityön uusia virtauksia kuten case workia, ja arvioi niiden soveltuvuutta Suomen ja Helsingin oloihin. Ennen kaikkea hän loi kuvaa siitä, millaista olisi hyvä lastensuojelu. Törnuddin tutkimuksen painoarvoa nostaa se, että hän siinä - nykymuodikkaasti - käytännöllisesti katsoen tutki omaa työtään. Olen lukenut tutkimusta ajankuvana lastensuojelun käsitteellistämisestä, käsitteiden politiikkana.

Törnuddin ajatukset ja työtapojen linjaukset näkyivät vahvasti lastensuojelun käytännön toiminnassa aina 60-luvun puoleen väliin saakka, jolloin hän jäi eläkkeelle lastenhuoltotoimiston toimistopäällikön tehtävästään. Tässä tapauksessa eläkkeelle jäänti sattui murroskohtaan koko helsinkiläisessä lastensuojelutyössä. Törnudd sekä tutkijana että käytännön työntekijänä edusti murrosta edeltänyttä aikakautta. Monissa hänen käsityksissään ja kannanotoissaan oli kuitenkin jo uuden siemeniä. Mielenkiintoista sosiaalityön kannalta olivat esimerkiksi hänen kannanottonsa case workin soveltuvuudesta lastensuojelutyöhön (Törnudd 1956, 24-29). Case workin tulo Suomeen 50-luvulla oli ollut niin voimaperäistä, että "kaikkien" sosiaalihuollon piirissä toimineiden oli otettava siihen kantaa. Case workilla tarkoitettiin Törnuddin mukaan työtä yksilöiden parissa, joilla on omasta suhteestaan ympäristöön tai ympäristöstä aiheutuvia vaikeuksia. Menetelmän perusidea on usko ihmisen kykyyn kehittyä, muuttua ja auttaa itse itseään.

Törnuddin mielestä lapsen siirtäminen pois kotoaan on toimenpide, johon tulisi turvautua vain äärimmäisessä hätätilanteessa. Siinä hän jakoi tuon ajan yleiseksi tulleen lapsipsykologisen näkemyksen. Uusi suuntaus oli tapahtunut hänen mielestään jo 1940-luvun puolella välissä. Sodan jälkeen huostaanottomäärät eivät nousseetkaan enää sotaa edeltävälle tasolle. Törnudd totesi, että huostaanotto on sokkivaikutuksen aikaansaava puuttuminen, jonka voimaan vaikuttaa lapsen ikä. Vauvat kokevat sen äidin menetyksenä, vanhemmat lapset myös isän ja kodin menetyksenä. Siksi hän piti ymmärrettävänä kritiikkiä, jota oli esitetty huostaanottotoimenpidettä kohtaan. Muun muassa Anna Freudin ja John Bowlbyn (1951) tutkimukset lasten sodanaikaisista evakuoinneista ja laitoshoidoista aiheuttivat pienen vallankumouksen lapsiammattilaisten keskuudessa. Törnudd totesi, että kaiken sen perusteella, mitä on kirjoitettu äidin hoidon merkityksestä lapsen kehitykseen, ollaan jälleen vähemmän taipuvaisia lasten huostaanottoihin. Hän kuitenkin lisäsi, että pyrkimyksistä huolimatta kokemus on osoittautunut, että kaikkina aikoina on aina joukko lapsia, jotka eri syistä tarvitsevat pitkäaikaista hoitoa ja joiden kasvatuksesta yhteiskunta tulee vastaamaan.

Bowlby painotti pitkäntähtäimen suunnitelman tärkeyttä huostaanotetulle lapselle. Se tarkoitti pysyvän kodin ja kiinteiden ihmissuhteiden luomista

lapselle. "Ja luonnollisesti se on myös sitä, mihin lastensuojeluviranomaisetkin pyrkivät", totesi Törnudd. "Käytännössä tämä suunnittelu on kuitenkin vaikea suorittaa. Vanhemmat eivät koskaan tunnusta, että kyseessä on lapsen pitkäaikainen hoito. Lainsäädäntömme ja oikeuskäsityksemme on sitä paitsi sellainen, että vanhempien päätöksenteko-oikeutta kaikissa yhteyksissä kunnioitetaan. Jos naimaton äiti päättää, että lapsi kasvaa lastenkodissa, ei viranomaisella tavallisesti ole mahdollisuutta puuttua asiaan (...) Luonnollisesti lastensuojeluviranomaiset voivat tehdä paljon valistamalla ja ylipäättään passiivisella vastarinnalla, mutta radikaalia pitkäaikaista suunnitelmaa, mitä Bowlby ajaa takaa, eivät ainakaan pohjoismaat toistaiseksi ole voineet toteuttaa." Radikaali pitkäaikainen suunnitelma on lähinnä vastentahtoinen adoptio, ja sitä ei Törnuddin mielestä mitenkään voitu ajatella edistettävän.

Bowlbyn mielipiteet olivat ekstremistisiä joko-tai -kantoja: jos huostaanotto tehdään, sen pitää olla pysyvä, mutta ensisijaisesti huostaanotto pitäisi korvata niin laajasti kuin mahdollista case workilla ja sukulais- ja ystäväävun mobilisoimisella. Törnudd tasapainoili: hänen mielestään lastensuojelutapauksissa case workin periaate onkin se, että lapsi voisi jäädä omaan kotiinsa ja molemmat vanhemmat olisivat jatkuvassa vuorovaikutuksessa hänen kanssaan. Hän näki tällaisen periaatteen soveltamismahdollisuudet kuitenkin rajoitettuina, vaikkakin mahdollisina. Mutta koska kunnallinen lastensuojelu oli vielä suuresti huostaanottopainotteista työtä, ja toiminta kohdistui äkillisiin hätätilanteisiin ja lisäksi, koska ehkäisevän työn mahdollisuudet olivat työvoiman vähäisyydestä johtuen pienet, ei case workille jäänyt paljonkaan tilaa hänen näkemyksensä mukaan. Hän ei myöskään - ainakaan eksplisiittisesti - tuonut esiin uskoaan sukulaissijoitukseen tai naapuriapuun. Päinvastoin hänen mielestään lastensuojeluongelmat kumpuavat köyhyyden ja puutteellisten olojen maaperästä; perimä ohjaa, myös sosiaalinen, ja se on yksilöllisiä pyrintöjä voimakkaampi. Lapset oli parasta saada uudelleen istutettua terveeseen maaperään, mikä konkretisoitui maaseudulle sijoituksina. "Kaiken kaikkiaan case work -metodin arvokkain anti lastensuojelun sosiaalityölle on kunnioittavassa ja kärsivällisen suvaitsevaisessa asenteessa asiakkaita kohtaan ja tahdossa ymmärtää asiakkaiden emotionaalisia tarpeita." Tällaista asennoitumista voidaan rajoituksetta soveltaa "jopa yhdessä ainoassa keskustelussa". "Mutta edellytys pitkäjänteiselle case workille on, että asiakkaalla on tietty vähimmäismäärä älyä ja normaalia reagointikykyä." (Törnudd 1956, 27.)

Törnuddin kanta oli, että kasvatuskyvyttömyyden vuoksi huostaanotettujen lasten perheiden kanssa case workia ei voitu soveltaa, sillä sosiaalityöntekijä edusti vanhempien vanhemmuudentaidot kyseenalaistavaa auktoriteettia. Case work vahvasti epänormaalien vanhempien kanssa oli usein ajan ja työvoiman tuhlausta - ja ennen kaikkea se voisi tuoda suuria riskejä lapsille. (Törnudd 1956, 28.) Törnudd oli hyvin tietoinen lastensuojeluviranomaisilla olevasta vallasta, joka sävyttää asiakkaiden ja viranomaisten välistä suhdetta. Aina se ei suinkaan perustu vapaaehtoisuuteen ja suhde sisältää sen mahdollisuuden, että viranomaiset voivat puuttua perhetilanteeseen. "Lastensuojeluviranomaiset (...) pitävät kädessään lain miekkaa (...) ja heillä on yhteiskunnan suomaa valtaa ja määräysvaltaa jopa vapaudenriistoon" (Törnudd 1956, 27). Kuitenkin vastentahtoiset huostaanotot olivat hyvin harvinaisia kaikkien lastensuojelutapausten joukossa. Törnudd totesi, että tällainen huostaanotto on hallinnollinen vapaudenriisto, josta voidaan valittaa viimekädessä Korkeimpaan hallinto-oikeuteen, kun huostaanotto oli ensin käsitelty lastenhuoltojaostossa ja vahvistettu sosiaaliministeriössä. Edellytys vastoin vanhempien tahtoa tapahtuvalle turvattoman lapsen huostaanotolle on, että on esitetty juridisesti sitovia todisteita lapsen hädänalaisesta tilasta. Tarvitaan selvityksiä, jotka koskevat hoidon laiminlyöntiä tai pahoinpitelyä tai muista syistä vanhempien puuttuvaa kykyä antaa lapselle hoitoa ja kasvatusta. "Näin vaikeudet hankkia

juridisesti sitovia todisteita johtavat usein siihen, että lapset täytyy jättää vanhemmille, jotka ovat ilmiselvästi kykenemättömiä hoitamaan ja kasvattamaan heitä.”

Hoitomutojen onnistuneisuutta Margit Törnudd (1956, 186) arvioi seuraavasti:

1. laitoshoidon antaa epäedullisimman tuloksen ajatellen persoonallisuuskehitystä, jos hoito alkaa alle kahden vuoden iässä.
2. laitoshoidon, joka alkaa kolmen vuoden iässä, antaa vähän suotuisamman tuloksen.
3. pitkäaikainen laitoshoidon on kohtalokkainta persoonallisuuskehitykselle kuitenkin sillä varauksella, että epänormaali persoonallisuuskehitys toisaalta on ollut syy laitoshoidon valintaan.
4. pitkäaikainen laitoshoidon neutraloi suuresti vauvaiän äidin hoidon suotuisat vaikutukset.
5. laitoshoidon epäsuotuisat vaikutukset vauvaiässä voidaan noin puolessa tapauksista neutraloida myöhemmällä hoidolla sijaiskodissa.
6. huonoista kodeista tulevat lapset kehittyvät suotuisimmin sijaiskodeissa, jos sijoitus tapahtuu aikaisin.
7. huonoista kodeista tulevat lapset, jotka sijoitetaan yksityiskoteihin vasta 5 - 7 vuoden laitossijoituksen jälkeen, kehittyvät psyykkiseltä statukseltaan huonommin kuin lapset, jotka sijoitetaan aikaisin.

Törnudd edusti maltillista huostaanottopolitiikkaa. Kannanotoissaan hän tasapainoili hyväntahtoisen idealismin ja pragmaattisen realismin välissä. Yhteenvetona huostaanottokysymyksestä Margit Törnuddin kanta oli, että se pitäisi suhteuttaa kehitysnusteeseen. Ennuste on paras, jos lapsi sijoitetaan sijaiskotiin pysyvästi varhaisella iällä (Törnudd 1956, 179). Mutta yleisesti ottaen huostaanottoja pitäisi välttää, ja asunto- ja sosiaalipoliittisia toimenpiteitä pitäisi luoda perheiden elintason parantamiseksi, hän ehdotti. Toisaalta hän painotti ennaltaehkäisevä työn tärkeyttä, mikä merkitsi huostaanottoja silloin kun huonot ennusmerkit olivat olemassa, joten tapausten määrä saattoi silti kasvaa. Ja vielä yksi hyvien aikeiden ja käytännön ristiriita: huostaanotoissa tulisi pyrkiä niin lyhyeen hoitoon kuin mahdollista. Kuitenkin vallitsevat olot vielä 50-luvun puolessa välissä olivat sellaisia, että ne lapset, jotka huonojen kasvuolojen vuoksi joutuivat yhteiskunnalliseen hoitoon, pitkällä aikavälillä todennäköisesti tulisivat hänen näkemyksensä mukaan menestymään paremmin kuin jos nämä lapset jäisivät koteihinsa.

Huostaanottojen syyt Helsingissä 1950-luvulla

Viime vuosisadan alkupuolella avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista kuoli kaupungeissa 26 %. Au-lapset olivat monen piikatytön ”häpeän loukku ja köyhyden koukku”. Au-äidit ja -lapset olivat yhteiskunnan silmätikku - ja merkittävä lastensuojelun asiakaskunta. Siten ei vain faktinen lasten kuoleman uhka, vaan myös naimattomien äitien aiheuttama moraalinen uhka konkretisoituivat viranomaisvalvonnassa. Äidit saivat juridista apua lastenvalvojalta. Neuvoloiden terveystarkastajat vastasivat valvonnasta lapsen kahden ensimmäisen elinvuoden ajan ja sen jälkeen tarkastajattaret kävivät kotona kunnes lapsi täytti 17 vuotta. Valvonta edellytti yleensä neljää kotikäyntiä vuodessa ja sen lisäksi kyselyjä opettajilta lastentarhoissa ja kouluissa. Kaupungin lastensuojelun ohjesääntö asetti lastenvalvojan tehtäväksi avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten ottamisen kasvateiksi tai ottolapsiksi (Helsingin kaupungin tilastotoimisto 1937).

Pienten lasten yksinhuoltajaäidit käyttivät laitoshoidon hyvin runsaasti, kun lasten päivähoitoa ei juurikaan ollut saatavissa. Naisten oli oman toimeentulonsa - ja lapsen hoitomaksujen - vuoksi käytävä työssä. Useissa tapauksissa sijoituksessa oloajat vähitellen pitenivät ja lapset sitten jäivät

kokonaan hoitoon. Vuosittain huostaanotetuista au-lapsia oli 35- 45 %. Pitkäaikaisessa hoidossa (yli 5 vuotta) au-lapsia oli noin puolet. Sodanjälkeisen ajan niukoissa oloissa moraalisen uhkan aiheuttavien au-äitien asia ei ollut yhteiskunnan jälleenrakennustalkoiden asialistalla kärkipäässä. Törnudd kyselikin kiihköttömästi, voitaisiinko äitien ulkoisia olosuhteita jotenkin parantaa konstruktiivisemmalla sosiaalipolitiikalla, ja eikö se tulisi halvemmaksi kuin kallis laitoshoido (Törnudd 1956, 138). Ja hän totesi myös, että vaikka yhä lisääntyvässä määrin oltaisiin halukkaita rohkaisemaan äitejä pitämään lapsensa, olisi näiden lukumäärä vielä korkeampi, jollei asuntopula vaikuttaisi niin voimakkaasti (mt. 49).

Kahden huoltajan perheistä, joita lastensuojelun asiakkaista oli kuitenkin suurin osa, Margit Törnuddilla oli tiivistettynä seuraavanlainen käsitys. " (...) Vaimo antaa vastusta miehelleen ja paljon on onnettomia avioliittoja. Puolisoiden välistä suhdetta luonnehtivat ennen kaikkea aggressiot toisiaan kohtaan. Vaimo-äiti ei ole alistettu ja hiljaisuudessa kärsivä, vaan taistelunhaluinen ja lyö lujaa. Primitiivireaktiot ovat leimallisia kotielämälle. Perheen isä on se, joka synnyttää ongelmia. Hänen alkoholin käyttönsä, rikollisuutensa ja haluttomuutensa jättää vaimolle talousrahaa johtavat siihen, että koti hajoaa ja lapset huostaanotetaan. Äitien ongelma on puolestaan heidän kyvyttömyytensä suunnitella perheen taloutta, hoitaa kotia ja ennen kaikkea sovittaa yhteen 8-tuntinen työaika ja lasten välttämätön kasvatus ja hoito. Epäedulliset ulkoiset olosuhteet kuten ahtaat asunnot tai asunnon puute, sairaudet ja köyhyys, muodostavat pohjan henkilökohtaisille ongelmille. Kaupungin sosiaalityöntekijöillä on se käsitys, että yli puolet huostaanotettujen lasten vanhemmista on sosiaalisesti sopeutumattomia tai psyykkisesti jossain suhteessa normaalista vahvasti poikkeavia (...) Vanhempien älyllinen heikkous on myös silmiinpistävää. Vain 8,5 % pidetään sosiaalisesti hyvin sopeutuneina (...) Taloudellisesti perheiden asema on lähes aina huono (92,2 %) ja huonompi kuin normaaliväestössä. Huostaanoton syinä ovat suurimmaksi osaksi onnettomuudet ja epäsuotuisat olosuhteet, jotka koskettavat perhettä, eikä heidän oma syynsä, siis asuntovaikeudet, työolosuhteet, sairaudet jne. (...) Noin kolmas osa syistä on psykologisia luonteeltaan, toisi sanoen syitä voidaan etsiä vanhemmista itsestään merkinnöillä hoidon laiminlyönti, alkoholismi, lapsen pahoinpitely, siveettömyys jne. Voidaan kuitenkin sanoa, että perimmäisin syy asunnottomuuteen voi olla puhtaasti psykologinen samoin kuin psykologisten heikkouksien syyt voivat perimmäältään olla sosiaalisia. Sosiaalisten ja psykologisten syiden dynaamista vuorovaikutusta ei ole kyetty selvittämään." (Törnudd 1956, 232-234.)

Seuraavassa esittelen yksityiskohtaisemmin syitä lasten pitkäaikaiseen huostaanottoon käyttäen Margit Törnuddin tutkimuksen tuloksia. Ajan tavan mukaan avioliitossa syntyneet lapset eroteltiin avioliiton ulkopuolella syntyneistä. Kyseessä ovat siis ilman vanhempia olleet lapset tai vanhempien suullisella tai kirjallisella sopimuksella tai vastoin vanhempien tahtoa sijoitetut lapset. Ja vielä: listassa on vain ns. turvattomuussyistä huostaanotetut pienet lapset (huostaanoton hetkellä). Mukana ei ole ns. suojelukasvatusta tarvitsevia nuoria. Eikä mukana ole myöskään vanhempien itse sijoittamia ns. kasvattilapsia, joita isovanhemmat tai muut sukulaiset ja tuttavat hoitivat maaseudulla.

Kaiken kaikkiaan lista kertoo siitä, että lasten huostaanotto on sukupuolittunut ilmiö. Lasten elämä on suuresti riippuvainen äidistä, hänen jaksamisestaan ja hänen elämäntapansa hyväksynnästä. Kotikultti ja ydinperheideologia saavuttivat jälleenrakennuskaudella huippunsa. Kunnollisen naisen paikaksi tuli koti, jossa lapset syntyivät ja kasvoivat. Miehestä tuli elatusvelvollinen. Jos tähän kaavaan ei mahtunut, oli yhteiskunta oikeutettu puuttumaan. Normimitoitus oli ahdas. Aviottomat äidit kuuluivat tuossa ajattelumallissa automaattisesti epäilyksen alaisiin. Valvontatarkastuksia heidän koteihinsa tehtiin ilmoittamatta, myös öiseen aikaan .

Syyt pitkäaikaiseen huostaanottoon (Törnudd 1956, muokattu ES)

			%	Avioliitto	Au
Yhteensä					
Lapsen sairaus		10,2	28	18	46
Kasvatusvaikeudet		0,2	1	-	1
Orpous (äidin kuolema 15,1)	21,3	75	21	96	
Hylkääminen (äidin hylkääminen 17,8)	20,7	38	55	93	
Vanhempien sairaus		3,0	11	3	14
Äidin mielisairaus (vajaamielisyyttä 1,4)	5,2	12	11	23	
Työssäkäynti (äidin työssäkäynti 20,7)	20,9	25	69	94	
Asuntovaikeudet		4,2	6	13	19
Hoidon laiminlyönti		-	-	-	-
Lapsen pahoinpitely		-	-	-	-
Äidin juoppous		2,5	8	3	11
Isän juoppous		3,8	13	4	17
Molempien juoppous		2,9	11	2	13
Äidin siveettömyys		4,5	7	13	20
Vanhemman vapausrangaistus		0,6	2	1	3
			100	237	213
450					

Listassa ensimmäinen, lapsen sairaus, on ollut tyypillinen 1900-luvun lapsen laitoshoidon vaativa seikka, ja huostaanotto on siinä tullut ikään kuin laitoshoidon sivutuotteena. Koska kyseessä oli yli viisi vuotta kestänyt laitoshoidon, koskivat nämä tapaukset lähinnä lasten pysyviä elimellisiä sairauksia kuten aisti- ja kehitysvammaisuutta. Näistä lapsista monen kohtalona oli vartuttuaan siirtyä laitosten eteenpäin aikuisten laitoksiin.

Toinen perinteinen huostaanoton syy on orpous. 40-luvun lopulla se on ollut myös määrällisesti suurin huostaan joutumisen syy. Olen yhdistänyt taulukkoon isän ja äidin kuoleman ja laittanut sulkeisiin äidin osuuden. Taulukosta voidaan lukea ulos äidistä orvoksi joutumisen ratkaiseva vaikutus huostaanottoon. Au-lasten joutuminen huostaanotetuiksi äidin kuoltua on tietenkin ymmärrettävää, mutta myös silloin kun perheen äiti kuoli, oli suuri todennäköisyys että lapset ja varsinkin nuorimmat lapset huostaanotettiin.

Miesten ei oletettu selviävän pienten lastensa huoltajina yksinään. Luvut kertovat siitä, että keski-ikäisten ihmisten kuoleminen kulkutauteihin ja muihin sairauksiin ei todellakaan ollut tuohon aikaan harvinaista. Sodassa menehtymisen vaikutukset saattavat osittain tuntua tässä taulukossa, mutta todennäköisesti suurempi kuolemansyy on köyhyydestä ja puutteellisesta ravinnosta aiheutuva vastustuskyvyn heikentyminen.

Äidin hylkäämäksi joutuminen ei ollut mitenkään tavatonta, kuten edellä totesin. Hylkääminen ja työssäkäynti yhdessä muodostavat 41,6 % kaikista huostaanottotapauksista. Erityisesti naimattomien naisten työssäkäynti oli selkeä riski lapsen ja äidin suhteen säilymiselle. Noin 30 %:lla kaikista pitkäaikaiseen huostaan joutuneista lapsista oli huostaanoton syynä ollut naimattomien naisten työssäkäynti tai muu heidän elämäntilanteestaan johtuva lapsen hylkääminen.

Asuntovaikeudet eivät tässä tilastossa nousseet merkittäväksi tekijäksi. Tämä todennäköisesti johtuu siitä, että perheillä oli muitakin ongelmia, joista asumisesta aiheutuvaa ei nostettu ensisijaiseksi siksi, että se oli niin tavallinen. Jos asumisvaikeudet mainitaan ensisijaisena huostaanoton syynä, on kyseessä ollut akuutti asuntopula. Toisin oli 60-luvulla, jolloin asuntovaikeuksista tuli kokoava sateenvarjokäsite, jonka suojaa käytettiin asiakkaiden leimautumisen estämiseksi. Tällöin huostaanotoille noin 30 % syyksi esitettiin puutteellisia asumisololoita. Kuitenkin asumisolot Helsingissä olivat surkeimmillaan juuri tuolloin 40-50-lukujen vaihteessa, kun maaseudulta virtasi väkeä parempien elinmahdollisuuksien toivossa. Pahimmillaan ihmiset nukkuivat, asumisesta ei kai voi puhua, kaatopaikoilla, itse kyhättyissä puuhökkeleissä ja lämpölinjatunneleissa. (Ks. Pulma 2000.)

Vanhempien sairaudet, kuten tuberkuloosi, aiheuttivat jonkin verran huostaanoton tarvetta. Äitien mielisairaus aiheutti sekin kokonaistilastossa vain jonkin verran huostaanottoja. Kuitenkin vastentahtoisista huostaanotoista ylivoimaisesti suurin osa johtui äitien mielisairaudesta .

Mielenterveysongelmien ohella toinen nykyaikana keskeinen huostaanoton syy, vanhempien liiallinen alkoholin käyttö, ei ollut vielä noussut kovin suureksi ongelmaksi tässä tilastossa. Juoppous oli yhteensä vain 9,2 % syynä lapsen pitkäaikaiseen huostaanottoon. Suomalainen yhteiskunta, ja lastensuojelu kulttuurisen normaaliuden peilinä, on suhtautunut alkoholinkäyttöön suhteellisen vapaamielisesti. Törnuddkin (1956, 116) totesi, että "alkoholistivanhemmat ovat, on hyvä huomata, tavallisesti emotionaalisesti lahjakkaita ihmisiä, jotka vuodattavat rakkautta lapsilleen ja harvoin haluavat luopua heistä, ellei heitä siihen suoranaisesti pakoteta. Siksi on melko normaalia, että lapsi saa jäädä alkoholistiperheeseen ja erot ovat vain lyhyitä. Osittain tämä liittyy alkoholinkäyttötapoihin maassamme. Alkoholin kulutushan itse asiassa ei ole suurta, se keskittyy tavallisesti viikonloppuihin tai tiettyihin erikoisiin hetkiin. Lapset ovat tottuneet, että vanhemmat viikonloppuisin juopottelevat yhdessä samanlaistensa kanssa, laulavat, nauravat, riitelevät ja tappelevat. He ovat tottuneet hakemaan turvaa naapureista kun kotielämä käy liian rajuksi. Juoppouden ei tarvitse merkitä kiintymyksen siteen katkeamista vanhempien ja lasten väliltä (...) Se, että alkoholistien lapsia otetaan melko vähän huostaan, johtuu luonnollisesti myös yleisen mielipiteen sietokyvystä, ja myös lastensuojeluviranomaisten. Ollaan niin totuttu siihen, että työläiskodeissa juodaan, ettei edes nimeksi reagoida, kun sitä tapahtuu liiaksi."

Siveettömyyden ei tarvitse merkitä mitään lainrikkomusta. Siten se eroaa tuohon aikaan virallisesta irtolaistermistä, jota käytettiin kun kyseessä oli rikos irtolaisuuslakia vastaan. Siveettömyydellä tarkoitettiin ainoastaan lukuisia avioliiton ulkopuolisia suhteita, ja se koski ainoastaan naisia. "Siveetön elämä manifestoi seksuaalisen stabiliteetin puutetta, vastuutonta

kevytmielistä parinvaihtamista, tilapäistä seksuaalista kanssakäymistä korvausta vastaan tai ilman sitä" (Törnudd 1956, 118). Lastensuojeluviranomaiset reagoivat vasta kun äidin siveettömään elämään yhdistyivät liiallinen alkoholinkäyttö ja puhdas ammattimainen prostituutio.

Kasvatusvaikeudet eivät juurikaan näy tässä tilastossa merkittävänä huostaanottoa aiheuttavana syynä, sillä ne tulkittiin lapsen sopeutumattomuutena. 40-luvulla näihin "lievempiin käytöshäiriöihin" ei vielä kiinnitetty huomiota. Vasta kun ne tulivat niin vakaviksi, että koulu- tai poliisiviranomaiset puutuivat asiaan, olivat nämä lapset jo siirrettävissä suojelukasvatustoimiston huomaan.

Kaikkein kummastuttavinta tilastossa on se, ettei siinä ole ainuttakaan lasten pahoinpitelystä tai hoidon laiminlyönnistä eli passiivisesta pahoinpitelystä aiheutunutta huostaanottoa. Jos tässä kohden herää kysymys, mihin lastensuojelua oikein on tarvittu, jos ei lasten suojelemiseen, paikantaa kysyjä siinä itsensä toisenlaiseen historialliseen todellisuuteen kuin mikä on tarkastelemansa kohde. Mutta kysymys kertoo myös lastensuojelun ydinproblematiikan lähestymisen tavattomasta vaikeudesta.

Onko kuritus kasvatusta vai pahoinpitelyä?

Jos alkoholin käyttöön on suomalainen yhteiskunta perinteisesti suhtautunut vapaamielisesti, on samaa sanottava myös lasten kurittamisesta. Rajanveto sen suhteen menikö kuritus pahoinpitelyksi vai ymmärrettiinkö se kasvatukseen, oli vaikeaa yhteiskunnan kaikilla toimijoilla - niin lastensuojelijoilla kuin heidän asiakkaillaankin. Kyseessä oli syvästi lastenkasvatukseen liittyvä kulttuurinen piirre. Se käy ilmi seuraavasta Margit Törnuddin (1956, 112.) sitaatista. "Vanhempien oikeudesta määrätä lapsistaan on kansamme syvästi tietoinen jo vuosisatojen ajan. Yhtä syvälle juurtunut on käsitys ruumiillisen kurituksen siunauksellisista vaikutuksista. Lasten on toteltava vanhempiaan kuten vanhempien on toteltava esivaltaa. Vanhempien tulee kurittaa lapsiaan kuten Jumala kurittaa niitä joita rakastaa. Rajaa kurituksen ja pahoinpitelyn välillä on usein vaikea vetää. Käytännössä tunnustetaan pahoinpitely siinä epäsuhdassa, mikä vallitsee rangaistuksen ja siihen johtaneen tapahtuman välillä - mikäli edes tapahtumaa lainkaan esiintyi - niissä jäljissä, fyysisissä tai psyykkisissä, jotka jäivät uhriin ja niissä psykologisissa motiiveissa, joita vanhemmalla on ollut käytökseensä."

Törnuddilla oli selkeä käsitys perheistä, joissa pahoinpitelyä tavattiin. Enimmäkseen näissä perheissä kärsitään jostain "ulkoisesta syystä kuten alkoholin väärinkäytöstä tai vanhempien eripurasta, kovuudesta; sekä siellä on avioliiton ulkopuolella syntyneitä lapsia tai lapsipuolia, jotka eivät ole varhaisemmasta lapsuudesta lähtien kiedottu hellyyden sitein vanhempiinsa. Nämä viimeksi mainitut eivät saa samaa luottavaa ymmärrystä vanhemmilta kuin muut lapset. Tarvitaan vain että tämän lapsen käytös ärsyttää, ja pahoinpitelyn syy on valmis. Lapsi jonka älyllinen tai emotionaalinen olemus poikkeaa normaalista on luonnollisesti alttiina tällaiselle kohtelulle. Puuttuva emotionaalinen sidos äidin ja lapsen välillä tulee tässä materiaalisissa selvästi esiin, jopa silloin kun äiti intohimoisesti puolusta omistusoikeuttaan lapseensa."

Oikeaoppisessa kasvatuksessa ei itse asiassa katsottu tarvittavan kuritusta lainkaan. Oikein kasvanut ihminen oli sisäistänyt kurin. Kurinalainen ruumis ja mieli ei tarvitse kuritusta. Vielä sodan jälkeenkin pienten lasten hoito-oppaat neuvoivat nuoria äitejä aloittamaan aktiivisen kasvatuksen jo muutaman päivän ikäisten vauvojensa kanssa. Kurinalainen käytös oli lapsen kasvatuksen onnistunut lopputulos, joka saavutettiin määrätietoisella ja varhain aloitetulla harjaantumisella.

Lastenlääkäri Armas Ruotsalainen (1945, 273-279) ohjasi nuoria äitejä siten, että hän selitti pienten lasten kasvatuksen koostuvan kolmesta elementistä: järjestyksestä, kuuliaisuudesta ja siisteydestä. Näiden nähtiin kytkeytyvän toisiinsa seuraavasti. Pienen vastasyntyneen vauvan kasvatusta ja ohjaaminen järjestykseen aloitetaan säännöllisin väliajoin toistuvalla ruokinnalla ja muulla hoitamisella. Sillä pyrittiin totuttamaan lapsia jo aivan pienestä siihen, että tarpeentyydytys tuli tapahtua aikuisen, ei lapsen ehdoilla. Erityisen vahingollisena pidettiin hemmottelua ja sitä, että lapsi oppii kiukuttelemalla saamaan tahtonsa toteutumaan. Lapsen tahto oli kasvattajan vastus.

Kasvatusoppaat tietenkin korostivat hellää ja rauhallista käyttäytymistä lasta käsiteltäessä, mutta lapsen kasvaessa ja hänen tahdonilmaisujensa voimistuessa myös kasvattajan keinot ankaroituivat. Mitä nuorempina aloitettiin lapsen tahdon muokkaaminen aikuisen tahdon alaisuuteen, kuuliaisuuteen, sitä onnistuneempi oli kasvattajan lopputulos. Johdonmukaisuus palkitaan sillä ja pieni lapsi tottuu siihen, että "se" ei rupea kitisemään ja vaatimaan "oikkujensa" ja "mielihalujensa" noudattamista. Myöntäväisyys johtaa nimittäin pian "väärälle tolalle". (Ruotsalainen 1945, 275-276.)

Kuuliaisuuteen kasvattamisessa ei myöskään pitänyt vitkastella, sillä se ei ole asialle eduksi. Tärkeätä on siis, että vanhemmat heti lapsen syntymästä lähtien menettelevät niin, että "lapsen oma tahto ja mahdolliset oikut eivät pääse valloilleen." Tämä tapahtuu siis jo ennen kuin lapsi ymmärtää äänensävyä, ilmeiden ja eleiden merkitystä. Mutta jo muutamien kuukausien kuluttua lapsi alkaa tuntea äänen eri vivahteita ja oppii käsittämään vaistomaisesti aikuisten tarkoitusperät. Jos siis johdonmukaisesti vauvaa näin kasvatetaan järjestykseen ja säännöllisyyteen, "se" samalla tottuu myös kuuliaisuuteen. "Hoitajan tahto tulee näin silloin määrääväksi eikä päinvastoin. Jollei taas näin tehdä, ymmärtää jo verraten nuorikin lapsi saada hellittämättä parkumalla oman tahtonsa täytäntöön (...) Ei ole mitään ikävämpää nähdä kuin piloille hemmotellut lapset, joiden vähäisimpiäkin oikkuja ja päähänpistoja vanhemmat empimättä noudattavat." (Ruotsalainen 1945, 276-277.)

Siisteyskasvatusta voidaan aloittaa sitten kun lapsen selkä on vahvistunut niin, että "se" kykenee pitämään yläruumistaan pystyssä. Tämä tapahtuu noin viiden kuukauden iässä. Kun lapsi säännöllisesti nostetaan astialle, useimmat lapset oppivat pysymään "siisteinä" ensimmäisen elinvuoden lopussa tai toisen vuoden kuluessa. (Ruotsalainen 1945, 277-279.)

Ruotsalainen antoi siis neuvoja siitä, kuinka koulitaan "kuuliaisia ruumiita". Lastensuojelijat kotikäynneillään tarkkailivat lasten hoidon määrätietoisuutta kuten siisteyskasvatusta onnistuneisuutta. Todennäköistä on, että tällaista määrätietoisuutta todellisuudessa löytyi kuitenkin vain harvalta vanhemmalta. Lasten tottelevaisuus oli hankittava jämerämmin ottein. Kotikäynneillä näkyi paljon lasten pahoinpitelyä eri muodoissaan. Mutta huostaanotoiksi asti nämä havainnot eivät edenneet. Vanhempien kasvatusoikeus - puhuttiin kuritusvallasta - oli lähes rikkomaton.

Margit Törnuddkin osoittautuu aikansa lapseksi. Hän (1956, 113) lainasi saksalaisia tutkimuksia, joiden mukaan voidaan erottaa "suotuisa" pahoinpitely "epäsuotuisasta". Näin ollen kurituksen ennuste on hyvä, jos pahoinpitely on ollut lievä tai aivan satunnainen, jos lapsen äiti ei ole osallistunut siihen, jos se pohjautuu ilmeiseen tietämättömyyteen ja jos lapsi on ympäristössä jossa hän on ollut koko kasvuajan. "Epäsuotuisasta prognoosista" on kysymys silloin, jos pahoinpitely on vaikeaa ja toistuvaa, etenkin jos lapsen äiti osallistuu siihen, jos kiintymys lapsen ja vanhempien välillä on heikko, jos lapsi on aiemmin kasvanut toisessa ympäristössä ja jos näkyvä eripura vallitsee vanhempien välillä. "Epäsuotuisa" pahoinpitely päättyy huostaanottoon

ja "suotuisa" ohjataan neuvoilla ja valvonnalla pois. Lukuisin kerroin Törnudd painotti kiintymyssuhteen lasta suojaavaa merkitystä. Lastensuojelulapsilla tämä kiintymyssuhde oli usein jäänyt hauraaksi.

Historia opettajana

Lastensuojelulla on raskas historia. Tämä johtuu nähdäkseni siitä, mitä foucault´laisittain kutsutaan biovallaksi. Sillä tarkoitetaan sellaista modernin yhteiskunnan hallitsemistapaa, jossa vallan mekanismit ovat suuntautuneet elämää ylläpitäviin, vahvistaviin ja uudistaviin muotoihin (Foucault 1998). Pyrkimyksenä on elämän potentiaalien vahvistaminen ja parantaminen, ja niiden saavuttamiseksi vallan käytön toimintamuotoihin kuuluvat myös alistaminen ja pakko.

Lastensuojelun yhteiskunnallisen tehtävän legitimaatio tulee pyrkimyksestä pelastaa lapsia elämälle vaikka väkisin. Panostaessaan elämän määrään ja laatuun biopolitiikka pyrki kitkemään tavoitetta uhkaavia terveydellisiä ja moraalisia ilmiöitä. Naisten seksuaalisuuden säätely oli kaiken kaikkiaan keskeistä biovallan käyttöä (Helén 1997).

Erityisesti avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten tilanne oli tällainen potentiaalinen uhka. Ja nämä lapset olivatkin lastensuojelun erityisenä kohteena. Se, että kovin varovaisesti on puututtu kahden huoltajan perheiden lastenkasvatustapoihin, kertoo siitä, että kulttuurimme kollektiivisessa mielenmaisemassa perhe on ollut loukkaamaton ja koskematon saareke. Kaikkein rankinta yhteiskunnallisen intervention välinettä, huostaanottoa vastoin vanhempien tahtoa, silloin kun lapsi kärsii pahoinpitelystä, on käytetty äärimmäisen varovasti. Vaikka sosiaalityöntekijät ovat nähneet pahoinpitelyä, havainnot eivät ole merkinneet huostaanottoa. Vielä 50-luvulla olivat legitiimimpiä sellaiset huostaanotot, joiden syiksi voitiin konstruoida jokin ulkopuolinen tekijä, jolle vanhemmat eivät oikein mahtaneet mitään.

Monimutkaisten asioiden selventämisen ja ymmärtämisen kannalta on hyvä saada niihin etäisyyttä. Erään etäännyttämisen keinon tarjoaa historia. Siihen on hyvä luoda vuorovaikutuksellinen suhde. Historia elää nykyisyydessä yhteiskunnallisissa kerrostumissa. Mutta historiaa voi lähestyä myös nykyisyyden kautta. Tällöin tärkeää on ymmärtää, mitkä ovat olleet toiminnan mahdollisuudet ja ehdot kunakin historiallisena aikana ja että se miten ennen ajateltiin ja toimittiin oli monimutkaisella tavalla sidoksissa niihin yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin rakenteisiin, joiden avulla ihmiset pyrkivät jäsentämään todellisuuttaan. Kritisoidessa niin tämän ajan ilmiöitä kuin historiaakin on hyvä säilyttää suhteellisuuden taju ja muistaa, että joskushan mekin olemme mennyttä.

Lähteet:

- BOWLBY, JOHN (1951) Maternal Care and Mental Health. Geneva: World Health Organisation. FOUCAULT, MICHEL (1998) Tiedontahto. Seksuaalisuuden historia. Gaudeamus. Tampere: Tammer-Paino
- HELÉN, ILPO (1997) Äidin elämän politiikka. Gaudeamus. Tampere: Tammer-Paino.
- HELSINGIN KAUPUNGIN TILASTOTOIMISTO (1938) Helsingin kaupungin asetuskokoelmat. N:o 7/1937. Helsinki: Frenckellin kirjapaino Oy.
- HELSINGIUS, GUSTAV ADOLF (1907) Yhteiskunnallinen lastenhoito ja suojelukasvatus. Käsikirja. Helsinki.
- KORPELA, SINI (1999) Holhouksesta edunvalvontaa. Helsingin kaupungin holhouslautakunta 1866-1999. Helsingin kaupungin museo. Gummerus: Jyväskylä.
- PIIRAINEN, VEIKKO (1974) Vaivaishoidosta sosiaaliturvaan. Hämeenlinna: Karisto
- PULMA, PANU (1987) Kerjuuluvasta perhekuntoutukseen. Teoksessa Pulma, Panu - Oiva Turpeinen. Suomen lastensuojelun historia. Helsinki: Lastensuojelun

Keskusliitto.

PULMA, PANU (2000) Kasvun katveessa. Teoksessa Schulman, Harry - Panu Pulma - Seppo Aalto. Helsingin historia vuodesta 1945. 2. Helsingin kaupunki. Helsinki: Edita.

RUOTSALAINEN, ARMAS (1945) Nuoren äidin kirja. Porvoo: WSOY

TÖRNUDD, MARGIT (1956) Värnlösa barn i samhällets vård. En undersökning rörande värnlösa barn som omhändertagits för samhällsvård av Helsingfors stads barnskyddsnämnd. Helsingfors stads publikationer n:o 5. Helsingfors: Työväen kirjapaino.

Marjatta Bardy

Vauvat ja lastensuojelu

- vanhempien mahdollisuudet ja lapsuuden näkyvyys ylisukupolvisissa kaltoinkohtelussa

Tämän teoksen toimittamista ja sitä edeltäneen luentosarjan "Huostaanotto ja ihmisoikeudet" järjestämistä on motivoinut vahva epäily siitä, että rikkomukset ihmisoikeuksia vastaan eivät ole harvinaisia suomalaisessa lastensuojelussa. Luentosarjan avauspuheenvuorossa 22.1.01 JP Roos ilmaisi huolestuneisuutensa siitä, että sosiaalityöntekijät eivät kunnioita biologisten vanhempien ja lasten välisiä suhteita. Hän kritisoi sosiaalityötä tavasta pyrkiä katkaisemaan sukupolviperimä siirtämällä lapsi huono-osaisesta parempiosaiseen perheeseen. Roosin ilmaiset epäilyt ja huolenaiheet ovat äärimmäisen vakavia.

Tässä artikkelissa tuon esiin eräitä empiirisiä havaintoja lastensuojelutoimin sijoitetuista vauvoista. Havaintoni perustuvat kahteen hankkeeseen. Seurantatutkimuksessa olen selvittänyt 57 sijoitetun 0 - 6 -vuotiaan pikkulapsen kulku-uria kuuden vuoden aikana. Seurantaan liittyi myös lasten tilannetta koskeva kysely sijoittaneille sosiaalityöntekijöille. Seurannan tulosten ymmärtämiseksi tein laajahkon kirjallisuuskatsauksen, johon peilasin havaintoja. Työ on yksityiskohtaisesti raportoitu lasten eriarvoisuutta koskevassa teoksessa (Bardy 2001). Jäljempänä viittaa seurantatutkimukseen Perhosensiipi -hankkeena.

Sen lisäksi olen Tarja Janhusen kanssa toteuttanut vauvat ja lastensuojelu -hankkeen, jossa selvitimme alle vuoden ikäisten lasten sijoituksia asiakirjojen sekä vanhempien että työntekijöiden haastattelujen valossa. Analyttinen tapaustutkimus koski 17 lasta ja 26 vanhempaa, joista 20 haastateltiin. Tapaustutkimusta edelsivät laajahkot keskustelut kenttärühmässä, johon kuului lastenkotien työntekijöitä ja muita vauvaperhetyön asiantuntijoita. Kenttärühmässä kartoitimme muun muassa sijoituksiin johtaneita tilanteita ja lasten kulku-uria anonyymeistä tapauskuvauksista sekä sijoitusten aikana tehtävää vauvaperhetyötä. Osa hankkeesta on raportoitu terveyden tasa-arvoa koskevaan teokseen tulevassa artikkelissa (Bardy - Janhunen 2002).

Luen kahden edellä mainitun hankkeen havaintoja tässä artikkelissa sitä silmällä pitäen, mitä päätelmiä niistä voi tehdä koskien sosiaalityön suhdetta perheen koossa pitämiseen ja biologisten vanhempien ja lasten välisiin suhteisiin sekä tuon esille ne huolenaiheet, jotka näistä hankkeista nousevat etualalle.

Ennen kuin käyn lähempään tarkasteluun, tähdennän sitä, että yleistämisessä pitää olla äärimmäisen varovainen. Artikkelin taustalla olevat havainnot perustuvat kolmen suuren paikkakunnan pikkulapsisijoituksiin. Koska käytännöt eri kunnissa saattavat vaihdella tuntuvastikin, koko maan sosiaalityötä koskevia yleistyksiä ei pidä tehdä, vaikka mukana olevien kuntien sijoitukset muodostavatkin lähes kolmasosan kaikista sijoituksista. Varovaisuus yleistyksissä ei ole tarpeen ainoastaan sosiaalityön käytäntöjen suhteen. Se on tarpeen myös lastensuojelussa kohdattavien tilanteiden osalta. Niiden heterogeenisuus ja moniaineisuus voivat oudomman yllättää vaikka niistä tutkimuksissa onkin raportoitu (Heino 1997, Granfelt 1998, Holopainen 1998).

Perhosensiiven seurantatutkimuksessa lasten joukko hajosi useiksi pienryhmiksi suhteessa asiakkuuden päättymisen tai jatkumisen muotoihin sekä sijoitusten kestoon ja määrään. Mitä lähemmäksi yksittäisiä tilanteita mennään, sitä ainutlaatuisemmalta jokainen niistä näyttää. Tämän saatoimme toistuvasti havaita ja kokea Vala-hankkeessa. Läheltä katsoen ei ole kahta samanlaista mielenterveyspulmien ja/tai päihteiden käytön kuormittamaa ja lapsen laiminlyövää tai muutoin kaltoin kohtelevaa perhetilannetta. Yleistettäviä totuuksia on vähän ja ihmeläkkeitä vielä vähemmän. Näin on ainakin niissä tilanteissa, joita koettelevat monet ja usein pitkään kehkeytyneet psyykkiset ja sosiaaliset ongelmat. On helppo yhtyä Festingerin (1983) varoitukseen yleistävien johtopäätösten vaarallisuudesta lastensuojelun vaikutuksia arvioitaessa.

Tilanteiden ainutlaatuisuus ja moninaisuus eivät tietenkään estä eivätkä saa estää yhteisten nimittäjien etsimistä. Varhaiskreikkalaisten tavoin uskon, että synti on olla osumatta pisteeseen. Aivan erityinen synti se on kaikkein vaikeimmissa tilanteissa. Lastensuojelun olennaisia "pisteitä" on ymmärtää varhain alkavan syrjäytymiskiirteen ja kielteisen sukupolviperimän dynamiikkaa niin, että toimet tilanteiden korjaamiseksi osuvat niihin tekijöihin, jotka vaikuttavat lasten terveyteen ja kehitykseen. Kummassakin edellä mainitussa hankkeessa yhtenä tavoitteena on ollut pyrkimys hahmottaa ylisukupolvisen kaltoinkohtelun mallintumisen muotoja ja tekijöitä. Tämä pyrkimys on lähtenyt kysymyksestä: Miksi muutosta parempaan ei joissakin tilanteissa tapahdu vaikka tarjolla olisi parhaaseen käytössä olevaan osaamiseen perustuvaa palvelua, aineellista ja henkistä, tukea ja kontrollia?

Monenlaisten kärsimysten kyllästävät elämänkohtalot herättivät tämän artikkelin kirjoittajassa nuorempana pontevaa raivoa, jota siivitti vahva usko muutoksiin. Vanhemmiten suhtautuminen on käynyt hillitymmäksi ja nöyremmäksi. Tähdelliseltä tuntuu ymmärryksen ja ihmistuntemuksen lisääminen, jotta parantavat toimet tavoittaisivat ne elämän ja mielen alueet, joilla töitä on tehtävä, jotta kehitys muutoksia kohti voisi käynnistyä.

Samaan aikaan tähdennän sitä, että lapsiperheiden ja lapsiväestön elinolosuhteet ovat 1990-luvulla ankaroituneet tulojen ja työn osalta enemmän kuin lapsettoman väestön. Lasten osuus köyhissä on lisääntynyt. Peruspalvelut ovat ohentuneet. Lasten pahoinvoinnin lisääntyminen on johdonmukainen seuraus monien tekijöiden yhteisvaikutuksesta. Se näkyy myös siten, että lastensuojelun avohuollon piirissä oli 20 000 lasta vuonna 1992 mutta vuonna 2000 heitä oli jo liki 50 000. Tilanteen korjaamiseksi tarvitaan laaja-alaisia yhteiskuntapoliittisia toimia (Bardy & Salmi & Heino 2001). Ne eivät kuitenkaan ole tämän artikkelin teemana.

Hidas valuma sijaishuoltoon

Perhosensiiven seurantatutkimuksessa 57:stä alle 6-vuotiaasta lapsesta 44 % oli alle vuoden ikäisiä seurannan ensimmäisenä ajankohtana vuonna 1991, jolloin heidän sijoituksensa lastenkodissa päättyi. Yli puolet heistä oli ensi kertaa sijoitettuna ja muilla oli aiempia sijoituksia 1 - 4. Sijoitusajat vaihtelivat vuorokaudesta kolmeen vuoteen. Tuolloisen sijoituksen päättyessä kaksi kolmesta lapsesta palasi alkukotiin ja joka kolmas sijoitettiin (adoptioon, sijaisperheeseen, laitokseen tai muualle). Kuuden vuoden kuluttua vuonna 1997 näistä lapsista kaksi kolmesta oli kuitenkin sijoitettuna alkukodin ulkopuolelle lyhyt- tai pidempiaikaisesti.

Seurannassa olevien lasten asioita hoitaville sosiaalityöntekijöille vuonna 1994 osoitetun lapsen tuolloista tilannetta koskevan kyselyn perusteella tiedetään, että asiakkuus oli päättynyt 17 lapsen kohdalla kolmesta eri tyyppisestä syystä. Näitä olivat adoptio, muutto toiselle paikkakunnalle ja asiakkuuden lopettaminen tarpeettomana. Synnytyslaitokselta lastenkotiin sijoitetut kaksi lasta oli vuonna 1991 adoptoitu 2-3 kuukauden sijoituksen jälkeen. Viiden lapsen kohdalla asiakkuus oli seurantakunnassa päättynyt muuton vuoksi, mutta kolme lasta näistä oli sijoitettuna vuonna 1997. Asiakkuus oli lopetettu tarpeettomana 10 kohdalla, ja heistä viiden kohdalla oli kertynyt myöhempiä havaintoja. Asiakkuus oli lopetettu suhteellisen pian vuonna 1991 tapahtuneen sijoituksen jälkeen sellaisista syistä kuten "tilanne rauhoittui" tai "äiti otti vastuun lapsesta".

Kyselyn ajankohtana 57 lapsesta 40 kohdalla asiakkuus jatkui samassa kunnassa a) avohuoltona alkukodissa 18 lapsen osalta, b) sijoituksena perhehoidossa 18 lapsella. Laitokseen sijoitettuna oli neljä lasta, joista yhden kohdalla sijoituspaikka oli tarkoitettu pysyväksi ja joista kolme odotti sijoitusta perhehoitoon - vuosina 1991- 1994 heille oli karttunut 3- 4 sijoitusta.

Kyselyssä muutaman avohuollon piirissä asiakkaana olevan lapsen tilanteesta sosiaalityöntekijä kuvaukset olivat erittäin niukkoja. Syynä oli mm. se, että "tilanne ei ole akuutti". Akuuteissa tilanteissa sosiaalityöntekijät olivat syvästi huolestuneita perhetilanteiden epävakaisuudesta, vanhemmuuden ontumisesta ja lapsen jaksamisesta.

Vanhempien juomiskausina lapsi saattaa olla "täysin laiminlyöty", mutta vanhemmuus toimii, kun vanhemmilla on selvä kausi. Kun "tilanne vaihtelee hyvin usein", lapsi on välillä sijoitettava. Ankaruuden juominen voi toistua jo kolmannessa polvessa. Eristäytyneessä perheessä lapsi ei pääse edes viikoittaiseen kerhoon eikä hänen ulottuvilleen saada lisää resursseja.

Vanhempien toistuva ja väkivaltainen riitely mainitaan usein yhtenä epävakauden ilmentymänä, "äiti haluaa isän ulos, isä ei halua". "Perheessä parisuhdeongelmia ja psyykkistä sairautta; tilanne vaikea". Huumeet ja rikollisuus muodostavat vaikean yhdistelmän pienen lapsen hoitamiseksi. Perhe-elämän suuri epävakaus näyttää osalla avohuollon piirissä olevista lapsista vakiintuneen pysyvältä näyttäväksi tilanteeksi, josta voi selvitä ehkä vain hyvin vahva lapsi.

Osa sosiaalityöntekijöiden tilannekuvauksista ilmentää vanhempia kohtaan suurta myötätuntoa heidän ponnistellessaan kohti parempaa. Lapsille haluttaisiin ennakoita suotuisaa kehitystä, mutta se "riippunee äidin ja avomiehen elämäntilanteesta". Joskus taas "kaikki tuntuu olevan kiinni lapsen jaksamisesta". Osasta kuvauksia syntyy vaikutelma, että työntekijä on luovuttanut vanhempien suhteen, vaikka näkeekin, että lapsi tarvitsisi kipeästi turvallisempia ja terveempiä "malleja". Joskus työntekijät näyttävät luottavan pelonsekaisin tuntein lapsen omiin voimiin. Kuvauksissa näyttääkin korostuvan pärjäävä lapsi. Sosiaalityöntekijöiden odotukset päivähoidon

tilannetta korjaavaan merkitykseen olivat varsin suuret useiden lasten kohdalla, ja saatettiinpa toivoa, että koulu tuo järjestystä lapsen kaoottiseen perhe-elämään.

Perhehoitoon mennään useimmiten vasta pitkällisen tuki- ja selvitystyön jälkeen ja usein monen sijoituksen jälkeen, josta kertoo lasten hidas valuma perhehoitoon. Perhehoidossa vuonna 1994 olevista 18 lapsesta 10 oli sijoitettu vuonna 1991 lastenkodista, ja kahdeksan oli tullut myöhemmin oman kodin, toisen laitoksen tai isovanhempien kodin kautta. Tiedossa olevat sijoituskerrat vaihtelivat kahdesta kuuteen. Vuonna 1994 sijoitus perhehoitoon oli 6:lla lapsella toinen sijoitus, 6:lla kolmas, 6:lla lapsella oli 4-6 edeltävää sijoitusta. Vuoden 1994 jälkeen vuonna 1997 sijoitetuina olleiden sijoituskerroista ei ole kuin satunnaista tietoa, ja monelle sijoituksia oli karttunut enemmän kuin vuonna 1994 perhesijoituksissa olleille.

Sosiaalityöntekijöiden arviot vuonna 1994 perhesijoituksissa olevista lapista olivat valtaosin luottavaisia ja optimistisia. Kehitysviihdytystä oli saatu kurottua umpeen jopa siinä määrin, että arvioitiin tapahtuneen "kukka puhkeamista". Uusien resurssien myötä osa lapsista oli saanut kehityspotentiaalinsa hyvin käyttöön. Kuvaukset osoittivat, millaisten seikkojen kanssa on tehtävä paljon töitä, kun lapsi sijoitetaan. Ikätasoisien kehityksen saavuttaminen edellyttää lapsen luottamuksen korjaamista ja voittamista. Monien kohdalla on pitkäaikaisia terveydellisiä pulmia, jotka vaativat intensiivistä hoitoa. Näistä osa on korjattavissa, mutta osa ei ole. Korjaamattomia vaurioita aiheuttaa FAS (sikiöaikaisesta alkoholille altistumisesta johtuva kehitysvaurio, ks. Halmesmäki 2000), jossa vaurioiden seurauksia voidaan hyvällä hoidolla ja erityisjärjestelyillä lievittää. FAS-vaurio oli todettu peräti viidellä 18:sta tuolloin perhesijoitetusta lapsesta.

Useimmiten (14 lapsella 18:sta) lapsen lähipiiriin oli sosiaalityöntekijöiden arvioissa luettu joku lapsen biologinen sukulainen, molemmat vanhemmat tai jompikumpi, isovanhemmat tai sisarukset. Hyvin sujuvat yhteydenpidot biologisiin vanhempiin nähtiin hyvän psykososiaalisen kehityksen taustalla. Aina eivät kontaktit kuitenkaan suju. Näin oli laita nelivuotiaan lapsen kohdalla; hän oli sijoitettu kolmannesta monta kuukautta kestäneestä lastenkotisijoituksesta pitkäaikaiseksi tarkoitettuun perhehoitoon äidin psyykkisen sairauden vuoksi. Tapaamiset olivat muodostuneet ristiriitaisiksi äidin aloitettua kuntoutuksen siinä toivossa että hän saa lapsen takaisin. Mihin liittyy ja kehen luottaa? olivat tälle lapselle vielä avoimeksi jääviä kysymyksiä. Tämän seurannan valossa sosiaalityöntekijät näyttävät pitävän yhteydenpidon sujumista biologiseen perheeseen tärkeänä.

Seurannan tulokset antavat aihetta moniin pohdintoihin (ks. tarkemmin Bardy 2001). Tässä tyydyn toteamaan, ettei ainakaan tämän seurannan valossa näytä siltä, että pientenkään lasten kohdalla mentäisiin herkästi tai nopeasti pitkäaikaisiin perhesijoituksiin. Pikemminkin päinvastoin.

Sama päätelmä pitää myös Vala-hankkeessa, jossa selvitettiin vuonna 2000 alle vuoden ikäisenä sijoitetun 17 lapsen lastenkotisijoitusta. Kotiin heistä palasi viisi, ja heidän sijoituksensa oli kestänyt viikosta yli kolmeen kuukauteen. Kolme lasta oli sijoitettu pitkäaikaiseen perhehoitoon 3 - 4 kuukauden sijoituksen jälkeen. Kolme lasta oli sijoitettu vanhemman kanssa perhekuntoukseen ja ennen sitä heidän sijoituksensa lastenkodissa oli kestänyt 5 - 7 kuukautta. Puolen vuoden kuluttua hankkeen aloituksesta kuusi lapsista oli edelleen lastenkodissa edelleen tai uudestaan ja kahden kohdalla suunnitteilla oli perhekuntoutus.

Neljä 17:sta lapsesta oli syntynyt keskosena. Synnytyksen jälkeisessä tehohoidossa ja tarkkailussa oli ollut viisi lapsista ja viiden kohdalla oli

meneillään rokotusohjelma hepatiittivaaran vuoksi. Yhdellä vauvalla oli jo diagnosoitu kehitysviivästyminen.

Kaksi lasta 17:stä oli sijoitettu huostaanotettuina, 8 avohuollon tukitoimena ja 7 kiireellisenä huostaanottona. Ennen sijoitusta perheelle on yleensä tarjottu erilaisia avohuollon tukitoimia unikoulusta perhetyöntekijään ja kotipalveluun. Verkostokokouksia, joissa perheen sukulaisia ja ystäviä oli mukana oli pidetty mahdollisuuksien mukaan. Kolmessa tapauksessa tilanne oli kärjistynyt niin yllättävästi ja nopeasti, ettei tukitoimille ennen lastenkotiin sijoittamista ollut jäänyt aikaa. (Janhunen 2000.)

Lapsen ja lapsuuden näkyvyys

Vala -hankkeessa saatoimme havaita, että valtaosa sosiaalityön asiakirja-aineistoista kertoo vanhemmista, heidän tilanteestaan ja tapaamisten kulusta heidän kanssaan. Lapsi tulee näkyville usein vain välillisesti, kun huomio kohdistuu vanhempien vanhemmuuden kohentamisyhteyksiin. Lastenkodissa lapsi on tietenkin toisella tavoin esillä ja havaintoja kirjataan päivien kulusta, syömisestä, nukkumisesta ja ulkoilusta sekä vanhempien tapaamisista. Merkinnät myös terveydestä ja kehityksestä tehdään säännöllisesti. Mielenkiintoista oli havaita lastenkodin omahoitajilla kehittyvä "emonkatse"; tutussa lapsessa haluaa nähdä myönteisen ja toivoa hyvää. Vala-hankkeessa teimme harjoituksia kenttätöntekijöiden kanssa siten, että perhetilannetta tulkittiin vauvan näkökulmasta. Työntekijä saattoi jatkaa tulkintaa vanhemman kanssa. Sekä Perhosensiipi- että Vala-hankkeissa on käynyt selväksi, että lastenkoti tarjoaa toimistokäynteihin verrattuna monella tavalla aivan erityisen näköalapaikan vaativaan vauvaperhetyöhön. Tämä näköalapaikka pitäisi tuoda nykyistä selvemmin mukaan sosiaalityötä koskevaan keskusteluun.

Olemme (Bardy & Janhunen 2001) muokanneet Vala-hankkeen aineistosta alle vuodenikäisten muotokuvia ideaalityypin rakentamisen periaatteella, jotta voitaisiin havainnollisesti saada esille lapsen elämänselitys. Näiden "tyyppien" hahmotukseen ovat vaikuttaneet tapaustutkimuksen 17 lapsen lisäksi hankkeessa seuratut anonyymit tilanteet.

Lahja syntyy vieroitusoireissa ja hänestä tehdään ensimmäinen lastensuojeluilmoitus synnytyslaitokselta äidin päihteen sekakäytön vuoksi. Raskauden aikana Lahjan äiti oli käynyt neuvolassa kerran. Tiedon raskaudesta hän otti iloisena vastaan ja toivoi, että lapsi muuttaisi elämän paremmaksi. Tarkemmin hän ei ollut pohtinut lapsen tuloa. Kolmen kuukauden ikäisenä Lahja sijoitetaan lastenkotiin, jonne tullessaan hän on suhteellisen virkeä mutta ylenpalttisen säikky. Lahjan rokotukset hoidetaan kuntoon, hänen terveydentilansa vaatimat erityistutkimukset käynnistetään ja hoidetaan isyyden vahvistaminen. Vanhemmat käyvät lastenkodissa säännöllisesti ja sitoutuvat perhekuntoutukseen. Äiti hermostuu helposti levottomasti liikehtivään vauvaan eikä halua syöttää häntä sylissä. Lahjan sijoitus kestää neljä kuukautta ja seitsemän kuukauden ikäisenä hän palaa kotiin. Kolmen kuukauden kuluttua Lahjan sukulainen soittaa lastenkotiin ja pyytää hakemaan Lahjan. Äiti on lähtenyt omille teilleen. Hän haluaa taas kerran katkaista väkivaltaisen parisuhteensa Lahjan isään. Lahja on 10 kuukauden ikäinen ja edessä on uusi tilanteen selvittely.

Jos lukija pysähtyy tähän lyhyeksi tiivistettyyn kertomukseen Lahjan ensimmäisistä kuukausista, hän voi havaita, että jokaisesta lauseesta avautuu suuri määrä huomiota vaativia kysymyksiä ja yksityiskohtia, jotka ovat tärkeitä sekä Lahjan että hänen vanhempiensa näkökulmista. Kiteytetyt lasten "muotokuvat" toimivat peilinä yhtäältä perhetilanteisiin ja yhtäältä lastensuojelun käytäntöihin. Ne muistuttavat lasten tarpeista ja näkökulmista.

Jokaisen lapsen kohdalla olisi tarpeen koota tapahtumat hänen näkökulmastaan. Etenkin pienen lapsen kohdalla se vaatii aikuisilta suurta eläytymiskykyä (ks. esim. Eliacheff 1994).

Arviointi- ja hoitotyön tiivistämisessä lapsen sekä lapsen ja vanhemman välisen vuorovaikutuksen videointi on osoittautunut toimivaksi tavaksi "lukea" lapsen hyvinvointia ja auttaa vanhempia vuorovaikutuksen parantamisessa.

Eläytymiskyvyn harjoittamista tarvitaan isompientkin lasten kohdalla. Lasten omat havainnot ja tulkinnat heidän peloistaan ja murheistaan vaikuttavat heidän hyvin- ja pahoinvointiinsa. Selkeän käsityksen saaminen siitä, miten kukin lapsi hahmottaa kokemansa laiminlyönnin, väkivallan, kivun, torjunnan ja häirinnän, asettaa suuria vaatimuksia lastensuojelutyölle sen jokaisessa vaiheessa (Butler 1996). Väkivallan tai torjunnan koettelema lapsi täytyy "armahtaa" omaan elämäänsä ja saada vakuuttuneeksi siitä, että hänellä on oikeus hyvään (Karhu 2000).

Palatkaamme vielä Lahjan muotokuvaan. Lahjan syntymä ja sen jälkeiset päivät ovat olleet tuskallisia vieroitusoireiden vuoksi. Syntyminen vieroitusoireissa merkitsee sitä, että lapsen terveyttä on jo vakavasti vaarannettu, jolloin pitäisi heti käynnistyä päivittäinen ja monipuolinen perhetilanteen tukeminen ja selvittäminen. Kun Lahja kolmen kuukauden ikäisenä sijoitetaan lastenkotiin, hänen terveydentilansa vaatimat toimet saadaan käyntiin, ja sitä on pidettävä erinomaisena asiana. Isyyden vahvistaminen, joka aika usein hoidetaan sijoituksen aikana, voi auttaa isän sitoutumista lapseen. Lahja on elänyt ensin kotona 3 kk, sitten lastenkodissa 4 kk, sitten kotona ja sukulaisissa ja sen jälkeen jälleen lastenkodissa. Millainen suhde Lahjalla on äitiinsä ja isäänsä? Tai sukulaisiin, joiden hoidossa hän on ollut? Voimme kuvitella, että suhde on vähintään epävarma. Lahjan kohdalla vanhemmat käyvät säännöllisesti lastenkodissa. Suurena puutteena kentällä pidetään vielä liian vähäisiä koko perheen sijoituspaikkoja. Sellaisen paikan tarjoaminen heti synnytyksen jälkeen olisi Lahjan ja hänen vanhempiansa kohdalla ollut paikallaan. Vanhemmat sitoutuivat perhekuntoutukseen, vaikka se ei ainakaan vielä tuolloisella jaksolla onnistunut auttamaan perhetilanteen vakiintumista.

Lastensuojelun toimintaa voisi luonnehtia siten, että vanhemmille annetaan aikaa kohentaa tilannettaan ja tarjotaan siihen myös välineitä. Mutta osuvatko nuo välineet Lahjan vanhempien ydinpulmiin? Ja onko sellaisia välineitä, joilla heidän perhetilannettaan voidaan auttaa vakiintumaan niin, että siihen mahtuu pienelle lapselle elintärkeät seikat? Kuinka kauan Lahja voi odottaa?

Hannele Törrönen (1998) antaa vauvaperhetyön klassikoksi nostettavassa raportissaan Ehjänä perille tärkeän ohjeen. "Sehän on vasta vauva" -ajattelutapa on muutettava: "tositoimiin nyt kun se on vielä vauva!" (emt. 62). Näin on tehtävä lapsen tähden ja näin on toimittava vanhempien vanhemmuuden vuoksi. Törrösen havainnot koskivat päiväryhmää, jossa äitejä autettiin parantamaan vuorovaikutustaan vauvan kanssa. Äidin tunteet ja mielikuvat vauvasta muodostivat vaikean ja raskaan työkentän. Kuinka auttaa äitiä ymmärtämään, että vauva ei itke ilkeyttään tai pahuuttaan tai että vauva ei pärjää yksinään. Ensimmäinen ehto on se, että äiti tavoittaa sen, että kyse on hänen mielikuvistaan eikä vauvasta, Törrönen tähdentää.

Lastensuojelussa on tarpeen pysähtyä vauvatutkimuksen havaintoihin ja pohtia, millaisiin päätelmiin ne antavat aihetta. Ihminen ei ole vauvana eikä varsinkaan vauvana passiivinen "paketti", joka voisi odottaa mahdollisesti tuonnempaa alkavaa täyttä elämää. Jo sikiö on vuorovaikutuksellinen olento. Vauvatutkimuksen uuden aallon kärkihahmo Daniel Stern (1992) on todennut vauvoja koskevan tietovyöryn alkaneen siitä, kun tutkimuksissa opittiin kysymään, mitä vauva osaa ja hylättiin aiempi lähtökohta, joka on perustunut

siihen, mitä vauva ei vielä osaa. Vauva on aktiivinen ja kutsuu hoitajansa kommunikoidaan kanssaan. Iloa loistavat tutut kasvat herättävät hänessä suurta mielihyvää ja liittymisen halua ja vievät kehitystä eteenpäin. Varhaisvaiheiden kommunikaatio on sanan perustavassa mielessä kokonaisvaltaista. Siinä sulautuvat toisiinsa nälän tyydytys, vaipan vaihto, sylikosketus, hymy ja seurustelu. Emotionaalinen kiintymys ja fyysisten tarpeiden tyydytys liittyvät kehollisesti ja erottamattomasti toisiinsa, ja niistä kasvaa lapsen suhde itseen ja toisiin.

Kaltoin kohdellut vauvat reagoivat tilanteeseensa yksilöllisesti. Ilman riittävän ravitsevaa suhdetta aikuiseen terve ja tarmokaskin vauva masentuu. Pitkäkestoisempi laiminlyönti, elämän epävakaisuus ja pahoinpitely johtavat omien tunteiden ja kokemusten kieltämiseen, ja siten vapauden, terveyden ja mahdollisuuksien supistumiseen (ks. Freeman 1983), samaan elämän kapeutumiseen, jossa hänen vanhempansa kamppailevat. Toistuvan vuorovaikutuksettomuuden, perushoidon laiminlyönnin tai vauvan vihaamisen ja hyljeksimisen seurauksena piinattu vauva voi olla passiivinen (siis kiltti) tai yliaktiivinen, veltto tai jäykkä, rypistynyt tai jännittynyt, Törrönen (1998) toteaa ja lisää, että vanhemmaksi voi oppia vain asteittain vuorovaikutuksessa lapsen kanssa.

Ylisukupolvisen kierteen syntydynamiikasta ja katkaisusta

Vanhemmaksi oppiminen nykykulttuurissa ei ole helppo tehtävä kenellekään. Miksi se joskus on aivan ylenpalttisen vaikeata?

Vala-hankkeessa haastateltiin sijoitettujen vauvojen vanhempia siten, että heitä pyydettiin kertomaan omasta elämästään - elinoloistaan, elämänselustaan, suhteestaan lapsen odotukseen ja lapseen, perhetilanteestaan ja omasta lapsuudestaan - siten kuin he itse käsityksensä ja kokemuksensa halusivat kertoa. Haastattelupyyntöissä tehtiin selväksi, että haastattelu ei vaikuta päätöksiin lapsen tilanteesta, ja että mukana on joku vanhemman hyväksymä perheen lähityöntekijä.

Haastatteluilla ei pyritty arvioihin tai kannanottoihin oikeista tai vääristä ratkaisuksista. Tavoitteena oli parantaa ymmärrystä lastensuojelun kehittämistarpeista vaativissa tilanteissa. Haastattelujen tähänastisen erittelyn olemme raportoineet (Bardy & Janhunen 2001), ja tässä tuon esiin kiteytetysti vanhemmuuden ylisukupolvisten vaikeuksien ydindynamiikkaa.

Jokaisen haastatellun vanhemman elämänselustaa on ainutlaatuinen ja erilainen verrattuna muihin. Useimpien tarinoiden loimilankana kulki kuitenkin luottamuksen puute muihin. Yleisenä käsityksenä oli, että elämästä on selvittävä omin voimin ja yksin. Porukkaa saattoi olla ympärillä paljonkin, ja joissakin elämänselustissa se oli tuntunut hienolta. Omia vanhempia ei syytelty, mutta lähes kaikki olivat kokeneet, että vanhempien puoleen ei hädässä voi tai kannata kääntyä. Jo lapsena he olivat oppineet olemaan yksin kokemuksineen ja tunteineen. 20 haastatellulla vanhemmalla oli kaikkiaan 13 taakse jäänyttä lasta, joista ei juuri puhuttu ja joihin oli hatarat yhteydet. Monilla vanhemmista oli suuri halu puhua elämänselustaan.

Lastensuojelussa uupumuspuhe on neutraali ja siinä mielessä hyvä tapa lähestyä vaativaa tilannetta. Kun tarkasteluun otetaan elämänselustaa voidaan havaita pitkäaikaisia ja erilaisia uupumuksen kehityshistorioita, joita luonnehtii se, että ne ovat alkaneet varhain. Ei ole mikään uutinen todeta, että lastensuojelun vaativissa vauvaperhetyön tilanteissa vanhemmat ovat lapsina joutuneet pahoinpidellyiksi tai muutoin kaltionkohdelluiksi. Mutta tähän sietää pysähtyä. Millaisia selviytymisstrategioita kaltoin kohdeltu lapsi kehittää?

Daniel Hughes (1997) on kuvannut näitä osuvasti ja syvältä. Kaltoinkohtelun

kestämiseen lapsi kehittää puolustautumis- ja selviytymisstrategioita - manipulointia, hyökkäämistä, näennäistä suostumista, valtataistelua yms. Nämä strategiat tähtäävät ytimeltään tunteiden tukahduttamiseen, jotta sietämättömän tilanteen voi kestää. Niinpä kaltoinkohdellun on vaikea ottaa hyvää vastaan silloinkaan, kun sitä on tarjolla, lohdutuksesta tai avusta on varmintä kieltäytyä, koska maailmaan ei kuitenkaan ole luottamista (Hughes 1997).

Näin ihminen on tahtomattaan syrjäytynyt itsestään, omista tunteistaan ja kokemuksistaan. Hänen on vaikea päästä käyttämään rakentavasti voimavaroja itsessään ja yhteisössä. Tätä ajatuskulkua seuraten käyvät ymmärrettäviksi monet niistä lastensuojelullisista tilanteista, joissa epävakaiden olojen vakiinnuttamista ei saada tuesta ja avusta huolimatta aikaan. Mutta ajatuskulku jää keskeneräiseksi, ellemmme kysy, miksi kaikki kaltoinkohdellut vanhemmat eivät laiminlyö lapsiaan? Mielenkiintoisimmat ja todennäköisimmät vastaukset liittyvät havaintoihin, joiden mukaan erottelukykyisin tekijä ristiriitaisen menneisyyden toistamisessa on vanhempien sisäinen käsitys omista lapsuuden suhteistaan - ei näiden suhteiden hyvyys tai heikkous sinänsä. Tunteiden torjumiseen lapsena tarvittu selviytymisstrategia voi muuttua sitä myöden kun ihminen pääsee lähelle omia tunteitaan ja kokemuksiaan, olivatpa ne mitä tahansa. Emotionaalisesti elävä ja jotakuinkin uskottava ja johdonmukainen kertomus omasta elämästä voi auttaa pääsemään omiin ja yhteisön voimavaroihin. (Fonagy ym. 1993, Welch 1995, Hughes 1997.) Mahdollisuudet kehittää ilmaisutaitoja tunteiden tutkimiseen ovat elintärkeitä (Bardy & Barkman 2001).

Näiden havaintojen äärellä polttavin kysymys vaativassa vauvaperhetyössä kohdistuu siihen, miten vanhemman ja lapsen välinen vuorovaikutus saadaan työn kohteeksi. Kaltoinkohdeltu vanhempi tarvitsee todellisia mahdollisuuksia päästä tunnustelemaan oman elämänhistoriansa synnyttämiä tunteita ja kokemuksia, jotta hän voi ottaa vastaan lapsen viestit osapuulle siten kuin lapsi niitä lähettää ja vastata niihin. Kiintopisteenä on vauvan arvokkuutta vahvistava vuorovaikutus, joka ehkäisee lapsen joutumisen siihen tilanteeseen, jossa hänen vanhempansa oli lapsena. Kontakti lapseen tuottaa tyydytystä ja iloa vanhemmalle, ja siten auttaa vanhemmuuden kehittämisessä. Vauvan ja vanhemman välisen kommunikation avustaminen on jo monin paikoin maassamme kehitteillä. Kokemusten kokoaminen ja "vauvapolitiikan" linjaaminen odottavat vuoroaan (Berg Bróden 1989, Berrick ym.1998). Vaativassa lastensuojelussa ei voi ohittaa lapsen iässä olevan lapsuutta mutta ei myöskään aikuisen lapsuutta.

Kokoavasti: katse ydinpulmiin

Tämän kirjan tekemistä motivoinut epäily siitä, että sosiaalityössä ei kunnioiteta biologisten vanhempien ja lasten välisiä suhteita, ei saa tukea tämän artikkelin taustalla olevien hankkeiden valossa. Vauvojenkaan kohdalla ei mennä herkästi tai nopeasti pitkäaikaiseen perhesijoitukseen. Pikemminkin päinvastoin. Perheen koossa pysymiseksi taiteillaan pitkään ja kokeillaan erilaisia auttamiskeinoja. Ennen lastenkotisijoitusta, sen aikana ja niiden välissä tehdään töitä biologisen perheen kanssa, jotta perhe voisi pysyä koossa. Sosiaalityöntekijä saattaa kunnioittaa alkusiteitä siinä määrin, että hän kutsuu adoptiota ehdottavan vanhemman tekemään töitä elämänsä kanssa, jotta tämä voisi pitää lapsen. Adoption sijasta lapsi sijoitettiin pitkäaikaiseen perhehoitoon.

Näyttäisi siltä, että perheen yhdistäminen ei ole enää ensisijaisena tavoitteena siinä vaiheessa, kun viimein perhesijoitukseen mennään. Perheen yhdistämisen periaatteen käytännöllisiä seurauksia on ensi kerran tutkittu vasta hiljattain. Verrattuna sijaisperheisiin jääneisiin lapsiin kotiin palautetuilla lapsilla oli merkitsevästi enemmän itsetuhoisuutta, päihteiden

käyttöä, pidätyksiä, koulun keskenjäämistä ja muutoin heikkoa koulunkäyntiä (Taussig ym. 2001).

Sosiaalityöntekijät näyttävät pitävän yhteydenpidon sujumista biologiseen perheeseen tärkeänä, kuten edellä on käynyt ilmi. Onnistuneeseen yhteydenpitoon tarvitaan mm. sijaisperheen myönteinen suhtautuminen tapaamisiin ja biologisen perheen hyväksyntä sijoitukselle. Lapsi voi keskittyä omiin kehitystehtäviinsä, kun ympäröivät aikuiset toimivat sovussa (Vinterhed 1985). Joskus yhteyksien ylläpitäminen tai uudelleen solmiminen voi olla kaikille osapuolille koetteleva ja vaativa tehtävä, jota kuitenkin kaikki pitävät tärkeänä (Alppi 2000). Pitkään kehitellyn sijaisvanhempien valinta- ja valmennuskoulutuksen (Aihetta ylpeyteen? 1999) tulokset näkyvät osassa käytäntöjä.

Tässä esillä olleiden kahden hankkeen valossa vanhemmille annetaan useita mahdollisuuksia saada asiansa kohtuullisesti kuntoon, jotta perhe voisi pysyä kasassa. Pikaiset sijoitukset tai vanhempien ohittaminen eivät näiden havaintojen perusteella herätä huolestuneisuutta. Sen sijaan erityisen huomion kohteeksi nousee kysymys: saavatko omasta kehityshistoriastaan kuormittuneet ja uupuneet vanhemmat vauvan sijoitusvaiheessa sellaista palvelua, joka ulottuu tiiviisti ja määrätietoisesti heidän ydinpulmiinsa ja kohdistaa huomion vauvan ja vanhemman vuorovaikutukseen? Tässä on suuri kehittämisen paikka.

Jotta kielteisen sukupolviperimän dynamiikka voidaan saada työn kohteeksi silloin, kun se näyttää estävän omien ja yhteisten voimavarojen elämää rakentavan käytön, tarvitaan tarkkaa silmää, ihmistuntemusta ja ammattitaitoa, jonka vaativuutta vertaisin sydänkirurgiseen tiimiin.

Joidenkin mielestä sukupolviperimä on asenteellinen ja vaarallinen uskomus. Mutta jokaisella ihmisellä on sukupolviperimä. Joillakin se on kevyt ja kantava, toisilla raskas ja näännyttävä. Kaikki tarvitsevat välineitä ja mahdollisuuksia selvittää emotionaalisesti osuvalla tavalla elämänsä kulkua. Toisilla siihen on paljon mahdollisuuksia, toisilla vähän jos lainkaan. Sosiologian klassisiin teemoihin kuuluu kielteinen sukupolviperimä (Jonsson 1969, Hesse 1983, Elder ym. 1986).

Parasta mahdollista palvelua on se, mikä osuu pulmien ytimiin ja voi tuoda helpotusta pitkäaikaisiin kärsimyksiin. Ei ole asiakkaana olevan ihmisen etu jos ydinpulmat sivuutetaan. Negatiivisen vuorovaikutuksen ylisukupolvinen ketju on saatava murretuksi lapsen kehityssuunnitteen parantamiseksi (ks. Pajulo 2001).

Tiiviillä ja napakalla työllä saatetaan päästä myös terveydellisiin seikkoihin nykyistä sukkelammin. Tärkeää on havaita, että usein vasta lastenkodissa välitöntä terveydenhuoltoa vaativat seikat tulevat näkyviksi, ja perhehoidossa päästään terveydellisten ja kehityksellisten pulmien pitkäjänteiseen hoitoon. Voi olla että perhehoitoon valikoituvat erityishoitoa vaativat lapset. Yhtä todennäköistä on myös se, että kaoottisissa perheoloissa niille ei ole tilaa. Niinpä sijoituksen jälkeen alkukotiinsa palanneiden lasten terveydellisistä tai kehityksellisistä seikoista ei juuri esitetä havaintoja muutoin kuin kuvaamalla huolta lasta kuormittavista tekijöistä. Ylipäätään on ollut hämmästyttävää havaita, miten vähäiselle sijalle lasten terveys usein lastensuojelupuheessa jää. Eikä sitä voi vähätellä, kun lapsi saa kehityspotentiaalinsa käyttöönsä. Sijoitus vauvana on vakava signaali psykososiaalisista pulmista ja usein myös terveydellisistä ongelmista.

Vaativan vauvaperhetyön kehittäminen ei poista perusvaihtoehtoja: asiakkuus lopetetaan tarpeettomana tai se jatkuu avohuollossa tai sijaishuollossa. Mutta ratkaisuihin kuluva aikaa se voi lyhentää. Lisäksi eri vaihtoehdot kaipaavat

nykyistä strukturoidumpaa linjaamista. Osa vanhemmista voidaan auttaa tiiviillä ja joskus harvoin lyhytaikaisellakin työllä jaloilleen ja riittävässä määrin oman elämänsä äärelle. Yhteydenpitoa ei pidä lopettaa kuitenkaan liian nopeasti. On myös tietoisesti hyväksyttävä se, että muutoksia ei aina saada aikaan. Jos lapsi kuitenkin voi kasvaa ja kehittyä kotona, tukitoimet pitää mitoittaa riittäviksi ja mahdollisesti koko lapsuuden kestäviksi. Tällöin tarvitaan mm. lapsen rinnalla elävää tukiperhettä, josta hän voi saada avun koska tahansa.

Silloin kun mennään pitkäaikaiseen perhesijoitukseen vanhempia on autettava luopumaan lapsestaan tai osittaiseen vanhemmuuteen. Ne vanhemmat, jotka ovat hyväksyneet sijoituksen lahjana lapselleen, voivat olla suureksi avuksi. Kaikissa ratkaisuissa on tähdellistä, että suhteet läheisiin ja vertaisiin voisivat mahdollisuuksien mukaan muodostua tyydyttäväksi. Sijoituksissa olisi nykyistä useammin harkittava huollon siirtoa tai adoptiota, vaikka yhteydet alkusukuun toimisivatkin.

Riskejä ja epävarmuutta lastensuojelussa ei voi poistaa (Parton 1998). Mutta naiivius voidaan voittaa ja vähentää pelkoa tarttua asiain ytimiin.

Lähteitä:

- Aihetta ylpeyteen? 1999: Pride-projektin loppuraportti. Pesäpuu ry.
- Alppi, U-L 2000: Päiväkirjasta. Kohtaamisia. Perhehoito 6.
- Bardy, M 2001: Pikkulapsen sijoitus oman kodin ulkopuolelle - syrjäytymisen ja liittymisen risteyskohtana. Teoksessa I. Järventie & H. Sauli (toim.): Lasten eriarvoisuus. WSOY. Ilmestyy lokakuussa.
- Bardy, M & Barkman, J 2001: Tunteet ja ilmaisutaidot sosiaalipoliittisena kysymyksenä. Yhteiskuntapolitiikka 3.
- Bardy, M & Janhunen T 2002: Imeväisikäisen terveys ja kehitys psykososiaalisissa riskioiloissa. Teoksessa I. Kangas & I. Keskimäki ym. (toim.): Kohti terveyden tasa-arvoa. Edita. 2002.
- Bardy, M & Salmi, M & Heino T 2001: Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipolitiiseen keskusteluun. Stakes. Raportteja 263. Helsinki. .
- Berg Bróden, M 1989: Mor och barn i ingenmansland. Inetervention under spädbarnperioden. Almqvist et Wiksell. Värnamo.
- Berrick, J.D & Needell, B & Barth, R.P & Jonson-Reod, M. 1998: The Tender Years. Toward developmentally sensitive child welfare services for very young children. Oxford University Press. New York.
- Eliacheff, C 1994: På kroppen och skriket. Wahlström & Widstrand. Borås.
- Elder, G.H. Jr. - Caspi, A 1986: Problem Behavior and Family Relationships: Life Course and Intergenerational Themes. In Sörensen, A.B & Weinert, F.E. Sherrod L.R. (eds): Human Development and The Life Course: Multidisciplinary Perspectives. Lawrence Erlbaum Associates. London. 293 - 340.
- Fonagy, P & Steele, M & Moran, G & Steele, H & Higgitt, A 1993: Measuring the ghost in the nursery: An empirical study of the relation between parents' mental representations of childhood experiences and their infants' security of attachment. Journal of American Psychoanalytic Association 1993, 41 (4), 957 - 989.
- Freeman, M.M.D 1983: The Rights and Wrongs of Children. Basil Blackwell. Oxford.
- Granfelt, R 1998: Kertomuksia naisten kodittomuudesta. SKS. Helsinki.
- Halmesmäki, E 2000: Alkoholien suurkuluttajan ja narkomaanin tunnistaminen ja hoito äitiysneuvolassa ja synnytyssairaalassa. Stakes/Ehkäisevä päihdetyö. Saarijärvi.
- Heino, T 1987: Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa. Stakes. Tutkimuksia 77. Helsinki.
- Hessle, S 1983: Ej önskad. Föräldrar med barn i familjehem. Göteborgs Universitet. Socialhögskolan NR SS 5.

Hughes, D 1997: Facilitating Developmental Attachment. The Road to Emotional Recovery and Behavioral Change in Foster and Adopted Children. Jason Aronson Inc. Northwale, New Jersey.

Janhunen, T 2000: Julkaisematon selvitys alle vuoden ikäisenä sijoitetuista vauvoista.

Jonsson, G. 1969: Det sociala arvet. Tiden/Folksam. Stockholm.

Karhu, P 2000: Tuntemisesta tunnottomaksi. Teoksessa Bardy, M & Barkman, J & Janhunen, T (toim.): Elämäni tarina. Lukemisto lapsuuden kokemuksista lastenkodissa ja perhehoidossa. Stakes. Helsinki.

Pajulo, M 2001: Early Motherhood at Risk. Mothers with Substance Dependency. Turun Yliopiston julkaisuja. Sarja D - Osa 439. Turku.

Parton, N 1998: Risk, Advanced Liberalism and Child Welfare: The Need to Rediscover Uncertainty and Ambiguity. The British Journal of Social Work. vol 28. Number 1 Feb. Oxford University Press, 5-27.

Stern, D 1992: Maailma lapsen silmin. WSOY. Porvoo.

Taussig, H & Clyman, R & Landsverk J (2001): Children who return home from foster care: A 6-year prospective study of behavioral health outcomes in adolescence. Pediatrics Vol. 108 No 1. July.

Törrönen, H 1998: Ehjänä perille. Kokemuksia lastensuojelun vauvatyön kehittämisestä. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisuja 18.

Vinterhed, K 1985: De andra föräldrarna. Liber. Stockholm.

Welch, M.G 1995: Syliäika. Art House. Jyväskylä.

Maritta Törrönen

Elämää huostaanoton jälkeen - lastenkodissa

Kun lapsi huostaanotetaan, mitä hänelle tapahtuu sen jälkeen? Ihmiset pysähtyvät tavallisesti puimaan huostaanottoa, mutta hyvin vähän pohditaan lasten elämää sen jälkeen. Tieto lasten elämästä päättyy aivan kuin suomalainen elokuva päähenkilöiden avioliittoon. Seuraava tarkastelu pohjautuu väitöskirjani Lasten arki laitoksessa (1999) aineistoon.

Hyvinvointia lastensuojelussa?

Nykyään on sosiaalitieteissä tavanomaista edelleen tarkastella yhteiskuntasuhteita sosiaalisten ongelmien, huono-osaisuuden ja syrjäytymisen näkökulmista. Tällöin vaikeuksia verrataan johonkin toivetilään, jota ei kuitenkaan selvästi ilmaista. Tutkimuksessani olen kääntänyt näkökulman hyvinvointiin ja lähtenyt etsimään pientä onnea. Tämä saattaa kuulostaa

oudolta: Miten lastensuojelusta voidaan löytää jotakin hyvää? Vai halutaanko kääntää vain selkä pahalle ja unohtaa sen olemassaolo? Näkisin, että erilaiset lähestymistavat täydentävät toisiaan. Jos lähestytään ihmisten elämää vain negatiivisesta näkökulmasta, sisältyy siihen erilaisia ongelmia, joita pitäisin perinteisinä lastensuojelun toteuttamisen ongelmina. Nämä eivät kerro vain sosiaalityöntekijöistä, vaan yleisestä yhteiskunnallisesta asenneilmastosta ihmisiä kohtaan, jotka ovat kohdanneet vaikeuksia.

Negatiivinen lähestymistapa, jolloin ihmisten elämäntilanteiden tarkastelussa keskitytään vain ongelmiin, saattaa tahattomasti leimata myös palvelujen piiriin joutuvat ihmiset. Lastenkotiin sijoitettu lapsi saattaa joutua kantamaan itsessään sitä negatiivisuutta, joka liitetään lastensuojeluun ja laitoshoitoon. Lapsi ei kuitenkaan useimmiten ole itse valinnut tätä kohtaloa itselleen. Minuun on ottanut yhteyttä kaksi lastenkodissa lapsena asunutta aikuista. He kertoivat, että he eivät mielellään mainitse ihmisille asuneensa pienenä lastenkodissa. He pelkäävät, että ihmiset tekevät heistä omat johtopäätöksensä tämän perusteella. He kertoivat, että heidän elämänsä on sujunut suhteellisen hyvin. He eivät muistelleet lastenkotiaikaa pelkästään huonona ajanjaksona. Tällaiset kokemukset murtaavat ainakin käsitystä, että lastenkodilla olisi kaikille lapsille vain yhdenlainen vaikutus.

Mikä on lastenkodissa elävien lasten kokemus arjestaan? Mikä heitä kantaa eteenpäin ja antaa heille eväitä elämään? Hyvinvointiteoreettiset näkökulmat täydentävät mielestäni pahoinvoinnin näkökulmia. Kun pahoinvoinnin tai ongelmien lisäksi etsitään myös arkista onnea, tavoitetaan mahdollisesti myös sellaisia asioita, jotka jäisivät muuten vaikeuksien varjoon. Lähestymistapaani voidaan pitää yhteisen hyvän etsimisenä ja yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden pohdintana. Vaikka lapsia on tutkittu pitkään, ei yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa heidän näkökulmansa eikä etenkin hyvinvointinsa ole ollut juurikaan tutkimuksen kohteena.

Osallistuva havainnointi ja lapsiryhmä

Keskeisin tutkimusmetodini on ollut osallistuva havainnointi ja sitä kautta saadut yhteydet lapsiin. Olen tehnyt osallistuvaa havainnointia yhdellä lastenkodin osastolla. Boylen (1994, 172) mukaan ihanteellinen koko havainnoitavalle pienryhmälle on viisi ihmistä, jos halutaan selvittää ryhmän kulttuuria (ks. myös Whyte 1981). Lastenkodissa lasten ryhmä koostuu viidestä lapsesta, jotka elävät samalla osastolla. Osallistuvan havainnoinnin jakso on kestänyt tutkimuksessani noin kahdeksan kuukautta. Alkuun olen vierailut osastolla harvakseltaan. Sen jälkeen olen tehnyt osallistuvaa havainnointia osastolla kuukauden ajan intensiivisesti.

Osallistuvan havainnoinnin kohteeksi valitsin vuonna 1996 pääkaupunkiseudulla sijaitsevan lastenkodin. Tämä lastenkoti on perinteinen: useamman rakennuksen kompleksiksi, ympäristöstään erottuva yksikkö. Lasten lukumäärä oli yli 30, joista tutkimukseeni osallistui viisi iältään 7-17-vuotiasta lasta. Lasten oleskelu ei ollut osastolla lyhytaikaista. He olivat olleet osastolla muutamasta kuukaudesta seitsemään vuoteen. Heistä yksi kävi lukiota ja muut peruskoulua. Osastolla oli havainnointijakson aikana ainoastaan tyttöjä, vaikka sitä ei oltu tarkoitettu tyttöosastoksi. Heillä oli yhtä lukuun ottamatta kokemusta lyhytaikaisista sijoituksista muihin lastenkoteihin tai perheisiin ennen nykyistä sijoitusta. Lasten varhaislapsuutta ovat asiakirjojen mukaan varjostaneet vanhempien päihtyneen käyttöö, mielenterveydelliset ja muut vaikeudet. Lapsia on asiakirjoissa luonnehdittu pirteiksi, herttaisiksi ja valoisiksi, mutta heistä useimpien on katsottu tarvitsevan ulkopuolista apua tunteidensa selvittelyyn. (Ks. lisää Törrönen

1999.)

Havainnoimani osaston vakinainen henkilökunta oli työskennellyt yhdessä useita vuosia. Hoitajat kuvasivat osaston tilannetta seesteiseksi aiempiin vuosiin verrattuna. Tutkimuksessani olevan osaston toimintaa ei voi yleistää koskemaan muita osastoja eikä muita lastenkoteja.

Yhteisöllinen toiminta

Tehdessäni osallistuvaa havainnointia vältin tietoisesti osastojen henkilökuntakokouksia, koska halusin tavoittaa erityisesti lasten näkökulmaa. En halunnut, että aikuisten määrittelyt lapsista ja heidän toimistaan värittäisivät omia tulkintojani. Aikuisten näkökulmaa välittyi minulle kuitenkin epävirallisista keskusteluista lastenkodin aikuisten kanssa. En pystynyt aina havainnoissani erottamaan lasten toimintaa aikuisten toiminnasta. Tämä johti oivallukseen siitä, miten lapset ja aikuiset tuottavat tietoa ja toimivat yhdessä. Arki saa olemuksensa ihmisten vuorovaikutuksellisista suhteista tietyssä tilassa. Institutionaaliset tavoitteet ovat läsnä lasten toiminnassa. Ne raamittavat lasten arkea, mutta lapset luovat siihen yksilöllistä ja hetkittäistä vaihtelua. Institutionaalisisina ja yhteiskunnallisesti hyväksyttävänä tavoitteina näkyvät koulun käynnin tukeminen ja säännöllisen päivärytmin oppiminen. Lasten ja hoitajien keskinäiset suhteet, vuorovaikutuksellisuus ja tunteet sitoivat arkea yhteen.

Kun päiväkoteja tai iltapäiväkerhoja koskevissa tutkimuksissa (ks. Evaldsson 1993; Strandell 1994; Corsaro 1997) korostetaan lasten toiminnan kollektiivisuutta ja vertaisten merkitystä, niin lastenkodissa lapset hakevat vertaistensa lisäksi myös aikuisten seuraa. He suuntaavat toimintaansa tiettyyn työvuoroon tulevan hoitajan mukaan. He saattavat tehdä suunnitelmia tiettyyn päivään ja ajankohtaan liittyen ja toivoa yhteistä aikaa tietyltä hoitajalta. Lastenkotia koskevan tutkimuksen ero päiväkotitutkimuksiin johtuu ilmeisesti ainakin osittain siitä, että päiväkotitutkimuksissa keskitytään lasten keskinäiseen vuorovaikutukseen.

Aikuiset ovat oletettavasti päiväkodeissakin lapsille merkityksellisiä, mutta tutkimuksellinen rajausta tuo mukanaan tällaisen tulkinna. Mitä ilmeisimmin lastenkoti tilana eroaa päiväkodista, koska lastenkodissa lapsille kehittyy pitkäaikaisen lastenkodissa asumisen aikana hoitajista itselleen tärkeitä ihmisiä. Lasten ja hoitajien välille kehittyy tunnesuhde, jolloin lapset odottavat itselleen tärkeiden hoitajien huomiota ja jakavat heidän kanssaan kokemuksiaan. Työntekijöistä, lapsista ja omaisista muodostuu lastenkodin epävirallinen ryhmä, jolla on merkitystä myös virallisen toiminnan sujumiselle (vrt. Willis 1984, 197).

Lastenkodin toiminta on yhteisöllistä pikemminkin kuin yksilöllistä. Hoitajien ja muiden aikuisten kuten vanhempien lisäksi lapsille ovat tärkeitä muut lapset ja yhteinen toiminta. Nämä ihmiset ovat osastolla tai lastenkodissa asuvia lapsia, koulukavereita sekä sisarusia, muita sukulaisia tai ystäviä. Lapsilla on osastolla keskinäinen hierarkkinen Anokkimisjärjestys. Vanhemmilla lapsilla on enemmän sananvaltaa suhteessa pienempiin kuin päinvastoin. Isommat lapset toimivat kuin vanhemmat sisarusukset. He saattavat patistaa, pitää huolta tai ojentaa pienempiä lapsia. Pienemmät lapset myös hiukan katsovat mitä he puhuvat tai tekevät isompien lasten läsnä ollessa.

Lapset ovat siinä mielessä myös kuin sisarusryhmä, että he jakavat keskenään ymmärrystä samankaltaisesta elämäntilanteesta, opastavat toisia, mutta myös kiusaavat ja nujuttavat toisiaan.

Hanna (12 v.) oli lähtenyt osastolta ovet paukkuen. Hän oli käynyt tapaamassa äitiään omin päin. Tytön palattua takaisin hoitaja meni hänen luokseen ja sanoi, ettei tuolla lailla vihapäissään saa lähteä. Hoitaja selvitti, että täältä pitää lähteä hyväntuulisena. Hanna sanoi: Mä halusin nähdä äidin. Hoitaja jatkoi, ettei kukaan kiellä sinua tapaamasta äitiä, mutta suutuksissaan ei saa lähteä täältä. Toinen lapsi, Suvi, otti kantaa keskusteluun ja sanoi: Huuda niin perkeleesti täällä, niin sitten voit lähteä. (Havaintomuistiinpanot 16.9.1996.)

Hoitajat ja lapset eivät muodostaneet mitään selviä joukkueita, jotka pelaisivat koko ajan toisiaan vastaan. Joukkueiden kombinaatiot ovat vaihtelevampia ja hetkellisestikin vaihtuvia. Esimerkiksi sanailu, jossa voi olla humoristisia tai ivallisia piirteitä, liittyy hetkellisesti toiset toisia vastaan. Joskus myös osaston henkilökunta ja lapset liittoutuivat puheissaan ulkopuolisia vastaan.

Lapset tarvitsevat toisia ihmisiä, he haluavat kuulua heille tärkeisiin yhteisöihin ja olla osallisia omaan elämäänsä. Vanhemmat ovat lapselle tärkeitä, vaikka lapsi ei asuisikaan heidän kanssaan. Lapset hakevat turvaa, jatkuvuutta ja ennustettavuutta epävarmuuden, vierauden ja yksinäisyyden sijaan. He kiinnittyvät itselleen tärkeisiin ihmisiin. He oppivat myös lastenkodin tapaa ilmaista tunteita ja puhua. Vertaisten lisäksi lapset tarvitsevat aikuissuhteita, joihin he voivat kiinnittyä elämänsä eri vaiheissa. He tarvitsevat aikuisia, jotka kantavat heistä vastuuta ja opastavat elämäntaidoissa.

Pitkäaikaisen laitoshoidon aikana lapset hakevat itselleen tärkeitä aikuisia ja yhteistä aikaa heidän kanssaan. Sen lisäksi lapset suuntaavat toimintaansa muiden vertaisten mukaan ja liittoutuvat heidän kanssaan vaihtelevin tavoin. Näin lasten toiminta yhdistyy monin eri tavoin lastenkodin viralliseen ja epäviralliseen toimintaan. Lapset eivät näyttäytyä irrallisena tai marginalisoituna ryhmänä laitossuhteissa, kun hoitajat ja lapset yhdessä luovat ja muokkaavat arkea. Lapset eivät noudata aikuisten asettamia ehtoja tai sääntöjä kyselemättä, vaan he osallistuvat oman arkensa rakentamiseen yhdessä aikuisten kanssa. Aikuisilla on tästä huolimatta auktoriteettia ja täten valtaa suhteessa lapsiin, mikä on eräs sosiaalisen järjestyksen olennainen piirre.

Hoitajat vuorotyössä

Lasten suhteet hoitajiin vaihtelevat yksilöllisesti. Toisia hoitajia lapset pitävät kuin ystävinä ja toiset ovat enemmän sijaisvanhemman roolissa. Lapset osoittavat myös mieltään eri tavoin hoitajille. Toisille he kiukuttelevat herkemmin kuin toisille. Toisille he taas kertovat omista kuulumisistaan enemmän kuin toisille. Tutkimani osaston työntekijät tekevät kolmivuorotyötä. Lapset valitsevat näistä hoitajista itselleen lempihoitajan tai -hoitajat, joka voi olla joku muukin kuin virallisesti sovittu omahoitaja. Lapset tuovat pitämisenä ilmi niin sanoin ja ilmein. Lempihoitajien seuraan he hakeutuvat. Lapset uskaltavat tuoda myös julki, jos he eivät jostakin toimesta tai ihmisestä pidä. Pitämisessä on myös ajallisia vaihteluita. Sovitun riidan jälkeen on taas helpompi pitää ja löytää yhteistä tekemistä.

Lapset odottavat itselleen tärkeiden ihmisten huomiota ja tapaamisia. He

haluavat jakaa kokemuksiaan näiden ihmisten kanssa. Näin lasten arkea eivät vain rytmitä lastenkodin aikataulut ja niihin sidotut rutiinit, vaan myös henkilökunnan vuorotyö sekä viikonloput, jolloin yleensä tavataan sukulaisia tai muita tuttavuuksia. Lapset oppivat suunnittelemaan omaa ajankäyttöään odottamalla itselleen tärkeiden ihmisten työvuoroja tai tapaamisia. He odottavat tulevia tapaamisia vanhempien tai muiden heille läheisten ihmisten kanssa. He myös kertovat tulossa olevista työntekijöistä toisilleen. Heidän ilmeensä vaihtelevat mainitun työntekijän nimen mukaan. He saattavat hymyillä tai nyrypistää nenäänsä. Lapset käyvät päivittäin vilkaisemassa työntekijöiden työvuorolistaa ja katsovat ketkä hoitajat tulevat sen päivän tai jonkun muun päivän eri vuoroihin. He toimivat joustavasti myös muiden kuin lempihoitajansa kanssa, mutta hakeutuvat eniten lempihoitajan seuraan. Lapset hakevat tältä omaa hetkeä tai kyselevät muilta tämän hoitajan liikkeistä. Lempihoitajien kanssa he juttelevat, nauravat ja näihin he luottavat.

Lapset odottavat yhteistä aikaa lempihoitajalta. Vaikka he pääasiallisesti viettävät aikaansa muiden lasten kanssa, he liittyvät ajankäyttösuunnitelmiinsa myös hoitajan. He aivan kuin tankkaavat energiaa aikuisista. Kaisan kysymys sai minut ymmärtämään ajassa vaihtuvien aikuiskontaktien merkityksen lasten kannalta:

Kaisa kysyi: Mihin asti sä oot? Kysyin, että tarkoittiko hän tänään. Niin, hän sanoi. Sanoin, että neljään. Hän totesi siihen, että niin pitkään ja näytti tyytyväiseltä. (Havaintomuistiinpanot 4.9.1996.)

Kysymys ilmentää Kaisan oppimaa tapaa ajatella aikuisia tietyn aikaa läsnä olevina ja ajallisesti vaihtuvina hahmoina. Havaittiin, että jos omia hetkiä ei synny luontevasti, lapset ovat itse aktiivisia niiden järjestämisessä. He pyytävät hoitajaa kanssaan ulos, kävelyille tai lenkille, tai muuten hakeutuvat hoitajan seuraan. Tällaiset hetket ovat usein arkisia ja huomaamattomia, lapset esimerkiksi hakevat ruokaa keskuskeittiöstä yksin hoitajan kanssa tai tekevät tämän kanssa kotitöitä.

Haastattelin seitsemän lastenkodin henkilökuntaa ryhminä. Eräissä henkilökunnan ryhmähaastattelussa kehkeytyy jännittävä keskustelu hoitajan ja lastenkodissa aiemmin eläneen nuoren, Tommin, välille. He pohtivat, onko sillä lapsille merkitystä, kuka hoitaja on vuorossa. Eräs hoitaja ei halua uskoa, että lapset joutuvat muuttamaan käyttäytymistään kunkin hoitajan "pillin" mukaan. Hän itse uskoo kollektiiviseen vanhemmuuteen. Muut hoitajat pohtivat sitä, miltä lapsista mahtaa tuntua ihmisten vaihtuminen työvuorojen mukaan. Kysymys heitetään Tommille, joka työskentelee haastatteluajankohtana lastenkodissa. Nuori vastaa:

"Se vähä riippuu siitä, että ku jokainen ihminen on persoona. On semmosia hoitajia, vähä ikävä sanoa, tiedän itsekin, että joku inhoo mua ja joku rakastaa mua. Se on sillai, että voi et, nyt tulee hän. Ihanaa, huomenna tulee se. Sit on kivaa."

Kun hoitaja ymmärtää nuoren tarkoittavan, että aikuinen jakaa lapset inhottaviin ja rakastettaviin, Tommi selventää sanomistaan:

"Käsität tämän väärin, koska lapsi kokee aikuisen epämiellyttäväksi, näin päin. ... Lapsi kokee jonkun aikuisen epämiellyttäväksi, niin se ajattelee, että voi vitsi, se tulee huomenna, äh, ihan kurjasti alkaa aamu."

Hoitaja vastaa nuorelle ammatillisesti, ettei heidän tarvitse rakastaa tai vihata, vaan tulla toimeen. Nuoren kommentit tuovat selvästi ilmi, etteivät lapset välttämättä hahmota hoitajia palkkatyöntekijöiksi. He etsivät lähellään

olevista työntekijöistä itselleen läheistä ja turvallista ihmistä. Työntekijät ja lapset katselevat yhteisiä tilanteita kukin omasta näkökulmastaan. Tämä on laitoshoidon sisäänrakennettu ristiriita ja ammatillisen hoivan pysyvä dilemma. Se synnyttää jännitteitä lasten ja hoitajien välille. Se ei täytä lapsen mahdollisia toiveita jonkun ikiomuudesta eikä virka-ajan jälkeisestä huomiosta.

Lapset pitävät osastoa kotinaan, jota on edeltänyt useimpien kohdalla jo kokeilut sijaisperheissä. Lasten kannalta tuntuu kohtuulliselta, ettei heidän tarvitse muuttaa yksin paikasta toiseen kovinkaan usein. Se vaikuttaa heidän ihmissuhteisiinsa ja esimerkiksi koulunkäyntiin. Lastenkodissa lapsilla on useampia hoitajia, joista he voivat valita itselleen mieluisimmat luottohenkilöt. Lapset eivät ole lastenkodissa samalla tavalla riippuvaisia hoitajista kuin sijaisperheessä sijaisvanhemmista. Se tuo heille mahdollisuuden itsenäisempään olemiseen kuin perheessä. Toisaalta myös kuulumattomuuden tuntemukset saattavat olla mahdollisia tämän takia.

Lasten sanailu ja fyysinen läheisyys

Arkeen mahtuu lasten keskinäistä ystävyyttä, läheisyyttä ja samanhenkisyyttä, mutta myös kiusaamista, ärsyttämistä ja henkistä etäisyyttä. Lasten ja hoitajien sekä lasten keskinäinen leikillinen tai vinoileva sanailu on osa lastenkodin arkea ja sen kulttuurista puhetapaa. Hoitajat puhuvat persoonallisesti. Heidän puheensa sävy on reipas ja kannustava, ja välillä hellä ja lohduttava. Miespuoliset hoitajat puhuvat usein maskuliinisen ronskisti ja hyväntuulisen kiusoittelevasti. Hoitajien puheen sävyt vaihtelevat samoin kuin lastenkin puhe. Joissakin tilanteissa ei ole tavatonta, että hoitaja vastaa lapsen huutoon lähes samalla kovuudella ja vihaisuudella. Lastenkodin osastolla rajujenkin tunteiden ilmaisu oli sallittua.

Lastenkodin osastolla tytötkin kiroilevat paljon. Heidän vihaisuutensa saa voimaa, kun se yhdistyy kirosanoihin, voimakkaaseen äänen käyttöön, ilmeisiin ja eleisiin. Lasten kesken pelottavia tilanteita ovat sellaiset, joissa toinen uhkaa toista, isompi kurittaa pienempää puheella tai Anujuuttaa tätä. Lapselle on joskus pelottavaa tai ärsyttävää se, että toinen lapsi härnää, uhittelee tai ei ole kuulevinaan. Kiroilu ja huutaminen ovat vahva viesti siitä, etteivät asiat suju heidän mielensä mukaan. Havaintojeni perusteella tytöistä ja naisista puhuttaessa ei voi ajatella naiseutta vain alistuvuutena tai heikkoutena, vaan naiseuteen liittyy myös aggressiivisuutta, voimaa ja äänekkyyttä (ks. Heinämaa & Näre 1994, 5). Leikillisellä kiusaamisella on sosiaalisia tehtäviä (Evaldsson 1993, 174-175). Sopivissa puitteissa pysyvä leikkisä kiusaaminen lähentää ihmisiä toisiinsa. Kiusoittelevan avulla opetetaan epäsuorasti sosiaalisia normeja. Sanallisen valmiutensa kautta lapset oppivat kontrolloimaan loukattuja tunteitaan (mts. 174-175). Kiusoitteleva puhe on tietystä tilasta konstruointia ja myös yhteisyyttä luovaa. Sen avulla lapsille opetetaan sosiaalisia sääntöjä.

Lasten puhe on joskus kokemuksia ja salaisuuksia jakavaa, kun taas toisinaan se on uhkaavaa tai vinoilevaa. Lastenkodissa tunteet näkyvät ja kuuluvat. Pahantuulisina lapset puhuvat yleensä vähän ja äänekkäästi. Heidän ilmeensä on vihainen, kulmat ovat kurtussa. Vihaisuus vaihtelee ärtymyksestä raivoon. Lapset riitelevät ja sanailevat toisilleen, jolloin puhe kuulostaa uhittelulta, kiusaamiselta tai ärsyttämiseltä. Yhden lapsen pahantuulisuus

vaikuttaa muun ryhmän olemiseen. Muut saattavat pysytellä poissa raivoavan lapsen läheisyydestä ja vältellä esimerkiksi katsekontaktia, etteivät joutuisi toisen vihan kohteeksi. Lapset sopivat riitojaan ja neuvottelevat tekemisistään. Pahantuulisen purkauksen jälkeen tunnelma osastolla tyyntyy kunnes joku on pahalla päällä.

Kun lapset ovat hyväntuulisia, he puuhastelevat levollisina. Heidän äänenkäyttönsä on leppoisan matalaa, kehon liikkeet rentoja ja ilmeet eloisia. Heidän silmänsä loistavat ja suu menee hymyyn, he nauravat ja kikattelevat, yhtyvät muiden leikkiin tai kisailevat keskenään. Lasten iloisuus, hyvä tuuli tai innokkuus yhdistyvät muun muassa fyysiseen läheisyyteen, tavaroihin ja ostoksiin, leikkeihin, kylpemiseen, lauantaikarkkeihin ja retkiin. Lemmit, ystävät, sukulaiset ja hoitajat tuovat lapsille hyvää mieltä. Iloa tuo myös tulevien tapahtumien suunnittelu, jolloin rutiinit katkaistaan juhlalla.

Lastenkodissa lasten fyysinen läheisyys vaihtelee hetkittäin, päivittäin ja riippuu myös iästä. Nuorten (tässä yli 14-vuotiaiden) fyysiset kontaktinotot ovat pidätetympiä kuin heitä pienempien lasten. Pienemmät lapset peuhaavat, ovat sylikkään ja tarttuvat toisiinsa sekä liikkuvat huoneesta toiseen Ajuoksujaalkaa. He pitävät lastenkodin hoitajia kädestä kiinni, nojailevat heihin tai istuvat heidän sylissänsä. Isommat tytöt nojailevat toisiinsa, kutittelevat toisiaan, kulkevat Akäsikynkkää tai istuvat ruokapöydässä toisiaan lähellä. He vaihtavat vaatteita ja kommentoivat niitä, letittävät tai meikkaavat toisiaan ja kertovat toisilleen juttuja.

Sekä vanhemmat että nuoremmat lapset hakevat luontevasti hoitajien fyysistä läheisyyttä. He aivan kuin ohimennen istuvat lähelle hoitajia tai heidän syliinsä. Hoitajat kaappaavat syliin, hierovat lasten jalkapohjia tai kiertävät kätensä heidän olkapäilleen. Tällaiset kontaktit ovat pienieleisiä, lähes huomaamattomia. Lapset näyttävät nauttivan saamastaan huomiosta. Mielihyvän hetket eivät kuitenkaan ole yksiselitteisiä. Yhden hyväolo saattaa olla toisen kateuden aihe. Hyvänolon ilmaisu ei ole tasaista onnea, vaan vaihtelevia ja välähdyksenomaisiakin tunnetiloja. Lapset ovat tyytyväisiä tutuista arjen rutiineista, mutta myös tapahtumien yllätyksellisyys ja vaihtelu viihdyttävät heitä.

Sanailu ja liittoutuminen

Lapset ovat tahtovia ja heillä on mielipiteitä, joita he ilmaisevat näyttämällä tunteitaan puheen lisäksi. He käyttävät luovasti hyväkseen aikuisilta saamaansa tietoa. Lapset osaavat erilaisten valloittavien puoliensa ja tunteiden ilmaisujensa lisäksi myös olla ilkeitä ja pahantahtoisia. Näissä ominaisuuksissa lapset eivät eroa aikuisista. Perinteisesti laitoshoidon on pidetty passivoivana ja ihmisten omaa tahtoa vievänä. Havaintojeni mukaan lapset lastenkodissa eivät suostu kaikkeen mitä hoitajat heiltä vaativat. He vastustavat hoitajien asettamia rajoja ja käyttävät hyväkseen verbaalista lahjakkuuttaan ja luovuuttaan ärsyttäessään hoitajia. Täten he vahvistavat siten kaveruutta muiden samassa tilassa olevien lasten kanssa. Goffman (1962) havaitsi omassa tutkimuksessaan, että potilaat puolustautuivat henkilökuntaa vastaan esimerkiksi siten, että he yhteisenä rintamana kiusasivat jotakin hoitajaa. Tällä tavoin potilaat vahvistivat keskinäistä yhteenkuuluvuuttaan. Totaalisissa laitoksissa yksi potilaiden sopeutumiskeino on Goffmanin (1962, 58-59) mukaan hoitajien kollektiivinen kiusaaminen. Se heijastaa Goffmanin käsityksen mukaan yhteisöllistä sopeutumista ja on samalla henkilökunnan vastustamista.

Vaikka lastenkotia ei voida pitää totaalisenä laitoksena, esimerkiksi koska lapsia ei ole eristetty fyysisesti muusta yhteiskunnasta, niin lasten toiminnassa on samankaltaisia piirteitä suhteessa hoitajiin. Lastenkodin osastolla on lähes jatkuvasti lyhytaikainen työntekijä, joko harjoittelija, opiskelija, sijainen tai siviilipalvelusmies täydentämässä henkilökuntaa. Lyhytaikaisen työntekijän jaksot vaihtelevat muutamasta viikosta useisiin kuukausiin. Havainnointijaksonei aikana huomasin joidenkin lasten ottavan eniten vapauksia suhteessa tähän työntekijään. Lapset Akaveeraavat myös sijaista, mutta aika ajoin kiusoittelevat häntä.

Esimerkkinä tästä sijaiseen kohdistetusta epäluottamuksesta tai kollektiivisesta kiusaamisesta käytän yhtä havainnoimaani poikkeavaa ruokailutilannetta. Näissä kaksi lasta koettelee sijaista verbaalisilla taidoillaan ja sillä, etteivät he noudata sijaisen komentoja. Muuten ruokailut ovat yleensä samankaltaisia rauhallisia, lähes hartaita tapahtumia. Eräällä iltapalalla on läsnä vain kaksi lasta, sijainen ja minä. Toinen lapsista, Kaisa (7 v.), eläytyy prinsessan rooliin ja hoitaja saa palvelijan roolin. Arvolleen kuuluvasti tyttö pyytää palveluja itselleen. Hän on samana päivänä katsonut Pekka ja Pätkä -elokuvan ja soveltaa tilanteeseen elokuvan sanontaa. Hän ei piittaa palvelijan vastaväitteistä. Toinen ruokailuun osallistunut tyttö, Hanna (12 v.), naureskelee toisen juttuja ja antaa niille vauhtia. Lapset yhdessä kiusoittelevat hoitajaa ja kokeilevat hänen kärsivällisyytensä kestävyyttä. Lasten sanailusta tulee heidän yhteinen leikkinsä, jota toinen jatkaa, kun toinen lopettaa.

Tuo minulle paahtoleipä, palvelija. Eihän asia oikeastaan minulle kuulu, mutta ... (Havaintomuistiinpanot 22.9.1996.)

Iltapalaa edeltänyt tunnelma on ollut rauhaton ja lapset ovat kyselleet vakituisen hoitajan perään, joka on tapaamassa osastolta pois muuttanutta tyttöä. Ilmeisesti tilanne on otollinen sille, että iltapalaan osallistuneet lapset kokeilevat toimintansa rajoja. Kaisa aloittaa sanoen mieshoitajalle:

Tiedä se, etten mä oo kiinnostunu sun kilistä, pilistä.

Kun hoitaja kieltää puhumasta tuollaisia, niin Kaisa korjaa:

Mä tarkoitan pilliä, jota imetään.

Hanna nauraa ja toistaa imetään. Kaisa tapailee pili-kili rallatusta syödessään. Tytöt juoksevat välillä katsomaan televisiota, ja hoitaja komentaa heidät takaisin. Hoitaja yrittää hillitä tyttöjä, mutta ei onnistu siinä. Myös Hanna innostuu nimittelemään hoitajaa:

Ime munaas, homo. Vittu, pidä munas, äläkä tuu sitä meille tarjoo illalla.

Hoitaja on selvästi ärsyyntyneen näköinen, kun lasten puhe muuttuu hyökkääväksi ja nimitteleväksi. Tunnelma muuttuu, kun vakinainen hoitaja palaa osastolle. Kaisa ja Hanna selvästi kiukuttelevat hänelle siitä, että hän on ollut poissa. Kaisa juoksee hoitajan syliin. Hanna murjottaa vähän sivummalla ja on mustasukkainen Kaisalle tämän saamasta huomiosta. Myös sijaisena ollut hoitaja käy tapahtumista kahdenkeskisen keskustelun vakinaisen hoitajan kanssa päiväystyshuoneessa.

Edellä kuvatussa tilanteessa on poikkeuksellista se, että mieshoitaja on sijainen, minä olen läsnä ja nuoret tytöt keskustelevat ilman isompien tyttöjen läsnäoloa. Sijainen olettikin, että Ateidän pitää nyt esiintyä, kun

Maritta ei ole kuullut kaikkia teidän juttuja. Nuorten läsnä ollessa pienemmät hiukan katsovat, mitä puhuvat. Kun Kaisa myöhemmin illalla uskoutuu vakituiselle hoitajalle, tulee ilmi hänen ikävänsä äitiä kohtaan. Kaisa selostaa hoitajalle pää alaspainuneena:

Mun tulee ikävä, jos mä en voi tavata äitiä. Äiti ei haluais, ett mä kerron teille, kun se pelkää, ettei voi sit tavata mua. Hoitaja vastaa siihen, ettei kukaan halua viedä häneltä äitiä ja jatkaa, että hän tapaa äidin sitten taas, kun äiti voi paremmin. (Havaintomuistiinpanot 11.9.1996.)

Tytön äidillä on vaikeuksia päihteiden kanssa ja lapsen vierailua vanhemman luokse lykätään. Tekemieni henkilökunnan ryhmähaastattelujen (7 lastenkotia, 13 haastattelua) mukaan nämä ovat tavanomaisia tilanteita muissakin lastenkodeissa. Lapset osoittavat ensin mieltään. He kiukuttelevat ja huutavat, kieltäytyvät kuuntelemasta ja rikkovat sovittuja sääntöjä. Sen jälkeen he odottavat hoitajan kysymystä, Amikä sun on? ja haluavat lohdutusta ja turvaa häneltä.

Edellä kuvatussa episodissa tulee ilmi, miten eri osapuolille tilanteet saattavat näyttäytyä erilaisina. Sijainen joutuu lasten kollektiivisen kiusaamisen kohteeksi. Lasten toiminnan voi nähdä myös aivan kuin ajanvietteenä, joka saa heidät liittoutumaan keskenään. Vakituinen hoitaja tulee tilanteeseen, jossa lapset hakevat häneltä lohdutusta. Hän saa kuulla toisen lapsen surullisen kertomuksen ja vastaanottaa kiukkua toiselta sivuun jääneeltä tytöltä. Tässä lapset ovat odottaneet lempihoitajaansa ja yhteistä aikaa hänen kanssaan.

Tunteiden ilmaisujen avulla lapset liittoutuvat toisten kanssa ja ottavat toisiin etäisyyttä. He osoittavat pitämistään, ihailuaan, mutta myös halveksuntaansa tai inhoa hetkellisesti toisia kohtaan. Emootiot kertovat lasten mielialoista, tunteiden laajasta kirjosta, mutta niiden avulla he ilmaisevat myös mielipiteitään. Sanattomat viestit vahvistavat sanottua tai tehtyä hyvinkin voimakkaasti. Mieliala saattaa näkyä kulmien kurttuisuutena tai iloisena puheen solinana ja fyysisenä läheisyytenä.

Lapset eivät välttämättä voi vaikuttaa heitä lähestyvien aikuisten ja ammattilaisten aikatauluihin, mutta ilmaisemillaan tunteilla he voivat säädellä keskinäisen kanssakäymisen laatua ja henkistä välimatkaa suhteessa toisiin ihmisiin. Tunteillaan lapset voivat vaikuttaa heitä lähestyviin ihmisiin. Lapset käyttävät muun muassa sellaisia strategioita kuin että he heittäytyvät puhumattomiksi tai vastaavat aikuisen esittämiin kysymyksiin hullunkurisesti tai kieltäytyvät äänekkäästi vastaamasta, niin sanotusti haistattavat pitkät kysyjälle.

Tunteet ja jonnekin kuuluminen

Kun lapsi sijoitetaan kodin ulkopuolelle tai huostaanotetaan, ei se liene ollut kenenkään alkuperäisissä suunnitelmissa. Elämä on vain sellaista, etteivät asiat aina etene suunnitelmien mukaan. Tällaisiin tilanteisiin joutuminen aiheuttaa inhimillistä tuskaa, joka syntyy elämän ennustamattomuudesta ja hallitsemattomuudesta. Kun lapsi on huostaanotettu niin silloin ei puhuta vain aikuisten, lasten ja viranomaisten näkemyseroista,

vaan siitä että lapsen niin fyysinen, psyykkinen ja sosiaalinen hyvinvointi on ollut pitkäaikaisesti ja vakavasti uhattuna. Vanhemmat ovat saattaneet olla hyvin väsyneitä ja heidän elämänsä olla sekaisin tuona aikana, etteivät he ole jaksaneet pitää huolta lapsesta tai ovat suoranaisesti vaarantaneet lapsen hengissä säilymisen. Lapsi on saattanut myös omalla käyttäytymisellään asettaa itsensä jatkuvaan vaaraan. Erityisen hankalissa tilanteissa, usein vanhempien vakavaan päihteiden väärinkäyttöön tai mielenterveydellisiin vaikeuksiin liittyen, joudutaan miettimään lapsen elinympäristöksi muita vaihtoehtoja kuin vanhempien tarjoamaa kotia. Vanhemmat ovat lapselleen merkityksellisiä, vaikka he eivät asuisikaan yhdessä lapsen kanssa. Lapselle tärkeiden ihmisten verkostoon kuuluu muitakin kuin lapsen kanssa asuvia ihmisiä. Vanhemmat ovat yleensä ensiarvoisen tärkeitä lapsen elämässä olivat heidän yhteiset menneisyyden kokemuksensa melkein mitä tahansa.

Lastensuojelun sosiaalityössä joudutaan arvioimaan lapsen elämän riskitilanteita ja pohtimaan niiden toistuvuutta, pitkäaikaisuutta ja kasautumista. Ristiriitaisissa tilanteissa sosiaalityöntekijä joutuu virkansa puolesta ajamaan lapsen etua, mikä ei välttämättä toimi vanhempien tukena. Vanhempien raittiutta tai mielenterveyttä saattaa tukea se, että he ovat lähellä lastaan. Vaikeasti arvioitaviksi käyvät tilanteet, jolloin lapsen tarpeet ovat vakavasti uhattuna vanhempien etua tukevissa tilanteissa, jolloin vanhempien etu ei näyttäytykään lapsen etuna. Tehtyjen toimien ja niiden vaikuttavuuden arvioiminen jälkepäin ei ole myöskään helppoa: lapset sekä aikuiset voivat toivoa tehtyjä toimia tekemättömiksi, mutta myös pitää niitä omalta kannaltaan onnistuneina.

Nykyisiä käytäntöjä voisi suunnata siten, että tavoitettaisiin paremmin "riittävää" yhteistä etua tai ratkaisujen Aکوhtuullisuutta eri osapuolia ajatellen. Tämä tarkoittaisi eri ammattikuntien, ei vain sosiaalityöntekijöiden, parempaa yhteistyötä ja jaettua asiantuntijuutta, joka tukisi paremmin vanhempien ja lasten yhteisyyttä ja selviytymistä. Suomessa tarvittaisiin yhteisöllisen välittämisen ja vastuullisuuden uudelleen herättelyä. Näiden lisäksi tarvitaan lapsipoliittisia toimia, joiden avulla pitää pyrkiä ehkäisemään lasten syrjäytymistä. Sen lisäksi tarvitaan konkreettisia yhteiskuntapoliittisia toimia työttömyyden, asunnottomuuden ja sosiaaliturvan hoitoon.

Mitä kuului lapsille lastenkodissa? He kävivät koulua, puuhailivat iltaisin kavereidensa kanssa ja suunnittelivat elämäänsä eteenpäin. He näyttivät elämäänsä suurimmaksi osaksi tyytyväisiltä. He myös sanoivat, että heillä oli nyt asiat paremmin kuin aiemmin. Heillä oli erilaisia haaveita. Eräs lapsi suunnitteli uraansa liittyvän taiteet. Eräs halusi itselleen isona oman perheen, jossa olisi lapsia. Elämän ristiriitaisuus tulee kuitenkin hyvin esille erään lapsen sanomisessa: Järki sanoo, että on hyvin, mutta sydän ei. Kun aletaan enemmän keskustella myös lastensuojelun sijaishuollosta, kenties sijaishuoltoon löydetään useammanlaisia vaihtoehtoja tukea vanhempia ja ehkäistä lasten syrjäytymistä. Nämä vaihtoehdot voivat pitää sisällään jo varhaisen ja sijaishuoltoa ehkäisevän tuen erilaisia muotoja kuin myös sijaishuollon useampia variaatioita.

Lastenkodista tulee lapsille osa heidän lapsuuden muistojaan. Lastenkodista tulee lapsille kodinomainen paikka, jos lapsilla on siitä hyviä kokemuksia. Lastenkodista voi tulla lapsille myönteisesti koettu tai kodinomainen paikka, jos lapset sitoutuvat vapaaehtoisesti epävirallisen ryhmän toimintaan, heillä on positiivisia tunteita sen toimintaa ja ihmisiä kohtaan ja he löytävät itselleen tärkeitä ihmisiä. Jos näin ei ole, lastenkodin luonne on erilainen, kielteinen tai epäselvempi.

Oletan, että yhteisöllinen hyvinvointi lastenkodin osastolla sekä yhteiset kokemukset ovat yhteydessä siihen miten läheiseksi tai kodinomaiseksi paikaksi kukin lapsi lastenkodin osaston kokee. Yleensä katse hoidollisissa tarkasteluissa käännetään lapsiin ja heidän käyttäytymiseensä. Hoitajat rajataan tämän tarkastelun ulkopuolelle. Vähemmän puhutaan lastenkodeista yhteisinä. Yhteiset muistot, kokemus nykyhetkestä sekä myös odotukset tulevasta muovaavat lasten sekä hoitajien käsityksiä kuulumisestaan tähän ryhmään. Lasten ja henkilökunnan yhteistoiminta luo ainakin osaston ja todennäköisesti osittain myös lastenkodin kollektiivista kulttuuria. Yhteisölliseen hyvinvointiin vaikuttavat myös muut lapselle läheiset ihmiset ja se kuinka nämä ihmiset pystyvät omalta osaltaan tukemaan lasten hyvinvointia lastenkodissa asumisen aikana. Tällainen tarkastelu muistuttaa siitä, että vertaisista, hoitajista ja muista läheisistä ihmisistä muodostuu lasten sosiaalinen verkosto. Lapset ovat osa tätä verkostoa.

Koska lapset elävät yhteisössä, heidän sitoutumiseensa vaikuttaa heidän ihmissuhteidensa laatu. Sellaiset vuorovaikutukselliset suhteet, joissa kumpikin osapuoli tuntee olevansa toiselle tärkeä, merkityksellinen, ja tulevansa hyväksytyksi, tukevat halua sitoutua. Tunne siitä, että on osallinen ryhmään tai on siinä sisäpuolinen yksilöllisten ihmissuhteiden lisäksi, tukee paikkaan kuulumista. Osallisuus on sitä, että lapsesta tulee ryhmän jäsen ja ennen kaikkea epävirallisen, hänen itsensä valitseman ja hänet jäseneksi ottaneen ryhmän jäsen. Mikäli lapsella on merkityksellisiä ihmissuhteita, he kestävät niitäkin piirteitä, joista he eivät laitoksen toiminnassa pidä tai joihin he eivät ole vapaaehtoisesti sitoutuneet. Merkittävät tunnesuhteet yhdessä osallisuuden ja toimintatapojen tuttuuden kanssa tekevät lapsista sisäpuolisia ja tiettyyn paikkaan kuuluvia. Nämä tuovat tunteen kuulumisesta johonkin ja jollekin.

Lähteet:

- Boyle, Joycean S. (1994) *Styles of ethnography*. Teoksessa Morse, Janice M. (toim.) *Critical issues in qualitative research methods*. London: Sage Publications, 158-185.
- Corsaro, William A. (1997) *The sociology of childhood*. Thousand Oaks, California: Pine Forge Press.
- Evaldsson, Ann-Carita (1993) *Play disputes and social order. Everyday life in two Swedish after-school centers*. Linköping: Linköping University.
- Goffman, Erving (1962) *On the characteristics of total institutions*. Teoksessa Goffman, Erving (1962) *Asylums. Essays on the social situation of mental patients and other inmates*. Chicago: Aldine Publishing Company, 1-124.
- Heino, Tarja & Rantamäki, Raija (2001) *Huostaanotoista*. www.stakes.fi/julkaisuja/heino&rantamaki.pdf.
- Heinämaa, Sara & Näre, Sari (1994) *Pahan tyttäret. Sukupuolitettu pelko, viha ja valta*. Tampere: Gaudeamus.
- Millham, Spencer & Bullock, Roger & Hosie, Kenneth & Haak, Martin (1986) *Lost in Care: The problems of maintaining links between children in care and their families*. Aldershot: Gover.
- Stakes Tieto 23.3.2001. *Stakes/Stakes Tieto/Lastensuojelu (erillinen ajo)*.
- Strandell, Harriet (1994) *Sociala mötesplatser för barn. Aktivitetsprofiler och förhandlingskulturer på daghem*. Helsingfors: Gaudeamus.
- Törrönen, Maritta (1999) *Lasten arki laitoksessa*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Whyte, William Foote (1981) *Street corner society. The social structure of an Italian slum*. Chicago: the University of Chicago Press.
- Willis, Paul (1984) *Koulun penkiltä palkkatyöhön*. Tampere: Vastapaino.

Anu Suomela

Elämäntavat huostaanoton syynä

Tässä esittämäni tapaus kuvastaa kaikille tuntemilleni lastensuojelutapauksille ominaisia sosiaaliviranomaisten menettelytapoja, jotka ovat selkeästi Ihmisoikeussopimusten ja Suomen lain vastaisia. Esimerkkiperhe haluaa asiansa julkistamisella edesauttaa sitä, että muut perheet eivät joutuisi tällaisen mielivallan kohteeksi.

Perustuslain ja Ihmisoikeussopimusten lähtökohtahan on se, että demokraattisessa yhteiskunnassa kansalaiset ovat autonomisia ja viranomaisen voi puuttua kansalaisen elämään vain äärimmäisissä tilanteissa suojellakseen valtion tai muiden yksilöiden intressiä. Lastensuojelulakiin on sisällytetty ihmisoikeussopimusten mukainen vähimmän mahdollisen intervention periaate, eli kansalaisen yksityisyyteen ei tule puuttua yhtään enempää kuin on välttämätöntä.

Alla kuvaamani tapaus on monipolvinen ja tapahtumien ymmärtämiseksi on syytä selkiyttää se, että perhe asui ensin kunnassa Y, jossa heidän asioitaan hoiti sosiaalityöntekijä A. Kun perheen asunto määrättiin asumiskieltoon, he muuttivat naapurikuntaan V, jossa heidän asioitaan on hoitanut useampi työntekijä aluksi sosiaalityöntekijä B sitten C myöhemmin D ja C:n palattua äitiyslomalta hän jatkoi perheen kanssa ja jatkaa edelleen. Kun huostaanotto tehtiin perheen kirjat olivat vielä Y:n kunnassa, vaikka he jo asuivat V:n kunnassa.

Lain mukaan huostaanoton kuluista vastaa se kunta, joka on ottanut lapset huostaan, mutta huostaanoton purusta ja siihen liittyvistä seikoista vastaa asuinkunta. Näin ollen kun-nan Y sosiaalityöntekijä on kaiken aikaa ollut mukana perheen asioista päätettäessä, koska hän on ollut rahakirstun vartija. Alempana esitetyt asiakaskertomuslehtien sitaatit ovat Y:n kunnan sosiaalityöntekijän.

Tapahtumat

H:n perheessä oli neljä lasta, syntyneet 1987, 1988, 1990 ja 1992. Tammikuussa 1995 Y:n kunnan sosiaalityöntekijä on kirjannut, että H:n perheeseen on vuonna 1994 tehty kaksi kotikäyntiä, koska naapurit ovat paheksuneet perheen kennel-toimintaa, jonka vuoksi perheen neljä lasta elivät likaisissa olosuhteissa. Tammikuussa 1995 kunnan eläinlääkäri, jolle naapurit olivat valittaneet koirien pidosta, oli tehnyt lastensuojeluilmoituksen, jonka mukaan eläimet olivat asiallisesti hoidettuja, mutta lapset elivät eläinten keskellä likaisissa olosuhteissa. Työntekijä oli selvitelletyt lasten tilannetta terveydenhoitajalta. Sosiaalityön asiakaskertomuslehdiltä löytyvät ennen lasten syyskuussa 1997 tapahtunutta kiireellistä huostaanottoa seuraavat merkinnät:

23.1.1995 "Terveydenhoitajalla ei ole ollut missään vaiheessa huomauttamista lasten kasvusta ja kehityksestä. H:n perheen lapset olivat likaisista kotiololoista huolimatta terveitä, avoimia, iloisia ja ikäisekseen kehittyneitä

sekä nuoremmista sisaruksista vastuunkantavia... Äiti on hoitanut neuvolakäynnit säännöllisesti eikä lasten terveydentilassa ja hyvinvoinnissa ole ollut huomautettavaa".

Perheeseen syntyi viides lapsi helmikuussa 1995 ja sosiaalityöntekijät tekivät kotikäynnin. Perheessä oli kaikki muutoin hyvin, mutta asunto oli peruskorjauksen tarpeessa. Naapurit valittivat edelleen koirien aiheuttamasta häiriöstä. Koirien tai lasten hoidossa ei kuitenkaan havaittu puutteita, vaikka kodin siisteystasossa olikin runsaasti huomautettavaa, koska koirat oleilivat perheen asuintiloissa. Asiakaskertomuksen mukaan kunnan ympäristöjoaksen puheenjohtaja oli marraskuussa 1995 ottanut yhteyttä sosiaalityöntekijään ja ehdottanut toimia perheen asuinolosuhteiden korjaamiseksi. Tammikuussa 1996 kunnan eläinlääkäri ja terveystarkastaja olivat vaatineet uhkasakolla koiria siirrettäväksi pois perheen asuintiloista ja asunnon korjaamista.

Vanhemmat ottivat 80.000 pankkilainaa korjatakseen kodin asumiskelpoiseksi, mutta ongelmaksi tuli rakennusluvan pitkä käsittelyaika sekä rakennustarvikkeiden pitkä toimitusaika. Poikkeuslupa lisärakentamiselle hylättiin elokuussa 1996. Vanhemmat remontoivat taloa aktiivisesti. Sen erittäin vaativan pintaremontin vuoksi korjaaminen osoittautui kuitenkin vaaditussa aikataulussa mahdottomaksi ja peruskorjauksen määräaika pidennettiin vuoden loppuun.

Vuokra-asuntoja ei kunnan alueelta löytynyt, ja kunta tarjosi perheelle kahta vierekkäistä yksiötä, joka vaihtoehto olisi tarkoittanut kennel -toiminnan lopettamista. Siihen perhe ei voinut suostua. Sosiaalityön asiakaskertomuslehdiltä:

27.11.1996 "Lapset ovat tulleet kouluun ravitun oloisina eivätkä ole olleet poikkeuksellisen nälkäisiä. Heidän ulkoinen olemuksensa kertoo myös sen, että ruuasta ei ole ollut puutetta... Lasten terveydentila ei anna aihetta viranomaistoimiin. Äiti huolehtii neuvolakäynnit säännöllisesti; lapset ovat sosiaalisia ja älyllisesti hyvin kehittyneitä ja terveitä. Terveystarkastajalle muodostuneen kokonaiskuvan mukaan lapset saavat heille kuuluvaa huolenpitoa ja rakkautta vanhemmiltaan... Perheen naapuri on käynyt sos.johtajan luona valittamassa asiakkaasta ja esittämässä näkemyksensä asiakkaan asuinolosuhteista ... Hän oli jättänyt kunnan rakennustarkastajien 20.11.96 suorittamasta katselmuksesta naapurivalitusten perusteella ... (yhteydenotto terveydenhoitajaan) Terveystarkastaja H tuntee perheen hyvin ... asiakkaan naapuri oli rynnännyt hänenkin luokseen etukäteen sopimatta, vaatien keskustelua ... oli syyllistänyt perheen ja puhunut halveksivaan sävyyn heidän asuinolosuhteistaan käyttäen lasten oletettua tilannetta välineenä omille tarkoituksilleen ... Perheestä valittava naapuri haluaa jostain syystä kostaa perheelle ja pyrkii saamaan viranomaiset toimimaan perhettä vastaan ... Hän pitää valitettavana, että perheen äiti joutuu naapureiden taholta jatkuvan painostuksen kohteeksi, vaikka on pyrkinyt asuntoa korjaamalla parantamaan asuinolo-suhteita...'

Huhtikuussa 1997 perheelle myönnettiin lastensuojelullisin perustein pyykinkuivausrummun korjaus. Tuolloin sosiaalityöntekijä teki huoltosuunnitelman, jonka tarkoituksena oli turvata lasten huolenpito asunnon korjaamisen ajaksi. Lapset sijoitettiin kolmeksi kuukaudeksi, toukokuusta elokuuhun, apua tarjonneen kunnan ympäristöjoaksen vs. pj:n kotiin vanhempien ja sijaisperheen yhteisellä sopimuksella. Perhehoidosta päätettiin tällöin maksaa sijaisperheelle 1.587 mk/kk/lapsi eli n. 8.000 mk/kk ja lisäksi nimeämätön määrä käynnistämiskorvausta perhehoidon aloittamiseksi. Kesäkuussa 1997 terveyslautakunta asetti perheen asunnon asumiskieltoon.

Elokuussa kodin remontti oli edelleen kesken, ja perhe muutti V: kunnasta ostamaansa huonokuntoiseen maalaistaloon. Lapset asuivat kotona, aloittivat koulun ja olivat viikonloppuisin sijaisperheessä. Tällöin äidille

ilmoitettiin, että lapset oli otettava huostaan, koska avohuollon takaraja oli käsillä. Äidille ilmoitettiin, että lapsilisät maksettaisiin tällöin sijaisperheelle.

Syyskuun alussa sosiaalityöntekijät ovat tehneet uuteen kotiin tarkastuskäynnin ja kirjanneet kodin ulkoisia puutteita. Perhesijoitusta päätettiin jatkaa syyskuun loppuun, jotta vanhemmat voivat remontoida uutta kotiaan. Lapset olivat sijaisperheessä viikonloppuisin.

Palotarkastuksen tehnyt palopäällikkö oli kiinnittänyt huomiota koirien suureen määrään ja siihen, että ne olivat sisätiloissa. Tässä vaiheessa perheen isä teki 10-tuntisia työpäiviä ja käytti kaiken vapaa-aikansa asuinolojen kunnostamiseen. Taloudellista apua tai kunnan palkkaamia työntekijöitä ei tähän urakkaan järjestetty, vaikka lastensuojelulain 13 §:n mukaan kunnan on korjattava perheen asuinolot jos ne aiheuttavat lastensuojelun tarvetta. Merkintöjä asiakaskertomuslehdiltä:

1.9.1997 "(koti) Käynnin loppupuolella tulevat koululaiset. Lapset ovat siististi pukeutuneita ja saapuvat kävellen ..."

3.9.1997 "Konsultoitu perheen ls-asiassa lääninhallituksen tarkastaja A.P.:tä. Hän piti vielä avohuollon tukitoimia ensisijaisina, koska lapsilla ei vaikuttanut olevan välitöntä hätää eikä kodin olosuhteet uhkaa vakavasti vaarantaa lasten kehitystä ja terveyttä...'

16.9.1997 (sijaisäiti) "...kertoi, että on selväsanaisesti kehottanut äitiä vähentämään sisällä olevien 7 koiran määrää ... kaipasi tukea valmistellessaan lapsia kotiinpaluuseen ... lapset eivät halua palata kotiin, vaan haluaisivat jatkaa perhehoidossa.'

22.9.1997 "Äiti kertoi, että perheen isä oli saanut saostuskaivon ja vesijohtojen kaivaustyön valmiiksi. Viemäri toimii, mutta vesi ei vielä tule sisälle ...'

26.9.1997 'Ilmoitettu puhelimesta äidille lasten kiireellisestä huostaanottopäätöksestä. Keskustelu oli lyhyt, äiti katkaisi puhelun tiedon saatuaan.'

Ennen kiireellistä huostaanottoa vanhempia ei kuultu. Perusteiksi mainitaan vanhempien asenteellisella tasolla oleva kyvyttömyys ottaa huomioon lasten tarpeita, kun he ovat valinneet elämäntavan, jossa pidetään koiratarhaa. Perusteluissa esitetään, että lasten vaatuksesta ei ollut huolehdittu, lapset olivat olleet nälkiintyneitä ja syöneet koiran kuivamuonaa. Lisäksi lapset olivat kiintyneet sijaishoitajaansa. Avohuollon tukitoimet eivät olleet näissä oloissa riittäviä.

Huostaanottopäätöksiin oli liitetty maininta, että vanhemmat voivat tavata lapsiaan sijaisperheessä. 1.10.1997 sijaisperheen kanssa tehtiin sijaishuoltosopimus, jonka mukaan korvaus oli 34.000 mk/kk. Lisäksi kunta maksoi lapsille taskurahaa yhteensä 300 mk/kk. Sosiaalityön merkintöjä:

7.10.1997 'Perhehoitajalle on päätetty maksaa korvaus [lasten nimet] koulumatkakyydityksistä ... noin 40 km/koulupäivä ...'

20.10.1997 'L. on huolissaan äidin suunnitelmasta hankkia lisää lapsia. Äiti kokee, että huostaanotetut lapset on menetetty, kun he tottuvat erilaisiin olosuhteisiin ja elämäntapaan perhehoidossa. L:n mielestä äidin kasvatuseriaatteen muistuttavat koirien kasvattamista (mm. vierottaminen sylistä ja tuuppaaminen omille jaloille varhaisessa vaiheessa.) ... Perhehoitaja (sijaisäiti) L.H. oli ollut sosiaalitoimissa käymässä tutustumassa ls-asiakirjoihin, joissa käytetty L:ltä saatuja tietoja."

Sijaisperheen äiti oli tällöin huolissaan siitä, saavatko vanhemmat

tietää, millainen korvaus hänelle maksetaan lapsista. Hän arveli äidin kimmastuvan, kun samat rahat olisi voitu käyttää perheen kodin kunnostukseen. Sijaisäiti oli luottamuksellisesti kertonut, että äiti on raskaana, mikä tieto ei pitänyt paikkaansa. Sijaisäiti oli soittanut sosiaalityöntekijälle ja kertonut, että vanhemmat haluaisivat viedä lapset sukulaisperheeseen kylään. Sosiaalityön merkinnät:

27.10.1997 'Samalla L.H. kertoi, että vielä edell. viikon lopulla äiti oli ollut itsetuhoisissa aikeissa ja puhunut itsemurhasta ja koko kodin hävittämisestä ... neuvottiin perhehoitajaa olemaan antamatta lapsia vielä kyläreissulle ...'

Joulukuun alussa 1997 V:n kunnan sosiaalityöntekijä ilmoitti kirjallisesti, että vanhemmat voivat tavata lapsiaan sijaisperheessä joka toinen viikko maanantaina klo 18-21. Sosiaalityön merkintöjä:

16.3.1998 'Myönnetty H:n lasten musiikkiharrastukseen 800 mk sähköurkujen hankkimiseen.'

20.4.1998 '[lapsen nimi] tarvitsi polkupyörän, jonka L. oli hankkinut käytettynä ... 1.280 mk:n hintaan. Lapset ovat toivoneet myös leikkimökkiä ... jonka tingityksi hinnaksi tulisi 2.000 mk. Päätin avustaa LSL:n nojalla.'

Vanhemmat valittivat huostaanotosta lääninoikeuteen, joka ei järjestänyt suullista kuulemistä, eikä purkanut huostaanottoa. Koska tapaamisten rajoittamisesta ei ollut annettu valituskelpoista päätöstä, ei lääninoikeus voinut tätä asiaa käsitellä. Päätös tuli maaliskuun lopussa 1998. Y:n kunnan sosiaalityöntekijän kirjauksen mukaan sijaisäiti oli kertonut päätöksestä lapsille ja nämä olivat olleet helpottuneita ja tyytyväisiä.

Huoltosuunnitelman neuvottelussa lokakuussa 1998 tapaamisia rajoitettiin ilman valituskelpoista päätöstä siten, että ne sallittiin joka kolmas lauantai 15-18 sijaisperheessä ja että joka toinen kuukausi sijaisäiti vieraili lasten kanssa näiden kotona klo 14-17. Sosiaalityön merkinnät:

13.10.1998 '[äiti] on edelleen tyytymätön sijoitukseen ja esittää kritiikkiä tapaamisten rajoittamisesta. Hän suhtautuu asioiden käsittelyyn tunnepitoisesti ensi sijassa omista lähtökohdistaan käsin haluumatta/kykenemättä nähdä lasten tarpeita ja etua. Kodin olosuhteissa ei ole tapahtunut merkittäviä muutoksia. Tästä syystä äidin pyyntöön pitää lapsia luonaan yhtäjaksoisesti viikonlopun ajan suhtaudutaan kielteisesti.'

Tammikuusta maaliskuuhun 1999 lapset saivat olla V:n kunnan sosiaalityöntekijä C:n suullisella luvalla kotona joka kolmas lauantai klo 10-17. Kyseinen sosiaalityöntekijä jäi äitiyslomalle maaliskuussa. Sosiaalityön merkinnät:

22.01.1999 (puhelinkeskustelu sijaisäidin kanssa) '... Sovittu tapaamispuv tammikuulle, jolloin vanhemmat tulevat hakemaan lapset 1,5 tuntia myöhässä ... palautettu lapset klo 18.45 (sovittu aika klo 17) L.H. ilmaisi pettymyksensä siihen, että vanhemmat eivät pysyneet sovituissa ajoissa ...'

4.4.1999 'Maksetaan tuki [lapsen] lääkekulujen ov-osuuteen 60 mk ylittävältä osalta perhehoitajalle.'

5.4.1999 'Myönnetty tuki käytetyn parvisängyn hankkimiseen lapselle, 800 mk. Sängyn vaihtaminen tarpeen lisätilan saamiseksi lasten huoneeseen. Lapsi jakaa huoneen sisarensa kanssa.'

Maaliskuussa 1999 äiti oli raskaana ja ilmoitti huoltosuunnitelman neuvottelussa, että lasten kotiuttamista tullaan hakemaan

lautakunnalta, joten tapaamisia tulee tihentää. Koska sosiaalityöntekijä ei suostunut antamaan tapaamisrajoituksista valituskelpoista päätöstä, vanhemmat hakivat sitä kirjallisesti perusturvalautakunnalta, joka pysytti tapaamisrajoitukset ennallaan.

Vanhemmat vaativat huostaanoton purkua heinäkuussa 1999 ja valittivat samalla tapaamisten laittomasta rajoittamisesta. He olivat saaneet asunnon remontoituksi ja korille oli kunnostettu tila navettarakennuksesta. Vanhemmat liittivät mukaan rakennus- ja terveystarkastajien myönteiset lausunnot. Lautakunta käsitteli asian elokuussa, mutta ei suostunut huostaanoton purkuun. Lasten kuulemiset oli suorittanut sosiaalityöntekijä, joka toteaa, että lasten asuminen vanhempien luona ei ole lapsille vastenmielistä solidaarisuussyistä vanhempia kohtaan.

Huoltosuunnitelmanneuvottelussa syyskuun lopussa 1999 vanhemmat ilmaisivat edelleen tyytymättömyytensä tapaamisjärjestelyihin, jolloin lautakunta teki rajoituspäätöksen lokakuun puolivälistä kestäväksi vuoden 1999 loppuun.

Perheen 6. lapsi syntyi elokuussa 1999 ja kotikäynnin tehnyt terveydenhoitaja totesi, että lapsella oli kaikki tarvittavat siistit varusteet ja äiti hoiti lastaan hyvin.

Hallinto-oikeus järjesti huostaanoton purku ja tapaamisrajoitusasiassa suullisen kuulemisen helmikuussa 2000 ja antoi päätöksensä maaliskuussa. Huostaanottoa ei purettu, mutta hallinto-oikeus totesi virheet tapaamisten rajoittamisessa. Lapset olivat kirjallisesti ilmoittaneet, että haluavat viettää enemmän aikaa vanhempiensa kanssa. Hallinto-oikeus totesi mm., että viimeksi tehty rajoituspäätös oli loppunut 31.12., mutta vanhaa tapaamiskäytäntöä oli tästä huolimatta pidetty yllä vanhempien tahdon vastaisesti. Hallinto-oikeus totesi perheen asuinolojen kohentuneen, mutta ei purkanut huostaanottoa, koska lautakunnan puolelta oli esitetty, että lasten perushuollossa oli ollut ennen huostaanottoa puutteita.

Huhtikuussa 2000 sosiaalityöntekijät antoivat valituskelpoisen tapaamisrajoituspäätöksen, jonka mukaan lapset voivat vieraila kotona joka toinen lauantai klo 9-17 sekä kesän aikana olla joka toinen viikonloppu yötä vanhempiensa luona.

Perheen 7. lapsi syntyi marraskuussa 2000.

Vanhemmat valittivat hallinto-oikeuden päätöksestä Korkeimpaan hallinto-oikeuteen vedoten siihen, että väärät väittämät perheen ja lasten olosuhteista ennen huostaanottoa olivat vaikuttaneet hallinto-oikeuden ratkaisuun. Lastensuojelun asiakaskertomuslehdiltä oli osoitettavissa, että lapset olivat ennen huostaanottoa olleet terveitä ja reippaita, eikä heidän ruokahuollossaan ollut puutteita ja he saivat vanhemmiltaan tarvitsemaansa huolenpitoa ja hellyyttä. Perhe oli saanut nämä asiakirjat käyttöönsä vasta KHO:lta, eli he eivät voineet aikaisemmin vedota näihin asiakirjoihin.

Vanhemmat panivat huostaanoton purkuhakemuksen jälleen vireille toukokuussa 2000 ja lautakunta hylkäsi sen kesäkuussa tukeutuen sosiaalityöntekijöiden väittämiin vanhempien asenteellisista ongelmista. Sijaisperhe kirjoitti jälleen kirjelmän, jossa vanhempia ja heidän asumisolonsa mustamaalattiin ja vedottiin lasten oireisiin ja kiintymyssuhteeseen sijaisvanhempiin. He eivät olleet vuoteen käyneet katsomassa perheen kotia, vaan toistivat aikaisemmin esittämänsä perättömät väittämät.

Vanhemmat valittivat hallinto-oikeuteen marraskuussa 2000 pyytäen, että hallinto-oikeus järjestäisi asiassa uudelleen käsittelyn ja teki katselmuksen perheen kotiin. Kuultuaan kaikkien lasten mielipiteen siitä, että he haluavat kotiin, hallinto-oikeus päätti maaliskuun alussa 2001, että lapset tulee kotiuttaa 31.05.2001 huostaanotettuina. Edelleenkin perheen todistelua siitä, ettei huostaanotolle ollut alkuaankaan perusteita, ei siis otettu huomioon. Lisäksi kuntatyönantaja oli kieltänyt perheen tuntenutta terveydenhoitajaa todistamasta oikeudessa, eikä perhe halunnut häntä velvoittaa ja siten aiheuttaa hänelle vaikeuksia.

Lautakunta ei tyytynyt hallinto-oikeuden päätökseen lasten

kotiuttamisesta, vaan valitti KHO:een, josta syystä lapsia ei voitu kotiuttaa kesän alussa. Vanhemmat vaativat asian kiireellistä käsittelyä KHO:ssa. Sosiaalityöntekijä C oli jo luvannut lapsille, että he pääsevät kotiin. Kotiin muuttaminen tarkoitti myös lasten koulujen vaihtoa, oli päätös saatava ennen elokuun puoliväliä. KHO pysytti hallinto-oikeuden päätöksen lasten kotiuttamisesta huostaanotettuina, ja nämä muuttivat kotiinsa elokuun puolivälissä juuri ennen koulujen alkua.

Vanhemmat olivat esittäneet lautakunnalle pyynnön, että sekin tekisi tarkastusmatkan heidän kotiinsa, kun hallinto-oikeuden käsitys kodin olosuhteista ei lautamiehiä vakuuttanut. Lautakunta kieltäytyi, perustellen, ettei heillä ole pätevyyttä arvostella kenenkään kodin sopivuutta. Kesällä 2001 V:n kunnan sosiaalityöntekijä C ehdotti äidille, joka oli kasvattanut eläinlaumansa 90-päiseksi, että tämä lopettaisi kaikki eläimet, niin lautakunta ehkä sitten antaisi periksi. Tämä olisi tarkoittanut 30 rotukoiran, kissojen, kanojen, vuohien ja lehmien teurastamista. Tähän äiti ei voinut suostua nimenomaan 'kokeeksi'.

Vanhempien vanhemmuutta oli selvitelty vuoden 2001 alusta lähtien psykologin ja sosiaalityöntekijän vastaanotolla. He joutuivat tekemään selkoa jopa sukupuolielämästään. Heidän vanhemmuudestaan ei näissä haastatteluissa löytynyt mitään vikaa, mutta mitään kirjallista lausuntoa ei tästä suostuttu antamaan.

Lasten kotiuttamisen jälkeen perhe on velvoitettu käyttämään kodinhoitajaa, joka on ottanut asiakseen 'kouluttaa' äidistä täydellisen perheenäidin. Yhdellä käyntikerralla tarkastettiin osaako äiti tiskata. Seuraavaksi valvottiin jauhelihakastikkeen valmistus. Sitten katsottiin osaako hän noukkia roskat lattialta jne. Vs. sosiaalihoitaja on käynyt tenttaamassa äidin taidot viikoittain.

Syksyllä 2001 sosiaalityöntekijät päättivät, että koko perhe pitää tutkia yliopistollisessa keskussairaalassa, selvittää lasten tilanne ja vanhempien ja lasten välinen vuorovaikutus jne. Tällaisesta viranomaispäätöksestä ei voi valittaa hallinto-oikeuteen. Perheessä on siis nyt seitsemän lasta. Isä käy päivätyössä ja äiti hoitaa katrastaan kotona.

Lasten kotiuduttua ovat pienimmät huostaanotetuista käyneet sijaisperheessä joinakin viikonloppuina. Vanhimmat lapset ovat ehdottomasti kieltäytyneet menemästä. Syksyllä 2001 vanhempien kotona käydyssä neuvottelussa sijaisäiti ehdotti lasten äidille, että hän voisi tuoda kaksi nuorimmaistaan - siis ne joita ei koskaan huostaanotettu - hoitoon hänelle, kun oli hankkinut sängyt ja leluja tämänikäisille. Äiti kieltäytyi. Marraskuussa 2001 sijaisäiti oli viikonloppuvierailun aikana ehdottanut perheen viidennelle lapselle, joka oli huostaanotettaessa kaksivuotias ja palautettaessa kuusivuotias, että tämä muuttaisi takaisin sijaisperheeseen. Sijaisäiti ilmoitti lapsen muutosta äidille palauttaessaan lapsen. Äiti kieltäytyi antamasta lastaan.

Pohdintaa, mistä tässä kaikessa oli kysymys?

Seuraavat seikat kiinnittävät huomiota:

- 1) Perheen asuinoloja ei saatettu kuntoon, vaikka se on kunnan velvoite.
- 2) Huostaanotto tehtiin kiireellisenä perhettä kuulematta.
- 3) Perusteena käytettiin lasten huonoa hoitoa, vaikka asiakirjojen mukaan siitä ei ollut kyse.
- 4) Sosiaalityöntekijät luottivat sijaisperheen äidin väittämiin, eivätkä tarkistaneet asioita vanhemmilta.
- 5) Sosiaalityöntekijöitä ei mietityttänyt se, että sijaisperheelle maksetut korvaukset saattaisivat vääristää sijaisäidin käsityksiä asioiden tilasta.
- 6) Sosiaalityöntekijöitä ei arveluttanut se, että sijaisperheelle maksetaan vuodessa 408.000 mk, jolla summalla perheelle olisi voitu rakennuttaa kokonaan uusi talo.
- 7) Vaikka korvaussummat olivat näin suuret, lasten hankintoihin myönnettiin

vielä erillisiä tukia.

8) Tapaamisrajoituksista ei tehty laillisia päätöksiä.

9) Vanhempia rangaistiin siitä, että he käyttivät lakisääteistä oikeuttaan asiamieheen.

10) Vanhemmille esitettiin, ettei lapsia tulla koskaan eikä missään olosuhteissa kotiuttamaan.

11) Sen jälkeen kun lapset kotiutettiin, perhettä ahdistellaan edelleen.

12) Lasten mielipidettä kotiuttamisesta ei selvitetty puolueettomalla tavalla, vaan uskottiin sijaisäitiä.

Kiireellistä huostaanottoa voidaan käyttää vain tilanteissa, joissa lapsi on välittömässä vaarassa. Tässä tapauksessa välitöntä vaaraa ei ollut, eikä tilanne vaatinut kiireellisiä toimia. Ihmisen yksityis- ja perhe-elämä on suojattu perustuslailla ja ihmisoikeussopimuksilla. Jos näihin oikeuksiin kajotaan, se täytyy tehdä vaikeutettujen menettelyjen kautta, joka periaate toteutuu heikosti viranomais- ja lautakuntamenettelyssä. Lastensuojelulaissa säädetään laajennettu kuulemisvelvollisuus huostaanottoa tehtäessä. Se tarkoittaa, että kaikki ne asiakirjat ja muut perusteet, jotka asiassa on kertynyt tulee esittää asianosaisille ja varata heille aika antaa oma vastineensa, sekä mahdollisuus käyttää asiamiestä. Tässä tapauksessa perhe ei saanut asian kannalta olennaista materiaalia, eli sosiaalityöntekijän omia merkintöjä, jotka osoittivat, ettei huostaanotolle ollut perusteita.

Oikeudenkäynti tulee käydä fair trial -periaatteella, joka tarkoittaa mm. sitä, että perheen tulee voida tutkituttaa asia omilla asiantuntijoillaan ja käyttää heitä todistajina oikeudenkäynnissä. Tätä periaatetta ei hallinto-oikeuksissa noudateta, vaan lähetään siitä, että viranomainen on virkavastuisuutensa perusteella luotettava ja oikeassa, uusia lausuntoja ei tarvita. Tämä on fair trial -periaatteen kannalta kestävä oikeusturvapuute. Equality of arms -periaate ei tällä tavoin toteudu. On hämmäntävää nähdä, että hallinto-oikeudet eivät ole lainkaan sisäistäneet kyseistä periaatetta. Vanhempien hankkimalle asiantuntijalle maksetaan 300 mk:n palkkio joskus satojen tuntien työstä. Huostaanottoviranomaiset voivat hankkia kaikki lausuntonsa virkateitse, eikä se maksa heille henkilökohtaisesti mitään. Pyynnöt asiantuntijan määräämisestä perheen puolelta, eivät hallintotuomioistuimissa menesty.

Sosiaalityöntekijöiden kompastuskivi ympäri Suomen on huostaanotetun lapsen tapaamisten rajoittaminen. Lain ratiota ei ole lainkaan ymmärretty. Huostaanotto on hallinnollinen vapaudenriisto ja siis viimesijainen keino, jota voidaan käyttää vain tilanteessa, jossa avohuollon tukitoimet eivät riitä lasten tilanteen korjaamiseen. Jos tämän lisäksi asetetaan rajoituksia, niihin tulee olla poikkeuksellisen painavat perusteet. Lähtökohtana on siis tässäkin pienimmän intervention periaate.

Vanhemmat säilyvät lapsen huoltajina ja holhoajina huostaanotosta huolimatta ja heillä on oikeus osallistua kaikkeen lastaan koskevaan päätöksentekoon. Läheiset suhteet lapsen ja vanhempien välillä tulee säilyttää. Rajoituksia voidaan käyttää vain, jos tapaamisesta koituu lapselle ilmeisen selvää vaaraa. Rajoituksista tulee aina antaa valituskelpoinen päätös, jossa ilmoitetaan henkilöt, joita rajoitus koskee, rajoituksen kesto, sekä selkeät perusteet, eli vaaratekijät. Kuten kaikissa hallinto-asioissa, asianosaisia tulee kuulla ennen päätöksen tekoa, myös lapsia. Päätös tulee antaa aina, kun tapaamisesta on vähäisintäkään erimielisyyttä viranomaisen ja vanhempien välillä.

On valitettavaa, että kaikki hallinto-oikeudetkaan eivät ole ymmärtäneet, että vaaratekijöiden tulee olla selkeitä, eikä rajoituksia voida perustella epämääräisillä psykologisilla syillä ja lapsen väitetyillä oireilla. Tällaisia lausuntoja kuitenkin tehtaillaan kovin mielellään. Hallinto-oikeuksien tulisi tällaisessa tapauksessa tutkia asia fair trial periaatteen mukaisesti, mikä merkitsee sitä, että perheelle tulee olla mahdollisuus tutkituttaa ja todistelluttaa asia omilla asiantuntijoillaan. Esimerkkitapauksessa ei rajoituksille esitetty mitään vaara-tekijöitä, ja

valituskelpoisen päätöksen saamiseen meni kolme vuotta, eli tilanne oli näin pitkään laiton.

Esimerkkiperhe on omaksunut nyky-yhteiskuntaan nähden poikkeuksellisen elämäntavan, koska äiti pyrkii elämään luontaistaloudessa, eikä piittaa 'maallisesta mammonasta'. Perheen isä on läheisen kaupungin palkkalistoilla työntekijänä, ja palkka on pieni. Työpäivät venyvät matkojen vuoksi pitkiksi. Alkuperäisen asunnon kunnostamiseen ei näistä syistä ollut riittäviä resursseja, eikä kunta tarjonnut LSL:n 13 §:n mukaista rahallista tukea tai työvoimaa, jolla koti olisi varsin nopeasti saatu kuntoon.

Sijaisperheen äiti oli Y:n kunnan vaikutusvaltainen kunnallispoliitikko, ympäristölautakunnan vs. puheenjohtaja. Sijaisperheen isä on sairaseläkkeellä, eikä äiti itse ollut päivätöissä. Varmaankin sijaisäidin tunteisiin on koskettanut alkeellisissa olosuhteissa elävä perhe, jonka asioista oli kanneltu ympäristölautakunnalle. Alkuaan hän oli varmaan liikkeellä aidossa auttamistarkoituksessa ja yhteistyö sujui hyvin. Lasten vanhemmat elivät paineen alla, ja yrittivät parhaansa mukaan saada alunperin kesäasunnoksi tarkoitetun kotinsa kunnostetuksi, kun uhkana oli asumiskielto. Lisärakentamiseen ei kuitenkaan myönnetty lupaa ja lopulta koti määrättiin asumiskieltoon.

Muuttaminen kunnan tarjoamaan kahteen yksioon olisi tarkoittanut kaikkien kotieläinten myymistä tai lopettamista. Eläimiään rakastava perhe ei tätä halunnut, eivätkä he olisi maalla asumaan tottuneina sopeutuneet elämään kerrostalossa. Toki kunta olisi voinut etsiä perheelle asunnon muunkin kunnan alueelta. Vanhemmilla oli runsaasti asuntolainaa, eivätkä he voineet myydä pankkitakuuna olevaa alkuperäistä asuntoaan, vaan hankkivat lisälainan turvin halvan maatilan naapurikunnasta. Äidin kertoman mukaan sijaisäiti oli tässä vaiheessa käynyt puhuttelemassa isää ja ehdottanut, että tämä ottaisi avioeron, niin saisi lapset itselleen.

Lapsia oli kiusattu koulussa siitä, että he haisevat koiralle. Tämä tuli vanhempien tietoon, mutta he eivät tätä ennen olleet hajuhaitasta tietoisia - hajuaistihan on nopeimmin adaptoituva aisti. Vanhemmat ryhtyivät remontoimaan huonokuntoista maatilaa, jossa oli tilat myös perheen elämille - tosin vaativat melkoista kunnostusta talvioloja varten. Perhe oli pattitilanteessa. Heillä oli kiire kunnostaa asuntonsa, mutta toisaalta koirien tilojen kunnostamisella oli kiire, että ne saataisiin pois asuintiloista. Kunnostukseen lautakunta ei nytkään antanut rahallista tukea tai työvoimaa, vaan raskaasti velkaantunut perhe, pitkää työpäivää tekevä, pienipalkkainen isä ja äiti jätettiin kaksin tekemään erittäin paljon työtä, aikaa ja etenkin rahaa vaativaa remonttia.

Jos rahaa olisi ollut, olisi perhe toki palkannut ulkopuoliset työntekijät tekemään remonttia ja toki kunnalla olisi ollut mahdollisuus työllistää remonttimiehet tähän tehtävään. Niin ei kuitenkaan tapahtunut. Remontin loppuvaiheessa kunta lopulta myönsi 6.000 mk lattialautojen hankintaan. Siitä, että kunta ei ole täyttänyt velvollisuuttaan kodin olosuhteiden korjaamiseen on kanneltu lääninhallitukseen, jonka tulisi sakon uhalla velvoittaa kuntaa. Asia on lojunut lääninhallituksessa pian kaksi vuotta.

Lautakunnan selityksissä hallinto-oikeudelle vedotaan nimenomaan siihen, että perhe ole riittävän rivakasti kyennyt kunnostamaan asuntoa, niin että lapset voitaisiin sinne palauttaa. Kun remontti kuitenkin eteni ja rakennustarkastaja ja terveystarkastaja vuonna 2000 ja 2001 totesivat kodin asumiskelpoiseksi, ryhdyttiin huostaanoton purun estämiseen etsimään perusteita vanhempien persoonasta, elämäntapaan liittyvästä vinoutuneisuudesta ja elämänasenteista. Katsottiin, että vanhemmat eivät ymmärrä lastensa etua, koska haluavat jatkaa elämäntapaansa, joten he asettavat eläinten edun lasten edun edelle. Hallinto-oikeudelle esitettyssä selityksessä löytyy maininta siitä, että lastensuojelutoimenpiteitä ei voida kohdistaa perheen eläimiin.

Sijaisäiti oli useaan kertaan esittänyt huolensa siitä, että perheeseen syntyy lisää lapsia. Tästä syystä sosiaalityöntekijä kertoi äidille, että mahdolliset tulevat lapset otetaan huostaan synnytyslaitokselta,

eivätkä vanhemmat tule niitä näkemään. Kun äiti vuoden 1999 alussa tiesi olevansa raskaana, vanhemmat palkkasivat asiamiehen, koska pelkäsivät tämänkin lapsen menettämistä. Myös lapset pelkäsivät syntyvän sisaruksensa menettämistä ja olivat oireilleet tätä, jolloin sosiaalityöntekijä moitti äitiä siitä, että hänen raskautensa vaikeuttaa sijaisperheen elämää.

Kun äiti vuonna 1999 vaati tapaamisten tihentämistä niitä harvennettiin ja Y:n kunnan sosiaalityöntekijä ilmoitti äidille, että se oli rangaistus siitä, että perhe oli palkannut asiamiehen. Hän myös ilmoitti, ettei huostaanottoa tulla koskaan, eikä missään olosuhteissa purkamaan.

Huostaanoton jatkamisen perusteena olevat väittämät ja psykologisoinnit olivat peräisin sijaisäidiltä, mitään objektiivista selvitystä asioista ei tehty. Vanhempia moitittiin asenne-tason ongelmista, myös siksi, että he halusivat tavata lapsiaan enemmän ja halusivat heidät palautettavaksi kotiin. Heidän vaatimuksensa olivat kuitenkin sekä lastensuojelulain että Euroopan ihmisoikeussopimuksen mukaisia, eli perhe tulee jälleenyhdistää heti kun se on mahdollista, eikä lapsia saa vierottaa vanhemmistaan tapaamisrajoituksilla.

Äidin kertoman mukaan lapset kertoivat jatkuvasti, miten heitä oli sijaisperheessä rangaistu fyysisesti, miten neuroottista järjestystä heiltä vaadittiin ja miten loppuun palanut sijaisäiti oli. Kotilomilla lapset ihmettelivät kaupassa, onko äidillä varmasti varaa ostaa jogurtteja ja juustoja, kun sijaisperheellä ei ollut rahaa sellaiseen. Sijais-isän harrastuksena olivat Lapin kultavaltaukset. Siellä oleviin primitiivisiin retkeilyolosuhteisiin lapset sai viedä 'seikkailemaan', mutta kotonaan he eivät saaneet olla yli yön ennen kuin kesällä 2000.

Lokakuun 1998 huoltosuunnitelmanneuvottelussa äiti valitti, että lapset eivät mm. pidä siitä, että sijais-isä vaatii heitä niin usein hieromaan itseään. Tällöin Y:n kunnan sosiaalityöntekijä ilmoitti, että jos äiti valittaa sijaisperheestä, lapset joudutaan siirtämään toisistaan erilleen satojen kilometrien päähän. Se olisi ollut pahinta, mitä lapsille olisi voinut tapahtua, kun he selvisivät perheestä erossa olostu toistensa tuella. Vanhemmat joutuivat tästä syystä vaikenemaan kaikista niistä ongelmista, joista lapset heille valittivat, eivätkä he voineet tehdä mitään lastensa tilanteen parantamiseksi.

Huomiota kiinnittää se, että lapset olivat ennen huostaanottoa terveitä ja reippaita ja menestyivät koulussa hyvin. Sijoituksen aikana heillä alkoi ilmetä ongelmia, mutta arvatenkin niihin ei sosiaalityöntekijöiden mielestä voi olla syynä huostaanotto ja sijaisperheen toiminta, vaan vikaa on haettu kissojen ja koirien kanssa lasten omasta perheestä - ja haetaan edelleen.

Allergiatutkimuksissa on todettu, että nykylasten runsaat allergiat johtuvat osin siitä, että liiallinen hygieenisuus estää elimistön immuunijärjestelmän kehittymisen. Myös luonnollisen ilmanvaihdon puute lisää allergiariskiä. Tuskin mitään muuta asuntoa on Suomessa syynätty niin tarkasti kuin tätä kotia. Terveystarkastuksessa on mitattu lattia- ja pöytäpintojen bakteeripitoisuudet. Vetoisuutta ja lämpötilaa on tutkailtu useaan otteeseen. Kun terveystarkastaja kirjasi, että uudessa suihkuhuoneessa ei ole lamppua, saatiin siitä yksi lisäperuste kotiuttamisen esteeksi, sen sijaan että paikalle olisi lähetetty sähkömies.

Hallinto-oikeuden kotiutus päätöksen jälkeen lautakunta esti kotiuttamisen valittamalla KHO:een. Toisin kuin sijaisäiti väitti, lapset olivat odottaneet kotiin pääsyä siitä lähtien kun heidät huostaanotettiin ja poikkeuksetta ilmaisseet tämän viranomaisille. Nyt sosiaalityöntekijä C ehti kertoa heille, että he pääsevät kotiin, ja pettymys oli sanoinkuvaamaton. Sosiaalityöntekijä C kertoi syyn lautakunnan nihkeään suhtautumiseen: äiti oli antanut haastattelun ohjelmaan 'Karpolla on asiaa'. Vaikkei ohjelmassa mainittu edes paikkakuntaa, tämä teko vaikutti suhtautumiseen silloinkin kun sosiaalityöntekijä C oli valmis kotiuttamaan lapset hallinto-oikeuden päätöksen jälkeen.

Sosiaalityöntekijä C joutui vastoin parempaa tietoaan perustelemaan

KHO:lle lautakunnan kannan huostassapidon jatkamisesta ja kaivamaan esiin kaikki ne perusteet, joita ei koskaan ole missään oikeusistuimessa asianmukaisesti tutkittu fair trial periaatteella. Tällä päätöksellä lautakunta mitätöi sosiaalityöntekijä C:n oikeuden määrittellä kotiuttamisen perusteet. Samaan aikaan lautakunta kuitenkin kieltäytyi suorittamasta katselmusta, koska he eivät katsoneet itseään kelvoiksi arvioimaan kenenkään asuinoloja.

Sosiaalityöntekijän vaatimus siitä, että perheen olisi pitänyt teurastaa kaikki eläimensä lepyttääkseen lautakunnan, vaikuttaa samanlaiselta 'uhrilahjalta' jota primitiivisissä kulttuureissa on käytetty jumalten lepyttämiseen.

Perhe on kokenut sosiaalityöntekijöiden menettelyn erittäin nöyryyttävänä. Se, että äidin pitää antaa viikoittaisia työnäytteitä kyvystään laittaa ruokaa ja siivota on jatkuvaa nöyryyttämistä. Äiti kertoi, miten innoissaan kaupungissa kasvanut kodinhoitaja oli nähdessään ensimmäisen kerran lampaan 'livenä' ja saadessaan kokeilla sen lypsämistä. Kutunjuuston keittämisestä hän ei ollut kuullut puhuttavankaan. Keritsimiä hän ei ollut koskaan pitänyt kädessään, saati että olisi tiennyt mitään langan kehrusta kylmyyttä torjuviksi villasukiksi. Tiedon ja taidon tasoa kuvaa se, että sosiaalityöntekijä B ihmetteli kesällä, miksi lampaat ovat ulkona, eikö niille ole sisätiloja. Myös käsite polttopuu oli hänelle tuntematon. Perinteinen suomalainen elämäntapa ei näytä olevan tuttu muillekaan virka- ja lautamiehille. Erityisen ongelmallista viranomaisille näyttää olevan kahden lapsen standardista poikkeaminen.

Perhettä vaaditaan nyt menemään oikeuspsykiatriin osastotutkimuksiin vanhemmuuden riittävyden arvioimiseksi. Kyseisessä yliopistollisessa keskussairaalassa on vanhemmuutta ainakin aikaisemmin arvioitu nk. lasipurkkitestillä, eli lapset ja vanhemmat oleskelevat osastolla ja henkilökunta tekee heistä havaintoja. Menetelmää ei voi pitää luettavana olosuhteiden keinotekoisuuden vuoksi.

Kaikkien perheenjäsenten sietokyky on ääri rajoilla, kun tuen ja avun sijaan heitä juoksetetaan paikasta toiseen erilaisissa tutkimuksissa ja arvioissa ja he elävät kaiken aikaan kontrollin alla. Tilanne aiheuttaa lapsille epävarmuutta ja vaikeuttaa jo lasten koulunkäyntiäkin, eikä perhe voi asettua elämään normaalia elämää. Viranomaiset näyttävät olevan täysin kykenemättömiä näkemään, miten heidän interventiionsa vaikuttaa perheeseen ja tuhoaa sen mahdollisuutta saavuttaa tasapaino kuluneiden, äärimmäisen kuluttavien vuosien jälkeen.

Seitsemän lapsen kasvattaminen on sellaisenaan valtava tehtävä, joka vaatii kaiken aikaa monenlaista organisointia. Viranomaiset edellyttävät, että vanhemmilla on aikaa ja käytännön mahdollisuuksia juosta neuvottelusta ja tutkimuksesta toiseen. Jos he eivät tottele, on vastassa lasten sijoittaminen pois kotoa. Selviytymistesti on rakennettu niin pirulliseksi, että heikompihermoinen ei sitä kestäisi. Jos lapset tai vanhemmat tässä tilanteessa 'oireilevat', on helppo todeta 'sanottiinhan me, että huostaanotto oli oikea ratkaisu, ei näis-tä vanhemmista ole lastensa hoitajiksi'.

Lasten sijoitus kesti liki neljä vuotta ja tuli maksamaan pelkästään sijaisperheelle makset-tuina korvauksina noin 1,6 miljoonaa markkaa. Oikeudenkäyntikulut ovat olleet mittavat ja on mahdotonta laskea millainen määrä työtunteja kahden kunnan sosiaalityöntekijöiltä ja heidän avustajiltaan, lautakunnilta ja tuomioistuimilta on tämän asian käsittelyyn kulunut. Lasten ja vanhempien kärsimystä ei voida mitata rahassa.

Lastensuojelun arvot eivät näytä perustuvan lainsäädäntöön ja vaikuttaa siltä, että sosiaalityöntekijät karttavat ja vieroksuvat lakipykälää. Ne olisivat kuitenkin erinomainen työväline ja apuneuvo. Lakia noudattamalla työntekijöiltä säästyisi mittava määrä työtä ja suhteet asiakkaisiin säilyisivät parempina, kun asiakkaat eivät kokisi tulevansa epäoikeudenmukaisesti kohdelluiksi. Näin työntekijät huolehtisivat kaikkien osapuolten oikeusturvasta ja ihmisoikeuksista.

Oikeusvaltiossa tutkinta- , tuomio- ja täytäntöönpanovalta on

eriytetty eri viranomaisille kansalaisten oikeusturvan takaamiseksi. Lastensuojelussa ne ovat yksissä ja samoissa käsissä.

LASTENSUOJELULAPSEN EDUNVALVONTA ONGELMANA

Anja Hannuniemi

Alaikäisen tai muulla tavoin vajaavaltaisen henkilön edunvalvontaa ja edustamista varsinkin taloudellisissa asioissa säännellään joulukuun alusta vuonna 1999 voimaantulleella holhoustoimilailalla (442/1999). Vuoden 2001 alussa voimaan tulleessa laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) viitataan holhoustoimilakiin ja esitellään tilanteita, joissa täysikäiselle tai alaikäiselle sosiaalitoimen asiakkaalle tulisi määrätä edunvalvoja. Jo lakia säädettäessä oli nähtävissä, että sitä mahdollisesti tultaisiin soveltamaan lastensuojelun asiakkaina olevien perheiden oikeusturvaa vaarantavalla tavalla. Lain voimaantulon jälkeen sen soveltamiskäytännöistä kantautuneet tiedot saavat epäilemään, että pelot eivät ole olleet turhia, vaan että laki ja sen soveltaminen jättävät runsaasti toivomisen varaa ihmisoikeusnäkökulmasta. Ongelmat liittyvät pääasiassa vanhempien tiedon-saantioikeuteen, mutta myös toisissa asioissa on huoltajien päätäntävaltaa pyritty kaventamaan siitä, millaiseksi sen tulisi muiden lakien perusteella muotoutua.

Edunvalvontaa koskevat periaatteet holhoustoimilaissa

Holhoustoimilain 4 §:n mukaan alaikäisen edunvalvoja ovat pääsääntöisesti hänen huoltajansa. Alaikäisen huoltajan henkilö määräytyy puolestaan lasten huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983; LHL) nojalla. LHL 3 §:n nojalla alaikäisen huoltajia ovat hänen vanhempansa tai henkilöt, joille lapsen huolto on uskottu. Holhoustoimellinen edunvalvonta seuraa siis huoltajuutta. Huoltajien eli tavallisesti vanhempien edunvalvojan asema perustuu suoraan lain määräykseen. Keskenään avioliitossa olevat lapsen vanhemmat tulevat lapsensa huoltajiksi ja edunvalvojiksi lapsen syntyessä (LHL 6 §).⁴ kutsutaan nykyään päämieheksi, jonka taloudellisia asioita hoitamaan edunvalvoja määrätään. Edunvalvojan tehtäviin ei kuulu päivittäinen huolenpito päämiehestä eli huolto, muuten kuin siinä tapauksessa, että kyse on lapsen vanhempien harjoittamasta edunvalvonnasta.

Alaikäisen huoltaja voidaan tuomioistuimen päätöksellä vapauttaa edunvalvojan tehtävästään, jos hän osoittautuu tehtävänsä kykenemättömäksi tai sopimattomaksi tai jos siihen on muu erityinen syy. Omasta pyynnöstäänkin alaikäisen huoltaja voidaan vapauttaa lapsensa edunvalvojan tehtävästä, mutta ainoastaan, jos siihen on erityinen syy (HolTL 16 §). Koska huoltajasta tulee ex lege eli suoraan lain nojalla lapsensa edunvalvoja, huoltajaa ei koske

samanlainen edellytysharkinta kuin erikseen määrättäviä edunvalvojia. Toisin sanoen huoltajalta ei kysytä suostumusta eikä hänen sopivuuttaan harkita.5]

Se että vanhemmat voidaan vain poikkeuksellisesti, erityisestä syystä vapauttaa lapsensa edunvalvonnasta, on analoginen sille tilanteelle, että vanhemmat erotetaan lapsensa huollosta, mikä LHL 9 §:n 2 momentin nojalla on mahdollista ainoastaan erittäin painavista syistä.<!--[if !supportFootnotes]->[6] Painavien syiden vaatiminen on ymmärrettävää, koska molempien vanhempien erottaminen lapsensa huollosta vastaa tosiasiallisesti huostaanottoa, jolle on lastensuojelu-lain 16 §:ssä asetettu kriteeriksi lapsen terveyden ja kehityksen vakava vaarantuminen. Tuomioistuimen valitessa vanhempien sijasta vastoin heidän tahtoaan jonkun muun lapsen huoltajaksi tulisi syiden siten olla samankaltaisia huostaanttoperusteiden kanssa.7]

Edunvalvonnasta vapauttamisen kriteereitten tulee olla samantasoiset kuin huollosta erottamisen kriteerit, koska edunvalvonta seuraa yleensä huoltoa. Sen sijaan ei kriteereitten tarvitse olla samansisältöisiä, koska edunvalvonta kohdistuu lähinnä taloudellisiin asioihin, ja niihin kykenemätön vanhempi voi kuitenkin kyetä lapsensa päivittäiseen huolenpitoon eli huoltoon.

Vanhan holhouslain nojalla sijaisholhojaksi nimitetty uskottu mies määrättiin yleensä määräyksenvaraisen tai lakimääräisen holhoojan (huoltajan) tosiasiallisen esteen eli matkan, työ-komennuksen tai sairauden ajaksi taikka toisaalta esteellisyyden vuoksi. Esteen tai esteellisyyden lakattua taikka alunperin asetetun määräajan kuluttua umpeen sijaisholhoojan tehtävä lakkasi ja lakimääräinen holhooja eli huoltaja jatkoi edunvalvontaa normaalisti. Joka tapauksessa sijaisholhoojan tehtävälle leimallista oli tilapäisyys. Tämä asetti tiettyjä rajoituksia tehtävän hoitamisessa. Vaikka sijaisholhooja tekikin itsenäisesti ratkaisunsa vajaanvaltaisen etua silmälläpitäen, oli hänen yksinomaan jo pieteettinäkökulmista johtuen hoidettava tehtävänsä siten kuin hän kuvittelisi lakimääräisenkin holhoojan menettelevän vastaavassa tilanteessa.<!--[if !supportFootnotes]->[8]

Uuden holhoustoimilain myötä tilanteen ei yleensä pitäisi olla muuttunut huoltajan sijaisena toimivan edunvalvojan tehtäviä ajatellen, koska pohjalla on yli 100 vuotta sitten säädetyn holhouslain aikana muodostunut oikeuskäytäntö. Sen sijaan, mitä erityisesti tulee sosiaalihuollon asiakaslain mukaiseen ala-ikäisen edunvalvontaan, vaikuttaa siltä, että edellämäinitut periaatteet eivät toteudu: Pieteettinäkökulmia ei suhteessa huoltajiin oteta huomioon9]päinvastaisella tavalla kuin miten huoltajat olisivat toimineet. , edunvalvonnan ajallinen kesto on epämääräinen, koska tehtäväkin on sellainen, eivätkä sijais-edunvalvojan määräyksen antamiselle asetettavat edellytykset vastaa edellälueteltuja ankaria perusteita (erityinen syy, esteellisyyttä aiheuttava eturistiriita), vaan ovat huomattavasti löyhempiä myös lapsen oikeusturvaa vaarantavalla tavalla.

Viime kädessä kansallisen sääntelyn vastaisuus johtaa myös ihmisoikeuksien rikkomiseen. Näitä asioita erittelen seuraavassa ja huomautan, että vaikka huoltajia ei edunvalvojan määräyksellä erikseen suljettaisikaan pois lapsensa edunvalvonnasta, niin ainakin tosiasiallisesti edunvalvojan määräyksiä käytetään siten, että vanhempia estetään harjoittamasta omaa päätäntä-valtaansa lapsen asioissa. Tästä syystä edunvalvonnan edellytysten tulisi vastata aikaisemmin sijaisholhoukselle asetettuja edellytyksiä.

Eturistiriidan käsite holhoustoimilaissa

Holhoustoimilain 32 §:n nojalla edunvalvoja ei saa edustaa päämiestään, jos vastapuolena on edunvalvoja itse, edunvalvojan puoliso tai muu edunvalvojalle

läheinen henkilö taikka joku, jota edunvalvoja edustaa. Jos sisaruksilla on yhteinen edunvalvoja, hänellä on kuitenkin valta edustaa sisaruksia perinnönjaossa, jos näiden edut eivät ole perinnönjaossa esitettyjen vaatimusten tai muiden jakoon liittyvien seikkojen johdosta ristiriidassa keskenään. 32 §:n 3 momentin nojalla vastaavaa sovelletaan myös silloin, kun edunvalvojan ja hänen päämiehensä edut saattavat muusta syystä joutua asiassa ristiriitaan keskenään.¹⁰]

Eturistiriidan käsitteellä holhoustoimilaissa ja sitä edel-täneessä holhouslaissa on pääasiassa ymmärretty edunvalvojan ja päämiehen taloudellisten etujen ristiriitaa: Jos lapsen on esimerkiksi tarkoitus tehdä kiinteistökauppa vanhempiensa kans-sa, vanhemmat eivät voi edustaa häntä huoltajina ja samalla edunvalvojina, koska lapsen ja huoltajan edut ovat ainakin potentiaalisessa ristiriidassa keskenään. Samoin, jos huolta-javanhempi on osakkaana samassa kuolinpesässä lapsen kanssa, lapsi tarvitsee itseään edustamaan muun henkilön kuin vanhem-pansa, jonka kanssa hän saattaa joutua intressiristiriitaan.<!--[if !supportFootnotes]->[11]

Käytäntönä on ollut, että lapselle voidaan määrätä edunvalvoja, aikaisemmin uskottu mies, myös sellaisissa tapauksissa, joissa huoltajan epäillään syyllistyneen rikokseen lasta kohtaan, esimerkiksi pahoinpitelyyn tai insestiin. Tällaista mahdolli- suutta ei laissa ole nimenomaan mainittu, mutta se perustuu edellä selostettuun 32 §:n 3 momenttiin ja siihen, että myös henkilöä koskevissa asioissa on edustaminen holhoustoimilain nojalla poikkeuksellisesti mahdollista.<!--[if

!supportFootnotes]->[12]Jos tuomioistuin on niin määrännyt, edunvalvojalla on oikeus edustaa päämiestään myös sellaisessa tämän henkilöä koskevassa asiassa, jonka merkitystä päämies ei kykene ymmärtämään. Edun-valvojalla ei tämän määräyksen nojalla ole kuitenkaan edustus-valtaa asiassa, josta on toisin säädetty. Rikosprosessissa, jossa lapsi on asianomistajana ja vanhempansa vastapuolena, on olemas- sa potentiaalinen eturistiriitatilanne, jonka vuoksi syytteessä oleva huoltaja ei tietysti voi edustaa lasta, vaan lapselle tulee määrätä oikeudenkäyntiä varten ulkopuolinen edunvalvoja. Holhoustoimilain 32 §:n sanamuoto huomioon ottaen tulisi kuitenkin olla mahdollista, että puolisostaan eron saanut toinen huoltaja, joka ei siis enää ole läheinen entiselle puolisolleen, voisi edustaa lasta kerrotunlaisessa rikosprosessissa.

Sosiaalihuollon asiakaslaki ei edellytä eturistiriitaa, vaan ainoastaan epäilyn huoltajan puolueellisuudesta

Vanhan holhouslain ja nykyisen holhoustoimilain mukainen eturistiriidan käsite on ollut siinä suhteessa selkeä, että näissä tilanteissa edunvalvoja ja päämies ovat yleensä olleet toistensa vastapuolia jossain varallisuusoikeudellisessa oikeus-toimessa, siviiliprosessissa tai poikkeuksellisesti, syntyneen käytännön pohjalta, rikosoikeudenkäynnissä. Toisin on sosiaali-huollon asiakaslaissa, jonka 10 §:n mukaan edunvalvojan hakemiseksi alaikäiselle riittää "perusteltu syy olettaa, että huoltaja ei voi puolueettomasti valvoa lapsen etua". Mitä tällainen huoltajan puolueellisuus ylittäänsä tarkoittaa, miten sitä koskeva epäily voi kehittyä ja miten se voidaan todentaa juridisesti kestäväällä tavalla, jää hyvin epäselväksi myös lain esitöiden valossa.

Hallituksen esityksessä 137/1999 vp. kyseisen lainkohdan perusteluissa vielä viitataan lapsen ja huoltajan eturistiriitaan lastensuojelutapauksissa, mutta eduskuntakäsittelyn aikana esiintuodun kritiikin vuoksi siitä on laissa luovuttu. Onkin selvää, että eturistiriidan käsitettä ei pitäisi viljellä sosiaalihuollossa, koska siitä voidaan puhua vain silloin, kun vanhempi on tehnyt selvän rikoksen lasta vastaan. Sen sijaan, jos vanhempi on esimerkiksi

omien ongelmien vuoksi niin uupunut, että ei jaksakaan hoitaa lasta kunnolla, ei vanhemman etu ole ristiriidassa lapsen edun kanssa, vaan molempien etu on, että vanhempi kuntoutuu ja kykenee huolehtimaan lapsesta. Vaikka näin ei tapahtuisikaan, ei vanhempi saa mitään etua siitä, että hän laiminlyö lastaan, ja tilanteen esittäminen eturistiriitana on harhauttavaa.

Asiakaslain soveltamistilanteet liittyvät yleensä yksilö- ja perhekohtaiseen lastensuojeluun, lähinnä huostaanottoihin niin, että edunvalvojan määräyksellä joko ennakoidaan huostaanottoa tai että viranomaisten valtaa pyritään jo tapahtuneen huostaanoton jälkeen vahvistamaan edunvalvojan määräyksellä. Kummassakin tilanteessa sijaisedunvalvonta on turha, koska se menee päällekkäin huoltajien oman edunvalvonnan kanssa - jota ei selkeästi yleensä edes lopeteta edunvalvojan määräyksellä - ja toisaalta siksi, että tapahtunut huostaanotto antaa jo itsessään viranomaistilanteelle aivan riittävästi valtaa päättää kaikista olennaisista lasta koskevista asioista, vaikka lastensuojelulain 19 §:n nojalla vanhemmat yhä jatkavatkin lapsensa huoltajina ja samalla edunvalvojina huostaanotosta huolimatta. Tämä tarkoittaa samalla sitä, että ulkopuolinen edunvalvonta menee jatkuvasti päällekkäin vanhempien oman edunvalvonnan kanssa, mistä syystä vähin vaatimus olisi sijaisedunvalvojan ja vanhempien edunvalvonnan rajojen selkeyttäminen ja vankkojen perusteiden esittäminen sille, miksi vanhempien valtaa pitäisi nimenomaan kyseisessä suhteessa kaventaa.

Asiakaslaki itse pitää sosiaalityöntekijöitä puolueellisina, joten edunvalvontaa ei voida perustella huoltajan puolueellisuuksella.

Asiakaslain 10 §:n 3 momentti ulkopuolisen edunvalvojan määräämisestä lapselle oletetussa eturistiriitassa tai huoltajan puolueellisuustilanteessa merkitsee jonkinlaista esi- tai minihuostaanottoa ennen varsinaiseen huostaanottoon ryhtymistä. Edunvalvojaa valittaessa sosiaaliviranomaiset ryhtyvät määrittelemään lapsen etua jo ennen kuin lastensuojelulaki antaa siihen valtuudet. Lastensuojelulain 16 §:n nojalla vaaditaan lapsen kehityksen ja terveyden vakava vaarantuminen, kevyemmällä perusteella ei saisi ryhtyä siirtämään lapsen edustusvaltaa huoltajilta sosiaalitoimelle. Vaikuttamalla edunvalvojan valintaan sosiaalitoimi voi käytännössä saada vanhempien valtuudet siirrettyä itselleen jo aiemmin. Sääntely on ristiriidassa lapsenhuoltolain ja monien muiden lakien - esimerkiksi potilaslain - kanssa, joiden mukaan vanhemmilla on huoltajina oikeus edustaa lastaan.

Huostaanottoprosessissa hallinto-oikeudessa sosiaalilautakunta on biologisten vanhempien virallinen vastapuoli. Ei siten ole ihme, jos sosiaalityöntekijät kokevat huoltajat "puolueellisina". Mutta sosiaalityöntekijät ovat itse vähintään yhtä puolueellisia, mikä ilmenee jo asiakaslaista itsestään: Lakiin sisältyvällä sosiaaliasiamiesten virkojen perustamisella kuntiin myönnetään, että sosiaalityöntekijät eivät aina pidä asiakkaan laillisista eduista huolta, eivät toteuta niitä objektiivisella tavalla. Vastaava havainto voidaan tehdä lastenvalvojista, joiden pitäisi olla objektiivisia lasten edunvalvojia, mutta eivät aina ole sitä. Lapsiasiamiestenkin virkoja olisi pitänyt perustaa, mutta ei kuntien sosiaalitoimen yhteyteen kuten ei sosiaaliasiamiestenkaan virkoja, vaan mieluummin valtion hallinnoimiin oikeusaputoimistoihin tai maistraatteihin, jossa huolehditaan vanhustenkin edunvalvonnasta. Näin olisi voitu ratkaista vastaava luottamusongelma kuin mikä vaivaa potilasasiاميةhiä näiden ollessa itse sairaalan palveluksessa.

Kun sosiaalityöntekijät eivät lakiesityksen omienkaan lähtökohtien mukaan voi olla objektiivisia lapsen edunvalvojia, heille ei olisi tullut antaa edunvalvonnan kautta valtuuksia määrittellä lapsen etua niin kauan kuin vanhemmilla muiden lakien nojalla on tähän valtuudet. Joka tapauksessa kyse on

oikeusriidan kahden osapuolen toisiinsa nähden ristiriitaisista pyrkimyksistä, joista kumpiakaan ei saisi tukea, ennen kuin kyseinen oikeusriita (huostaanotto) on lainvoimaisesti ratkaistu. Toisin sanoen, sosiaalityöntekijöiden ollessa yhtä puolueellisia kuin huoltajat, huoltajien puolueellisuutta ei voida esittää juridisesti kestäväenä perusteena sijaisedunvalvonnalle. Tällainen "puolueellisuus" - joka on täysin normaalia oikeus-riidan asianosaisen käytöstä, kun vanhempi puolustaa reviiiriään mahdollisesti turhaa ulkopuolista interventiota vastaan - ei muodosta sellaista erityistä syytä, että huoltaja tulisi holhoustoimilain 16 ja 32 §:n nojalla vapauttaa lapsensa edunvalvonnasta ja sijaan määrätä ulkopuolinen edunvalvoja.

Edunvalvonnan epämääräinen tai liian pitkä kesto

Oikeuskeinojen tasapuolisuuden periaatteen vastaisuus

Asiakaslain 10 §:n 3 momentti on ristiriidassa perustuslain 21 §:n ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artiklassa turvatun oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin (fair trial) periaatteen kanssa. Eräs näistä periaatteista on equality of arms- eli oikeuskeinojen tasapuolisuuden periaate, jota rikkomalla on pyritty kaventamaan vanhempien tiedonsaantioikeutta. Oikeuskeinot ovat tasapuolisia mm. silloin, kun kummallakin osapuolella on käytettävissään samat asiakirjat. Huostaanottoprosessissa sosiaaliviranomaiset ovat hallinto-oikeudessa (ent. läänioikeus) vanhempien vastapuolia, joten vanhempien pitäisi saada tietoonsa kaikki ne asiakirjat, joita sosiaaliviranomaisilla on hallussaan. Aiemminkin sosiaaliviranomaiset pyrkivät estämään vanhempia saamasta tiedoksi heille laillisesti kuuluvia asiakirjoja eli equality of arms-periaate ei ole toteutunut, vaikka sen pitäisi. Säännöksellä on tavoiteltu tämän perusoikeusnormien ja ihmisoikeussopimusten vastaisen menettelyn verhoamista laillisuuden valekaavulla.

Kun asiakaslain 10 §:n 3 momentilla on pyritty vaikeuttamaan pienten lasten vanhempien tiedonsaantia, niin 11 §:n 3 momentilla yritetään estää vanhempia käyttämästä heille huoltajina kuuluvaa oikeutta saada nuorta, lähinnä yli 12-vuotiasta lasta koskevia tietoja esimerkiksi huostaanottoprosessin yhteydessä.

Lain 11,3 §:n nojalla alaikäinen voi ottaen huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa sekä asian laatu painavasta syystä kieltää antamasta itseään koskevia tietoja lailliselle edusta-jalleen, jollei se ole selvästi alaikäisen edun vastaista.

Käytännössä on esiintynyt pyrkimyksiä sijaisedunvalvonnan kautta estää vanhempien tiedonsaantioikeutta siten, että ulkopuolinen edunvalvoja yrittää omia itselleen kypsän, lähinnä yli 12-vuotiaan lapsen oikeuden päättää omien asiakirjojensa epäamisestä vanhemmilta. Tämä on kuitenkin lainvastaista, koska tällainen lapsi ja nuori on itsemääräävä myös suhteessa edunvalvojaan. Tämä ilmenee holhoustoimilain 29 §:n 2 momentista, jonka mukaan edunvalvojalla on oikeus edustaa päämiestään vain sellaisessa tämän henkilöä koskevassa asiassa, jonka merkitystä päämies ei kykene ymmärtämään. Toiseksi tämän lainkohdan loppuosan mukaan edunvalvojalla ei tuomioistuinnääräyksen nojalla ole kuitenkaan edustusvaltaa asiassa, josta on toisin säädetty. Asiasta on säädetty toisin julkisuuslain 11 §:ssä, jonka mukaan huoltajilla on oikeus tiedonsaantiin, ollessaan asianosaisena lasta koskevassa prosessissa. Myös asiakaslain 11,3 §:ssä on viitattu kyseiseen julkisuuslain kohtaan, ja on huomattava, että yleensä aina kun tiedonsaantioikeudesta aiheutuu ongelmia, niin jokin lasta koskeva prosessi on vireillä tai tulossa vireille, joten vanhempien tiedonsaantioikeutta ei saisi koskaan kaventaa pelkällä edunvalvojan määräyksellä, vaan tulisi vaatia julkisuuslain 11 §:n mukaisia

perusteita, joiden nojalla voidaan vanhemmille olla antamatta tietoa, jos sen antaminen on vastoin lapsen etua. Viime mainitun lainkohdan pitäisi jo estää lapsen edun vastainen tiedonsaanti, siihen ei tarvita asiakaslain mukaista kaksoisvarmistusta.

Lopuksi

Asiakaslain alaikäistä koskevat normit ovat ristiriidassa perhe- ja yksityiselämän suojaa koskevan perusoikeusnormin ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan kanssa, sekä sen lapsenhuolto- ja lastensuojelulakiin ja oikeudenkäymiskaaren sisältyvän periaatteen kanssa, että ensisijaisesti lapsen vanhemmat - eivätkä muut tahot - ovat oikeutettuja edustamaan lasta tätä koskevissa prosesseissa. Lapsensa edustajina vanhemmilla on oikeus määritellä lapsen etu, eikä tätä oikeutta voida riistää vanhemmilta muuten kuin erittäin painavilla perusteilla, jotka eivät näissä tapauksissa yleensä toteudu.

Yhteenvedona voidaan todeta, että sosiaalihuollon asiakaslain mukainen sijaisedunvalvonta on useiden holhoustoimilain säännösten vastainen taikka ei toteuta yleisiä holhousoikeudellisia periaatteita. Kun kansallisen lain mukaisuus edellytyksenä perhe-elämään puuttumiselle ei EIS 8,2 artiklassa toteudu, asiakaslaki ei toteuta ko. artiklassa mainittua demokraattisessa yhteiskunnassa välttämätön -edellytystä, ja on siten EIS 8 artiklan vastainen.

<!--[if !supportFootnotes]-->

Alaviitteet:

1] Helsingissä lastensuojelulautakunta ja -virasto lakkautettiin vuonna 1984 suuren organisaatiomuutoksen yhteydessä, jossa perustettiin sosiaalivirasto lautakuntineen ja aluejaostoineen.

2] Aviottomien

yksinhuoltajanaisten tilanne helpottui ratkaisevasti vasta 60-luvulla kun au-äitiyden moraalinen häpeä hälveni seksuaalimoraalin murroksessa ja avoliittojen yleistyessä. YK:n vertailussa aviottomien lasten asemasta vuodelta 1967 Suomi osoittautui yhdeksi Euroopan takapajuisimmista maista. (Ks. Pulma 1987)

3] Tieto perustuu omaan

asiakirja-aineistoon pohjautuvaan ja vielä julkaisemattomaan tutkimukseeni tuolta aikakaudelta.

4] Holhoustoimilain tullessa

voimaan 1.12.1999 muutettiin termejä siten, että sekä nimike "holhooja" että "uskottu mies" korvattiin nimikkeellä edunvalvoja. "Holhouksesta" - myös siitä, joka liittyy lapsen huoltoon - tuli edunvalvontaa. "Holhokkia"

5] Välimäki Pertti: Holhoustoimen

pääpiirteet, Vantaa 2001, 57-58

6] LHL 9 §:n 1 mom. 4 kohdan

nojalla tuomioistuin voi päättää, että lapsen huolto uskotaan vanhempien ohella tai sijasta yhdelle tai useammalle henkilölle, joka on antanut tähän suostumuksensa. 9 §:n 2 mom. kuuluu: "Jos vanhemmat tai toinen heistä ovat lapsensa huoltajia, voi tuomioistuin uskoa lapsen huollon vanhempien sijasta yhdelle tai useammalle henkilölle vain, jos tähän on lapsen kannalta erittäin painavia syitä."

7] On huomattava, että painavien

syiden vaatimus LHL 9 §:n 2 momentissa ei koske ns. oheishuoltajan valintaa, koska hänet yleensä valitaankin toimeensa toisten huoltajien suostumuksella.

8] Säännös oli HolhL:n 65 §:ssä,

ks. alaviite 6. Kangas, Urpo: Uskottu mies holhousoikeuden järjestelmässä, 244-246.

9] Päinvastoin, ulkopuolinen

edunvalvoja toimii usein juuri

10] Vastaava säännös vuonna 1898

säädettyssä ja holhoustoimilailla kumotussa holhouslain 65 §:ssä kuului seuraavasti: "Kun sattuu asia, jossa holhunalaisen etu on ristiriidassa tahi saattaa joutua ristiriitaan holhoojan edun kanssa, taikka kun holhooja on sairauden vuoksi tahi muusta syystä estetty holhunalaista edustamasta, silloin on määrättävä uskottu mies siinä asiassa valvomaan holhunalaisen oikeutta. Sama olkoon laki, kun joku on antaessaan holhunalaiselle omaisuutta määrännyt, että se on jonkun toisen kuin hänen holhoojansa hoidettava."

11] Kangas, Urpo: Uskottu mies

holhousoikeuden järjestelmässä, Jyväskylä 1987, 125, 235, Saarenpää, Ahti: Vajaavaltainen kuolinpesässä, Rovaniemi 1991, 17, Välimäki, Pertti, emt, 78

ss.

12] Holhoustoimilain 29 §:n 2

momentti kuuluu seuraavasti:

<!--[if !supportEndnotes]-->

Alaviitteet Roosin K&T artikkeliin

1]. Kiitän saamista kriittisistä

kommenteista Kari Matelaa, Anna Rotkirchia, Päivi Sinkoa ja Anu Suomelaa

2].Tuomion selostus käsittää

kaikkiaan liitteineen yli 60 sivua. Se on erittäin yksityiskohtainen ja antaa mm. hyvän kuvan siitä, millaista informaatiota tapauksessa on käytetty äidin peilin tai mikroaaltouunin rikkomisia ja päiväkotilapselle suuttumista myöten. Päätös sisältää otteita sosiaalityöntekijöiden muistiinpanoista tai psykiatrien lausunnoista (mm. psykiatri J.P.:n lausunto jossa todetaan, että lapset eivät tarvitse biologisia vanhempiaan vaan ensisijaisesti on pyrittävä suojelemaan jatkuvia ja turvallisia ihmissuhteita lasten ja sijaisvanhempien välillä).. Kaikki alkukirjaimet tai päivämäärät ovat myös oikeita. Kirjoittaessani elämäkerroista olen soveltanut huomattavasti tiukempaa intimiteettisuojustandardia. Paikkakunnan mainitsematta jättäminen on ainoa vahva suojaustoimi. Sillä on myös se merkitys, että tapaus ikään kuin koskee koko ASuomea ei vain paikkakuntaa S.

3]. Valtionasiamiehet Rotkirch ja

Kosonen väittivät vastineessaan (HS 21.7.2001) että Suomi tuomittiin vain kahdesta asiasta. Kuitenkin tuomiosta käy selvästi irti, että tuomioistuim piti tapaamisoikeuksien rajoitusta osana laiminlyöntiä pyrkiä perheen yhdistämiseen ja siis tuomitsi Suomen myös tässä yhteydessä tapaamisrajoituksista. Sen sijaan se ei halunnut antaa tästä erillistä ratkaisua.

(`194) A... the Great Chamber considers that, in so far as the complaint concerning the access restrictions is covered by the finding of the breach of the Article 8 as a result of the failure to take sufficient steps for the reunification of the family , it is not necessary to examine the impugned measures as a possible separate source of violation.

4]. (`187) AThe government

disagreed (with the applicants). They argued that a physical connection was not the only way to ensure family ties. In Finland the Child Welfare Act ...(consisted of) forms of assistance directed towards the child. The purpose of such >assistance= (minun lainausmerkkini, käsite assistance on tässä todella laajasti ymmärretty) was no to alter the biological ties of the child to his family. . The fact that a child had been taken into care and placed in a foster family did not prevent the child from meeting his or her parents as an equal adult later, when he or she had reached the age of majority, thereby creating normal family ties. Tässä valtion edustajat ovat joko pelkästään kyynisiä tai sitten todella naiveja. Voidaan myös kysyä, miten valtio olisi voinut muuttaa lapsen ja äidin välistä biologista yhteyttä. Geenimuuntelulla?

5].Tapausselostuksesta käy hyvin

ilmi kuinka keinotekoisia juridisia verukkeita Suomen valtio on yrittänyt käyttää hyväkseen, tullakseen useimmiten tuomioistuimen oikaisemaksi. Niinpä esimerkiksi valtio esitti, että koska K & T eivät olleet valittaneet J:n kiireellisestä huostaanotosta niin sitä ei olisi lainkaan tullut käsitellä. Tämän tuomioistuim torjui ilmeisen keinotekoisena. Samoin Suomen valtio esitti epäilyksiä voidaanko K&T tä pitää perheenä ollenkaan ihmisoikeussopimuksen mielessä. Tässä tuomioistuim esitti Suomen valtiolle varsin hyödyllisen ja opettavaisen katsauksen perheen olemukseen (Athe existence or non-existence of family ties is essentially a question of fact depending upon the real existence of close personal ties `150). Näin T:tä ei voitu sulkea perhekäsitteen ulkopuolelle niin kuin valtion edustajat olisivat halunneet. Valtion edustajat olivat myös tarttuneet valittajien huomautukseen siitä, että äiti ei päässyt edes imettämään lastaan, kun se jo vietiin häneltä pois, selittämällä että imetysmahdollisuus ei ollut mikään laillinen argumentti - erityisesti kun äiti ei olisi saamansa lääkityksen takia voinut edes imettää lasta (`161: saamani tiedon mukaan tämä ei edes pidä paikkaansa). Lisäksi äiti

ei pyrkinyt tapaamaan lastaan synnytyksen jälkeen eikä esittänyt vaatimuksia oikeuksistaan ('163). Oikeus toteaa, että sairaalaoiloissa olisi ollut paljon vaihtoehtoja lapsen välittömälle vierottamiselle äidistä. Ja on valtion puolelta erittäin kohtuutonta ajatella että äiti olisi synnytyksen jälkeen välittömästi kyennyt vaatimaan oikeuksiaan.

6].('204) Vaikka tuomiossa ei siis

katsota normaalihuostaanottoa ihmisoikeussopimuksen vastaiseksi niin katsotaan kuitenkin että ero jaoston ratkaisuun ei ole niin suuri että pitäisi muuttaa korvaussummaa:

A... the stress, unhappiness and frustration caused to the applicants by the shortcomings held by the Grand Chamber to be in violation of Article 8 cannot have been significantly less than the suffering attributable to the violations found by the Chamber

Näin ollen tuomioistuin on nähdäkseni eri mieltä kuin valtion edustajat siinä, että tuomio olisi lieventynyt.

7]. Joka tapauksessa on selvää,

että tuomioistuinstandardin noudattaminen Suomessa avaa merkittävästi mahdollisuuksia todella saada tietää miten tällaisia tapauksia hoidetaan.

Tekstiä on myös ilo lukea kun on perehtynyt suomalaiseen

tuomioistuinratkaisujen perusteluteksteihin. Jos tuntisi vain suomalaisia juristeja voisi kuvitella että juristi ei yleisesti ottaen kykene kuin

viilaamaan pilkkuja. Jos Suomessa on mahdollista löytää perustelu mahdottomalle ja kohtuuttomalle laintulkinnalle, niin se kyllä löydetään ja

juuri siihen nojataan (Jukka Kekkonen on ilmaissut asian (eräässä radiohaastattelussa) jotenkin niin, että ihmisillä Suomessa on se hassu väärinkäsitys että lakia olisi noudatettava sellaisena kuin se on

kirjoitettu).